

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Lejla R. Zejnilović

LEKSIKALIZOVANI I GRAMATIKALIZOVANI
EKSPONENTI MODALNOSTI U PRAVNOM
DISKURSU ENGLESKOG I SRPSKOG JEZIKA

Doktorska disertacija

Beograd, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Lejla R. Zejnilović

LEXICALIZED AND GRAMMATICALIZED
EXPONENTS OF MODALITY IN ENGLISH AND
SERBIAN LEGAL DISCOURSE

Doctoral dissertation

Belgrade, 2017.

Белградский университет
Филологический факультет

Лейла Р.Зейнилович

ЛЕКСИКАЛИЗИРОВАННЫЕ И
ГРАММАТИКАЛИЗИРОВАННЫЕ
ЭКСПОНЕНТЫ МОДАЛЬНОСТИ
В ПРАВОВЕДЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ
АНГЛИЙСКОГО И СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Докторская диссертация

Белград, 2017.

Mentor:

dr Ivana Trbojević-Milošević, docent
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Članovi komisije:

Datum odbrane: .....

IZJAVE ZAHVALNOSTI

Veliku zahvalnost dugujem mojoj mentorki, doc. dr Ivani Trbojević-Milošević za stručnu pomoć, usmjerenje i ohrabrenje prilikom izrade ove disertacije. Posebno sam zahvalna na velikom prenesenom znanju, korisnim savjetima, strpljenju i velikom razumijevanju. Zahvaljujem se i svim profesorima Filološkog fakulteta čije sam predmete slušala tokom doktorskih studija.

U Beogradu, 2017. godine.

Lejla R. Zejnilović

LEKSIKALIZOVANI I GRAMATIKALIZOVANI EKSPONENTI MODALNOSTI U PRAVNOM DISKURSU ENGLESKOG I SRPSKOG JEZIKA

REZIME

Ovaj rad je imao za cilj da predloži i razradi teorijski okvir koji bi omogućio prepoznavanje modalnog i evidencijalnog potencijala određenih leksičkih jedinica, koje se smatraju tipičnim obilježjima tekstova rezimea presuda Evropskog suda za ljudska prava, napisanih na engleskom i srpskom jeziku.

Vođeni mišlju da pravno rezonovanje predstavlja kontekst podložan modalizaciji, u ovom radu, kroz prizmu modalnosti, analiziramo jezička sredstva koja imaju svoju ulogu u stvaranju lanca argumentacije u tekstovima rezimea presuda. Preciznije rečeno, polazeći od pretpostavke da je argumentacija sudija motivisana potrebom za legitimizacijom donešenih odluka, iznosimo hipotezu da pravna argumentacija otvara mogućnost za identifikovanje ekspanenata modalnih i evidencijalnih značenja, budući da mišljenja Suda predstavljaju svojevrsnu 'epistemičku reakciju' (Swetser 1990: 70) u odnosu na propozicije u vezi sa stavom sudova nižih instanci, relevantnih tijela i podnosilaca predstavlki. Stoga, cilj ovog rada jeste da pokažemo da su upravo identifikovani eksponenti modalnih i evidencijalnih značenja istovremeno i argumentativna sredstva, kojima se uvode iskazi za koje se u duhu teorije argumentacije Anscombra i Ducrota (1983 u Alamillo 2011: 1440), može tvrditi da funkcionišu kao argumenti za ili protiv donošenja određenog zaključka (u Alamillo 2011: 1440). Važno je napomenuti da iskazi/nalazi Suda koji pripadaju domenu premisa/argumenata na osnovu kojih se dolazi do konačnog zaključka nemaju formu kategoričkih tvrdnji, pa se, stoga, različite glagolske lekseme i konstrukcije, kojima se uvode premise Suda, klasifikuju kao eksponenti inferencijalne evidencijalnosti. Dodatno, ni konačni zaključci Suda nemaju formu kategoričkih tvrdnji, pa u vezi sa jezičkim sredstvima koja naznačavaju zaključke Suda možemo govoriti kao o eksponentima epistemičke modalnosti.

Polazeći od semantičkih pojmova na kojima se zasnivaju najuticajnije teorije modalnosti, kao kriterijume za prepoznavanje modalnih i evidencijalnih vrijednosti analiziranih jezičkih jedinica smo izdvojili sljedeće pojmove: interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena, gradijentnost modalnih značenja, subjektivnost i performativnost. Primjenom datih kriterijuma smo analizirali semantički domen identifikovanih leksičkih sredstava za izražavanje propozicione modalnosti u okviru datog pravnog žanra, i ukazali na to da je sagledavanje pragmatičkih funkcija analiziranih leksičkih ekspanenata

modalnosti moguće kroz prizmu ograđivanja i enkodiranja epistemološkog stava (eng. *epistemological stance*).

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je moguće primijeniti iste kriterijume za identifikaciju leksičkih eksponenata propozicione modalnosti u engleskom i srpskom jeziku. Takođe, uočene su određene sličnosti i razlike između leksikalizovanih i gramatikalizovanih eksponenata modalnosti u datom pravnom žanru. Naime, analiza korpusa je pokazala da su inferencijalnost, subjektivnost, gradijentnost i mogućnost deskriptivne upotrebe ono što ih čini sličnim modalnim glagolima. Na nivou teksta, možemo konstatovati da analizirani leksički glagoli jesu, poput modalnih glagola, markeri argumentativnosti, s tim da je, prema našem mišljenju, dimenzija argumentativnosti dominantnije obilježje analiziranih leksičkih eksponenata.

Ključne riječi: propoziciona modalnost, inferencijalna evidencijalnost, interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena, gradijentnost modalnih značenja, subjektivnost, performativnost, ograđivanje, epistemološki stav.

NAUČNA OBLAST: NAUKA O JEZIKU

UŽA NAUČNA OBLAST: MODALNOST, FILOZOFIJA JEZIKA

UDK BROJ:

LEXICALIZED AND GRAMMATICALIZED EXPONENTS OF MODALITY IN ENGLISH AND SERBIAN LEGAL DISCOURSE

SUMMARY

The aim of this study was to propose and develop the theoretical framework which would enable the identification of modal and evidential potential of certain lexical units, which are considered to be lexical items typical of the summaries of the European Court of Human Rights judgements, written in English and Serbian.

Believing that legal reasoning represents context that is subject to modalisation, in this study, we analyse, through the prism of modality, linguistic items that have their role in developing the argumentative chain in the summaries of judgements. More precisely, starting from the assumption that the motivation behind the argumentation of judges lies in the need for providing legitimization for adopted decisions, we hypothesize that legal argumentation provides the possibility for identification of exponents of modality and evidentiality, owing to the fact that the opinion of the Court reflects its 'epistemic reaction' (Swetser 1990: 70) with respect to the propositions put forward by the lower courts, relevant bodies and applicants. Consequently, the aim of this study has been to show that identified exponents of modality and evidentiality simultaneously function as argumentative devices that introduce the propositions which, in the spirit of Anscombe and Ducrot's theory of argumentation (1983 u Alamillo 2011: 1440), represent arguments for or against certain conclusions (in Alamillo 2011: 1440). It is important to note that propositions/findings of the Court, which belong to the domain of premises/arguments leading to the final conclusion of the Court, do not have the form of categorical assertions, which is why diverse verbal lexemes and constructions which introduce the Court's premises, have been classified in this study as exponents of inferential evidentiality. Furthermore, neither final conclusions of the Court have the form of categorical assertions, which is why it is possible to interpret linguistic units, which signal the conclusions of the Court, as exponents of epistemic modality.

Proceeding from the semantic notions that the most influential theories of modality have been based on, we have singled out the following notions as the criteria for the identification of modal and evidential values of the analysed lexical units: interaction between epistemic and evidential domains, scalar values of modal meanings, subjectivity and performativity. Relying on the aforementioned criteria, we have analysed the semantic domain of the identified lexical exponents of propositional modality within the given

legal genre, and observed that it is possible to analyse pragmatic functions of the lexical units under analysis through the prism of hedging and epistemological stance.

The results of this research indicate that it is possible to use the same criteria for identification of lexical exponents of propositional modality in English and Serbian. Additionally, it has been observed that lexicalized and grammaticalized exponents of modality in the given legal genre share certain similarities and differences. Namely, the corpus analysis showed that inferentiality, subjectivity, scalar values and their descriptive uses is what makes them similar to modal verbs. At the level of text, it could be argued that analysed lexical verbs are, like modals, markers of argumentative moves, though it is believed that the dimension of argumentativity is a more dominant feature of the analysed lexical exponents.

Key words: propositional modality, inferential evidentiality, interaction between epistemic and evidential domain, scalar values of modal meanings, subjectivity, performativity, hedging, epistemological stance.

SCIENTIFIC FIELD: LINGUISTICS

SPECIFIC SCIENTIFIC FIELD: MODALITY, PHILOSOPHY OF LANGUAGE

UDC NUMBER:

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj istraživanja	1
2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR	6
2.1. Definisane modalnosti i tipologija modalnih značenja	8
2.2. Kriterijumi za identifikaciju epistemičkog i evidencijalnog potencijala leksičkih jedinica	35
2.2.1. Interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena	35
2.2.2. Gradijentnost modalnih značenja	42
2.2.3. Subjektivnost	48
2.2.4. Performativnost	52
2.3. Teorijski okvir za sagledavanje pragmatičkih funkcija potencijalnih eksponenata modalnosti i evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku	55
2.3.1. Ograđivanje	55
2.3.2. Stav	67
3. LEKSIČKI EKSPONENTI MODALNOSTI I EVIDENCIJALNOSTI U ENGLISKOM JEZIKU	70
4. GRAMATIČKI EKSPONENTI MODALNOSTI U ENGLISKOM JEZIKU	72
5. MODALNOST U SRPSKOM JEZIKU	75
5.1. Pojmovna određenja i pristupi proučavanju modalnosti u nauci o srpskom i hrvatskom jeziku	75
5.1.1. Modalnost i faktivnost	78
5.2. Tipovi modalnosti	85
5.3. Modalni glagoli	89
5.3.1. Glagol MORATI	90
5.3.2. Glagol MOĆI	93
5.3.3. Glagol TREBATI	95

5.3.4. Glagol SMETI	96
5.3.5. Glagol HTETI i UMETI	97
5.4. Leksički eksponenti modalnosti i evidencijalnosti u srpskom jeziku	97
6. ANALIZA KORPUSA	110
6.1. Predstavljanje analiziranih jezičkih jedinica iz engleskog jezika	110
6.1.1. Osnovne činjenice: leksički eksponenti propozicione modalnosti	110
6.1.2. Osnovne činjenice: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti.....	116
6.2. Odluka Suda: leksički eksponenti propozicione modalnosti	117
6.2.1. Odluka Suda: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti	131
6.3. Osnovne činjenice: gramatički eksponenti modalnosti	132
6.4. Odluka Suda: gramatički eksponenti modalnosti	137
6.5. Predstavljanje analiziranih jezičkih jedinica iz srpskog jezika	142
6.5.1. Osnovne činjenice: leksički eksponenti propozicione modalnosti	142
6.5.2. Osnovne činjenice: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti	146
6.6. Odluka Suda: leksički eksponenti propozicione modalnosti	148
6.6.1. Odluka Suda: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti	157
6.7. Osnovne činjenice: gramatički eksponenti modalnosti	158
6.8. Odluka Suda: gramatički eksponenti modalnosti	160
7. ZAKLJUČAK	163
8. LITERATURA	167
BIOGRAFIJA AUTORA	175

1. Uvod

1.1. Predmet i cilj istraživanja

U posljednje dvije decenije odnos između jezika i prava sve više zaokuplja pažnju istraživača koji ovoj problematici najčešće prilaze iz ugla analize diskursa i žanra, forenzičke lingvistike i modalnosti (Bhatia: 1993; Kurzon: 1986; Gibbons: 2003; Mazzi: 2007; Gotti i Dossena: 2001). Kada je riječ o modalnosti, koja predstavlja predmet ovog istraživanja, najveći broj publikacija posvećen je proučavanju gramatikalizovanih eksponenata modalnosti, tj. upotrebi modalnih glagola u preskriptivnim pravnim tekstovima (Williams 2007: 75-143; Foley 2001: 185-195). U ovom radu, vođeni stavom da su

“pitanja u vezi sa modalnošću od centralnog značaja za analizu diskursa jezika struke, s obzirom da upotreba različitih elemenata često signalizira obilježja tipična za određeni tip teksta, i obično predstavlja jednu od karakterističnih konvencija na kojima se zasniva određena vrsta žanra” (Gotti and Dossena 2001: 13)¹,

analiziramo jezik presuda sa ciljem da identifikujemo distinktivna obilježja žanra na leksičko-sintaksičkom nivou, i ispitamo mogućnost njihovog tumačenja kao leksičkih eksponenata modalnih i evidencijalnih značenja.

U okviru teorije prava, moguće je razlikovati tri grupe pravnih tekstova u zavisnosti od njihovih komunikativnih funkcija (Šarčević 2000: 11). Prvoj grupi pripadaju zakoni, propisi, zakonici, ugovori, sporazumi i konvencije, odnosno tekstovi sa dominantnom preskriptivnom funkcijom, dok drugu grupu tekstova čine hibridni oblici - sudske presude, tužbe, zahtjevi, peticije i sl., koji imaju karakteristike deskriptivnih i preskriptivnih pravnih tekstova. U treću grupu se ubrajaju tekstovi sa deskriptivnom funkcijom, kao što su pravna mišljenja, članci, udžbenici, itd. Naše istraživanje se zasniva na korpusu koji obuhvata tekstove sažetaka presuda Evropskog suda za ljudska prava na engleskom i srpskom jeziku, koji čine sadržaj Pravnog biltena². Iako su tekstovi koje analiziramo deskriptivnog karaktera, ne treba zanemariti činjenicu da dati tekstovi imaju i indirektni uticaj na zakonodavstvo, budući da sudijama i pravnicima u sudstvu pružaju mogućnost da prate praksu Evropskog suda za ljudska prava kako bi došlo do njene primjene i u postupcima pred domaćim sudovima.

S obzirom na to da rezimeji presuda nisu obrađivani u literaturi sa stanovišta žanra, mi ćemo

---

¹ “questions concerning modality are central to the analysis of specialized discourse, as the choice and use of its various elements often represent a signal of markedness typical of a specific text type or of a particular discipline, and often constitutes one of the characterizing conventions on which a certain specialized genre is based” (Gotti i Dossena 2001: 13).

² Izdanja Pravnog biltena dostupna su na veb-sajtu nevladine organizacije The AIRE Centre (Advice on Individual Rights in Europe), koja je izdavač pomenute publikacije: www.airecentre.org.

u ovom dijelu ukratko predstaviti ona obilježja koja smo prepoznali kao zajednička sudskim presudama i rezimeima presuda, ali i ukazati na strukturne specifičnosti rezimea presuda. Rezimei sudskih presuda koji čine naš korpus uzeti su po principu slučajnog uzorka. Kvalitativna analiza 50 rezimea presuda napisanih na engleskom jeziku, i analiza datih tekstova prevedenih na srpski jezik impliciraju da se polifoničnost, argumentativnost i intertekstualnost mogu ubrojiti u obilježja ove vrste pravnog žanra. Tematikom polifonije sudskih presuda najviše se u svojim radovima bavio Mazzi (2007a; 2007b; 2007c; 2007d);³. Oslanjajući se na Bakhtinovo (1978) i Ducrotovo tumačenje koncepta polifonije (1980; 1984; 1989; 1996), Mazzi izdvaja polifoniju kao inherentno obilježje sudskih presuda uz obrazloženje da se argumentativni diskurs, koji čini okosnicu sudskih presuda, može tumačiti kroz prizmu dijaloga koji počiva na različitim glasovima (2007d: 395). Govoreći o polifoniji sudskih presuda, Mazzi se poziva i na Cornua (2000) - autora koji ističe da iskazi sudija zapravo obuhvataju argumentaciju sudija drugih sudova ili stranaka u sporu (2007a: 183;), pa u tom smislu Mazzi dolazi do zaključka da se glas glavnog nosioca argumentacije (engl. *proponent*)⁴ “ne može interpretirati u izolaciji; već se mora tumačiti kao stanovište koje sudija ili sud u svojoj cjelosti zauzima u odnosu na raportivnu argumentaciju⁵” (2007d: 395)⁶. Kada je riječ o rezimeima presuda, polifoničnost se, donekle, usložnjava jer autor rezimea presuda izvještava o argumentaciji Suda. Pritom, komparativna analiza argumentativnih djelova rezimea presuda i originalnih tekstova presuda ukazuje na učestalu upotrebu tačno određenog skupa leksičkih sredstava kojima se u narativni tok rezimea presuda, ali i originalnih tekstova presuda uvode stavovi Suda, mišljenja sudova nižih instanci i navodi stranaka u sporu. Time se, zapravo, naglašava činjenica da i u rezimeima presuda “evaluacija pripada

³ U svom radu *Reporting verbs: a tool for polyphonic reading of judgments*, autor analizira upotrebu glagola izvještavanja koji doprinose polifoničnoj dimenziji presuda sljedećih sudova: the Court of Justice of the European Communities, the House of Lords, Ireland’s Supreme Court (2007a).

Rad naslovljen *The Construction of Argumentation in Judicial Texts: Combining a Genre and a Corpus Perspective* posvećen je analizi upotreba glagola *hold* u svojstvu glagola izvještavanja u presudama gore navedenih sudova (2007b).

Autorova knjiga *The Linguistic Study of Judicial Argumentation: Theoretical Perspectives, Analytical Insights* pruža uvid u teorijsku elaboraciju pojmova polifonije i dijalogizma, koji čine dio teorijskog okvira za interpretaciju meta-argumentativnih izraza pomoću kojih argumentativna obilježja presuda ranije pomenutih sudova (the Court of Justice of the European Communities, the House of Lords, Ireland’s Supreme Court) postaju vidljiva na nivou teksta (2007c).

U fokusu rada *The Rhetoric of Judges: the Interplay of Reported Argumentation and the Judge’s Argumentative Voice* su veznici i meta-argumentativni izrazi (glagoli i imenice) kojima se u presudama signalizira raportivna argumentacija ili glas glavnog nosioca argumentacije (2007d).

⁴ *Proponent* je riječ iz engleskog jezika koju Mazzi upotrebljava kao prevodni ekvivalent za francuski pojam *proposant*, koji u literaturu uvodi Plantin (1996:20-21 u Mazzi 2007d: 381).

⁵ Pojam raportivne argumentacije se pripisuje M. Bondi (1998 u Mazzi 2007d: 381).

⁶ “cannot be interpreted in isolation; rather, it has to be seen as a standpoint the judge or the court as a whole are taking with respect to reported argumentation” (Mazzi 2007d: 381).

izvornom govorniku”⁷ (Mushin 2001: 166), a ne autoru rezimea jer se argumentacija predstavlja kroz vizuru izvornog govornika, tj. Suda. Ova, uslovno rečeno, marginalizacija autora rezimea karakteristična je za dio teksta koji obuhvata predstavljanje osnovnih činjenica i odluke Suda, dok prisustvo autora postaje očiglednije u dijelu koji sadrži komentar autora rezimea na odluku koju je Sud donio u predmetnom slučaju. Drugim riječima, našom analizom biće obuhvaćeni oni djelovi rezimea presuda koji čine okosnicu argumentacije Suda. Prihvatajući stav Bakhtina i Vološinova da

“je svaka vrsta verbalne komunikacije, bilo u pisanoj ili usmenoj formi ‘dijaloške prirode’ s obzirom na to da je govorenje ili pisanje uvijek referiranje ili, na neki način nadovezivanje, na ono što je ranije rečeno/napisano, ali istovremeno i anticipiranje odgovora potencijalnih ili imaginarnih čitalaca/slušalaca (u White 2003: 261)”⁸, može se tvrditi da u polifonom kontekstu, čiji su egzemplar rezimei presuda, Sud razvija svoje stanovište na osnovu onoga što Mazzi označava “raportivnom argumentacijom” (engl. *reported argumentation*), tj. glas ostalih sudova i stranaka u sudskom sporu, ali i na osnovu referiranja na relevantna dokumenta, pravnu doktrinu i sudsku praksu, što rezimeima presuda daje dimenziju intertekstualnosti⁹. Drugim riječima, polifonija i intertekstualnost utkani su u argumentativni tok kojim se ilustruje proces rasuđivanja Suda. S obzirom na to da je argumentacija sudija motivisana potrebom za legitimizacijom donesenih odluka, iznosimo hipotezu da s tim u vezi pravna argumentacija otvara mogućnost za identifikovanje eksponenata modalnih i evidencijalnih značenja. Polazimo od pretpostavke da će analiza korpusa pokazati da su upravo eksponenti modalnih i evidencijalnih značenja istovremeno i argumentativna sredstva kojima se uvode iskazi za koje se, u duhu teorije argumentacije Anscombra i Ducrota (1983 u Alamillo 2011: 1440), može tvrditi da funkcionišu kao argumenti za ili protiv donošenja određenog zaključka (u Alamillo 2011: 1440). Sa aspekta forme, važno je pomenuti da iskazi/nalazi Suda koji pripadaju domenu premisa/argumenata na osnovu kojih se dolazi do konačnog zaključka nemaju formu kategoričkih tvrdnji, pa, stoga, različit jezički repertoar analiziranog materijala može poslužiti kao potvrda stava lingvista da su rezervisanost sudija (Kurzon 1986: 64) i promišljeno pripisivanje stepena opredjeljenosti prema istinitosti propozicije (Tessuto 2011: 301) jedna od opštih odlika presuda i pravnog diskursa. Drugim riječima, iako je Sud uvjeren u istinitost svojih navoda izbjegava se upotreba kategoričkih tvrdnji, koje se

---

⁷ “the evaluation was the original speaker’s” (Mushin 2001: 166).

⁸ “all verbal communication, whether written or spoken, is ‘dialogic’ in that to speak or write is always to refer to, or to take up in some way, what has been said/written before, and simultaneously to anticipate the responses of actual, potential or imagined readers/listeners” (u White 2003: 261).

⁹ O intertekstualnosti u vezi sa pravnim diskursom v. Orta (2010) (u Moneva 2013: 76).

ublažavaju upotrebom određenih leksičkih glagola koji su sastavni dio narativa, što vodi ka prepoznavanju modalnih komponenti sudske argumentacije. Treba pomenuti i to da jedan broj autora koristi pojam evaluacija¹⁰ i pod okriljem ovog pojma analizira jezički materijal kojim se dekodira proces rasuđivanja kao mehanizma konstruisanja argumenata koji vode kao donošenju konačne odluke suda (Goźdz-Roszkowski i Pontrandolfo 2013: 17; Mazzi 2010: 374). S druge strane, evaluativni jezik sudskih presuda se ne dovodi samo u vezu sa argumentativnošću, već i persuazivnošću kao inherentnim obilježjima sudskog diskursa (Goźdz-Roszkowski i Pontrandolfo 2013: 15), o čemu ćemo detaljnije govoriti u dijelu posvećenom pragmatičkim funkcijama razmatranog jezičkog materijala.

Sažeci presuda, koji čine građu našeg korpusa, obuhvataju tri dijela: a) Osnovne činjenice (dio koji sadrži podatke o stranama u sporu, predmetu podnešene predstavke, tj. povredi Konvencije, sudskim postupcima pred domaćim sudovima i sudskim odlukama donešenim na nacionalnom nivou; b) Odluka Suda (argumentativni dio teksta koji sadrži izlaganje o sudskom postupku, pravno obrazloženje - razlozi za donošenje presude i način zaključivanja pri njenom donošenju, i izreku presude; c) Komentar- pregled slučaja o kojem se odlučivalo. Imajući u vidu elemente koji čine samu okosnicu pravnog obrazloženja - najobimnijeg i najvažnijeg dijela presude, nama je u ovom istraživanju cilj da u određenom funkcionalnom registru prepoznamo, pobrojimo i odredimo semantički domen leksičkih i gramatičkih sredstava koja bi, po našem mišljenju, pripadala podsistemu epistemičkih sudova i evidencijala.

Na osnovu tipologija koje predlažu Alcaraz i Hughes (2002), leksičke jedinice koje se javljaju u pravnim tekstovima je moguće razlikovati u odnosu na to: a) da li se riječi i izrazi mogu odrediti kao isključivo pravni termini, tj. da li je moguća njihova upotreba van pravnog konteksta; b) da li je došlo do proširenja značenja riječi i izraza usljed njihove upotrebe u određenim pravnim kontekstima; c) da li riječi i izrazi pripadaju svakodnevnom jeziku, a njihova upotreba u pravnom kontekstu ne podrazumijeva proširivanje ili sužavanje značenja. Kada je riječ o sudskim presudama, Alcaraz i Hughes (2002) navode da se distinktivna obilježja ove vrste pravnih tekstova očitavaju u glagolskim leksemama koje se koriste prilikom izricanja presuda. Slično Alcarazu i Hughesu (2002), na osnovu kvalitativne analize, u ovom radu zastupamo stav da određene glagolske lekseme (*consider, believe, find, hold, conclude, doubt, observe, claim* i sl.), analitičke i predložke konstrukcije (*take the view, in the Court's view, for the Court, on suspicion*, itd.), koje autor sažetaka koristi da izrazi nalaz, mišljenje i konačan stav Suda, predstavljaju distin-

---

¹⁰ Hunston i Thompson definišu pojam evaluacije na sljedeći način: "evaluation is the broad cover term for the expression of the speaker or writer's attitude or stance towards, viewpoint on, or feelings about the entities or propositions that he or she is talking about" (2000: 5).

ktivna obilježja analiziranih tekstova koje je moguće analizirati kroz prizmu modalnosti i evidencijalnosti. Takođe, pored navedenih leksikalizovanih sredstava iz engleskog jezika i srpskih prevodnih ekvivalenata, našom analizom biće obuhvaćeni i modalni glagoli, polumodali, kao i modalni pridjevi, prilozi i imenice, budući da i pomenuti oblici imaju svoju ulogu u razvoju argumentacije Suda.

Iako će najveći dio istraživanja biti posvećen eksponentima epistemičke modalnosti, nećemo zanemariti sredstva za izražavanje neepistemičke modalnosti, budući da polazimo od hipoteze da će analiza korpusa ukazati na prisustvo određenog broja leksičko-gramatičkih sredstava koja enkodiraju značenja osnovnih pravnih pojmova obaveze, dozvole, zabrane i sl. Zapravo, riječ je o pojmovima preko kojih istraživači modalnosti definišu pojam deontičke modalnosti.

U skladu sa prethodno navedenim, ciljevi istraživanja u ovom radu obuhvataju:

- identifikovanje leksikalizovanih sredstava za izražavanje propozicione modalnosti u rezimeima sudskih presuda na engleskom i srpskom, i klasifikovanje datih jezičkih sredstava kao nosilaca podsistema sudova ili evidencijala;
- istraživanje njihovih semantičkih domena i analizu sintaksičkih obrazaca u kojima se javljaju;
- utvrđivanje razlika i sličnosti sa modalnim glagolima;
- sagledavanje njihovih pragmatičkih funkcija;
- identifikovanje gramatičkih i leksičkih sredstava za izražavanje neepistemičke modalnosti u rezimeima presuda napisanih na engleskom i srpskom.

2. Teorijsko-metodološki okvir

Teorijsko-metodološki okvir ovog rada predstavljaće kombinaciju klasičnih shvatanja epistemičke i neepistemičke modalnosti i teorija modalnosti koje svoje utemeljenje imaju u kognitivnoj lingvistici. Predstavljanje teorijsko-metodološkog okvira rada započinjemo definisanjem modalnosti i osvrtom na tipologiju modalnih značenja. Potom, polazeći od pojmova najuticajnijih teorija modalnosti uspostavljamo kriterijume koji mogu doprinijeti prepoznavanju modalnog i evidencijalnog potencijala određenih leksičkih jedinica, koje se smatraju tipičnim obilježjima rezimea presuda Evropskog suda za ljudska prava. Nakon uspostavljanja kriterijuma, predstavimo teorijski okvir za identifikovanje pragmatičkih funkcija analiziranih leksičkih i gramatičkih eksponenata propozicione modalnosti. Cilj nam je ispitati validnost hipoteze da je sagledavanje pragmatičkih funkcija analiziranih leksičkih i gramatičkih eksponenata modalnosti moguće kroz prizmu ograđivanja i enkodiranja epistemološkog stava (eng. *epistemological stance*).

No, prije toga, ukratko ćemo se osvrnuti na osnovna obilježja pravne argumentacije vođeni mišlju da upravo pravno rezonovanje predstavlja kontekst podložan modalizaciji. Budući da proučavanje jezika i prava zahtjeva interdisciplinarni pristup (Kryk-Kastovsky: 2006), opravdanim nam se čini i predstavljanje pojmova iz teorije argumentacije koji su uticali na analizu jezičkog materijala u ovom radu. Na ovom mjestu se čini uputnim i napomenuti da analizi izdvojenih jezičkih sredstava pristupamo isključivo iz ugla lingvistike, ne zalazeći u oblast pravnog tumačenja.

U literaturi, pravna argumentacija ima status interdisciplinarne oblasti istraživanja, koja svoje utemeljenje ima u teoriji prava, filozofiji prava, teoriji argumentacije, logici, filozofiji, retorici, lingvistici, sociologiji i vještačkoj inteligenciji, pa je iz tog razloga moguće govoriti o različitim aspektima istraživanja u okviru studija pravne argumentacije (Feteris and Kloosterhuis 2009: 307). Feteris i Kloosterhuis ukazuju na ono što su, čini se, dvije ključne oblasti istraživanja u okviru pravne argumentacije - standardi pravne utemeljenosti (engl. *legal soundness*) i evaluacija argumentacije (2009: 308). Zapravo, navedeni aspekti istraživanja odgovaraju onome što se u literaturi određuje kao normativna i deskriptivna dimenzija pravne argumentacije, pri čemu se normativna dimenzija dovodi u vezu sa razvijanjem modela prihvatljive argumentacije, dok bi deskriptivna dimenzija obuhvatala identifikaciju, interpretaciju i analizu argumentacije, kao i uspostavljanje kriterijuma za evaluaciju argumentacije. Na tragu prethodno navedenog je moguće razlikovati više pristupa proučavanju pravne argumentacije, pri čemu se logička, retorička, dijaloška i pragma-dijalektička perspektiva prepoznaju kao osnove najuticajnijih teorija

pravnog rasuđivanja. Navedeni pristupi se razlikuju u pogledu aspekata koji se smatraju relevantnim za prihvatljivost pravnog obrazloženja. U ovom dijelu rada skrećemo pažnju na dva pojma iz teorije argumentacije i teorije pravne argumentacije, koja smatramo relevantnim za našu analizu. Riječ o sljedećim pojmovima- težina argumentacije (engl. *argumentative weight*) i dokaz (engl. *evidence*).

U okviru svoje teorije argumentacije, autori Anscombe i Ducrot (1988) uvode pojmove *argumentativna sila* i *težina argumentacije* (u: Mazzi 2007: 76; 78). *Argumentativna sila* sastavni je dio svakog iskaza i usmjerava nas ka donošenju određenog zaključka. *Težina argumentacije* ukazuje na mogućnost razlikovanja jake i slabe argumentacije, pa je, čini se, dati pojam moguće dovesti u vezu sa skalarnim vrijednostima modalnog gradijenta, dok pojam *argumentativne sile*, koja se enkodira *argumentativnim operatorima* (Anscombe i Ducrot: 1988 u: Mazzi 2007: 76), može imati svoj pandan u evidencijalnim izrazima. Stoga je naš cilj da ispitamo validnost tvrdnje da su leksički glagoli kao eksponenti epistemičkog suda prilično neodređeni u pogledu kvalifikacije opredjeljenosti prema istinitosti propozicije (Nuyts 2001a: 111).

Uzimajući u obzir kontekst u kojem su određena leksikalizovana sredstva upotrijebljena za označavanje konačnog mišljenja Suda (npr. *find, hold, conclude*), provjerićemo da li je navedeni stav iz literature moguće modifikovati pripisivanjem visokog stepena opredjeljenosti prema istinitosti propozicije glagolima *find, hold, conclude* i njihovim prevodnim ekvivalentima. S obzirom da se pojedinim glagolima (npr. *consider, observe, note, doubt*) uvode iskazi koji enkodiraju *argumentativnu silu* (Anscombe and Ducrot: 1988 in: Mazzi 2007: 76) usmjerenu na “pripremanje terena” za donošenje konačnog stava Suda, nameće nam se sljedeće pitanje: da li inferencije zasnovane na dokazu utemeljenom u znanju (engl. *knowledge-based evidence*) predstavljaju argumente koji, kako se sugerise u literaturi, inherentno “odražavaju ... manji stepen sigurnosti, a veći stepen vjerovatnoće”¹¹ (Willet 1988: 86-88 u: Sanders i Spooren 1996: 257)? Ili se, pak, izborom određenih leksičkih glagola u argumentativnim obrascima modifikuje argumentativna sila, što se očitava u različitom stepenu opredjeljenosti prema istinitosti propozicije? Iako je neosporno to da Sud svoje argumente zasniva na pravno relevantnim činjenicama, što bi, po prirodi stvari, trebalo da vodi ka kvalifikaciji iskaza Suda kao nužno faktivnih, jezička intuicija nam govori da je moguće uspostaviti skalu validnosti na osnovu glagola kojima se uvodi glas Suda. Ovakav stav je, čini se, u saglasnosti sa stavom Sandersa i Spoorena da nije faktualnost dokaza činilac koji varira, već jačina veze između tvrdnje i dokaza (1996: 243).

Dokaz je jedan od ključnih pojmova u teoriji modalnosti i teoriji pravne argumentacije.

---

¹¹ reflect... less certainty and more probability” (Willet 1988: 86-88 u: Sanders i Spooren 1996: 257)

Za potrebe ovog rada značajnom nam se čini Waltonova interpretacija pravne argumentacije na osnovu teorije dokaza (2002: 205):

“pravnu argumentaciju bi trebalo objašnjavati na osnovu teorije dokaza, u okviru koje se dokaz tumači u smislu lanca argumentacije sačinjenog od niza inferencija, utemeljenih na premisama koje bi trebalo da predstavljaju određene činjenice, poput onih do kojih se može doći svedočenjem. Probativna vrijednost plauzibilnosti premise se pomjera u lancu, prenoseći uvećanu (ili smanjenu) probativnu vrijednost u pravcu konačnog zaključka u lancu” (u: Mazzi 2007: 95)¹².

Shodno prethodno navedenom stavu, u ovom radu, kroz prizmu modalnosti, analiziramo jezička sredstva koja imaju svoju ulogu u stvaranju lanca argumentacije u rezimeima presuda. U dijelu posvećenom analizi polazimo od hipoteze da konačno mišljenje Suda počiva na inferencijama utemeljenim na dokazima-činjenicama, navodima stranaka u sporu, postojećim pravilima, propisima i ostalim relevantnim dokumentima, koji zajedno daju konture premisama koje vode ka konačnom zaključku Suda.

2.1. Definisanje modalnosti i tipologija modalnih značenja

Iako je modalnosti posvećena obimna literatura, čini se da ova kategorija predstavlja neiscrpan izvor istraživanja zahvaljujući svojoj semantičkoj kompleksnosti, koja dopušta različite, ponekada, i nepomirljive stavove i gledišta autora u vezi sa ovom jezičkom kategorijom. Drugim riječima, više je aspekata ove kategorije koji dovode do konceptijskog mimoilaženja autora koji se bave proučavanjem modalnosti. Jedno od pitanja koje dovodi do različitih stavova je kako definisati modalnost, ili, drugim riječima, šta uzeti kao osnovu za definisanje modalnosti. Semantičku kompleksnost modalnosti možda najbolje ilustruje van der Auwerin i Plungianov stav da ne postoji jedan tačan način na koji bi se definisala modalnost i odredili tipovi modalnosti (1998: 80). Razlog postojanja ovakvih određenja modalnosti treba tražiti u činjenici da ovaj termin pokriva mnoštvo semantičkih pojmova, pa je, stoga, moguće nabrojati niz parametara od kojih autori polaze prilikom definisanja modalnosti- stav i sud govornika, faktualnost (Palmer 2001: 8), dihotomija mogućnosti i nužnosti (van der Auwera and Plungian 1998: 80), subjektivnost i performativnost (Pal-

---

¹² “legal argumentation should be explained by means of a theory of evidence, where evidence is considered as a chain of argumentation made up of a sequence of inferences, based on some premises that are supposed facts of some sort, like those that could be obtained by testimony. The probative weight of plausibility of the premises moves forward over the chain, transferring an increased (or decreased) probative weight onto the ultimate conclusion in the chain” (u: Mazzi 2007: 95).

mer 2001; Lyons 1977), i sl. Stoga, u dijelu koji slijedi predstavimo određene interpretacije ovog pojma sa aspekta semantičkog domena i tipologije modalnih značenja, koje smatramo relevantnim za teorijski okvir ovog rada.

Polazeći od centralnih pojmova tradicionalne modalne logike- mogućnosti i nužnosti, Lyons domenu modalnosti pripisuje sljedeće: a) iskaze kojima “govornik eksplicitno kvalifikuje svoju opredjeljenost prema istinitosti propozicije izražene rečenicom koju izgovara, nezavisno od toga da li je kvalifikacija eksplicitno enkodirana glagolskom komponentom..., ili prozodijskom, odnosno paralingvističkom komponentom...”¹³; b) iskaze kojima se moralno odgovornim izvršiteljima nameće obaveza ili se daje dozvola za obavljanje nekog čina (Lyons 1977: 797, 823). Drugim riječima, pojmovi mogućnost i nužnost predstavljaju osnovu za semantičko određivanje dva tipa modalizovanih iskaza- epistemičkih (a) i deontičkih (b) - s tim da ova dva pojma imaju različite upotrebne vrijednosti u epistemičkom i deontičkom domenu.

Prema Lyonsu, može se tvrditi da je pojam mogućnosti ključan za određivanje semantičkog domena epistemičke modalnosti u engleskom jeziku (1977: 801), u okviru koje autor uspostavlja razliku između “jasnih izjava o činjenicama (tj. kategoričkih tvrdnji)”¹⁴ i epistemički modalizovanih iskaza kojima se eksplicitno kvalifikuje stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije (Lyons 1977: 797). Shodno tome, u osnovi epistemički nemodalnih (engl. *epistemically non-modal*) i epistemički modalizovanih iskaza (engl. *epistemically modal, or modalized, utterance*) nalazimo riječi/strukture koje ukazuju na faktivnost, odnosno nefaktivnost ili kontrafaktivnost iskaza. Prema Lyonsu, u indikatore faktivnosti¹⁵ treba ubrojiti sve riječi (npr. glagole, pridjeve, itd.) koje se ponašaju kao glagol *know*, čijom se upotrebom implicira opredjeljenost govornika da određenu propoziciju prihvati kao tačnu. Poređenja radi, glagol *know* pokazuje veći stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije od glagola *believe*, budući da upotrebom ovog glagola govornik pripisuje istinitosnu vrijednost propoziciji na osnovu svog vjerovanja o njenoj utemeljenosti i neospornosti, što se može, ukoliko se pokaže potrebnim, potvrditi navođenjem dokaza (Lyons 1977: 794). S druge strane, Lyons navodi da upotrebom glagola *believe* ili *think* kao indikatora nefaktivnosti¹⁶, govornik ne izražava svoju opredjeljenost

---

¹³ “the speaker explicitly qualifies his commitment to the truth of the proposition expressed by the sentence he utters, whether this qualification is made explicit on the verbal component..., or in the prosodic or paralinguistic component...” (Lyons 1977: 797).

¹⁴ “straightforward statements of fact (i.e. categorical assertions)” (Lyons 1977: 797).

¹⁵ Lyons preuzima pojam faktivnost (engl. *factivity*) iz Kiparsky & Kiparsky (1971).

¹⁶ U nefaktivne iskaze Lyons ubraja nerealne kondicionalne tipa: *If he went to Paris, he visited Montmartre*, otvorena pitanja, iskaze koji sadrže negativni oblik glagola *know*, modalne glagole, modalne priloge ili pridjeve (1977: 796).

ni prema istinitosti ni prema neistinitosti propozicije izražene dopunskom klauzom (1), dok se kontrafaktivnim iskazima¹⁷ ukazuje na govornikovu opredjeljenost prema neistinitosti propozicije (1977: 795):

(1) *He believes/thinks that Edinburgh is the capital of Scotland.*

(2) *If he had been to Paris, he would have visited Montmartre.*

Kao obilježja epistemičke modalnosti Lyons navodi subjektivnost, performativnost i gradijentnost (1977: 797-809). Subjektivnost kao izraz stava govornika autor prepoznaje u značenjskim komponentama epistemičke modalnosti koje označava kao “ja-tako-kažem” (engl. *I-say-so component*), koju suprotstavlja komponenti “slučaj-je-da” (engl. *it-is-so component*), što vodi ka razlikovanju objektivne i subjektivne epistemičke modalnosti. Iako i sam autor primjećuje da je teško govoriti o jasnim granicama između objektivne i subjektivne epistemičke modalnosti u svakodnevnoj jezičkoj upotrebi, domenu subjektivne epistemičke modalnosti Lyons pripisuje “ja-tako-kažem” komponentu, koja se očitava u neodređenosti govornika (engl. *uncertainty*) u pogledu kvalifikovanja stepena opredjeljenosti prema istinitosti propozicije:

(3) *Alfred may be unmarried.*

Kako je upravo govornik lice koje datu propoziciju kvalifikuje kao moguću, Lyons smatra da se time jasno ukazuje na subjektivan stav govornika u vezi sa stepenom opredjeljenosti prema istinitosti propozicije. Stoga, kao primjere subjektivne epistemičke modalnosti autor navodi mišljenja, navođenje tuđeg govora, tentativne inferencije, koji sami po sebi jesu “jasna indikacija nevoljnosti ili nemogućnosti govornika da prihvati, ili pripiše, faktualnost propoziciji koja je u osnovi iskaza govornika”¹⁸ (1977: 800). S tim u vezi, Lyons govori o različitim stepenima opredjeljenosti prema faktualnosti propozicije- nužnosti, mogućnosti i vjerovatnoći, čime se ukazuje na gradijentnost epistemičke modalnosti. Za razliku od subjektivne epistemičke modalnosti koja sadrži kvalifikovanu “*ja-tako-kažem*” komponentu, objektivnu epistemičku modalnost, koju Lyons ilustruje primjerom (4), karakteriše ne-kvalifikovana ili kategorička “*slučaj-je-da*” komponenta, budući da objektivna epistemička modalnost ukazuje na faktualnost informacije koja je u osnovi određene propozicije:

(4) *Alfred must be unmarried.*

Drugim riječima, informacija u osnovi objektivno modalizovane propozicije se predstavlja kao objektivna činjenica, pa se gradijentnost objektivne epistemičke modalnosti u Lyonsovoj analizi (1977) predstavlja u terminima epistemičke nužnosti i nemogućnosti

¹⁷ Kao primjere kontrafaktivnih iskaza Lyons navodi nerelane kondicionale sa prošlom referencom i želje (1977: 795)

¹⁸ “...an overt indication of the speaker’s unwillingness or inability to endorse, or subscribe to, the factuality of the proposition expressed in his utterance...” (1977: 800)

kao krajnjim vrijednostima epistemičkog gradijenta za razliku od subjektivne epistemičke modalnosti, čija se gradijentnost očitava u trima vrijednostima epistemičkog gradijenta- nužnost, vjerovatnoća i mogućnost. Treba pomenuti i to da autor sugerise da subjektivna epistemička modalnost-bar kad je engleski jezik u pitanju, ima širi opseg od objektivne epistemičke modalnosti.

Pored subjektivnosti i gradijentnosti, i performativnost se izdvaja kao jedno od obilježja modalnosti u Lyonsovoj teoriji. Naime, autor ističe da se o performativnoj komponenti modalizovanih iskaza može govoriti na osnovu toga što modalni operatori modifikuju iskaz na sličan način na koji performativni glagoli modifikuju ilokutorni čin u osnovi eksplicitno performativnog iskaza. Na tom fonu, ne upuštajući se u dublje analize, Lyons, primjera radi, nalazi paralele između iskaza (6-7) u odnosu na iskaz (5) (1977:805):

(5) *It's raining.*

(6) *It may be raining.*

(7) *I tell you it's raining.*

I dok se u Lyonsovoj analizi kao ključni pojam za razumijevanje epistemičke modalnosti navodi pojam mogućnosti, u slučaju deontičke modalnosti to je pojam nužnosti, što je, po mišljenju autora, očekivano s obzirom na to da deontička modalnost ima svoje porijeklo u deziderativnoj i instrumentalnoj funkciji jezika (1977: 840). Upravo zato autor izdava ja komponentu “*neka bude da*” (engl. “*so-it-be component*”) kao sastavni dio značenja deontičke modalnosti, navodeći da je zbog te komponente deontička modalnost, na neki način, povezana sa izrazima namjere, želje ili volje (1977: 825). Oslanjajući se na standardne sisteme modalne logike, i povlačeći paralelu između epistemičkih pojmova nužnosti i mogućnosti s jedne strane, i deontičkih pojmova obaveze i dozvole s druge strane, Lyons dovodi u vezu pojam obaveze sa pojmom nužnosti, dok se pojam dozvole povezuje sa pojmom mogućnosti. Time se stvara mogućnost za definisanjem obaveze preko negacije dozvole i obratno, kao što je to slučaj sa epistemičkom modalnosti u okviru koje se nužnost definiše preko negacije mogućnosti i obratno (1977: 787; 832). Pored pojma obaveze i dozvole, Lyons u deontičke pojmove ubraja i pojmove zabrane (engl. *prohibition*) i odsustvo obaveze (engl. *exemption*) (1977: 832). Lyons ukazuje i na to da deontička modalnost podrazumi jeva postojanje deontičkog izvora ili uzroka obaveze, pri čemu izvor obaveze mogu biti lice, ili institucija koja je izvor autoriteta, ali i moralni ili pravni principi, ili unutrašnja potreba koja bi se teško mogla precizno definisati (1977: 823). Pominjanje deontičkog izvora neodvojivo je od pominjanja lica kojem se nameće obaveza, koju dato lice može i da ne prihvati, negira ili, pak, dovede u sumnju postojanje obaveze time što će zahtijevati specifikaciju

deontičkog izvora. Prema Lyonsu, to se postiže sljedećim pitanjem: "Ko to kaže"¹⁹, koje treba tumačiti kao "Ko je stvorio obavezu"²⁰(1977: 833; 835).

Pored deontičkog izvora kao karakterističnog obilježja deontičke modalnosti, Lyons navodi i njenu inherentnu vezu sa budućnošću (1977: 824). Međutim, inherentna veza sa budućnošću nije obilježje svih iskaza koji se mogu podvesti pod domen deontičke modalnosti.

Kao ilustrativne primjere veze između deontičke modalnosti i budućnosti Lyons navodi direktive- iskaze kojima se nekom licu nameće obaveza da obistini ili da se suzdrži od obistinjenja sadržaja određene propozicije, tako što se u nekom budućem svijetu realizuje/ne realizuje stanje opisano u propoziciji, pri čemu stanje svijeta u kojem obaveza važi ne može prethoditi, ali može biti paralelno sa stanjem svijeta u kojem se obaveza nameće (1977: 824). S druge strane, kao ilustracija deontičkih tvrdnji (engl. *deontic statements*) mogu poslužiti iskazi u kojima se konstatuje da je u određenom trenutku u prošlosti lice bilo u obavezi da izvrši određenu obavezu (8), što ukazuje na to da je buduća referenca karakteristična za direktive, ali ne nužno i za deontičke tvrdnje. Istovremeno, Lyons sugerira da se o postojanju obaveze ili naredbe može izvještavati, pri čemu se izborom deontičkog operatora ukazuje na to da li je naredba i dalje na snazi- pa se u vezi sa takvim tvrdnjama može govoriti o njihovoj budućoj referenci (9)²¹, ili se deontičkim iskazom izvještava o obavezi koja je izrečena u prošlosti (8) (1977: 824; 834).

(8) *You should have gone to the meeting yesterday.*

(9) *You must open the door.*

Međutim, ovdje se otvara i pitanje opredjeljenosti govornika, tj. vjerovanja govornika u postojanje obaveze koja se prenosi deontičkom tvrdnjom. Lyons navodi da se iskaz (9) može tumačiti na dva načina- tako da se njime ne ukazuje na opredjeljenost govornika prema istinitosti sadržaja deontičkog iskaza; ali, istovremeno, ukoliko govornik implicitno priznaje autoritet deontičkog izvora (X) u odnosu na lice kojem se nameće obaveza (Y), jasno je da se može govoriti o vjerovanju govornika u postojanje obaveze o kojoj izvještava. S tim u vezi, Lyons dodaje da nije uvijek lako razlikovati tvrdnje kojima se samo izvještava o obavezi koja je i dalje na snazi od tvrdnji kojima se utvrđuje postojanje obaveze, iako postoji razlika u pogledu istinitosti, budući da tvrdnja o postojanju obaveze podrazumijeva i vjerovanje govornika u istinitost deontički modalizovane propozicije (1977: 834). Elaborirajući razliku između direktiva i deontičkih tvrdnji, Lyons uvod i

---

¹⁹ "Who says (so)?" (Lyons 1977: 835)

²⁰ "Who has created the obligation?" (Lyons 1977: 835)

²¹ Lyons navodi da se data propozicija može tumačiti i kao direktivni iskaz (*I hereby impose upon you the obligation to open the door*) i kao deontička tvrdnja (*I hereby assert that you are obliged (by some unspecified authority) to open the door*) (1977: 832).

pojam restriktivne i nerestriktivne obaveze (engl. *restricted* i *unrestricted obligation*). Pojam nerestriktivne obaveze se vezuje za situacije u kojima se sadržaj propozicije prihvata kao obaveza koja važi, ili će važiti u svakom vremenu i svakoj prilici (10), dok restriktivna obaveza podrazumijeva implicitno ili eksplicitno ograničavanje u smislu vremena ili konteksta (11) (1977:828- 830):

(10) *It's wrong to tell lies.*

(11) *Turn up the thermostat, when you get home.*

Na kraju ćemo pomenuti i gradijentnost kao jedno od obilježja deontičke modalnosti. Naime, Lyons zastupa tezu da je intuitivno moguće praviti razliku između upotrebe pojma dozvola u “slabijem” ili “jačem” smislu, pri čemu se “slabija dozvola” vezuje za one radnje koje nisu eksplicitno zabranjene (1977: 836-837).

Činjenica je da je Lyonsova teorija mnogim lingvistima poslužila kao osnova za dalje istraživanje fenomena modalnosti, o čemu i svjedoče interpretacije pojma modalnosti, koje ćemo predstaviti u dijelu koji slijedi.

Prema Palmeru, modalnost se tiče statusa propozicije kojom se opisuje neki događaj, pri čemu se na modalni status propozicije može ukazati upotrebom modalnog glagola, na osnovu čega se i pravi razlika između vrijednosnog suda o propoziciji (*Irrealis*) (12-13) i kategoričke tvrdnje (*Realis*) (14) (2001: 1-2):

(12) *Mary may be at home.*

(13) *Mary must be at home.*

(14) *Mary is at home.*

Drugim riječima, modalni glagoli u engleskom jeziku se, između ostalog, upotrebljavaju prilikom donošenja suda o faktualnom statusu propozicije, pa se u zavisnosti od upotrijebljenog modalnog glagola propozicije interpretiraju kao spekulativni sud, zaključak ili asumptivni iskaz (Palmer 2001: 6)

(15) *Kate may be at home.*

(16) *Kate must be at home.*

(17) *Kate will be at home.*

No, kako se u Palmerovoj teoriji modalni glagoli ne dovode u vezu samo sa vrijednosnim sudom, autor smatra da je moguće razlikovati nekoliko vrsta modalnosti. Načelno se pravi razlika između propozicione modalnosti i modalnosti događaja (engl. *propositional modality* i *event modality*), pri čemu se propoziciona modalnost povezuje sa stavom govornika prema istinitosnoj vrijednosti ili faktualnim statusom propozicije, dok se modalnost događaja, koja prema Palmeru obuhvata dinamičku i deontičku modalnost, odnosi na potencijalne događaje (2001: 7). Kao i Lyons, Palmer se u svojoj analizi oslanja na

pojmove mogućnosti i nužnosti, pa razlike između deontičke i epistemičke modalnosti upravo objašnjava na osnovu parafraza koje sadrže pojmove mogućnosti i nužnosti (2001: 6). Autor navodi da se parafraze karakteristične za navedene tipove modalnosti ne razlikuju samo u pogledu pojmova mogućnosti i nužnosti, već kao signal epistemičkog, odnosno deontičkog značenja mogu poslužiti riječi *that* i *for*, koje se javljaju u parafrazama epistemičkih (18-19) i deontičkih iskaza (20-21):

(18) *Kate may be at home now. /It is possible (possibly the case) that Kate is at home now.*

(19) *Kate must be at home now. /It is necessarily the case that Kate is at home now.*

(20) *Kate may come in now. /It is possible for Kate to come in now.*

(21) *Kate must come in now. It is necessary for Kate to come in now.*

Kada je riječ o propozicionoj modalnosti, autor razlikuje dva tipa modalnih značenja-epistemičku modalnost i evidencijalnost (2001: 8-9). U Palmerovoj teoriji, epistemička modalnost se tumači kao izraz govornikovog suda u vezi sa faktualnošću propozicije, dok evidencijalnost ukazuje na dokaz u vezi sa faktualnim statusom propozicije. U skladu sa navedenim definicijama, Palmer ukazuje na vrste epistemičkih sudova – spekulativni sud, deduktivni sud, asumptiv (engl. *speculative, deductive, assumptive*) i vrste evidencijalnih iskaza/evidencijala- iskazi utemeljeni na opštem znanju (engl. *general knowledge*), informacije dobijene putem čula vida (engl. *visual*), informacije dobijene putem čula sluha (engl. *auditory*), prenošenje tuđeg govora (engl. *heresay*) i inferencija (engl. *inference*), s tim da inferencija pripada i sistemu epistemičkih sudova, odnosno kategoriji deduktivnog suda. Citirajući Coatesovu (1983), Palmer (2001) objašnjava zašto je moguće govoriti o preklapanju sistema sudova i evidencijala, što se ilustruje pomenutom kategorijom deduktivnog suda. Naime, semantika glagola *must* u engleskom jeziku obično ukazuje na to da je riječ o jakom epistemičkom sudu koji se donosi na osnovu dokaza.

Palmer zastupa stav da je značenje epistemičkih sudova (*speculative, deductive* i *assumptive*) moguće parafrazirati tako da se parafrazama ukaže na tri vrste zaključka- mogući zaključak (22), jedini mogući zaključak (23), razumni zaključak (24) (2001:25):

(22) *John may be in his office.*

(23) *John must be in his office.*

(24) *John'll be in his office.*

Navedeni primjeri pokazuju da se može govoriti o gradijentnosti epistemički upotrijebljenih modalnih glagola, budući da se njihovom upotrebom ukazuje na jačinu zaključka. Gradijentnost epistemički upotrijebljenih modalnih glagola se može naglasiti i upotrebom prošlih formi modalnih glagola, kojima se ukazuje na tentativnost izraženog suda:

(25) *Mary might be at school right now.*

U vezi sa prošlim formama modalnih glagola treba navesti i stav autora da se upotrebom takvih oblika ne može ukazati na sud koji je govornik iznio u prošlosti, osim ukoliko je riječ o indirektnom govoru. Drugim riječima, epistemička modalnost je uvijek sadašnja, iako propozicija o kojoj se donosi vrijednosni sud može imati prošlu referencu. Ograničenja ovog tipa autor objašnjava time što navodi performativnost kao jedno od obilježja epistemičke modalnosti. Drugim riječima, govornik donosi zaključke u trenutku govora, pa se ne može govoriti o epistemičkim sudovima iz prošlosti, o kojima se, s druge strane, može izvještavati upotrebom prošlih formi leksičkih glagola- npr. *Mary thought that...*, *Mary concluded that...* (2001: 33). Osim performativnosti Palmer navodi i subjektivnost kao obilježje epistemičke modalnosti.

Kada je riječ o sistemu evidencijala, Palmer načelno uspostavlja binarnu podjelu evidencijalnih kategorija kojom su obuhvaćeni iskazi kojima se navode tuđe riječi (engl. *reported*) i iskazi kojima se prenose čulni opažaji (engl. *sensory*) (2001: 35). Međutim, oslanjajući se na Willetovu klasifikaciju evidencijalnih značenja (1988: 96), Palmer izdvaja i tri podkategorije raportivnih evidencijala *Reported (2)*, *Reported (3)* i *Reported (Gen)*, koje zapravo odgovaraju sljedećim kategorijama u Willetovoj kasifikaciji (2001: 40)²²:

- a) *dokaz iz druge ruke*: govornik tvrdi da je od osobe, koja je bila direktni svedok, čuo o opisanoj situaciji;
- b) *dokaz iz druge ruke*: govornik tvrdi da je od osobe, koja nije bila direktni svedok, čuo o opisanoj situaciji;
- c) *dokaz koji potiče od narodnog vjerovanja*: govornik tvrdi da je opisana situacija dio priče koja se prenosila usmenim putem.

S druge strane, u okviru evidencijalne kategorije, kojom su obuhvaćeni iskazi kojima se prenose čulni opažaji, Palmer prepoznaje sljedeće podkategorije: dokazi dobijeni putem čula vida (engl. *visual*), dokazi dobijeni putem ostalih čula, isključujući čulo vida (engl. *non-visual*), dokazi dobijeni putem čula sluha (engl. *auditory*) (2001:9; 22; 43). U vezi sa navedenim kategorijama se u literaturi uspostavlja razlika između direktnih i indirektnih dokaza, pri čemu se inferencija, zajedno sa raportativnim evidencijalima, navodi kao ilustracija indirektnih dokaza, dok se u direktne dokaze ubrajaju dokazi dobijeni putem čula. S tim u vezi se nameće pitanje hijerarhije evidencijalnih kategorija. Naime, Palmer

---

²² *Second-hand evidence*: the speaker claims to have heard of the situation described from someone who was a direct witness.

Third-hand evidence: the speaker claims to have heard of the situation described, but not from a direct witness.

Evidence from folklore: the speaker claims that the situation described is part of established oral history.

ukazuje na primat dokaza dobijenih putem čula vida u odnosu na vrste dokaza koji se dovode u vezu sa drugim evidencijalnim kategorijama (2001: 51).

Pojam modalnost događaja obuhvata pojmove deontičke i dinamičke modalnosti (2001: 9-10). Ova dva tipa modalnosti se razlikuju u pogledu njihovih definišućih karakteristika- deontička modalnost se tiče spoljnih uslova, dok se u slučaju dinamičke modalnosti govori o uslovima koji potiču od datog pojedinca. Zato se u Palmerovoj analizi deontička modalnost dovodi u vezu sa obavezom ili dozvolom koja potiče od spoljnog izvora (26-27), dok se dinamička modalnost povezuje sa sposobnošću (engl. *ability*) ili voljom (engl. *willingness*) koja potiče od samog pojedinca (28-29):

(26) *John may/can come in now.* (dozvola)

(27) *John must come in now.* (obaveza)

(28) *John can speak French.* (sposobnost)

(29) *John will do it for you.* (volja)

Kada je riječ o profilisanju semantičkog domena deontičke modalnosti, Palmer se, slično Lyonsu, pored deontičkih pojmova obaveze i dozvole poziva i na deontički izvor. Autor konstatuje da, iako deontička modalnost potiče od neke vrste spoljnog autoriteta (engl. *external authority*), tj. pravila i zakona, veoma često je upravo govornik izvor autoriteta, budući da je govornik lice koje daje dozvole ili nameće obaveze, pa se može govoriti o subjektivnosti kao obilježju deontičke modalnosti. Međutim, i sam autor navodi da deontička modalnost nije uvijek subjektivna, što se može ilustrovati sljedećim primjerima (2001: 10; 75)

(30) *You can smoke in here.*

(31) *You must take your shoes off when you enter the temple.*

Primjeri (30-31) mogu poslužiti kao egzemplari direktiva, koji, međutim, nisu jedini iskazi koji se u Palmerovoj studiji ubrajaju u deontički modalizovane iskaze. Domenu deontičke modalnosti Palmer pripisuje i komisive- iskaze kojima govornik sebe obavezuje na vršenje određenih radnji (32) (2001:10; 71)

(32) *You shall have it tomorrow.*

Kao što je to slučaj sa epistemičkom modalnosti, i u vezi sa deontičkom modalnosti autor govori o performativnosti, pa deontički upotrebljeni modalni glagoli ne mogu imati prošlu referencu. Drugim riječima, u sadašnjem trenutku se ne može nametati obaveza koja bi se odnosila na prošlost, ali se o njoj može izvještavati upotrebom prošlih oblika modalnih glagola (2001: 76):

(33) *He said he might (could)/must/had to come on Tuesday.*

Autor navodi i da je u vezi sa prošlim događajima moguće govoriti i o deontičkom sudu, koji se u engleskom jeziku označava oblicima *should have* i *ought to have* (2001: 76):

(34) *He should have/ought to have gone to London the next day.*

S druge strane, prošle forme deontičkih modala Palmer dovodi u vezu i sa ublažavanjem jačine deontičke modalnosti (2001: 73). Autor smatra da se takav stav najbolje može potvrditi na osnovu glagola *ought to* i *should*, koji za razliku od glagola *must*, ukazuju na to da ne mora nužno doći do ispunjenja obaveze označene datim glagolima:

(35) *He ought to/should come, but he won't.*

Dodatno, prošle forme modalnih glagola se u Palmerovoj studiji dovode u vezu sa tentativnošću i pozitivnim sugestijama (2001: 74)

(36) *Might I come in at the moment on this, Chairman?*

(37) *You might try nagging the Abbey National.*

Ranije smo konstatovali da se Palmer u određivanju semantičkog domena dinamičke modalnosti oslanja na pojmove sposobnosti i volje. Treba dodati i to da, prema Palmeru, pojam sposobnosti treba tumačiti tako da se ovim pojmom obuhvate značenja fizičke i mentalne snage subjekta (38), kao i okolnosti koje na njih neposredno utiču (39) (2001:10):

(38) *He can run a mile in five minutes.* (glagol *can* označava sposobnost)

(39) *He can escape.* (*can* označava sljedeću okolnost: vrata nisu zaključana)

Kada govorimo o vremenskoj referenci dinamičke modalnosti, onda treba istaći da se ovaj tip modalnosti, prema Palmeru, može, za razliku od epistemičke i deontičke modalnosti odnositi na prošlost kada govorimo o uobičajenoj radnji (2001: 79):

(40) *When I was younger I could run much faster.*

Takođe, i u vezi sa eksponentima dinamičke modalnosti možemo govoriti o implikacijama tentativnosti prošlih formi modalnih glagola (2001:80):

(41) *I could do that for you.*

(42) *I would do that for you.*

Na osnovu prethodno navedenog moguće je govoriti o Lyonsovom uticaju na Palmerovu teoriju. Naime, oba autora navode subjektivnost, performativnost i gradijentnost kao obilježja modalizovanih iskaza. Takođe, oba autora se prilikom tumačenja modalnih značenja oslanjaju na pojmove mogućnosti i nužnosti. Preciznije rečeno, u Palmerovoj analizi, pojam sposobnosti se tumači preko pojma dinamičke mogućnosti, pojam dozvole preko pojma deontičke mogućnosti, dok se obaveza tumači kao izraz deontičke nužnosti (2001:79). I u epistemičkom domenu, pojmovi mogućnosti i nužnosti se navode kao osnova za interpretaciju kategorija spekulativnog i deduktivnog suda (2001: 89).

I dok knjiga *Mood and Modality* predstavlja tipološku studiju modalnosti, knjiga F. Palmera *Modality and the English Modals* (1990) posvećena je razmatranju opšte prirode

modalnosti, sredstvima izražavanja modalnosti u engleskom jeziku i značenjima koja se dovode u vezu sa datom kategorijom u engleskom jeziku. U ovoj knjizi, Palmer, poput većine autora, navodi da modalnost kao semantičko-.gramatičku kategoriju nije lako definisati, budući da nije jednostavno odrediti semantički domen modalnosti²³, a samim tim nije moguće precizno odrediti granice formalnog sistema za izražavanje modalnosti u engleskom jeziku (1990: 2). S tim u vezi, autor vidi kompromisno rješenje u uspostavljanju razlike između centralnih i perifernih modalnih značenja, što vodi ka razvrstavanju ekspanenata modalnosti u dvije kategorije- centralni eksponenti modalnosti i eksponenti na marginama sistema. Primjera radi, šest modalnih glagola u engleskom jeziku (*will, shall, may, can, must* i *ought to*) bi, prema Palmeru, trebalo ubrojiti u centralne predstavnike kategorije, dok bi glagole *dare* i *need* trebalo posmatrati kao marginalne predstavnike kategorije modalnosti (1990: 2-3).

Značenja modalnih glagola u engleskom jeziku Palmer posmatra kroz prizmu epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti²⁴, pri čemu pojmovi *mogućnost* i *nužnost* figuriraju kao pojmovi relevantni za dekodiranje navedenih modalnih značenja (1990: 8; 30-32). Značajno je pomenuti to da Palmer u knjizi *Modality and the English Modals* uvodi pojam neutralne, cirkumstancijalne modalnosti (engl. *neutral* ili *circumstantial modality*), kojom se, kao vrstom dinamičke modalnosti, ukazuje na ono što je moguće ili nužno u datim okolnostima (1990: 37):

(43) *I know the place. You can get all sorts of things here.*

(44) *I must have an immigrant's visa. Otherwise they're likely to kick me out you see.*

Za ovaj tip dinamičke modalnosti Palmer predlaže parafrazu '*it is possible/necessary for*', koja je karakteristična i za primjere kojima se ukazuje na sposobnost ili volju subjekta propozicije, kao i za primjere kojima se ilustruje deontička modalnost. Predstavljajući parafraze za epistemički modalizovane iskaze Palmer navodi da se značenje epistemički upotrijebljenog glagola *may* može parafrazirati upotrebom fraze '*it is possible that...*', dok parafraza '*it is necessary that...*' nije podesna za predstavljanje epistemičkog značenja glagola *must* zato što, prema shvatanju autora, riječi *necessary* i *necessity* nisu riječi kojima se u svakodnevnom govoru ukazuje na epistemički sud (1990: 50). Stoga

²³ Prema Palmeru, značenja enkodirana modalnim glagolima u engleskom jeziku, u velikoj mjeri, predstavljaju značenja koja bi trebalo uključiti u tipološke studije modalnosti (1990: 2).

²⁴ Palmer ukazuje na stavove po kojima se, strogo uzevši, dinamička modalnost ne bi mogla smatrati vrstom modalnosti. S obzirom da je dinamička modalnost u vezi sa sposobnošću i voljom subjekta rečenice, ne može se govoriti o subjektivnosti dimaničke modalnosti, što je inače obilježje epistemičke i deontičke modalnosti, budući da, prema Palmerovom shvatanju, mišljenja i stavovi pripadaju govorniku. Iako kao potvrdu svog stava nalazi u mišljenju Steela (1975), autor zaključuje da modalni glagoli kojima se izražava dinamička modalnost, bez obzira na to kakav je njihov status u literaturi, treba da budu dio studije posvećene modalnim glagolima u engleskom jeziku (1990: 36).

autor smatra da bi se značenje epistemički upotrijebljenog glagola *must* moglo adekvatno predstaviti sljedećom parafrazom: *'the only possible conclusion is that...'*. U Palmerovoj analizi pojmovi *mogućnost* i *nužnost* ne predstavljaju samo osnovu za određivanje vrsta modalnih značenja, već i njihovih skalarnih vrijednosti (1990: 36). Primjera radi, glagoli *may* i *must* se navode kao krajnje tačke epistemičkog gradijenta, dok se glagol *will* nalazi između vrijednosti koje ukazuju na mogućnost, odnosno nužnost. I pored toga što glagol *will* zauzima srednju vrijednost na epistemičkom gradijentu, Palmer smatra da bi uvođenje pojma vjerovatnoće (engl. *probability*) u analizu značenja ovog glagola bilo neadekvatno jer se, prema autoru, pojmom vjerovatnoće ukazuje na jačinu uvjerenja govornika (engl. *the strength of the speaker's belief*), ali ne i na sud, odnosno zaključak govornika, što jeste karakteristika epistemički upotrijebljenih modalnih glagola (1990: 57). Na isti način Palmer sugerise neadekvatnost pojmova izvjesnost (engl. *certainty*) i uvjerenje (engl. *confidence*), koji u analizama nekih autora (Halliday: 1970; Coates: 1983) figuriraju kao pandani pojmu epistemičke nužnosti (1990: 51; 53). Dakle, u Palmerovoj analizi se o skalarnim vrijednostima modalnih glagola govori u odnosu na dva stepena modalnosti (engl. *degrees of modality*) (1990: 36) - mogućnost i nužnost. Ako se prethodno navedeno primijeni na plan deontičke modalnosti onda dobijamo glagole *may/can* i *must* kao eksponente deontičke mogućnosti, odnosno nužnosti (1990: 69). U slučaju dinamičke modalnosti, glagol *can* figurira u Palmerovoj analizi kao eksponent dinamičke mogućnosti, dok se pojam dinamičke nužnosti može enkodirati upotrebom glagola *must* (1990: 81; 113).

Bybeejeva i saradnici smatraju da je nemoguće dati jezgrovit prikaz semantičkog domena modalnosti. Ukazujući na neadekvatnost tumačenja modalnosti kao gramatikalizacije subjektivnog stava i mišljenja govornika (Palmer: 1986), autori konstatuju da modalnost obuhvata daleko veći broj modalnih pojmova od onih koje predstavljaju u okviru svoje klasifikacije modalnih značenja. Bybeejeva i saradnici razlikuju četiri tipa modalnosti: modalnost orjentisana prema vršiocu radnje (engl. *agent-oriented modality*), modalnost orjentisana prema govorniku (*speaker-oriented modality*), epistemička modalnost, subordinativni modusi (1994: 177- 181). "Modalnost orjentisana prema vršiocu radnje izvještava o postojanju unutrašnjih i spoljašnjih uslova koji se tiču vršioca radnje i od kojih zavisi obavljanje radnje koja je izražena u predikatu"²⁵ (Bybee et.al 1994: 177 u Trbojević- Milošević 2004: 53). U sredstva izražavanja modalnosti orjentisane prema vršiocu radnje autori ubrajaju leksičke i gramatičke morfeme kojima se enkodiraju značenja obaveze, potrebe, sposobnosti i želje. Riječ je zapravo o pojmovima koji se u Palmerovoj teoriji (2001) pripisuju se-

²⁵ Agent-oriented modality reports the existence of internal and external conditions on an agent with respect to the completion of the action expressed in the main predicate (Bybee et. al 1994: 177).

mantičkom domenu modalnosti događaja. U radu Bybeejeve i saradnika, semantički pojam obaveze (engl. *obligation*) se tumači tako da obaveza izvještava o postojanju spoljašnjih, društvenih uslova kojima se vršilac radnje primorava da obavi radnju označenu predikatom. Primjeri (45) i (46) pokazuju da je moguće razlikovati jaku od slabe obaveze²⁶:

(45) *All students must obtain the consent of the Dean of the faculty concerned before entering examination.*

(46) *I just insisted very firmly on calling her Miss Tillman, but one should really call her President.*

Potreba (engl. *necessity*)²⁷ izvještava o postojanju fizičkih uslova koji prinuđuju vršioca radnje da obavi radnju označenu predikatom:

(47) *I need to hear a good loud alarm in the mornings to wake up.*

Sposobnost (engl. *ability*) izvještava o postojanju unutrašnjih uslova koji agensu omogućavaju da izvrši radnju označenu glavnim predikatom:

(48) *I can only type very slowly as I am a beginner.*

U studiji Bybeejeve i saradnika se pojam sposobnosti generalizuje do značenja korenske mogućnosti (engl. *root possibility*), koja izvještava o opštim uslovima koji obuhvataju ne samo unutrašnje uslove u samom agensu koji omogućavaju izvršenje radnje (engl. *internal condition of ability*), već i spoljne uslove, tj. fizičke ili društvene uslove (engl. *social or physical conditions*):

(49) *I actually couldn't finish reading it because the chap whose shoulder I was reading the book over got out at Leicester Square.*

Želja izvještava o postojanju unutrašnjih uslova- volje u agensu da obavi radnju izraženu predikatom:

(50) *Juan Ortiz called to them loudly in the Indian tongue, bidding them to come forth if they would save their lives.*

Modalnost orjentisana prema govorniku obuhvata iskaze kojima govornik nameće sagovorniku određene obrasce ponašanja, izvršenje određenih radnji ili sagovorniku daje dozvolu da obavi radnju označenu predikatom. Za razliku od modalnosti orjentisane prema vršiocu radnje, ovaj tip modalnosti ne izvještava o postojanju obaveze, dozvole, želje i sl., već se iskazima koji pripadaju ovoj vrsti modalnosti – imperativ, prohibitiv, hortativ, admonitiv i permisiv²⁸- sagovornik podstiče na djelovanje, pa je moguće govoriti o per-

²⁶ Razlika između jake (*must, have to*) i slabe obaveze (*should*) se u radu Bybeejeve i autora objašnjava preko pojma posljedice- u slučaju neizvršavanja slabe obaveze ne može se govoriti o previše ozbiljnim posljedicama, koje su karakteristične za slučajeve neizvršavanja jakih obaveza (1994: 186).

²⁷ Prevod pojma *necessity* preuzet je iz Trbojević- Milošević (2004: 53).

²⁸ Imperativ- oblik kojim se izdaje direktno naređenje drugoj osobi; prohibitiv- negativno naređenje, optativ- želja ili nada govornika izražena u glavnoj klauzi; hortativ- iskaz kojim govornik hrabri ili podstiče ne-

formativnosti kao zajedničkom obilježju ovih iskaza (Trbojević- Milošević 2004: 54).

U radu Bybeejeve i saradnika, epistemička modalnost se dovodi u vezu sa asertivnim iskazima i stepenom opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije. Kao najznačajniji epistemički pojmovi izdvajaju se mogućnost (engl. *possibility*) (51), vjerovatnoća (engl. *probability*) (52) i izvjesnost (engl. *inferred certainty*)²⁹ (53):

(51) *I may have put them down on the table; they're not in the door.*

(52) *The storm should clear by tomorrow.*

(53) *There must be some way to get from New York to San Francisco for less than \$600.*

I na kraju, Baybeejeva i saradnici upotrebljavaju termin subordinativni modusi kako bi ukazali na određene forme koje se upotrebljavaju za markiranje glagola u određenim subordinativnim klauzama, kao što su komplementalne klauze (54), dopusne (55) i namjerne klauze (56). Riječ je o formama koje se koriste za izražavanje epistemičke modalnosti i modalnosti orjentisane prema govorniku.

(54) *I suggest that he should call you immediately.*

(55) *Although he may be a wise man, he has made some mistakes in the past.*

(56) *We are working now so that we can take the summer off.*

Nakon teorije Bybeejeve i saradnika, u dijelu koji slijedi predstavimo teorijske stavove o modalnosti lingviste Jana Nuytsa. Za potrebe ovog rada ćemo se osvrnuti na dvije studije modalnosti: *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization* (2000) i *Modality: Overview and linguistic issues* (2006).

U studiji *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization*, posvećenoj analizi epistemičke modalnosti na jezičkom materijalu iz holandskog i njemačkog³⁰ u odnosu na engleski jezik, Nuyts definiše modalnost na sljedeći način:

‘... procjena vjerovatnoće da se do određenog hipotetičkog stanja (ili nekog njegovog aspekta) o kojem se razmatra dolazi, ili će se doći ili se došlo u mogućem svijetu koji služi kao interpretativni prostor za evaluaciju, koji se, tipično, uzima kao realan svijet’ (‘ili je izraz interpretacije evaluatora’)³¹ (2000: 21).

Značaj Nuytsovog tumačenja epistemičke modalnosti se ogleda u tome što ovaj autor

---

kog na djelovanje; admonitiv- iskaz kojim govornik iskazuje upozorenje; permissivi- iskazi kojim govornik daje dozvolu (Bybee et. al 1994: 179).

²⁹ Prevod fraze *inferred certainty* preuzet je iz Trbojević- Milošević (2004: 55).

³⁰ Analizom su obuhvaćeni modalni prilozi, modalni pridjevi, mentalni predikati i modalni glagoli (Nuyts: 2000)

³¹ “... an evaluation of the chances that a certain hypothetical state of affairs under consideration (or some aspect of it) will occur, is occurring, or has occurred in a possible world which serves as the universe of interpretation for the evaluation process, and which, in the default case, is the real world (or rather, the evaluator’s interpretation of it)” (2000: 21).

ističe mogućnost pripisivanja evaluativnog suda ne samo govorniku (57), već i drugom licu što je karakteristično za situacije u kojima govornik izvještava o evaluaciji drugog lica (58) (2001: 21; 39):

(57) *I think they have run out of fuel.*

(58) *John thinks they have run out of fuel.*

Polazeći od toga da se epistemička modalnost odnosi na procjenu vjerovatnoće u vezi sa istinitošću određenog stanja stvari, koje se izražava propozicijom, autor interpretira različite stepene vjerovatnoće u terminima različitih vrijednosti na epistemičkoj skali, pa i u vezi sa Nuytsovom teorijom možemo govoriti o gradijentnosti kao obilježju epistemičke modalnosti (2001: 22) Pored gradijentnosti, u obilježja epistemičke modalnosti autor ubraja i subjektivnost i performativnost, o kojima će, iz ugla Nuytsove analize, biti više riječi u dijelu posvećenom predstavljanju kriterijuma za identifikaciju modalnih i evidencijalnih značenja analiziranih leksičkih eksponenata. Ovakva koncepcija je uslovljena činjenicom da smo Nuystovo tumačenje pojmova subjektivnosti i performativnosti uključili u dio teorijskog okvira za analizu leksema izdvojenih iz korpusa. Iako je studija *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization* posvećena epistemičkoj modalnosti, Nuyts se ukratko osvrće i na pojmove deontičke i dinamičke modalnosti (2001: 25). Prema Nuystu, deontička modalnost se tiče “procjene moralne prihvatljivosti, poželjnosti ili nužnosti određenog stanja stvari”³², pa se kao ključni pojmovi za interpretaciju semantičkog domena deontičke modalnosti navode pojmovi dozvole i obaveze (engl. *allowance, permission i obligation*) (2000: 25). S druge strane, Nuyts tumači dinamičku modalnost kroz prizmu pripisivanja određenog svojstva ili potrebe subjektu kao učesniku u određenoj situaciji, ali i kroz prizmu pojmova koji podrazumijevaju potencijal ili nužnost koja potiče od subjekta (2000: 25).

U svom radu *Modality: Overview and linguistic issues*, Nuyts (2006) kritički sagledava definicije najčešće pominjanih tipova modalnosti u literaturi i daje svoj doprinos rasvjetljavanju ovog pojma. Nuyts polazi od konstatacije da se pojam *modalnost* u literaturi povremeno koristi u širem smislu kako bi se označila svaka vrsta modifikacije sadržaja propozicije, uključujući i kategorije vremena i aspekta (2006: 1). Međutim, autor smatra da modalnost, u poređenju sa kategorijama vremena i aspekta, pripada višem nivou apstrakcije i da bi, zbog ne tako čvrste strukture same kategorije, modalnost trebalo odrediti kao nadkategoriju (engl. *supercategory*), čija karakterizacija često dovodi do neslaganja lingvista u pogledu određivanja semantičkog domena modalnosti i utvrđivanja granica same kategorije (2006: 1). Imajući u vidu gore navedeno, autor daje kritički osvrt

---

³² “an evaluation of the moral acceptability, desirability or necessity of a state of affairs” (2000: 25).

na vrste modalnih značenja, koja se prepoznaju u tradicionalnim, ali i “alternativnim” klasifikacijama datog pojma (2006: 2- 12):

Kada je riječ o dinamičkoj modalnosti Nuyts polazi od konstatacije da se ovaj tip modalnosti tradicionalno dovodi u vezu sa “pripisivanjem svojstva subjektu klauze”³³ (2006: 3). Međutim, autor smatra da definisanje ove vrste modalnosti, pak, zahtjeva uvođenje sljedećih pojmova: (1) svojstvo prvog argumenta predikatske strukture, odnosno svojstvo učesnika koji kontroliše stanje stvari- najčešće je riječ o agensu; (2) potreba ili nužnost koja potiče od učesnika koji je prvi argument predikatske strukture; (3) sposobnost, potencijal, i potreba/nužnost djelovanja prvog argumenta predikatske strukture, koje dijelom mogu biti van kontrole ili moći učesnika predikatske strukture, budući da su uslovljene datim okolnostima u kojima se učesnik nalazi; 4) inherentni potencijal ili nužnost/neizbježnost kao obilježje situacije opisane klauzom- situaciona dinamička modalnost (engl. *property of the first argument of the predicate, or of the controlling participant in the state of affairs; need or necessity for the first-argument participant- participant inherent dynamic; abilities/potentials and needs/necessities which are determined by the local circumstances (and which may thus be partly beyond the power and control) of that participant- participant-imposed dynamic; potential or a necessity/inevitability inherent in the situation described in the clause as a whole- situational dynamic*).

Potrebu za uvođenjem pojma (1) Nuyts vidi u vezi sa pasivnim konstrukcijama, gdje se određeno svojsvo ne pripisuje gramatičkom subjektu, već implicitnom učesniku koji kontroliše stanje stvari:

(59) *The door has a key lock now, so that it can be opened and closed from both sides.*

Pojam (2) Nuyts ilustruje primjerima (60-61), dok kao ilustraciju značenjske komponente (3) autor navodi primjere u kojima su svojstva učesnika predikatske strukture uslovljena spoljnjim faktorima (62-64):

(60) *I must find a solution for this problem or I'll go crazy.*

(61) *Excuse me for a minute. I have to go to the bathroom urgently.*

(62) *I've unlocked the back door, so you can enter the house.*

(63) *To open that door you must turn the key and lift the latch simultaneously.*

(64) *I'll be home in half an hour or so but I need to get fuel first.*

Kada je riječ o značenjskoj komponenti (4), Nuyts je prepoznaje u primjerima (65- 70):

(65) *In winter it can even snow in this hot desert.*

(66) *In winter temperatures can sink well below zero here.*

---

³³ “... an ascription of a capacity to the subject-participant of the clause...” (2006: 3).

(67) *The book need not be in the library. It can also be on my desk.*

(68) *John cannot be in Spain. I've just seen him in the grocery store.*

(69) *We all have to die someday.*

(70) *It is possible to enter the cave if one manages to climb the steep wall below it.*

Prema Nuytsu, tradicionalno tumačenje deontičke modalnosti u terminima mogućnosti i nužnosti bi trebalo proširiti tako da se ukaže i na stepen moralne poželjnosti stanja stvari iz ugla govornika, pri čemu se pojam moralnost (engl. *morality*) interpretira tako da se ovim pojmom obuhvataju društvene norme i lični etički kriterijumi prema kojima se pojedinac upravlja prilikom iznošenja deontičke procjene (2006: 4-5):

(71) *We should be thankful for what he has done for us, so we must find a way to show our gratitude to him.*

S druge strane, Nuyts smatra da se uvođenjem pojma stepena u definiciju deontičke modalnosti sugerise to da je po srijedi semantička kategorija koja podrazumijeva postojanje gradijenta čije se vrijednosti kreću između apsolutne moralne nužnosti, preko različitih stepena poželjnosti do prihvatljivosti. Prema Nuytsu, moguće je prihvatiti i polaritet kao dimenziju deontičke modalnosti, pa se deontički gradijent može proširiti vrijednostima koje podrazumijevaju nepoželjnost i apsolutnu moralnu neprihvatljivost (2006: 5). Takođe, autor navodi da je semantika deontičkih eksponenata kojima se enkodiraju značenja obaveze i dozvole specifična po tome što uključuje ne samo stepen moralne prihvatljivosti određenog stanja stvari, već se može govoriti i o namjeri da se određeno lice podstakne na ili uzvratiti od određenih radnji (2006:5):

Što se tiče epistemičke modalnosti, Nuyts smatra adekvatnim način na koji se epistemička modalnost predstavlja u literaturi- kao izraz procjene govornika/subjekta o tome da li stanje stvari izraženo klauzom odgovara stanju u realnom svijetu (2006:6):

(72) *Someone is knocking at the door. That will be John.*

Imajući u vidu postojeće teorije modalnosti, smatramo da Nuyts zapravo nudi nova terminološka rešenja za komponente modalnosti, koje se pominju i u teorijama drugih autora.

U maniru većine istraživača modalnosti, Traugottova i Dasher navode da ne postoji saglasnost u vezi sa tim kako definisati modalnost. Polazeći od Kieferovog stava da se suština modalnosti ogleda u relativizaciji validnosti rečeničnog značenja u odnosu na skup mogućih svjetova, autori kritički sagledavaju definicije najčešće pominjanih tipova modalnosti u literaturi- deontička, epistemička i dinamička modalnost, i daju svoj doprinos rasvjetljavanju deontičke i epistemičke modalnosti (1994: 2515 u Traugott i Dasher 2006: 105). Pored obilježja deontičke modalnosti koja se navode u teorijama Lyonsa i Palmera (pojmovi tipa obaveza i prinuda, mogućnost i nužnost, deontički izvor, perfor-

mativnost, gradijentnost), Traugottova i Dasher smatraju da u domen deontičke modalnosti treba uvrstiti i pojam *advisability* kojim se obuhvata značenje dobrobiti/koristi koju subjekat ima od date radnje (2006: 105-106):

(73) *Jane ought to swim if she wants to keep fit. (It would be advisable for/I advise Jane to swim if she wants to keep fit).*

Dodatno, autori navode da subjekat deontičke modalnosti nije nužno agens sa obilježjem animatnosti i ljudskosti, iako se tako često predstavlja prototipični subjekat u definicijama modalnosti. Naime, Traugottova i Dasher navode primjere u kojima: subjekat deontički modalizovanog iskaza ima obilježje ljudskosti, ali nema semantičku ulogu agensa (74); subjekat deontički modalizovanog iskaza nema obilježje ljudskosti (75) (2006: 109):

(74) *You must have respect for other people's property.*

(75) *Clay pots must have some protection from severe weather*³⁴.

Traugottova i Dasher dovode u pitanje i jednostrano tumačenje konceptualnog izvora deontičke modalnosti, pa u svojoj analizi skreću pažnju i na primjere koji se razlikuju od prototipičnih deontički modalizovanih iskaza u pogledu karakteristika deontičkog izvora (2006: 109-110). U prototipičnim primjerima deontički izvor se predstavlja tako da mu se pripisuje obilježje ljudskosti:

(76) *"You must play this ten times over", Miss Jarrova would say, pointing with relentness fingers to a jumble of crotches and quavers.*

Udaljavanje od prototipa, s druge strane, autori vide u primjerima u kojima se deontički izvor predstavlja kao neka vrsta "sile", koja indirektno potiče od i ostvaruje se kroz volju pojedinca- u primjeru (77) pojam "sile" se dovodi u vezu sa propisima, koji, s druge strane, zavise od volje pojedinaca da date propise usvoje i primjenjuju:

(77) *Parents must obtain a social security number for their children.*

Udaljavanje od prototipičnog tumačenja konceptualnog izvora deontičke modalnosti autori vide i u vezi sa primjerom (75), gdje se promišljeno ponašanje uzima kao implicitni izvor obaveze. Navedeni primjeri (74-77) ukazuju na ono što Traugottova i Dasher označavaju kao spoljnji izvor deontičke modalnosti, dok unutrašnji izvor deontičke modalnosti, između ostalog, ilustruju primjerom u kojem se glagol *need* tumači kao eksponent nužnosti koja potiče od subjekta (2006: 111):

(78) *Boris needs to sleep ten hours every night for him to function properly.*³⁵

Kada je riječ o izvoru epistemičke modalnosti, Traugottova i Dasher navode da je to najčešće subjekat koji donosi zaključak o istinitosti propozicije na osnovu postojećih dokaza (2006: 106; 111):

³⁴ Mišljenja smo bi primjer (75) bio adekvatnija ilustracija za dinamičku, cirkumstancijalnu modalnost.

³⁵ Traugottova i Dasher navode primjer iz Van der Auwere i Plungiana (1998: 80).

(79) *Jane must be tired.* (The evidence suggests to me that Jane is tired/ I conclude that Jane is tired.)

(80) *Jane may be tired.* (I think it is possible that Jane is tired).

Za epistemičku modalnost autori vezuju dihotomiju znanja/vjerovanja i činjenica, stepen opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije, ali i deiktička obilježja, uvjereni da se, u skladu sa Frawleyom teorijom, epistemičkom modalnosti enkodira stepen udaljenosti između izraženog svijeta i stvarnog svijeta (2006: 107).

U slučaju dimaničke modalnosti, autori kao relevante pojmove izdvajaju sposobnost/kapacitet (engl. *ability/capacity*), uz zapažanje da se ovi pojmovi najčeće tumače tako da ukazuju na odsustvo prepreka ili nepostojanje ograničenja za realizaciju događaja ili stanja (2006: 107):

(81) *Jane can swim.* (Jane is able to swim/Nothing prevents Jane from swimming).

Van der Auwera i Plungian korstite pojam modalnost kako bi označili semantičke domene u kojima pojmovi mogućnost (engl. *possibility*) i nužnost (engl. *necessity*) figuriraju kao konstituenti paradigme na kojoj počivaju četiri vrste modalnih značenja- 1) interna modalnost (engl. *participant- internal modality*); 2) eksterna modalnost (engl. *participant- external modality*); 3) deontička modalnost (engl. *deontic modality*); 4) epistemička modalnost (engl. *epistemic modality*) (1998: 80- 83). U radu Van der Auwera i Plungiana, interna modalnost se tumači kroz pojmove mogućnosti i nužnosti, koji se pripisuju učesniku u vezi sa određenim stanjem stvari, izraženim u datoj propoziciji. U skladu sa prethodno navedenim, autori dovode u vezu pojam mogućnosti sa sposobnošću učesnika u opisanoj situaciji (engl. *participant's ability/capacity*), dok se nužnost uzima kao osnova za tumačenje unutrašnje potrebe učesnika (engl. *participant's internal need*), što se ilustruje sljedećim primjerima (1998: 80):

(82) *Boris can get by with sleeping five hours a night.* (sposobnost)

(83) *Boris needs to sleep ten hours every night for him to function properly.*

(unutrašnja potreba)

Eksterna modalnost, ilustrovana primjerima (84-85), se u analizi autora tumači kroz prizmu spoljašnjih okolnosti koje stanje stvari izraženo propozicijom čine mogućim (84) ili nužnim (85) (1998:80):

(84) *To get to the station, you can take bus 66.*

(85) *To get to the station, you have to take bus 66.*

Kao posebnu vrstu eksterne modalnosti, Van der Auwera i Plungian izdavaju deontičku modalnost kojom se, prema mišljenju autora, identifikuju spoljašnje okolnosti koje omogućavaju ili prinuđuju učesnika da bude uključen u stanje stvari koje je izraženo

propozicijom. Treba napomenuti da Van der Auwera i Plungian izjednačavaju određeno lice- najčešće je u pitanju govornik, društvene ili etičke norme sa faktorima na osnovu kojih se učesniku daje dozvola za/ili se učesnik obavezuje na uključivanje u stanje stvari koje čini sadržaj propozicije (1998: 81):

(86) *John may leave now.* (dozvola)

(87) *John must leave now.* (obaveza)

Drugim riječima, određeno lice, društvene ili etičke norme su, zapravo, različiti vidovi deontičkog izvora iz kojeg potiču dozvole (86), odnosno obaveze (87), pri čemu se, u analizi autora, dozvola i obaveza tumače u terminima deontičke mogućnosti (*deontic possibility*) i deontičke nužnosti (engl. *deontic necessity*).

Epistemička modalnost se u teoriji Van der Auwera i Plungiana dovodi u vezu sa sudom govornika koji se može tumačiti kao izraz ili epistemičke mogućnosti (engl. *epistemic possibility*) ili epistemičke nužnosti (engl. *epistemic necessity*) u zavisnosti od toga da li se propozicija o kojoj je riječ percipira kao moguća (88), izvjesna (89) ili vjerovatna u odnosu na neki drugi sud (1998:81):

(88) *John may have arrived.*

(89) *John must have arrived.*

Značajno je napomenuti da se u radu autora pojam neizvjesnost (engl. *uncertainty*) predstavlja tako da vodi ka epistemičkoj mogućnosti, dok se izvjesnost (engl. *certainty*) i relativno visok stepen vjerovatnoće (engl. *a relatively high degree of probability*) dovode u vezu sa epistemičkom nužnosti. Autori navode da je predstavljenu tipologiju modalnih značenja moguće dalje proširiti uvođenjem određenih parametara na osnovu kojih je moguće izdvojiti podtipove modalnih značenja u okviru interne i deontičke modalnosti. Naime, Van der Auwera i Plungian navode da je u domenu interne modalnosti moguće razlikovati stečenu ili inherentnu internu sposobnost - što se može ilustrovati glagolima iz franuskog jezika *savoir* (eng. *can, know to*) i *pouvoir* (can), dok se u vezi sa deontičkom modalnosti može govoriti o slaboj i jakoj obavezi, čiji bi eksponenti bili glagoli *must/have to* (jaka obaveza), odnosno *should/ought to* (slaba obaveza). Dodatno, autori vide mogućnost uvođenja dodatnih specifikacija u domenu deontičke modalnosti u zavisnosti od toga da li eksponenti deontičke modalnosti imaju ili nemaju obilježje subjektivnosti (1998: 82-83).

Na kraju, za potrebe istraživanja u okviru rada ćemo se osvrnuti na viđenja autora u vezi sa pojmom evidencijalnosti (Van der Auwera i Plungian 1998: 84-85). Prema autorima, evidencijalnost ukazuje na izvor ili vrstu dokaza na kojima govornici baziraju svoje iskaže (1998: 34). Drugim riječima, autori ne isključuju evidencijalnost iz domena modalno-

sti. Zapravo, autori zastupaju stav o preklapanju ova dva domena u slučaju inferencijalne evidencijalnosti – riječ je o vrsti evidencijalnog značenja kojim se ukazuje da se do dokaza došlo putem rasuđivanja (1998: 85), pri čemu se u datom slučaju inferencijalnom značenju pripisuje epistemička komponenta. Preciznije rečeno – inferencijalni evidencijali imaju značenje epistemičke nužnosti, pa otuda i odluka autora da inferencijalnu evidencijalnost svrstaju u domen epistemičke modalnosti (1998: 85; 118).

Sljedeća teorija koju ćemo predstaviti je teorija Eve Sweetser (1990). Riječ je teoriji koja svoje utemeljenje ima u kognitivnoj lingvistici, pa se, u skladu sa svojom lingvističkom orijentacijom, autorka opredjeljuje za definisanje modalnosti preko sistema sila i prepeka (engl. *force dynamics*)³⁶. U teoriji Sweetserove se razlikuju dvije vrste modalnih značenja- root-modalnost/korenska modalnost (engl. *root modality*) i epistemička modalnost. Korenska modalnost se tumači tako da se njome obuhvataju pojmovi obaveze, dozvole i sposobnosti, dok pojmovi nužnosti, vjerovatnoće i mogućnosti u vezi sa procesom rasuđivanja pripadaju domenu epistemičke modalnosti (1990: 49). Autorka se u svojoj analizi umjesto termina deontička modalnost opredjeljuje za termin korenska modalnost iz dva razloga: prvi razlog se tiče šireg značenjskog opsega termina korenska modalnost, kojim se ukazuje ne samo na društvene ili moralne obaveze što je, kako autorka primjećuje, najčešća asocijacija u vezi sa deontičkom modalnosti; drugi razlog se ogleda u činjenici da autorka zastupa stav o tome da epistemička modalna značenja imaju svoj korijen u socifičkoj (korenskoj) modalnosti, što, prema navodima autorke, potvrđuju određeni historijski, sociolingvistički i psiholingvistički dokazi³⁷ (1990: 50). Preciznije rečeno, moguće je govoriti o ekstenziji značenja iz domena korenske modalnosti u epistemički domen zbog činjenice da jezička sredstva koja koristimo kako bismo opisali strukturu i mehanizme djelovanja unutar internog, mentalnog svijeta ukazuju na metaforička preslikavanja strukture i mehanizama djelovanja unutar spoljašnjeg, sociofizičkog svijeta. Drugim riječima, ekstenzija značenja iz domena korenske modalnosti u epistemički domen motivisana je jezičkim sistemom. Upravo zato autorka promišlja o rasuđivanju (engl. *reasoning*) kao procesu koji podliježe uticaju ‘mentalnih sila’ (engl. *mental forces*), koje svoje paralele u domenu korenske modalnosti imaju u prinudama (engl. *compulsions*), obavezama (engl. *obligations*) i drugim modalitetima koji inherentno pripadaju sociofizičkom domenu (1990: 51).

---

³⁶ Pojam ‘dinamika sila’ u literaturu uvodi Talmy (2003), sugerišući da je modalna značenja, koja pripadaju domenu korenske modalnosti, najbolje tumačiti kroz pojmove sile i prepreke (Sweetser 1990: 51). Prihvatajući Talmyjevo viđenje, Sweetserova svoju analizu korenskih i epistemičkih modala upravo zasniva na pojmovima sila i prepreka, koji, kao što analiza pokazuje, predstavljaju dobru okosnicu za teoriju kojom se pokazuje da je moguće govoriti o deriviranju epistemičkih značenja iz značenja koja pripadaju korenskoj modalnosti.

³⁷ Za više detalja v. Sweetser 1990: 50.

S obzirom da korenska i epistemička modalnost pokrivaju različite vrste značenja, jasno je da pojmovi sila i prepreka, koji u analizi Sweetserove figuriraju kao ključni pojmovi za razumjevanje modalnih značenja, imaju različite upotrebne vrijednosti u domenu korenske, odnosno epistemičke modalnosti. U domenu korenske modalnosti, dati pojmovi se tumače kao sociofizički koncepti kojima se, kao značenjskim komponentama modalnih glagola, između ostalog, ukazuje na prisustvo/odsustvo prepreke, uklanjanje barijera, uticaj neodoljive sile i slično, dok se u domenu epistemičke modalnosti pojmovi sila i prepreka izjednačavaju sa premisama i dokazima, budući da u vezi sa epistemičkim domenom jedino možemo govoriti o 'sili' logike, odnosno logičkoj sili premisa i dokaza koja nas usmjerava ka određenom zaključku. Predstavljene teorijske postavke imaju svoje konkretnije ilustracije u parafrazama³⁸ koje autorka predlaže za modalna značenja koja pripadaju domenu korenske, odnosno epistemičke modalnosti. Kao eksponent korenske modalnosti, glagol *may* se, u analizi Sweetserove, tumači tako da se ovim glagolom ukazuje na odsustvo potencijalne prepreke kojom bi se govornik/subjekt propozicije spriječio da nešto učini:

(90) *John may go.* = John is barred by (my or some other) authority from going.

U domenu epistemičke modalnosti, glagol *may* označava odsustvo prepreke za zaključivanje na osnovu premisa:

(91) *John may be there.* = I am not barred by my premises from the conclusion that he is there.

Za razliku od glagola *may*, glagol *must* enkodira ideju o neodoljivoj sili koja s jedne strane prinuđuje subjekat na vršenje određene radnje (korenska modalnost) (92), dok s druge strane primorava subjekat da donese određeni zaključak na osnovu dostupnih (direktnih) dokaza (epistemička modalnost) (93):

(92) *You must come home by ten.* (Mom said so.) = The direct force (of Mom's authority) compels you to come home by ten.

(93) *You must have been home last night.* = The available (direct) evidence compels me to the conclusion that you were home.

Za dekodiranje značenja glagola *ought to*, *have to* i *need to* u domenu korenske modalnosti autorka pojam sile dovodi u vezu sa različitim domenima (društveni ili moralni) (94) i izvorima (unutrašnji ili spoljašnji) (96; 98), napominjući da se navedenim glagolima enkodiraju sile kojima se može oduprijeti. U epistemički modalizovanim iskazima, pak, ovi glagoli se tumače preko dostupnih premisa koje utiču na (*ought to*) (95),

---

³⁸ Primjeri kojima se ilustruju značenja modalnih glagola i parafraze modalnih značenja preuzeti su iz Sweetser (1990: 61-63). Iako autorka u svojoj knjizi analizira i distalne forme modalnih glagola, u ovom dijelu rada nećemo predstaviti njihove interpretacije vođeni mišlju da predstavljena tumačenja glagola (90-106) pružaju uvid u ključne pojmove na kojima počiva teorija E. Sweetser.

ili primoravaju (*have to* i *need*) govornika/subjekta propozicije da donese određeni zaključak (97; 99).

(94) *You ought to go.* = Certain forces (of moral obligation) influence you towards going.

(95) *That ought to be the right answer.* = The available set of premises (mental obligations or forces) influence me to conclude that it is the right answer.

(96) *He has to be home by ten.* = Some force of authority compels him to be home by ten.

(97) *He has to be a New Yorker; with that accent.* = The available premises, including his accent, compel me to conclude he's from New York.

(98) *He needs to go to the grocery store.* = Some internal forces (e.g. wanting to eat tonight) compel him to go to the store.

(99) *No, he needn't be a New Yorker- he could just have lived there a long time, or imitate accents as well.* = The available premises do not force me to conclude that he's a New Yorker- they could also lead to other conclusions.

Treba napomenuti to da Sweetserova pripisuje epistemičko značenje glagolu *need* samo kada je ovaj glagol upotrijebljen u upitnom i odričnom obliku, što je i slučaj sa glagolom *can*, čije se epistemičko značenje tumači preko premisa koje onemogućavaju govornika da donese određeni zaključak (101). S druge strane, u domenu korenske modalnosti *can* se tumači kao eksponent pozitivne sposobnosti vršioca radnje, što se u analizi Sweetserove prepoznaje kao pandan potencijalnoj sili/energiji iz sociofizičkog domena (100):

(100) *I can lift fifty pounds.* = Some potentiality enables me to lift 50 lbs.

(101) *You can't have lifted fifty pounds.* = Some set of premises dis-enables me from concluding that you lifted 50 lbs.

I na kraju ćemo se osvrnuti na tumačenje glagola *shall* i *will*. Prema Sweetserovoj, glagol *shall* nema epistemičko značenje, pa se o ovom glagolu govori samo kao o eksponentu korenske modalnosti, kojim se ukazuje na nametanje (102) ili preuzimanje odgovornosti za izvršenje radnje (103):

(102) *You shall go, I insist on it.*

(103) *If Mr Jones wants tickets for our concert, he shall have them.*

Kada je riječ o glagolu *will*, ovaj glagol u domenu korenske modalnosti ukazuje na volju govornika (104), dok se u epistemičkom domenu glagol *will* dovodi u vezu sa epistemičkom budućnosti (105-106). Stoga se autorka u parafrazi epistemički upotrebljenog glagola *will* udaljava od pojmova sila i prepreka, uvodeći u analizu pojmove teorije i verifikacije u budućnosti:

(104) *All right, I'll do it.*

(105) *John will come.* = The present state of affairs will proceed to the future event of John's arrival.

(106) *That will be John.* = My present theory that that is John will proceed to future verification/confirmation.

Iako se u teoriji Sweetserove eksplicitno ne govori o gradijentnosti modalnih značenja, razlike u skalarnim vrijednostima epistemički upotrijebljenih glagola se mogu pratiti na osnovu upotrebe pojmova *premise* i *dokazi* u parafrazama. Glagol *must* je jedini glagol koji se u analizi Sweetserove parafrazira preko neposrednih, direktnih dokaza (engl. *available, direct evidence*), čime se ukazuje na veći stepen izvjesnosti epistemičkog suda u poređenju sa ostalim glagolima u čijim parafrazama *premise* figuriraju kao ključni pojam za dekodiranje značenja. Kada je riječ o domenu korenske modalnosti, gore navedeni primjeri ukazuju na to da se pojam *sile* izdvaja kao ključan za dekodiranje modalnih značenja, pri čemu se stepen jačine obaveze očitava u upotrebi određenih glagola koji figuriraju u parafrazama. Glagoli *must, have to* i *need to* se, između ostalog, parafraziraju upotrebom glagola primoravati (engl. *compel*), dok se u parafrazi glagola *ought to* upotrebljava glagol uticati (engl. *influence*).

Da zaključimo- ključni pojmovi za analizu modalnosti u teoriji E. Sweetser su pojmovi *sila* i *prepreka* preko kojih se na osnovu metaforičkog mapiranja uspostavlja veza između epistemičke i korenske modalnosti.

Teorija W. Frawleya se od prethodno pomenutih teorija razlikuje po tome što ovaj autor analizu modalnosti smiješta u okvire teorije o deiksi. Shodno tome, u tumačenju modalnosti Frawley se oslanja na sljedeće pojmove iz Chung i Timberlakove teorije- referentni svijet (engl. *reference world*), izraženi svijet (engl. *expressed world*), udaljenost između dva svijeta i pravac (1992: 390). U određivanju modalnosti kao semantičkog fenomena koji se tiče fiktualnog statusa propozicije, autor polazi od pojmova *realis/irrealis* kao osnovnih parametara modalnosti koji se, smješteni u okvir teorije o deiksi, osvjetljavaju kroz prizmu referentnog i izraženog svijeta (1992: 384; 386; 387). Drugim riječima, iz Frawleyeve vizure, epistemička modalnost se može tumačiti kao epistemička verzija deikse, pri čemu preklapanje referentnog i izraženog svijeta implicira *realis*, dok *irrealis* podrazumijeva divergenciju referentnog i izraženog svijeta. Dodatno, stepen divergencije, odnosno udaljenost između dva svijeta signalizuje vrijednosti na epistemičkom gradijentu, koje se očitavaju kroz pojmove mogućnosti, dokaza, nužnosti, opredjeljenosti i sl. (1992: 388). S druge strane, deontička modalnost se definiše u odnosu na 'obaveznu konvergenciju izraženog i referentnog svijeta'³⁹ (Frawley 1992: 390).

³⁹ "obligatory convergence of the expressed world and the reference world" (Frawley 1992: 390).

U tumačenju epistemičke modalnosti Frawley polazi od pojmova- mogućnost, nužnost i evidencijalnost, koje autor predstavlja kroz prizmu Palmerove (1986) i Givonove teorije (1982). Potom, autor predlaže svoju teoriju, koja počiva na deiktičkoj strukturi, za čije su razumijevanje ključna tri parametra- deiktičke tačke (engl. *deictic points*), pravac (engl. *direction*) i udaljenost (engl. *remoteness*) (1992: 412-413). U Frawleyovoj analizi, osnovna deiktička tačka ili izvor znanja (engl. *source of knowledge*) se određuje kao epistemički centar (engl. *epistemic centre*) u odnosu na koji se procjenjuje konvergencija izraženog i referentnog svijeta, pri čemu *self* (govornik) i *other* (=nonself) (ne-govornik) figuriraju kao deiktičke tačke, odnosno izvor znanja. U ovoj teoriji se ukazuje i na to da je moguće dopuniti kategoriju izvora znanja uvođenjem parametra koji se tiče usmjerenosti izvora znanja (engl. *directionality to the source of knowledge*): *from the self, to the self, from the other, to the other* (od govornika, ka govorniku, od ne-govornika, ka ne-govorniku). Treći parametar za koji se Frawley opredjeljuje prilikom opisivanja epistemičke modalnosti jeste udaljenost (engl. *remoteness*). Riječ je o pojmu kojim se, kao svojevrsnom pandanu Palmerovoj distinkciji između direktnih i indirektnih dokaza i Givonovoj skali o validnosti dokaza (engl. *scale evidence*), ukazuje na udaljenost između referentne i locirane tačke, odnosno referentnog i izraženog svijeta. Drugim riječima, pojam *udaljenost* ukazuje na skalarnu vrijednost epistemičke modalnosti.

Kada je riječ o deontičkoj modalnosti, ranije pomenutu obligatornu konvergenciju referentnog i izraženog svijeta treba tumačiti u smislu “nametanja izraženog svijeta referentnom svijetu⁴⁰” (Frawley 1992: 420). U tom duhu, autor objašnjava razliku između epistemičke i deontičke modalnosti- sadržaj deontički modalizovanog iskaza predstavlja zahtjev koji treba ispuniti, dok se sadržaj epistemički modalizovanog iskaza odnosi na sud koji treba potvrditi (1992: 420). I u analizi deontičke modalnosti iz ugla teorije o deiksi, Frawley koristi iste parametre koji su korišćeni prilikom predstavljanja epistemičke modalnosti, s tim da je njihova upotreba drugačija u domenu deontičke modalnosti (1992: 421). Kao dvije relevantne deiktičke tačke izdvajaju se referentni svijet (centar) i izraženi svijet (locirana tačka), pri čemu je izraženi svijet uvijek udaljen od referentnog svijeta (1992: 421-423). Kao što je to bio slučaj sa epistemičkom modalnosti, parametar udaljenosti predstavlja osnovu za određivanje skalarnih vrijednosti i u slučaju deontičke modalnosti. Shodno tome, što je veća udaljenost između referentnog svijeta i izraženog svijeta čija se aktualizacija nameće ili dozvoljava, to je i jačina obaveze, odnosno dozvole veća. Kao ilustraciju gradijentosti pojma obaveze Frawley navodi primjere u kojima glagoli *must*, *should* i *might* predstavljaju tri vrijednosti deontičkog gradijenta, u zavisnosti

---

⁴⁰ ‘imposition of an expressed world on a reference world’ (Frawley 1992: 420).

od toga da li se njima, u deontičkom smislu, enkodira najmanja (*must*) ili najveća udaljenost između referentnog i izraženog svijeta (*might*), što vodi ka razlikovanju jake i slabe obaveze. Između slabe i jake obaveze nalazimo obavezu srednje jačine, koja se izražava glagolom *should*.

(107) *You must go home.*

(108) *You should go home.*

(109) *You might go home.*

Na isti način se u Frawleyovoj analizi predstavljaju i eksponenti dozvole na deontičkoj skali, uz gradaciju koja obuhvata pojmove jake (*may*), slabije (*can*) i najslabije dozvole (*could*):

(110) *You may go now.*

(111) *You can go now.*

(112) *You could go now.*

Na osnovu parametra usmjerenosti, Frawley izdvaja orjentisanost ka budućnosti kao drugo važno obilježje deontičke modalnosti, budući da nametanje određene situacije podrazumijeva konvergenciju referentnog i izraženog svijeta u budućnosti, ili nastajanje jednog svijeta iz drugog. I upravo zbog inherentne orjentisanosti deontičke modalnosti ka budućnosti, Frawley podržava stav Palmera o nekompatibilnosti oblika za označavanje prošlosti i deontičke modalnosti, osim u slučaju izvještavanja o obavezama ili dozvolama koje su važile u prošlosti.

Na kraju ćemo pomenuti i treće obilježje deontičke modalnosti iz ugla Frawleyeve analize - orjentisanost prema drugom (1992: 425). Zanimljiva je i elaboracija koju Frawley pruža o razlici između epistemičke i deontičke modalnosti upravo na osnovu ovog parametra. Prema mišljenju autora, epistemička modalnost reflektuje mentalno stanje govornika, pa se u tom smislu može govoriti o subjektivnosti epistemičke modalnosti i opredjeljenosti govornika (engl. *the commitment of the self*). S druge strane, objektivnost se u većoj mjeri vezuje za deontičku modalnost koja je orjentisana ka cilju i, kao što je već rečeno, presuponira opredjeljenost drugih.

Na kraju ćemo se osvrnuti na definicije modalnosti i klasifikacije modalnih značenja u gramatikama Huddlestona i Pulluma (2002), i Quirka i saradnika (1985). U gramatici Huddlestona i Pulluma modalnost se tumači tako da su ovom kategorijom obuhvaćeni sljedeći pojmovi: subjektivan/objektivan stav govornika/subjekta prema faktualnom statusu propozicije, mogućnost i nužnost (2002: 173). Oslanjajući se na navedene pojmove, autori uspostavljaju razliku između tri vrste modalnosti: deontičke, dinamičke i epistemičke, pri čemu kategorija deontičke modalnosti obuhvata pojmove obaveze, dozvole i zabrane, dok se dinamička modalnost odnosi na svojstva i sposobnost lica o kojima se

govori u klauzi, dinamičku mogućnost, nužnost, i pojam volje (2002: 184-185; 192). Epistemička modalnost se, pak, tumači tako da se ovim tipom modalnosti kvalifikuje stepen opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije (2002: 52). Prema Huddlestonu i Pullumu, pored pojma vrste modalnosti, pojmovi jačina (engl. *strength*) i stepen (*degree*) ključni su za opisivanje modalnih značenja (2002: 175). Pojam *jačine* (engl. *strength*)⁴¹ leži u osnovi distinkcije između jake i slabe modalnosti, koje se interpretiraju u terminima mogućnosti i nužnosti, pri čemu se pojmovi mogućnosti i nužnosti- u zavisnosti od domena modalnosti, mogu odnositi na stepen opredjeljenosti govornika/subjekta prema istinitosti propozicije (epistemička modalnost), odnosno aktualizaciji situacije opisane propozicijom (deontička modalnost) (2002: 175). Između jake i slabe modalnosti nalazimo modalnost srednje jačine (engl. *medium modality*) koja se izražava modalnim glagolima *should* i *ought to*, a može se tumačiti preko pojma vjerovatnoće (2002: 177). Pojam *stepen modalnosti* se odnosi na mogućnost identifikovanja modalne komponente kao jasno uočljivog značenjskog obilježja propozicije, što vodi ka razlikovanju nemodalizovanih iskaza od iskaza (114, 116) koje karakteriše visok (114), odnosno nizak stepen modalizacije (116) (2002: 179):

(113) *They know her.*

(114) *The may know her.*

(115) *She is one year old tomorrow.*

(116) *She will be one year old tomorrow.*

Drugim riječima, izbor modalnog glagola utiče na percepciju propozicije kao modalizovane ili nemodalizovane. S tim u vezi, autori zapažaju da je mala razlika u značenju između primjera (115) i (116), pa se, otuda, primjer (116) navodi kao ilustracija niskog stepena modalizacije, dok je situacija drugačija u vezi sa primjerima (113-114), koji se znatno razlikuju u pogledu zastupljenosti modalne komponente, pa se primjer (114) navodi kao ilustracija visokog stepena modalizacije iskaza.

U gramatici Quirka i saradnika, modalnost se interpretira kao kategorija kojom se kvalifikuje sadržaj klauze, čime se ukazuje na stav govornika u vezi sa mogućom istini-

---

⁴¹ Dodatno, Huddleston i Pullum prave razliku između semantičke i pragmatičke jačine modalnih glagola, koja se očitava u činjenici da je semantičko značenje glagola moguće, pod uticajem konteksta, pojačavati, odnosno ublažavati, što se u gramatici Huddlestona i Pulluma označava kao 'pragmatičko pojačavanje' (engl. *pragmatic strengthening*) i 'pragmatičko ublažavanje' (engl. *pragmatic weakening*). Glagoli *must* i *may* poslužili su Huddlestonu i Pullumu kao ilustracija pragmatičkog ublažavanja (1) i pragmatičkog pojačavanja (2) u primjerima u kojima se jačina modalnog glagola *must* ublažava tako da se iskaz (1) tumači kao ponuda, dok se značenje glagola (*may*) pojačava tako da se njime ne označava dozvola, već instrukcija (2002: 176-177):

You must have one of these cakes.

You may leave now.

tošću propozicije (Quirk et. al 1985: 219). Prema mišljenju Quirka i saradnika, modalna značenja je moguće podijeliti u dvije grupe, čime se ukazuje na mogućnost razlikovanja dva tipa modalnosti- *intrinzička/unutrašnja i ekstrinzička/spoljašnja modalnost*. Posmatrana iz vizure Quirka i saradnika, intrinzička modalnost presuponira neku vrstu unutrašnje čovjekove kontrole nad događajima, pa se, iz tog razloga, domenu intrinzičke modalnosti pripisuju sljedeća modalna značenja: *dozvola, obaveza, volja*. S druge strane, kako se ekstrinzička modalnost dovodi u vezu sa čovjekovim sudom o onome što će se, ili se vjerovatno neće dogoditi, u okviru domena ekstrinzičke modalnosti pojmovi *mogućnost, nužnost i predviđanje budućnosti* (engl. *prediction*) figuriraju kao ključni za razumijevanje modalnih značenja.

Predstavljene teorije modalnosti ukazuju na upotrebu različitih koncepata prilikom određivanja semantičkog domena modalnosti, ali i na varijacije u opredjeljenju autora da definicije modalnosti vežu za subjekat propozicije ili za govornika. Takođe, još jedna komponenta koja doprinosi razlikama u tumačenju modalnosti bi se ticala eksplisitnog uvođenja elementa deskriptivnosti u analizu modalnosti. Istovremeno, moguće je govoriti o upotrebi različitih termina kako bi se predstavio sadržaj određenih koncepata koji su zajednički predstavljenim teorijama modalnosti.

Na tragu semantičkih pojmova koji se, u predstavljenim teorijama modalnosti, izdvajaju kao ključna obilježja ove kategorije, u dijelu koji slijedi ćemo preciznije analizirati kriterijume za identifikaciju epistemičkog i evidencijalnog potencijala leksičkih jedinica.

2.2. Kriterijumi za identifikaciju epistemičkog i evidencijalnog potencijala leksičkih jedinica

2.2.1. Interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena

Definisanje ovog kriterijuma započinjemo analizom pojma evidencijalnosti, budući da smo u dijelu posvećenom definisanju modalnosti i utvrđivanju tipologije modalnih značenja predstavili pojmove relevantne za fenomen modalnosti. U ovom dijelu rada fokus stavljam na pojam evidencijalnosti- uže i šire tumačenje pojma, kao i na pojmove koje lingvisti dovode u vezu sa kategorijom evidencijalnosti- izvor informacije (engl. *source of information*), stepen pouzdanosti (engl. *degrees of reliability*), dostupnost dokaza (engl. *accessibility of evidence*). Nakon pružanja teorijskog uvida u vezi sa gore pomenutim pojmovima, pozabavićemo se, iz ugla postojeće literature, odnosom epistemičke modalnosti i evidencijalnosti.

Odlučujući se za interpretaciju pojma *evidencijalnost* u užem smislu, Aikhenvaldova definiše evidencijalnost kao 'lingvističku kategoriju čije se primarno značenje tiče

izvora informacije'⁴² (2004: 3). Drugim riječima, autorka zastupa stav da se primarna funkcija evidencijalnosti ogleda u enkodiranju načina na koji se dolazi do određene informacije- putem čula vida, sluha, i sl., a da se pri tom nužno ne ukazuje na stepen uvjerenosti govornika u vezi sa istinitošću ili neistinitošću sadržaja određenog iskaza (2004: 3; 4). U skladu sa prethodno navedenim, autorka se priklanja onoj grupi autora koji tretiraju evidencijalnost kao kategoriju nezavisnu od epistemičke modalnosti (De Haan: 1999, između ostalih), suprostavljajući, na taj način, svoj stav stavu autora koji podvode evidencijalnost pod domen epistemičke modalnosti (Palmer: 2001, između ostalih). Ipak, uprkos svom načelnom stavu, autorka govori i o preklapanju modalnosti i evidencijalnosti u vezi sa epistemičkim ekstenzijama (engl. *epistemic extensions*), tj. situacijama kada evidencijali poprimaju sekundarna značenja tipa: *stepen pouzdanosti* (engl. *degree of reliability*), *vjerovatnoća*, *moгуćnost*, što može da utiče na procjenu istinitosti informacije, a samim tim i na odluku govornika da preuzme/ne preuzme odgovornost za svoje navode (2004: 6; 7; 136). Pomenute semantičke ekstenzije se u teoriji Aikhenvaldove označavaju kao evidencijalne strategije (engl. *evidential strategies*). Riječ je o pojmu kojim se skreće pažnja na sekundarnu upotrebu evidencijalnih kategorija, što se može ilustrovati situacijama u kojima raportivna evidencijalnost poprima ton sumnje ili nepouzdana informacije (2004: 20; 135). Dodatno, Aikhenvaldova navodi 'distanciranje od događaja'⁴³ i 'otklanjanje odgovornosti za pruženu informaciju'⁴⁴ kao oblike semantičke ekstenzije raportivnih evidencijala (2004: 135-136). Ipak, autorka upozorava na to da prethodno navedeno ne vodi ka stavu da bi evidencijalnost trebalo tumačiti kao podkategoriju modalnosti, naglašavajući da pojam *izvor informacije* leži u osnovi semantike evidencijala (2004: 8;9).

Teorija Aikhenvaldove se često navodi kao kontrast Chafeovom teorijskom modelu u okviru kojeg se uspostavlja razlika između upotrebe pojma *evidencijalnost* u užem i širem smislu. U užem smislu, ovaj pojam ukazuje na izvor znanja⁴⁵ (engl. *source of knowledge*), dok širi smisao ovog pojma presuponira 'stavove prema znanju' (engl. *attitudes towards knowledge*)- tj. procjenu znanja u pogledu pouzdanosti (engl. *reliability*), specifikaciju načina sticanja znanja⁴⁶ (engl. *specification of modes of knowing*) (vjero-

42 'a linguistic category whose primary meaning is source of information' (Aikhenvald 2004: 3).

43 'distancing oneself from the event' (Aikhenvald 2004: 135).

44 'removing all responsibility for the information' (Aikhenvald 2004: 135).

45 Chafe definiše *znanje* kao 'osnovnu informaciju čiji se status kvalifikuje na jedan ili drugi način upotrebom markera evidencijalnosti' (Chafe 1986: 262).

46 Termin način sticanja znanja (engl. *modes of knowing*) se odnosi na način na koji se dolazi do određenog znanja, pri čemu se svaki način sticanja znanja- izuzev vjerovanja (engl. *belief*)- dovodi u vezu sa različitim izvorom. Drugim riječima, dok vjerovanje nema specifičan izvor, indukcija, prenošenje tuđeg govora i dedukcija imaju svoj izvor u dokazu (indukcija), jeziku (prenošenje tuđeg govora) i hipotezi (dedukcija) (Chafe 1986: 263).

vanje, indukcija, prenošenje tuđeg govora i dedukcija), ukazivanje na adekvatnost veze između znanja i jezičkih sredstava kojima se znanje enkodira, ali i na adekvatnost veze između znanja govornika/pisca i očekivanja govornika/pisca i drugih lica⁴⁷ (1984: 262-263). S obzirom na to da u Chafeovoj teoriji pojam način sticanja znanja (engl. *modes of knowing*) nosi sa sobom implikacije u pogledu pouzdanosti (1986: 266), s tim u vezi ćemo, u dijelu koji slijedi, predstaviti razlike između *vjerovanja*, *indukcije*, *prenošenja tuđeg govora* i *dedukcije*.

Budući da *vjerovanje* predstavlja način sticanja znanja u vezi sa kojim je imanje dokaza od neznatne važnosti, Chafe povezuje *vjerovanje* sa niskim stepenom pouzdanosti.⁴⁸ S druge strane, indukcija, odnosno, inferencija⁴⁹, kao način sticanja znanja na bazi dokaza, može ukazati na visok stepen pouzdanosti.⁵⁰ I dok se na prirodu dokaza tipično ne ukazuje jezičkim sredstvima kojima se enkodira indukcija, tj. inferencija, na prirodu dokaza se, ponekad, može eksplicitno ukazati upotrebom glagola kao što su *see*, *hear* ili *feel*, kojima se implicira da je 'znanje kojem se pripisuje visok stepen pouzdanosti derivirano iz dokaza dobijenih putem čula'⁵¹ (1986: 268). Ipak, Chafe primjećuje da određeni izrazi kojima se ukazuje na dokaz dobijen putem čula- npr. *looks like*, *sounds like* i *feels like* ukazuju na niži stepen pouzdanosti znanja (1986: 267).

Prema Chafeu, termin *prenošenje tuđeg govora* (engl. *heresay*) ukazuje na to da se do znanja dolazi putem jezika, a ne putem direktnog iskustva, što se može ilustrovati sljedećim frazama: *people say*, *they say*, *I've been told*, itd. (1986: 268). Na implicitan način, prenošenje tuđeg govora se u Chafeovom radu povezuje sa objektivnošću. I na kraju, termin *dedukcija* ukazuje na to da se do znanja dolazi putem rasuđivanja na bazi hipoteza i predviđanja, pri čemu se ovaj način sticanja znanja dovodi u vezu sa različitim vrijednostima na skali pouzdanosti, kojom su obuhvaćene visoke (*should*), srednje (*can/could*) i niske vrijednosti (*would*) (1986: 272). Na osnovu prethodno navedenog, sasvim opravdanim nam se čini stav autorki Simon-Vandenberg i Aijmer da, u okviru šire interpretacije pojma evidencijalnosti, epistemička modalnost ima status podkategorije evidencijalnosti (2007: 27).

⁴⁷ Imajući u vidu fokus ovog dijela rada, naša pažnja će biti usmjerena ka specifikaciji stepena pouzdanosti znanja iz ugla Chafeove teorije.

⁴⁸ U engleskom jeziku, *vjerovanje* se tipično signalizira upotrebom izraza tipa *I think*, *I guess*, ili *I suppose* (1986: 266)

⁴⁹ Chafe izjednačava indukciju sa inferencijom.

⁵⁰ Glagol *must* se obično navodi kao marker indukcije u engleskom jeziku. Međutim, za razliku od glagola *must*, kojim se tipično izražava uvjerenost u istinitost propozicije, određeni markeri indukcije, kako primjećuje Chafe, mogu da ukažu na ili niži stepen pouzdanosti (npr. *seem*), ili, pak, viši stepen pouzdanosti od onog koji se enkodira značenjem glagola *must*, što se ilustruje navođenjem pridjeva *obvious* (Chafe 1986: 266).

⁵¹ 'reliable knowledge has been derived from sensory evidence' (Chafe 1986: 268).

Konsultovana literatura ukazuje na to da se u osnovi analiza evidencijalnosti nalaze sljedeći međusobno povezani pojmovi: izvor informacije (Aikhenvald: 2004, između ostalih), stepen pouzdanosti (Chafe: 1986, između ostalih) i dostupnost dokaza⁵² (Nuyts: 2001a, između ostalih). Izvor informacije, ili preciznije rečeno, priroda izvora informacije polazna je osnova za različite klasifikacije evidencijalnih značenja koje nalazimo u literaturi. Načelno je moguće svesti postojeće klasifikacije evidencijalnih značenja na binarnu distinkciju između direktnih i indirektnih dokaza, odnosno dokaza dobijenih putem čula vida (engl. *observational evidence*) i dokaza utemeljenih u znanju (engl. *knowledge-based evidence*).

Oslanjajući se na Willeta⁵³, Palmer, kao što je već ranije rečeno, uspostavlja razliku između direktnih i indirektnih dokaza, uz mogućnost daljih podjela unutar kategorija direktnog i indirektnog dokaza (2001: 56). Plungian, autor koji takođe polazi od Willetove klasifikacije, u direktne dokaze ubraja dokaze dobijene putem čula vida (engl. *visual value*), zatim dokaze dobijene putem ostalih čula, izuzimajući čulo vida (engl. *sensoric value*), kao i endoforične dokaze koji ukazuju na mentalna i fizička stanja (engl. *endoforic value*) (2001: 352). S druge strane, u indirektno dokaze Plungian ubraja inferencije i dokaze dobijene putem rasuđivanja, pri čemu se uspostavlja razlika između sinhrono (engl. *synchronous inference*) i retrospektivne inferencije⁵⁴ (engl. *retrospective inference*) (2001: 353). Dodatno, autor uvodi pojam *mediated evidence* (dokaz dobijen posrednim putem) kako bi označio vrstu dokaza, koja se u literaturi označava kao kvotativ. Budući da se u Plungianovoj teoriji kvotativ interpretira kao signal da je 'govornik odvojen od situacije barijerom koju otelovljuje drugi posmatrač'⁵⁵, Plungian dodjeljuje kvotativu status dokaza koji je u najvećoj mogućoj mjeri indirektan (2001: 353). Distinkcija koja se uspostavlja između direktnog i indirektnog dokaza je, na neki način, paralelna razlika koja se uočava između dokaza dobijenih putem čula vida (engl. *observational evidence*) i dokaza utemeljenih u znanju (engl. *knowledge-based evidence*) (Sanders i Spooren: 1996).

---

⁵² Budući da će termin *dostupnost dokaza* biti korišćen za profilisanje kriterijuma subjektivnosti, za više detalja u vezi sa terminom *dostupnost dokaza* v. dio rada 2.2.3.

⁵³ Jedan broj autora svoje klasifikacije evidencijalnih značenja upravo zasniva na Willetovoj klasifikaciji (1988), koju autori ili generalno prihvataju (na primjer, Palmer 2010: 40), ili modifikuju uvođenjem drugačijih evidencijalnih kategorija (na primjer, Plungian: 2001).

⁵⁴ Plungian predlaže sljedeće parafraze za sinhronu i retrospektivnu inferenciju, u okviru kojih P označava opisanu situaciju (2001: 354):

Synchronous inference: "P, because I can observe some sings of P" [P at T₀];

He must be hungry (because he shows signs of it, etc.).

Retrospective inference: "P, because I can observe some traces of P" [P before T₀];

He must have slept there (because we see his untidy bed, etc.).

⁵⁵ "speaker is separated from the situation by the barrier of another observer" (Plungian 2001: 353).

Iako se pomenuti tipovi dokaza razlikuju u pogledu njihovih definišućih karakteristika-dokaz utemeljen u znanju se odnosi na “rasuđivanje govornika na osnovu znanja o određenoj situaciji”⁵⁶, dok se dokaz dobijen putem čula vida “direktno manifestuje, na osnovu posmatranja”⁵⁷- Sanders i Spooren konstatuju da je posmatranje njihova zajednička komponenta, budući da je, kako navode, “rasuđivanje utemeljeno u znanju samo produženi oblik posmatranja: rasuđivanje zasnovano na znaju o (ponavljanom) posmatranju”⁵⁸ (Sanders and Spooren 1996: 245). Za potrebe ovog rada relevantna je i klasifikacija evidencijala koju predlaže Marín-Arrese (2001). Naime klasifikacija evidencijalnih vrijednosti koju predlaže pomenuta autorka se temelji na specifikaciji domena koji učestvuju u izobraženju (engl. *construal*) informacije, što vodi ka uspostavljanju razlika između evidencijala koji pripadaju iskustvenom, kognitivnom i komunikativnom domenu (2001: 792).

U vezi sa predstavljanim evidencijalnim kategorijama lingvisti često nameću pitanje hijerarhije evidencijalnih značenja, što vodi ka diskusiji koja se tiče još jednog pojma relevantnog za analizu evidencijalnosti- stepen pouzdanosti dokaza (engl. *degree of reliability*). Većina autora daje dokazu dobijenom puta čula vida status preferiranog tipa dokaza (Aikhenvald 2004: 305; Palmer 2001: 51; Plungian 2001: 354). Plungian, na primjer, tvrdi da se ‘informacija dobijena putem čula vida smatra najpouzdanijom, dok je informacija dobijena posrednim putem najmanje pouzdana’⁵⁹ (2001: 354). Sličan stav zastupa i Aikhenvaldova, sugerišući da upravo hijerarhija evidencijalnih značenja vodi ka ‘stvaranju epistemičkih konotacija u smislu pouzdanosti u vezi sa informacijama dobijenih putem čula vida, ali i sumnje i neizvjesnosti u vezi sa inferencijama i prenošenjem tuđeg govora’⁶⁰ (2004: 338). Zapravo, ovakvim stavovima se dovodi u pitanje objektivnost evidencijalnosti- što je viđenje koje je zastupano u tipološkim studijama modalnosti (Trbojević-Milošević 2004: 36). S tim u vezi, lingvisti su proučavali da li je, i u kojoj mjeri moguće ‘poništiti’ epistemičke kvalifikacije evidencijala (Nuyts: 2006). Nuyts primjećuje da se epistemičke kvalifikacije kvotativa⁶¹ mogu poništiti prilično lako, što nije

---

⁵⁶ “the speaker’s reasoning based on knowledge about a situation”(Sanders and Spooren 1996: 245).

⁵⁷ “directly manifest, based on observation” (Sanders and Spooren 1996: 245).

⁵⁸ “knowledge-based reasoning is merely an extension of observation: reasoning based on knowledge of a (repeated) observation” (Sanders and Spooren 1996: 245).

⁵⁹ ‘visual information is thought to be the most reliable, whereas mediated information is the least reliable’ (Plungian 2001: 354).

⁶⁰ ‘the development of epistemic connotations of reliability for visually obtained data, and doubt and lack of certainty for inference or verbal report’ (Aikhenvald 2004: 338).

⁶¹ Treba dodati i to da, prema Nuytsu, kvotativ kao evidencijalna kategorija može nositi sa sobom implikacije umanjene pouzdanosti, ali i implikacije visokog stepena pouzdanosti, kada je po srijedi citiranje navoda nekog eksperta (2006: 11). Dodatno, Nuytsov stav o mogućnosti ‘poništanja’ epistemičkih kvalifikacija kvotativa se može dovesti u vezu sa Plungianovim zapažanjem da kvotativ isključuje mogućnost

slučaj sa inferencijama, budući da, prema mišljenju autora, stepen jačine inferencije u znatnoj mjeri korespondira sa sugestijama u vezi sa stepenom epistemičke vjerovatnoće (2006: 11-12).

Na kraju treba pomenuti i stavove autora koji dovode u pitanje opšteprihvaćene korelacije između izvora dokaza i stepena pouzdanosti dokaza. Fitneva, na primjer, smatra da izvor informacije ne mora nužno uticati na percepciju o pouzdanosti informacije, sugerišući da ne postoji inherentni razlog zbog kojeg bismo više vjerovali informaciji koju dobijamo putem čula nego informaciji koja je rezultat rasuđivanja (2001: 404)⁶². Stoga, autorka zastupa stav da je kontekst taj faktor koji 'može da nametne hijerarhiju izvora informacije'⁶³ (2001: 404). Na sličan način, Marín-Arrese primjećuje sljedeće: 'ključno pitanje je šta u kontekstualnom smislu i konvencionalno važi kao validniji izvor, koji može biti strateški upotrijebljen kako bi se savladao epistemički otpor slušaoca/čitaoca'⁶⁴ (2011: 791). Koristeći *mediated evidence* (dokaz dobijen posrednim putem) kao ilustraciju svog stava, autorka konstatuje da stepen pouzdanosti pomenutog tipa dokaza u znatnoj mjeri varira, između ostalog, u zavisnosti od toga da li se prvobitni izvor informacije smatra ekspertom u određenoj oblasti ili uživa prestižni društveni status (2011: 792). Shodno tome, epistemički otpor (engl. *epistemic resistance*) slušaoca/čitaoca se, prema mišljenju

---

lične involviranosti, što kvotativu daje konotaciju objektivnosti (Plungian 2001).

⁶² Prema mišljenju autorke, više različitih faktora ima svoj udio u formiranju stava o pouzdanosti informacije. Kako ističe Fitneva, istraživanja iz oblasti psihologije ukazuju na to da stereotipi, predrasude i očekivanja ne samo da utiču na stepen pouzdanosti koji pripisujemo određenoj informaciji, već i na to čemu biramo da vjerujemo, odnosno ne vjerujemo. Prethodno navedeno autorka ilustruje kroz *inferenciju*, navodeći da je, kako sugerišu istraživanja, stepen uvjerenosti u validnost inferencije uslovljen time da li smo i koliko često smo prethodno bili izloženi određenom tipu situacija ili problema, i da li se u takvim kontekstima inferencija pokazala tačnom ili korisnom (2001: 404). Stoga, autorka smatra da izvor informacije *per se* ne može da odredi stepen pouzdanosti informacije, budući da govornik i slušalac teško mogu imati ista iskustva u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, pa bi, iz tog razloga, izvor informacije zapravo imao različit uticaj na određivanje stepena pouzdanosti informacije. Prethodno navedeno, autorku navodi na zaključak da je ideja o hijerarhiji izvora informacije prilično neutemeljena, sugerišući da je nemoguće uspostaviti apstraktnu hijerarhiju izvora informacije iz ugla stepena pouzdanosti, jer je, prema njenom mišljenju, pomenuta hijerarhija uslovljena kontekstom. Veoma zanimljivom i prijemčivom nam se čini i elaboracija autorke u vezi sa tim koje sve implikacije nosi sa sobom pojam *izvor informacije*. Prema Fitnevoj, jezička sredstva kojima se enkodira podatak o izvoru informacije ne ukazuju samo na to na koji način je govornik došao do dokaza kojim raspolaže, već se njima naglašava onaj aspekt usvajanja informacije (engl. *acquisition of information*), čije se isticanje smatra relevantnim u datom kontekstu (2001: 407). Ovakvo viđenje nam se čini potpuno opravdanim ako imamo u vidu da, kako autorka s pravom konstatuje, više čula ima svoju ulogu u usvajanju informacije. Ilustracije radi, informacija dobijena putem čula vida se neminovno procesuiru i oblikuje u umu; s druge strane inferencija ima svoj stimulus u percepciji, dok se informacija dobijena putem prenošenja tuđeg govora prvo procesuiru u umu govornika, pa se onda uvodi u diskurs (2001: 406-407).

⁶³ 'might impose an ordering on sources of information' (Fitneva 2001:404).

⁶⁴ 'the crucial issue is what counts contextually and conventionally as a more valid source, which can thus be strategically exploited to overcome hearer/reader's epistemic resistance' (Marín-Arrese 2011: 791).

autorke, može savladati onim što White označava kao *'authorial endorsement'*, što pre-suponira usklađivanje stava autora sa stavom o kojem se izvještava, u slučaju da se prvobitnom izvoru informacije mogu pripisati karakteristike eksperta (White 2006: 58-59 in Marín-Arrese 2011: 792). Kao alternativu u vezi sa prethodno navedenim White navodi *'authorial distancing'*- odnosno distanciranje autora u odnosu na stav o kojem se izvještava, i signaliziranje da alternativni ili suprotstavljeni stavovi mogu biti validni (White 2006: 58-59 in Marín-Arrese 2011: 792).

Predstavljena mišljena lingvisti sugerišu da, u teorijskom smislu, nije uvijek moguće govoriti o striktnim demarkacionim linijama koje odvajaju modalnost od evidencijalnosti, usljed činjenice da zapravo često, prema našem mišljenju, kontekst ima svoju ulogu u aktiviranju epistemičkih komponenti u izrazima evidencijalnosti. Ipak, moramo konstatovati i to da je na osnovu postojeće literature moguće govoriti o tri različita ugla posmatranja odnosa evidencijalnosti i epistemičke modalnosti, koji podrazumijevaju uključivanje evidencijalnosti u domen epistemičke modalnosti (engl. *inclusion*), preklapanje (engl. *overlap*) i razdvajanje dva domena (engl. *disjunction*) (Dendale and Tasmowski 2001: 341-342). Preciznije rečeno, lingvisti poput Palmera (2001), Sandresa i Spoorena (1996), Plungiana (2001), Nuytsa (2001a) uključuju evidencijalnost u domen epistemičke modalnosti. Iako evidencijali i sudovi predstavljaju dvije odjelite kategorije u Palmerovoj teoriji, sam autor konstatuje da nije uvijek moguće razdvojiti ova dva tipa propozicione modalnosti, sugerišući da je moguće podvesti evidencijalnost pod sistem epistemičke modalnosti (2001: 8). Prema Sandersu i Spoorenu, "epistemički modali su evidencijalnog karaktera u smislu da pretpostavljaju postojanje nekog dokaza na kojem se bazira epistemički modifikovana izjava govornika"⁶⁵ (1996: 255). Na sličan način, Plungian navodi da "se evidencijalni dodatak uvijek može zapaziti u epistemičkom markeru", s tim da "svi markeri evidencijalnosti nisu modalni, budući da svi nužno ne impliciraju epistemički sud"⁶⁶ (2001: 354). Slično Plungianu, Nuyts primjećuje postojanje bliske veze između epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, budući da priroda dokaza utiče na ishod epistemičke modalizacije iskaza (2001a: 27).

O preklapanju epistemičke modalnosti i evidencijalnosti govore Van der Auwera i Plungian (1998: 85). Naime, autori tvrde da su preklapanja evidencijalnosti i epistemičke modalnosti vidljiva kroz pojmove inferencijalne evidencijalnosti i epistemičke nužnosti-inferencijalni evidencijali koji uključuju procese rasuđivanja se mogu interpretirati kao ekspanenti epistemičke nužnosti.

---

⁶⁵ "epistemic modals are evidential in the sense that they presuppose some evidence on which the speaker's epistemically modified statement is based" (Sanders i Spooren 1996: 255).

⁶⁶ 'an evidential supplement can always be seen in an epistemic marker', while 'not all evidential markers are modal in that they do not all necessarily imply an epistemic judgment' (Plungian 2001: 354).

S druge strane, de Haan (1999: 85) zastupa tezu o postojanju semantičke razlike između domena epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, i ističe da evidencijal označava izvor dokaza za ono što je sadržaj iskaza, dok procjena dokaza i određivanje stepena opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije pripada domenu epistemičke modalnosti. U ovom radu zastupamo stav da evidencijalnost i epistemička modalnost predstavljaju međusobno povezane kategorije koje doprinose definisanju semantičkih obilježja glagolskih leksema kojima se uvode inferencije i konačni zaključak Suda. Polazimo od pretpostavke da jezička sredstva koja su predmet naše analize ne ukazuju samo na izvor informacija koje Sud predstavlja čitaocima rezimea presuda, već se njima signalizira i stepen opredjeljenosti Suda prema istinitosti svojih argumenata. Dodatno, jedan od ciljeva ovog rada se ogleda u ispitivanju validnosti teze o korelaciji između stepena pouzdanosti i izvora informacije, vjerujući da, u datom kontekstu, referiranje na izvor dokaza samo je jedna od komponenti koje treba razmotriti prilikom analize sredstava kojima se enkodira epistemički stav Suda. Stoga će našom analizom biti obuhvaćena i pitanja koja se tiču konteksta u kojem se analizirane leksičke jedinice javljaju, ali i pragmatičkih efekata koji se postižu njihovom upotrebom.

Sljedeći kriterijum koji ćemo predstaviti se tiče gradijentnosti, odnosno skalarnih svojstava modalnosti.

2.2.2. Gradijentnost modalnih značenja

Stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije predstavlja jedan od aspekata gradijentnosti modalnih značenja, tj. dimenzije koja se dovodi u vezu sa epistemičkom, ali i deontičkom modalnosti. I dok se u deontičkom domenu gradijentnost profilira kroz pojmove slabe i jake obaveze, kao i obaveze srednje jačine, u epistemičkom domenu gradijentnost modalnog značenja se dovodi u vezu sa jačinom zaključaka koje donosi govornik ili subjekat propozicije. Upravo zato nam se na samom početku nameće sljedeće pitanje: na koji način odrediti stepen jačine u domenu epistemičke i deontičke modalnosti?

Kada je riječ o epistemičkoj modalnosti, stepen opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije se, u okviru tradicionalnih pristupa analizi modalnosti, dekodira preko pojmoveva *moćnosti*, *vjerovatnoće* i *nužnosti*, koji odražavaju vrijednosti na skali opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije, pri čemu su varijacije stepena opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije uslovljene tipom dostupnih dokaza. Kako Palmer primjećuje, deduktivni glagol *must* ukazuje na "jači" sud do kojeg se dolazi inferencijalnim putem na osnovu dokaza dobijenih putem čula vida, dok asumptivni glagol *will* označava

“slabiji” sud zasnovan na inferenciji utemeljenoj u iskustvu ili opštem znanju (2001: 25). Epistemički gradijent je moguće proširivati navođenjem glagola *may* i tentativnih formi (1990: 51), čijom se upotrebom dodatno slabi jačina epistemičkog suda. Drugim riječima, dokaz dobijen putem čula vida u korelaciji je sa višim stepenom izvjesnosti, tj. jakim epistemičkim sudom, dok se indirektni dokaz u literaturi najčešće povezuje sa nižim stepenom izvjesnosti. O povezanosti epistemičkog gradijenta i jačine dokaza govorili su i Sanders and Spooren (1996). Autori dovode u vezu stepen izvjesnosti⁶⁷ (engl. *degree of certainty*) sa jačinom dokaza (1996: 242). Njihova analiza epistemičkih modala u holandskom jeziku pokazuje da je na osnovu stepena pouzdanosti dokaza (engl. *evidential certainty*) intuitivno moguće ustanoviti tri stepena izvjesnosti u odnosu na istinitost propozicionog sadržaja. Drugim riječima, jaki epistemički modali poput glagola *moeten* ‘must’ kombinuju se samo sa jakim dokazom, i u funkciji su predstavljanja informacije kao sigurne. Glagoli *schijnen* ‘seem/look i *kunnen* ‘may/can’ se mogu kombinovati sa slabijim dokazom i ukazuju na neizvjesnost (engl. *uncertainty*), tj. najniži stepen izvjesnosti, dok se glagolima *lijeken* ‘seem’ i *dunken* ‘be of the opinion/consider’ izražava niži stepen izvjesnosti (Sandres i Spooren 1996: 243). Da je o epistemičkom gradijentu moguće govoriti iz ugla premisa i dokaza pokazuje i teorija E. Sweetser, koju smo predstavili u dijelu 2.1. ovog rada. Analiza premisa iz mentalnog domena kroz prizmu sociofizičkih koncepata sile i prepreke pruža mogućnost tumačenja premisa u smislu sile kojom se slušalac/čitalac ograničava, odnosno usmjerava u pravcu donošenja određenih zaključaka (Marin-Arrese 2011: 790). Zaista, parafraze epistemičkih modala u analizi Sweetserove jasno ukazuju na vezu između logičke “sile”, enkodirane u premisama i dokazima, i stepena opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije. Polazeći od pretpostavke da osnovu pravnog rasuđivanja čini mentalno procesuiranje postojećih premisa, iznosimo hipotezu da leksička sredstva koja analiziramo u ovom radu ukazuju na određen stepen nužnosti u zavisnosti od jačine dokaza na osnovu kojih se dolazi do inferencija. Istovremeno, polazimo od pretpostavke da će razmatranje šireg konteksta i neposrednog lingvističkog konteksta takođe biti od značaja za određivanje skalar-nih vrijednosti analiziranih leksičkih jedinica. Uzimajući u obzir datu hipotezu, glagoli kao što su *consider*, *observe*, *find*, *hold*, *conclude*, *doubt*, itd. biće raspoređeni na skali stepena opredjeljenosti prema istinitosti propozicije, koja obuhvata tri stepena jačine epistemičkog suda- nizak, srednji i visoki stepen. Budući da je gradijentnost jedna od značenjskih karakteristika modalnih glagola, cilj nam je da istražimo šta analizirani leksički glagoli imaju zajedničko sa modalnim glagolima, kako bismo na taj način dokazali validnost predloženog epistemičkog gradijenta.

⁶⁷ Termin stepen izvjesnosti (engl. *degree of certainty*) tumačimo u smislu stepena opredjeljenja govornika prema istinitosti propozicije.

S obzirom na to da je gradijentnost obilježje i epistemičke i deontičke modalnosti, u literaturi nailazimo na različite stavove autora u pogledu mogućnosti povlačenja paralele između dva domena u smislu gradijentnosti. Za razliku od Lyonsa- autora koji, kao što smo i ranije naveli, povlači paralelu između epistemičkih pojmova nužnosti i mogućnost s jedne strane, i deontičkih pojmova obaveze i dozvole s druge strane (1977), jedan broj autora- Verstraete (2005) i Frawley (1992), na primjer, zastupa drugačiji stav. Prihvatajući gradijentnost kao obilježje deontičke modalnosti, Verstraete ističe da se gradijentnost u deontičkom domenu ne može tumačiti samo preko pojma jačine, već je neophodno sagledati još jedan elemenat koji je enkodiran u deontičkim izrazima. Riječ je o presupoziciji o stavu modalnog agensa⁶⁸ (engl. *modal agent*) prema sadržaju deontičkog iskaza (2005:1402). Do ovakvog stava autor dolazi nakon promišljanja o razlikama između epistemičke i deontičke modalnosti koje se ogledaju u tome što se deontička modalnost tiče želje za određenim djelovanjem (engl. *desirability of actions*), dok u osnovi epistemičke modalnosti nalazimo pitanja u vezi sa plauzibilnošću propozicija (2005: 1405). Drugim riječima, deontička modalnost je funkciji izražavanja stava određenog autoriteta u vezi sa željom da se realizuje događaj opisan u klauzi, pri čemu izvor autoriteta, odnosno deontički izvor, može biti govornik ili drugo lice o čijoj se želji za realizacijom događaja izvještava (2005: 1406). S obzirom da pojam stava u datom kontekstu podrazumijeva omogućavanje ili nametanje realizacije događaja, Verstraete prepoznaje mogućnost (1) i nužnost (2) kao krajnje tačke deontičkog gradijenta između kojih nalazimo deontičke iskaze kojima se enkodiraju sugestije (3) ili savjet (4) (2005: 1406):

---

⁶⁸ Verstraete upotrebljava pojam *modalni agens* u sljedećem značenju: lice kojem se daje dozvola ili mu se nameće obaveza da nešto uradi (2005: 1402). Pored pojma *modalni agens*, Verstraete izdvaja značaj pojma modalni izvor (engl. *modal source*) za dekodiranje semantike modalnih značenja, na osnovu kojih se može govoriti o sličnostima i razlikama između tipova modalnih značenja (2005: 1409-1410). Drugim riječima, modalni izvor i modalni agens nisu sastavne komponente semantičkog domena svih tipova modalnosti. Naime, pojam modalnog izvora se u Verstraeteovoj analizi vezuje za epistemičku i deontičku, ali ne i dinamičku modalnost. S tim u vezi, Verstraete daje sljedeće objašnjenje - u epistemički modalizovanim iskazima modalnost potiče od lica koje procjenjuje događaj kao moguć, vjerovatan ili nužan, dok je izvor modalnosti u deontički modalizovanim iskazima lice koje daje dozvolu ili nameće obavezu za vršenjem radnje. S druge strane, dinamička modalnost ne podrazumijeva postojanje modalnog izvora, budući da izrazi volje ili sposobnosti koji se pripisuju domenu dinamičke modalnosti ne nose sa sobom implikacije subjektivne procjene govornika ili izvora autoriteta u vezi sa istinitošću ili poželjnošću (engl. *desirability*) obistinjenja onoga što čini sadržaj iskaza, pa se u vezi sa ovim tipom modalnosti govori o modalnom agensu kao relevantnom pojmu. U primjeru koji navodi Verstraete, imanje volje (engl. *willingness*) se tumači kao izraz stava modalnog agensa prema sadržaju iskaza (2005: 1410):

Mary is willing to leave class early.

Dodatno, modalni agens je vidljiva komponenta deontičke modalnosti, s obzirom na to da deontički modalizovane iskaze karakteriše prisustvo lica kojemu se daje dozvola, ili nameće obaveza za vršenjem određene radnje. To, pak, nije slučaj sa epistemičkom modalnosti, budući da se epistemička modalnost tiče cijele propozicije, a ne samo stava određenog učesnika u vezi sa radnjom/stanjem koji se opisuju klauzom.

- (1) *You are allowed to wear sports shoes in the hall.*
- (2) *You are obliged to wear sports shoes in the hall.*
- (3) *You could wear your sports shoes.*
- (4) *You should take your sports shoes.*

Navođenjem primjera (1-4), autor potvrđuje svoj stav o tome da pojam *stepen jačine* jeste relevantan pojam za tumačenje deontičkih iskaza, i dodaje da nije rijedak slučaj da u različitim jezicima eksponenti slabih epistemičkih sudova izražavaju dozvolu u deontičkom domenu, i obratno- eksponenti jakih epistemičkih sudova enkodiraju značenje obaveze u deontičkom domenu, što često vodi ka stavu da je moguće povlačiti paralelu između mogućnosti i nužnosti s jedne, i obaveze i dozvole s druge strane (2005: 1406). Međutim, autor, kao što smo ranije pomenuli, smatra da pojam stepena jačine, odnosno varijacije u pogledu stava lica/entiteta koji figuriraju kao deontički izvor nije dovoljan parametar za diferenciranje deontičkih iskaza, budući da iskazi kojima se izražava obaveza ili dozvola nose sa sobom različite presupozicije u vezi sa stavom modalnog agensa (2005: 1409). Preciznije rečeno, dok pojam dozvole presuponira volju agensa za izvršenjem radnje o kojoj je riječ, pojam obaveze presuponira nemanje volje (Verstraete 2005: 1409). Upravo zbog ovih parametara, autor smatra da se ne može govoriti o skalarnom paralelizmu epistemičkog i deontičkog domena.

Teorija W. Frawleya je specifična po tome što se u ovoj teoriji pojmovi obaveze i dozvole čak ne tumače kao djelovi deontičkog gradijenta, već se im se dodjeljuje status odvojenih semantičkih kategorija, u okviru kojih je, kao što je navedeno u dijelu 2.1., moguće identifikovati skalarne vrijednosti obaveze, odnosno dozvole. U oba slučaja, u skladu sa teorijskom orijentacijom autora, skalarne vrijednosti se određuju na osnovu udaljenosti između referentnog i izraženog svijeta, pri čemu se jaka obaveza (*must*) i dozvola (*may*) dovode u vezu sa direktnim nametanjem obaveze, odnosno direktnim davanjem dozvole, pa je, samim tim, distanca između referentnog svijeta i izraženog svijeta mala. Sa povećanjem distance, smanjuje se intenzitet obaveze, odnosno dozvole, što vodi ka razlikovanju slabe obaveze i obaveze srednje jačine (*might, should*) s jedne, i slabe dozvole i dozvole srednje jačine s druge strane (*could, can*).

Zanimljivu teoriju o tome na koji način je moguće promišljati o jačini deontičke/korenske modalnosti nalazimo u radu Verhulsta i saradnika (2013). Analizirajući glagole *ought to, should* i *supposed to*, kojima se u literaturi pripisuje status eksponenata kojima se enkodira značenje korenske nužnosti srednjeg stepena, autori dolaze do zaključka da je na osnovu sagledavanja (ekstra)lingvističkog konteksta moguće govoriti o razlici između ovih glagola u pogledu njihovih gradijentnih vrijednosti. Ovakvim

stavovima se Verhulst i autori udaljavaju od stavova autora (Kruisinga: 1925; Sweetser 1990; Westney: 1995; Smith: 2003; Depraetere i Verhulst: 2008), koji prihvataju ideju o uspostavljanju gradijenta korenske nužnosti, koji bi bio *a priori* prihvaćen na osnovu ideje o inherentnoj nužnosti utemeljenoj u jezičkoj intuiciji kao relevantnom parametru za uspostavljanje gradijenta (2013: 218). S druge strane, Verhulst i saradnici se ne slažu ni sa stavom lingvista koji naglašavaju značaj subjektivnosti za određivanje razlike u stepenu jačine modalnih glagola kojima se izražava korenska nužnost (Huddleston: 2002; Berkenfield: 2006; 2013: 218). Naime, Huddleston i Berkenfield zastupaju ideju da se određeni modalni eksponent može okarakterisati kao jak samo ukoliko nužnost/obaveza potiče od samog govornika (u Verhulst et. al. 2013: 218). Verhulst i autori dovode u pitanje validnost predstavljenog stava, sugerišući da nije jasno zašto bi se nužnost/obaveza koja potiče od govornika percipirala kao jača od nužnosti/obaveze koja potiče od eksternog izvora (2013: 219).

Stoga, u određivanju stepena korenske nužnosti autori polaze od sljedećeg parametra- 'vjerovatnoća aktualizacije situacije za koju se tvrdi da je nužna' (engl. *the likelihood of actualisation of the situation that is claimed to be necessary*) (2013: 219). Prema Depraeteru i Verhulstu (2008), dva kriterijuma su ključna za određivanje vjerovatnoće aktualizacije: a) nemogućnost nepovinovanja (engl. *the impossibility of non-compliance*) i b) težina posljedica u slučaju nepovinovanja (engl. *the gravity of non-compliance*) (Verhulst et. al. 2013: 219). Primjenom navedenih kriterijuma autori dolaze do sljedećih konstatacija: (1) u slučaju zadovoljavanja kriterijuma (a), korenska nužnost se automatski tumači kao izraz visokog stepena nužnosti, čime se zapravo ukazuje na to da nepovinovanje nužnosti nije alternativa (1); (2) s druge strane, u slučaju nepovinovanja nužnosti stepen jačine se određuje na osnovu ozbiljnosti potencijalnih posljedica⁶⁹ (2-5), što u nekim kontekstima može biti i uslovljeno faktorima koji ukazuju na moć i autoritet učesnika u diskursu (2013: 219):

- (1) *Filial imprinting takes place in many species of birds and mammals. . . . Imprinting is adaptive because it enables the young to recognise and follow their parents. They will grow up in a world of many hostile enemies and one or two protective parents. If they are to survive, the young **should** choose the right animals to follow. (BNC GU8 215, izvor: okolnosti, visok stepen nužnosti)*

⁶⁹ Verhulst et.al. određuju skalarne vrijednosti u zavisnosti od toga da li se pojam nužnosti dovodi u vezu sa pitanjima koja se tiču zdravlja, bezbjednosti i finansija- čemu se pripisuje veći stepen nužnosti, odnosno pitanjima koja se tiču posla ili ličnih dogovora, koja, prema mišljenju autora, ukazuju na manje nužne obaveze/potrebe (2013: 220). Srednji stepen nužnosti se dovodi u vezu sa kontekstom u kojem se izvor nužnosti percipira kao entitet koji je je u hijerarhijskom smislu superiorniji u odnosu na druge učesnike u diskursnoj situaciji (2013: 221).

- (2) *Julie was made comfortable in bed and given a vomit bowl and tissues as she continued to feel nauseated. It was explained to her that she **should** not drink prior to having an anaesthetic. (BNC EV5 255, izvor: pravilo, visok stepen nužnosti)*
- (3) *Grace had proceeded to have two children, Red and Bibi, whom she and Bart adored and spoiled impossibly. Grace, however, tended to ignore Luke when he came to stay, doing her duty without love or warmth. Then his mother had married again, to a PT Instructor who beat Luke up so badly that a court ruled he **should** go and live with Bart full time. (BNC CA0 1899, izvor: pravni entitet, visok stepen nužnosti)*
- (4) *University work **is supposed to** encourage intellectual activity at the highest level of which any individual is capable. (BNC FA3 1463, izvor: okolnosti, srednji stepen nužnosti)*
- (5) *We **were supposed to** be doing something with Eric and John, but Eric couldn't make it, or perhaps didn't want to. (BNCC9H 205, izvor: okolnosti, najniži stepen nužnosti)*

Imajući u vidu navedene primjere, možemo konstatovati da se značaj analize Verhulsta i autora ogleđa u tome što su izašli iz okvira binarne podjele na jake i slabe eksponente nužnosti, i ukazali na značaj razmatranja ekstralingvističkih faktora (faktor moći i autoriteta učesnika u diskursu, jačina posljedica u slučaju nepovinovanja obavezi) zarad osvjetljavanja suptilnih nijansi koje glagoli *ought to*, *should* i *be supposed to* pokazuju u pogledu jačine značenja. Dodatno, autori navode da su stepeni nužnosti ustanovljeni u njihovoj analizi uslovljeni kontekstom, pa se zaključci do kojih su autori došli ne mogu generalizovati u smislu da glagoli koji su predmet njihove analize *a priori* izražavaju identifikovan stepen nužnosti, naročito u svijetlu činjenice da određena jezička sredstva mogu pojačavati ili ublažavati stepen korenske nužnosti (2013: 221)⁷⁰.

Inspirisani predstavljenim navodima iz literature, na ovom mjestu ćemo formulirati i hipotezu u vezi sa gradijentnošću leksičkih eksponenata modalnosti. Smatramo da će širi kontekst, specifikacija deontičkog izvora i semantika izdvojenih leksičkih eksponenata deontičkih značenja biti ključni indikatori za uspostavljanje skalarnih vrijednosti leksičkih jedinica koje će biti predmet naše analize.

⁷⁰ U sredstva koja imaju funkcije pojačavanja ili ublažavanja stepena korenske nužnosti Verhulst i autori ubrajaju evidencijalne izraze (npr. *evidently*, *it appears that*), intenzifikatore (*prilozi koju ukazuju na stepen*) i emfatične izraze (*actually*, *certainly*, *definitely*, *obviously*, *really*, *of course*) (2013: 222).

2.2.3. Subjektivnost

Veliki broj lingvista je saglasan u konstataciji da je subjektivnost obilježje epistemičke modalnosti. Palmer navodi da je epistemička modalnost subjektivna, budući da se tiče epistemičkih sudova, odnosno inferencija i zaključaka koji potiču od govornika⁷¹ (1990: 51). Shodno tome, Palmer ukazuje na ograničenja u pogledu upotrebe glagolskih oblika za obilježavanje prošlosti s obzirom da se, kako navodi autor, “epistemičkim modalnim glagolom donosi (performativni) sud u trenutku govora” (Palmer 1990: 44). Ipak, upotreba glagolskih oblika za obilježavanje prošlosti moguća je u indirektnom govoru⁷², gdje govornik ili mislilac o čijem se sudu izvještava (engl. *reported speaker or thinker*) figuriraju kao izvor epistemičkog suda (Depraetere and Reed 2008: 285; Palmer 2001: 33; Verstraete 2001: 1524). Na Palmerov stav o tome da su subjektivnost i performativnost suštinska obilježja epistemičke modalnosti imala je uticaja Lyonsova teorija modalnosti (1990: 10). Zapravo, za mnoge lingviste, Lyonsova teorija je bila polazna osnova za tumačenje modalnosti, o čemu svjedoče pojmovi subjektivnosti/intersubjektivnosti, koji su uvedeni u literaturu kao alternativa Lyonsovoj subjektivnoj i objektivnoj modalnosti (Nuyts 2001a: 35). Nadalje, Verstraeteov stav o inherentnoj subjektivnosti epistemičkih modalnih glagola je zapravo posljedica preispitivanja Lyonsove ideje o postojanju dvije vrste epistemičke modalnosti- objektivne i subjektivne, koje autor dovodi u vezu sa pouzdanim, odnosno nedovoljno jasnim dokazima (Lyons 1977: 797).

U literaturi o modalnosti, dokaz se ne dovodi samo u vezu sa stepenom opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije, već i sa pojmom subjektivnosti. Nuyts, na primjer, povezujući subjektivnost sa “kvalitetom i/ili prirodom dokaza na osnovu kojeg se formira epistemički sud”⁷³ (2001b: 386), subjektivnost svrstava u domen evidencijalnosti. Drugim riječima, razlike u pogledu dostupnosti dokaza- dokaz dostupan ili poznat samo govorniku ili većoj grupi ljudi- vode ka uspostavljanju distinkcije između subjektivnosti i intersubjektivnosti. Subjektivnost ukazuje na to da govornik preuzima ličnu odgovornost za procjenu dokaza i zaključke koji iz toga slijede, dok se intersubjektivnost definiše pre-

---

⁷¹ Kao ilustracija Palmerovog stava o subjektivnosti epistemičke modalnosti najbolje može poslužiti parafraza za glagol *must*, kojom se naglašava to do inferencija potiče od govornika: ‘*From what I know the only conclusion I can draw.../ Na osnovu onoga što je meni poznato, jedini zaključak koji mogu da izvučem je taj...*’ (1990: 7). Međutim, kako Palmer primjećuje, mogući su i primjeri u kojima epistemički sud ne pripada govorniku, ili se, pak, govornik eksplicitno ograđuje od preuzimanja odgovornosti za iznešeni epistemički sud, npr. *Apparently he must have done it* (1990: 51).

⁷² Dodatno, Palmer, kao što je i predočeno u dijelu 2.1., smatra da je moguće izvještavati o epistemičkom sudu donešenom u prošlosti (engl. *past judgements*) upotrebom glagola kao što su *believe*, *think*, i sl. (1990: 64).

⁷³ “the quality and/or nature of the evidence one has for an epistemic judgment” (Nuyts 2001b: 386).

ko pojma zajedničke odgovornosti koju dijele oni koji imaju pristup dokazu i prihvataju zaključke koji proizilaze iz procjene dokaza (Nuyts 2001b: 393). Nuytsova interpretacija subjektivnosti u terminima dostupnosti dokaza i zaključaka koji proizilaze iz njihove procjene samo je jedan od stavova koji se u vezi sa ovim pojmom mogu naći u literaturi. Ilustracije radi, Sanders i Spooren definišu subjektivnost na osnovu vrste dokaza, što se u njihovoj analizi uzima kao osnova za određivanje skale subjektivnosti. Skala subjektivnosti, koju predlažu Sanders and Spooren (1996: 246), obuhvata tri stepena subjektivnosti koji svoju eksplikaciju imaju u: epistemičkim modifikatorima koji nisu subjektivni⁷⁴, i koji presuponiraju dokaz dobijen putem čula vida (*“nonsubjective” modifiers*); “polusubjektivnim” modifikatorima koji su odraz dokaza utemeljenom u znanju (engl. *“semisubjective” modifies*)⁷⁵; subjektivnim epistemičkim modifikatorima tipa *“I-embeddings”*⁷⁶, koji se kombinuju sa oba tipa dokaza. Pri tom, autori upozoravaju na relativnost pojmova “polusubjektivan” (engl. *“semisubjective”*) i “lišen subjektivnosti” (engl. *nonsubjective*), budući da oba pojma zapravo enkodiraju subjektivnost, ali se razlikuju u stepenu isticanja govornika u prvi plan i, u duhu Palmerove analize, zaključuju da su svi epistemički modifikatori u suštini subjektivni (Sanders i Spooren 1996: 245-246).

Na osnovu prethodno navedenog, čini se da se pojam subjektivnosti može posmatrati kroz prizmu kontinuuma koji se kreće od subjektivnosti preko intersubjektivnosti do objektivnosti (Lyons: 1977; Palmer: 1990; Nuyts: 2001b; Huddleston: 2002).

Budući da se u ovom radu analizira diskurs jezika struke, pitanje koje nam se nameće je sljedeće: na koji način se enkodira subjektivnost u sudskim presudama s obzirom na to da se u definišuća obilježja presuda tradicionalno ubrajaju objektivnost, nepristranost i neutralnost (Mazzi 2007: 94)? Ima autora koji naglašavaju pseudo-objektivnost presuda, i navode da se pseudo-objektivnost očitava u naporu koji pojedinac ili grupa pojedinaca ulažu kako bi interpretirali presude (Goodrich: 1987 u: Mazzi 2007:94). Drugim riječima, odluke sudije, iako utemeljene u pravnoj argumentaciji, jesu zapravo lične odluke (Perelman: 1980 u: Mazzi 2007: 94). Mazzi konstatuje da tekstovi presuda otkrivaju visok stepen angažovanosti autora (Mazzi 2007: 94), što se ogleda kroz mnoštvo “argumentativnih glasova” koji su utkani u tekst presuda. U takvom polifonom kontekstu, Sud razvija svoje stanovište na osnovu onoga što Mazzi označava kao “argumentaciju o

---

⁷⁴ Kao ilustraciju Sandres i Spooren navode glagole *lijken* ‘seem’, *schijnen* ‘look’, ‘seem’, *blijken* ‘evidently/apparently’ (1996: 245).

⁷⁵ U ‘polusubjektivne’ epistemičke modifikatore Sanders i Spooren ubrajaju glagole *kunnen* ‘can/may’, *moeten* ‘must’ i *dunken* ‘be of the opinion/ ‘consider’ (Sandres i Spooren 1996: 246).

⁷⁶ Ovom kategorijom su obuhvaćeni glagoli mišljenja, kojima se eksplicitno ukazuje na lični stav govornika/autora u vezi sa ograničenim stepenom validnosti informacije koju govornik iznosi- *I think that, I believe that, I am convinced that* (Sandres i Spooren 1996: 246).

kojoj se izvještava” (engl. *reported argumentation*), tj. glas ostalih sudova i stranaka u sudskom sporu. Za potrebe ovog rada značajni su Mazzijevi zaključci u vezi sa leksičkim jedinicima koje otkrivaju argumentativnu prirodu tekstova sudskih presuda. Glagoli poput *consider, think, observe, conclude* i sl., koje autor analizira kroz prizmu različitih argumentativnih glasova koje ovi glagoli uvode u tekst, biće analizirani iz ugla modalnosti jer smatramo da se ovim glagolima enkodira subjektivnost/intersubjektivnost tako što ovi glagoli “otelovljuju određeni stepen opredjeljenosti u pogledu istinitosti propozicionog sadržaja iskaza”⁷⁷ (Verstraete 2001: 1518). Takođe, moguće je tvrditi da se u našem korpusu subjektivnost očitava u izboru leksikalizovanih modalnih izraza kojima se signalizira sljedeće: “ono što je rečeno je subjektivno i lično”⁷⁸ (Vass 2004: 131), iako potiče od “naizgled bezličnog i apstraktnog entiteta Suda”⁷⁹(Mazzi 2007: 384). Istovremeno, i ograđivanje izbija na površinu, budući da izbjegavanje “kategoričkih tvrdnji” (engl. *categorical assertions of claims*) (Hyland 1996: 435) i upotreba bezličnih subjekata su neke od strategija ograđivanja kojima pribjegavaju autori pravnih tekstova, o čemu će biti više riječi u dijelu posvećenom pragmatičkim funkcijama analiziranih eksponenata modalnosti i evidencijalnosti (v. poglavlje 2.3.).

Da zaključimo- u ovom radu polazimo od Nuytsove interpretacije subjektivnosti i intersubjektivnosti. Stoga, na tragu Nuytsove interpretacije formulišemo sljedeću hipotezu: pretpostavlja se da je subjektivnost obilježje leksičkih eksponenata epistemičke modalnosti označene glagolima kojima se uvodi konačan stav Suda- *find, hold i conclude*, pri čemu Sud, izražavajući svoj konačan sud, preuzima ličnu odgovornost za izrečeno mišljenje. S druge strane, intersubjektivnost dovodimo u vezu sa pojmom zajedničke odgovornosti koja se očitava u izrazima evidencijalnosti, kojima se enkodiraju dokazi i inferencije koje Sud predstavlja, odnosno dijeli sa potencijalnom čitalačkom publikom.

Subjektivnost se ne prepoznaje samo kao obilježje epistemičke, već i deontičke modalnosti. Naime, u Palmerovoj teoriji govornik može imati i status lica koje nameće obaveze i daje dozvole, pa se, u svijetlu te činjenice, u literaturi, govori o subjektivnosti deontičke modalnosti. Drugim riječima, govornik se može percipirati kao izvor obaveza, dozvola i zabrana (1990: 7). Ovakvo viđenje se dodatno usložnjava uvođenjem u analizu pojmova kao što su intersubjektivnost i objektivnost. Naime, kao što i sam Palmer primjećuje, deontička modalnost ne potiče uvijek od govornika- obaveze, na primjer, može nametati sila zakona, propisa i pravila (2001: 75), pa se u tom smislu može govoriti o objektivnosti

---

⁷⁷ “bringing into existence a particular position of commitment with respect to the propositional content of the utterance” (Verstraete 2001: 1518).

⁷⁸ “what is being said is personal and subjective” (Vass 2004: 131).

⁷⁹ “apparently impersonal and abstract entity of the Court” (Mazzi 2007: 384).

deontičke modalnosti. Sličnu konstataciju nalazimo u knjizi Traugottove i Dashera, gdje se navodi da deontička modalnost ima obilježje subjektivnosti ukoliko je izvor obaveze govornik, dok se o objektivnosti deontičke modalnosti može govoriti onda kada je izvor obaveze univerzalan (2006: 14). Pitanjima u vezi sa pojmom *izvor nužnosti* u okviru domena korenske modalnosti su se bavili i Verhulst i saradnici (2013). Prema autorima, pojam *izvora* vodi ka jednoj od mogućih podklasifikacija pojma subjektivnosti u domenu korenske modalnosti- ukoliko je govornik izvor nužnosti, odnosno ukoliko govornik izražava želju za aktualizacijom situacije koja je sadržana u nekom iskazu, onda se takav iskaz u literaturi označava kao subjektivan (Verhulst et. al. 2013: 212). Polazeći od zapažanja da se na vezu između subjektivnosti i *izvora* ne ukazuje uvijek eksplicitno u literaturi, Verhulst i autori razvijaju u svom radu tezu po kojoj subjektivnost predstavlja jednu od podkategorija opšte kategorije *izvora* čije dimenzije pored subjektivnosti čine objektivnost i intersubjektivnost (2013: 213). Kao polaznu osnovu za svoju teoriju Verhulst i autori uzimaju vrste izvora korenske nužnosti koje utvrđuju Depraetere i i Verhulst (2008:5). U analizi pomenutih autora, govornik ili drugi učesnik u diskursu (engl. *discourse participant*), propisi (engl. *regulation*), uslovi (engl. *condition*) i okolnosti (engl. *circumstances*) figuriraju kao izvor korenske nužnosti (Verhulst et. al. 2013: 214). S tim u vezi, autori konstatuju da korenska nužnost ima obilježje subjektivnosti ukoliko potiče od govornika ili neke druge osobe koja je učesnik/ca u datoj diskursnoj situaciji (1-2), dok se objektivnost kao obilježje korenske nužnosti dovodi u vezu sa nekim spoljašnjim izvorom koji obuhvata propise⁸⁰ (3), uslove (4) i okolnosti⁸¹ (5) (2013: 212- 214):

- (1) *I supported Prescott, . . . but I think he's wrong on this particular issue . . . and I think it should be dropped. (BNC HUC 293, izvor: govornik)*
- (2) *Do you think the Civil List [state money paid to the British Royal Family to cover living expenses] should be abolished? (BNC FLE 242, izvor: učesnik u diskursnoj situaciji)*
- (3) *Now if you do that the only right you've got, in law, is that the car should be as described. That would mean that any statement made about the car should be*

⁸⁰ Autori napominju da se u vezi sa propisima i pravilima može govoriti o varijacijama u pogledu njihovog obavezujućeg efekta. Naime, zakoni i institucionalna pravila imaju jači obavezujući efekat u poređenju sa tradicijom, instrukcijama, društvenim obrascima i sl. (2013: 213).

⁸¹ Zanimljivo je to da se cirkumstancijalna nužnost ilustrovana primjerom (5) u literaturi često ne povezuje sa izvorom, već se tumači kao neizbježnost koja je inherentno obilježje opisane situacije (Nuyts 2005: 8; Verstraete: 2001; Huddleston: 2002 u Verhulst et. al. 2013: 213). Međutim, Verhulst i autori smatraju da svaki tip korenske nužnosti ima svoj izvor, pa, shodno tome, autori izvor cirkumstancijalne modalnosti vide u apstraktnim (primjer br. 5), odnosno konkretnim situacijama (2013: 213; 214): *Women ought to drink [alcohol] about two thirds of the safe levels for men, mainly because of their lower average body weight. (BNC J23 98, izvor: okolnosti)*

true, for example a statement about the number of miles it's done. (BNC FUT 240, izvor: propis)

(4) *To reach a solution several fundamental questions ought to be answered: . . . (BNCBP2 60, izvor: uslov)*

(5) *One ought to do what one ought to do. (BNC ANH 363, izvor: okolnosti).*

Autori skreću pažnju i na primjere u kojima korenska nužnost enkodira obilježje intersubjektivnosti koja se očitava u kombinovanju parametara koji ukazuju na subjektivnost i objektivnost izvora (6-7) (2013: 215):

(6) *You are actually behind the Tories with only 21% support. That . . . should worry you in terms of the case that you're putting across. (BNC JJD 269, izvor: govornik i okolnosti);*

(7) *What we do know from research is that children who smoke are more likely to smoke the brands that are heavily advertised. And we also know that advertising reinforces smoking, it makes people think that smoking is okay. So I think these are two very valid reasons why we ought to ban all forms of tobacco advertising. (BNCFLM 347, izvor: govornik i okolnosti).*

Imajući u vidu prethodno navedeno zaključujemo da se i u vezi sa deontičkom modalnosti može govoriti o subjektivnosti kao kontinuumu, čije se dimenzije- subjektivnost, intersubjektivnost i objektivnost⁸², određuju na osnovu specifikacija deontičkog izvora. Stoga će, potencijalni eksponenti deontičke/korenske modalnosti biti analizirani kroz prizmu navedenih dimenzija kontinuuma.

2.2.4. Performativnost

U ovom radu, performativnost se takođe uzima kao jedno od definišućih svojstava epistemički modalizovanih iskaza (Lyons 1977: 805; Palmer 1990: 11). Međutim, na samom početku treba reći da je moguće govoriti o različitoj upotrebi pojma performativnosti u vezi sa pojmom modalnosti. U tradicionalnim teorijama modalnosti, performativnost se objašnjava u okvirima teorije govornih činova, pa se iz tog razloga, u Palmerovoj teoriji, povlači paralela između epistemičke modalnosti i asertiva, i deontičke modalnosti i direktiva⁸³

---

⁸² U vezi sa deontičkom modalnosti, i Nuyts prepoznaje tri dimenzije pojma subjektivnosti- subjektivnost, intersubjektivnost i neutralnost. Autor se opredijelio da umjesto termina objektivnost koristi termin neutralnost kako bi označio jednu od tri dimenzije pojma subjektivnosti (2001a: 341).

⁸³ Vezu između asertiva i epistemički modalizovanih iskaza Palmer vidi u činjenici da se i jednima i drugima sigmalizira istinost ili neistinost sadržaja propozicije. Međutim, Palmer naglašava da se deklarativi, koje Searle uključuje u kategoriju asertiva, ne mogu smatrati modalizovanim iskazima (1990: 10). S druge strane, vezu između direktiva i deontičke modalnosti autor prepoznaje u činjenici da se i direktivima i de-

(Searle: 1983 u Palmer 1990: 10). Prethodno navedeno je u sadejstvu sa stavom o načelnoj nekompatibilnosti prošlih formi i modalnosti- prema Palmeru, logički je nemoguće donositi sud, davati dozvolu i nametati obavezu u prošlosti (Palmer 1990: 44). Ipak, udaljavanja od ovog načelnog stava vidimo u kontekstima u kojima je po srijedi indirektni govor (1990: 46). Na ovom mjestu se čini podesnim ukazati i na neke od Palmerovih stavova o vremenskoj referenci modalnosti i formalnih oblika za izražavanje prošlosti. Prema Palmeru, moguće je iznositi epistemički sud u sadašnjosti o nečemu što se dogodilo u prošlosti, što se signalizira upotrebom oblika *have* ispred glavnog glagola: *John may have been there yesterday* (Palmer 1990: 10; 64). Dodatno, upotreba prošlih formi epistemičkih modala je prihvatljiva ukoliko se želi ukazati na tentativni sud koji ima sadašnju referencu (1990: 64). Drugim riječima, kada govorimo o epistemičkoj modalnosti, samo propozicija može imati prošlu referencu, ali ne i modalnost, budući da se upotrebom epistemičkog modala donosi (performativni sud) u trenutku govora. U slučaju deontičke modalnosti, prema Palmeru, ni modalnost ni propozicija ne mogu imati prošlu referencu zato što se, kako navodi autor, ne mogu davati dozvole, ili nametati obaveze u vezi sa nečim iz prošlosti⁸⁴ (1990: 44-45).

U Nuytsovoj teoriji, na koju se pozivamo u ovom radu, prepoznajemo udaljavanje od navedenog tumačenja performativnosti s obzirom da autor uspostavlja razliku između verbalnog čina orjentisanog ka slušaocu (engl. *verbal act toward the listener*) i mentalnog čina procjene stanja stvari (engl. *mental act of evaluation of a state of affairs*). Verbalni čin orjentisan ka slušaocu se ostvaruje kroz iskaz, dok je mentalni čin procjene stanja stvari rezultat refleksije, koja ima svoja dva aspekta. Takozvane performativne procjene (engl. *performative evaluations*) objedinjuju “govornikovu trenutnu procjenu stanja stvari”... i njegovu/njenu opredjeljenost da kvalifikuje iskaz u trenutku govora⁸⁵, dok *deskriptivne procjene* (engl. *descriptive evaluations*) obuhvataju izvještavanje o “procjeni drugih lica o stanju stvari... bez izražavanja stepena opredjeljenosti govornika u trenutku govora⁸⁶, kao i izvještavanje o “epistemičkoj procjeni stanja stvari koja je rezultat govornikove opredjeljenosti u nekom trenutku u prošlosti, ali ostaje otvoreno pitanje da li je govornikova opredjeljenost i dalje na snazi u trenutku govora⁸⁷” (Nuyts 2001a: 39). Takva interpretacija performativnosti je u saglasnosti sa Nuytsovom definicijom modalnosti u kojoj govornik figurira kao izvor koji

---

ontički modalizovanim iskazima utiče na obistinjenje sadržaja propozicije (1990: 5; 10).

⁸⁴ Jedino se u slučaju dimaničke modalnosti može, prema Palmeru, govoriti o prošloj referenci (1990: 44).

⁸⁵ “speaker’s own current evaluation of a state of affairs”... and his/her commitment to the qualification at the moment of speaking” (Nuyts 2001a: 39).

⁸⁶ “another person’s evaluation of the state of affairs... without involving speaker’s commitment to it at the moment of speaking” (Nuyts 2001a: 39).

⁸⁷ “epistemic evaluation of the state of affairs to which the speaker was committed sometime in the past, but leaves open whether (s)he still is at the moment of speaking” (Nuyts 2001a: 39).

procjenjuje vjerovatnoću određenog stanja stvari ili izvještava o procjeni drugih lica⁸⁸. Ipak, autor primjećuje da je u prototipičnoj ulozi evaluatora najčešće sam govornik, pa, shodno tome, performativne upotrebe epistemičkih izraza smatra tipičnim.

I u vezi sa deontičkom modalnosti, možemo govoriti o razlici između deontički modalizovanih iskaza koji se određuju kao performativni i onih koji su deskriptivni. U dijelu posvećenom predstavljaju definicija modalnosti i tipologija modalnih značenja konstatovano je da većina autora navodi da se, primjera radi, obaveza može nametati, ali da se isto tako o obavezama može obavještavati (Lyons: 1977; Palmer: 2001). Na ovom mjestu se čini uputnim ukazati na stav E. Sweetser da se o razlici između nametanja modalnosti i izvještavanja o tome može govoriti kroz prizmu razlika koje odvajaju asertive od deklarativa u Searlovoj teoriji govornih činova (1990: 65). Prema Searlu, termin asertivi obuhvata ‘tvrđenja, izvještaje i sl., gdje je važna istinitost’, dok se pojam deklarativa odnosi na iskaze koji ‘izazivaju trenutnu promenu nekog stanja stvari’ (Bugarski 1995: 148). S obzirom da, prema tumačenju Sweetserove, modalni glagoli mogu biti upotrijebljeni u funkciji opisanja ili oblikovanja stanja stvari upotrebom jezika, moguće je govoriti o deskriptivnoj ili performativnoj upotrebi korenskih modala u zavisnosti od toga da li se upotrebom modalnih glagola opisuje ili stvara modalnost (1990: 66). I na kraju treba napomenuti da se performativnost ne prepoznaje u literaturi kao obilježje dinamičke modalnosti (Sweetser 1990: 66). U dijelu koji slijedi ćemo ukazati i na stavove autora koji o odnosu modalnosti i performativnosti govore iz ugla indirektnosti performativnosti.

Traugottova i Dasher smatraju da modalnost nosi obilježje indirektnosti performativnosti s obzirom na to da je pored sličnosti između modalizovanih iskaza i govornih činova (2006: 192), na koje je, kao što je već naznačeno ukazao i Palmer (1990), moguće govoriti o razlikama između modalnih i performativnih glagola (2006: 106). Naime, autori vide razlike u činjenici da i pored toga što modalni glagoli jesu sredstva izražavanja performativnosti⁸⁹, u odnosu na performativne glagole modalni glagoli su u manjoj mjeri direktno

---

⁸⁸ Treba istaći to da nagovještaje za Nuytsovo shvatanje performativnosti modalnosti nalazimo u radu Palmera. Preciznije rečeno, u Palmerovoj knjizi *Modality and the English Modals* se navodi da se epistemički modali obično dovode u vezu sa performativnošću, ali da oni ne moraju uvijek biti performativni i upotrijebljeni sa sadašnjom referencom, iako se takvim stavom, prema autoru, zapravo ukazuje na neuobičajenu upotrebu (1990: 65-66). Sličnu konstataciju nalazimo i u vezi sa deontičkom modalnosti. Naime, iako Palmer smatra performativnost jednim od definišućih parametara deontičke modalnosti, autor navodi da se u domen deontičke modalnosti mogu uvrstiti i iskazi kojima se izvještava o tome da su obaveze i dozvole, koje potiču od nekog autoriteta, na snazi (npr. pravila i propisi), odnosno su bile aktuelne u nekom trenutku u prošlosti (1990:103-104):

In the library you can take a book out and kept it out for a whole year unless it is recalled.
You could smoke on the upper deck.

⁸⁹ Stoga, kao alternative iskazima: *I promise to go* i *I order you to go* mogu poslužiti sljedeći iskazi koji sadrže modalne glagole: *I will go; You will go; You must go!* (2006: 191; 192).

performativni, budući da, u sintaksičkom smislu podliježu većim ograničenjima (ograničenja u pogledu: 1) kolociranja sa priložima i 2) gramatičke kategorije lica). Dodatno, u pragmatičkom smislu, njihova interpretacija je u većoj mjeri uslovljena kontekstom nego što je to slučaj sa performativnim glagolima (2006: 192).

U ovom radu polazimo od pretpostavke da će, zbog prirode teksta, sve analizirane jezičke jedinice biti u funkciji deskriptivnih procjena, budući da epistemički izvor u našem korpusu nije govornik, već subjekat klauze, tj. Sud o čijem se mišljenju izvještava. Nakon uspostavljanja kriterijuma za prepoznavanje epistemičkog i evidencijalnog potencijala određenih leksičkih jedinica koje se smatraju tipičnim obilježjima rezimea presuda Evropskog suda za ljudska prava, dio koji slijedi biće posvećen predstavljanju teorijskog okvira za identifikovanje pragmatičkih funkcija analiziranih leksičkih i gramatičkih ekspanenata propozicione modalnosti. Cilj nam je ispitamo validnost hipoteze da je sagledavanje pragmatičkih funkcija analiziranih leksičkih i gramatičkih ekspanenata modalnosti moguće kroz prizmu ograđivanja (engl. *hedging*) i enkodiranja stava (engl. *stance*).

2.3. Teorijski okvir za sagledavanje pragmatičkih funkcija potencijalnih ekspanenata modalnosti i evidencijalnosti u engleskom i srpskom jeziku

2.3.1. Ograđivanje

Uvođenje pojma ograđivanje u inventar lingvističkih pojmova pripisuje se Lakoffu, po čijem se viđenju ovaj termin odnosi na riječi i fraze koje mogu “učiniti stvari manje ili više nejasnim”⁹⁰ (1972: 213 u Vass 2004: 128). Vremenom dolazi do višestrukog proširivanja koncepta ograđivanja, pa se o ograđivanju ne govori samo u vezi sa teorijom prototipova, ili preciznije, u vezi sa izrazima kojima se modifikuje stepen pripadnosti kategoriji predikata ili imeničke fraze (Brown i Levinson 1987: 145 u Markkanen i Schröder 1997: 4), već se u analizu uvode i pojmovi kao što su: a) performativi sa funkcijom ograđivanja, kojima se modifikuje jačina govornog čina (npr. *suppose, guess, think*) (eng. *hedged performatives* Lakoff 1972: 213 u Brown i Levinson 1987: 145) i b) modifikacija opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije (Markkanen i Schröder 1997: 4). Dodatno udaljavanje od prvobitno shvaćenog koncepta ograda prepoznaje se i u njihovom tumačenju u smislu realizacija interakcione/komunikativne strategije koju Markkanenova i Schröder nazivaju ograđivanjem (1997: 5).

Danas možemo govoriti o velikom broju lingvističkih studija koje su nastale upravo na osnovu proučavanja ovog fenomena. Kada je riječ o jeziku struke, ograđivanje je

⁹⁰ “to make things fuzzier or less fuzzy” (Lakoff 1972: 213 u Vass 2004: 128).

često obrađivana tematika u domenu akademskog/naučnog diskursa, dok je u vezi sa pravnim diskursom moguće nabrojati svega nekoliko autora koji su se bavili ograđivanjem u tekstovima pravne struke (Tessuto: 2001, 2011; Vass: 2004, 2015). Upravo iz tog razloga ćemo se osvrnuti i na studije ograđivanja koje, iako nisu u direktnoj vezi sa pravnim diskursom, predstavljaju dobru osnovu za teorijsku elaboraciju sljedećih pitanja: 1) kako definisati ograđivanje?; 2) koji jezički materijal može biti upotrijebljen u funkciji ograđivanja?; 3) da li se može govoriti o različitim pristupima proučavanju ograđivanja?; 4) kakav je odnos ograđivanja i modalnosti?; 5) koja je funkcija ograđivanja u pravnom diskursu?

Ovakav pristup nam se čini opravdanim uzimajući u obzir činjenicu da bi se tekstovi koje analiziramo mogli klasifikovati kao egzemplari akademskog-pravnog diskursa, budući da je riječ o tekstovima čija je dominantna komunikativna funkcija deskriptivnog karaktera. Dodatno, ono što date tekstove čini srodnim sa tekstovima koji pripadaju akademskom diskursu je činjenica da su sazdani na „saznanju“ (engl. *cognition*), koje je „nužno podložno ograđivanju“⁹¹(Hyland 1994: 240).

Postojeća literatura ukazuje na različita tumačenja termina „ograde“ i „ograđivanje“. U studiji posvećenoj naučnom diskursu, Hyland određuje ograde kao „... jezička sredstva upotrijebljena da ukažu na a) nedostatak potpune opredjeljenosti prema istinitosti prateće propozicije, ili b) želju za nekategoričkim izražavanjem potpune opredjeljenosti prema istinitosti propozicije“ (1998:1)⁹². Na fonu Hylandove definicije je i Markkanen i Schröderovo određenje ograda kao „... modifikatora autorove odgovornosti za pripisivanje istinitosne vrijednosti izraženoj propoziciji ili... modifikatora težine date informacije, ili stava autora u vezi sa pruženom informacijom“ (1997:7)⁹³.

Namsaraev ograde povezuje sa modifikacijom iskaza u smislu njegovog ublažavanja kako bi se minimizirale ili preduprijedile negativne reakcije čitaoca/slušaoaca, i samim tim govornik/pisac bio zaštićen od mogućih kritika (1997: 64). Skelton smatra da, u užem smislu, ograde predstavljaju sredstvo ublažavanja odgovornosti i/ili sigurnosti u vezi sa istinitosnom vrijednosti propozicije (1997: 45). U širem smislu, pak, ograđivanje se može interpretirati kao „...žanrovski uslovljen, interakcijski, multifunkcionalni fenomen koji objedinjuje semantičke, pragmatičke, socijalne i kognitivne faktore“ (Vass

---

⁹¹ “inevitably hedged” (Hyland 1994: 240).

⁹² “...any linguistic means used to indicate either a) a lack of complete commitment to the truth value of an accompanying proposition, or b) a desire not to express that commitment categorically” (Hyland 1998:1)

⁹³ “...modifiers of the writer’s responsibility for the truth value of the propositions expressed or...modifiers of the weightiness of the information given, or the attitude of the writer to the information” (Markkanen and Schröder 1997:7).

2004: 130)⁹⁴. Drugim riječima, autorka zastupa tezu da se o ogradama ne može govoriti samo kao o semantičkom ili pragmatičkom fenomenu, već treba razmotriti i kognitivne i socijalne aspekte ograđivanja (2004: 128). I dok jedan broj lingvista, koji ograđivanje vide kao semantički, odnosno, pragmatički fenomen (Lakoff: 1972; Halliday i Hassan: 1985 u Vass 2004: 128; Namsaraev 1997: 65) svoju pažnju usmjerava ka idejnoj i interpersonalnoj komponenti ovog fenomena, Vass, citirajući Salager-Meyerovu (2000), skreće pažnju na značaj mentalnog, psihološkog i socijalnog aspekta fenomena (2004: 128). Prije svega, Salager- Meyerova ograđivanje određuje kao mentalni fenomen koji svoj jezički izraz ima u određenim formama/izrazima koji sadrže elemente tentativnosti i mogućnosti, napominjući da pojava ograđivanja ne mora uvijek biti nužno uslovljena upotrebom takvih izraza (2000: 177). Naime, Salager-Meyerova ističe da introspekcija usmjerena na dekodiranje intencije pisca/govornika i poznavanje konteksta imaju ključnu ulogu u identifikaciji ograda (2000: 177, 180), čija upotreba, u skladu sa određenim društvenim normama, čini jezičko ponašanje društveno prihvatljivim u okviru određene diskursne zajednice (2000:177). I Hubler smatra da se upotrebom ograda povećava prihvatljivost rečenica za slušaoca, čime se povećavaju šanse za ratifikaciju sadržaja koji se iznosi pred slušaoca (1983 u Markkanen i Schröder 1997: 5). Socijalni aspekt, dakle, daje ograđivanju status oblika konvencionalnog izražavanja, što je, prema Duránu (2000), ključni elemenat u stvaranju žanra (u Vass 2004: 130). Kada je riječ o pravnom diskursu, H. Vass zastupljenost ograda povezuje sa sljedećim faktorima: očekivanja diskursne zajednice na makro-nivou, određene intencije autora teksta na mikro-nivou, zajedničko predznanje autora i čitaoca i razumijevanje konteksta (2004: 127). I upravo faktor koji podrazumijeva zajedničko predznanje i razumijevanje konteksta daje osnovu autorki da podrži stav Markkanenove i Schrödera (1997: 10) da ograđivanje predstavlja interakcioni fenomen, koji podrazumijeva angažovanje i pisca i čitaoca, budući da efektivna upotreba ograda zavisi zapravo od sposobnosti čitaoca da prepozna ogradu i na pravi način protumači njenu funkciju (2004: 127; Fraser 2010: 15). U tom procesu stvaranja i prepoznavanja ograda, Vass poseban značaj pridaje intuiciji koja, opet, po mišljenju autorke svoje uporište ima u leksičko-gramatičkom i pragmatičkom predznanju, oblikovanom na osnovu očekivanja koja diskursna zajednica ima u vezi sa određenim žanrom (2004: 127). Ovakva elaboracija pojma jasno ukazuje na validnost autorkinog promišljanja o ovom složenom fenomenu.

Navedene definicije ukazuju na različite pristupe proučavanju ograđivanja, u okviru kojih je pažnja autora bila usmjerena na identifikovanje jezičkih sredstava u funkciji ograđiva-

---

⁹⁴ "... a genre-specific, interactional, multifunctional phenomenon which integrates semantic, pragmatic, social and cognitive factors" (Vass 2004: 130).

nja, zatim strategija kroz koje se realizuje ograđivanje, kao i funkcija koje ograđivanje ima u okviru određenog diskursa.

Kada je riječ o lingvističkim sredstvima koja mogu biti upotrijebljena u funkciji ograđivanja, Clemenova konstatacija da ne postoji ograničenje u pogledu jezičkih izraza koji se mogu smatrati ogradama jasno ukazuje na širok dijapazon jezičkih izraza koji, prema mišljenju autora, dobijaju status ograda u zavisnosti od komunikativnog konteksta ili ko-teksta (1997: 6 u Vass 2015:28), što je i stav koji zastupaju i Markkanenova i Schröder (1997: 6). Ipak, Vartalla ističe da bi se kao centralni predstavnici kategorije ograda mogla izdvojiti leksičko-gramatička sredstva koja enkodiraju semantičke komponente nejasnoće, neodređenosti i tentativnosti (2001: 34). Vartalla primjećuje da se u literaturi ogradama označavaju jezičke forme koje označavaju rezervisanost, neopredjeljenost (engl. *avoidance of commitment*), nesigurnost (engl. *uncertainty*) u pogledu onoga o čemu se govori, što omogućava modifikovanje istinitosne vrijednosti, komentarisanje preciznosti date konceptualizacije, i/ili uticanje na istinitosnu vrijednost i jačinu propozicije (2001: 32). Prethodno navedeno, po mišljenju autora, ukazuje na blisku vezu između modalnosti i ograda (2001: 32). I Martín-Martín primjećuje da su eksponenti ograda izrazi kojima se generalno prenosi neodređenost, nepreciznost, ili se njima ublažava jačina asertivnih iskaza (2008: 134). Međutim, ima i autora, npr. Brownova i Levinson⁹⁵ (1987), koji ogradama smatraju i izraze koji funkcionišu ne samo kao atenuatori, već i pojačivači (eng. *detensifiers, intensifiers*) (Markkanen i Schröder 1997:4).

Hyland zastupa stav da je sredstva ograđivanja moguće podijeliti u dvije kategorije: leksičke i strateške ograde (1996 u Vass 2015: 28). U leksičke ograde autor ubraja: modalne glagole (*would, may, could*), epistemičke leksičke glagole (*indicate, suggest, appear, propose*), epistemičke pridjeve (*likely, possible, apparent*), epistemičke priloge (*apparently, probably, relatively, generally*) i epistemičke imenice (*possibility*), dok strateškim ogradama smatra pitanja, kondicionalne rečenice, kontrastne markere i određene formulaičke izraze (Vass 2015: 28). Veliki je broj jezičkih jedinica koje se mogu smatrati kandidatima za ograde, pa će stoga, kako se sugeriše u literaturi, izbor određenih lingvističkih sredstava koja mogu biti upotrijebljena u funkciji ograđivanja biti uslovljen strategijom ograđivanja.

Strategija indeterminacije iskaza, na primjer, podrazumijeva upotrebu jezičkih sredstava koje iskaz čine nejasnim i nesigurnim (Namsaraev 1997: 71; Martín-Martín 2008: 138). U tu svrhu, literatura bilježi upotrebu modalnih glagola (*may, might, can*), polumodala (*to seem, to appear*), epistemičkih leksičkih glagola (*to suggest, to speculate*,

⁹⁵ Brownova i Levinson u ograde ubrajaju pojačivače (*strengtheners*) i ublaživače (*weakeners*), koji ukazujući na opredjeljenost govornika prema iznešenim iskazima, modifikuju ilokucionu silu iskaza (1987: 147).

to assume), glagola mišljenja (*to believe, to think*), modalnih priloga (*perhaps, possibly, probably*), modalnih imenica (*possibility, assumption, suggestion, indication i sl.*), modalnih pridjeva (*possible, probable*) i aproksimatora kvantiteta, učestalosti, stepena i vremena (*generally, approximately, most, relatively, frequently, various*) (Martín-Martín 2008: 138). Strategija subjektivizacije se realizuje upotrebom zamjenice prvog lica jednine *I* i glagola mišljenja sa ciljem da se ukaže na subjektivnost stava, koji sa stanovišta čitaoca/slušaoaca ne mora biti nužno tačan (Namsaraev 1997: 71). Pored navedenih ekspanenata, u literaturi se kao sredstva realizacije ove strategije navode i zamjenica prvog lica množine (*we*), performativni glagoli (*suppose, suggest*), izrazi (*to our knowledge, in our view, in my experience*), kao i pridjevski i priloški izrazi koji naglašavaju kvalitet propozicije (*extremely interesting, particularly important*) (Martín-Martín 2008: 138-9). Riječ je o izrazima koje Hyland označava terminom *boosters*, koji se odnosi na izraze za naglašavanje (1998 u Martín-Martín 2008: 139). Suprotan efekat postiže se strategijom depersonalizacije ili formalne objektivizacije iskaza, koju karakteriše upotreba zamjenice prvog lica množine *mi*, imenica tipa *autor/i, istraživač/i* (Namsaraev 1997: 71), zatim upotreba bezličnih i pasivnih konstrukcija u kojima agens nije poznat (*an attempt was made to see...; it seems/appears that...*), kao i upotreba konstrukcija u kojima funkciju subjekta vrše neanimatne imenice (*findings, results, data, evidence*) (Martín-Martín 2008: 139; Vass 2004: 139). Ovdje skrećemo pažnju i na strategiju koju Meyer naziva *speaking facts* strategijom koja podrazumijeva prebacivanje odgovornosti sa autora na "činjenice" (1997: 27), što je, zapravo, jedan vid realizacije strategije depersonalizacije. Konsultovana literatura u vezi sa strategijama ograđivanja i njihovim eksponentima jasno ukazuje na to da vrsta žanra, lingvistički i ekstralingvistički kontekst imaju značajnu ulogu u tumačenju ograda, pa stoga autori i različito klasifikuju isti jezički materijal upotrijebljen u funkciji ograđivanja. Dodatno, ukoliko prihvatimo da je akademski diskurs društveno uslovljen i strukturiran tako da se njime mogu ostvariti određeni retorički ciljevi (Hyland 1994: 240), jasno je da se o ograđivanju može govoriti kao o retoričkoj strategiji. H. Vass, na primjer, definiše četiri nivoa u okviru kojih ograđivanje funkcioniše kao oblik retoričke strategije- interpersonalni, epistemički, socijalni nivo i nivo diskursne zajednice. Na interpersonalnom nivou, ograđivanje obezbjeđuje svojevrsnu zaštitu od potencijalnog neslaganja sa iznešenim tvrdnjama koje se zapravo predstavljaju kao mišljenja, a ne činjenice. Na epistemičkom nivou, ograde impliciraju nepouzdanost znanja i omogućavaju autoru da odredi stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije. Na socijalnom nivou, ograđivanje otvara jedan diskursni prostor u okviru kojeg se autorima i čitaocima daje mogućnost za predstavljanjem subjektivnih stavova, pri čemu se autor rukovodi

konvencijama koje određena diskursna zajednica smatra prihvatljivim (Vass 2015: 28). Prema Namsaraevu, ograđivanje predstavlja svrsishodnu strategiju transformacije iskaza sa ciljem da se zaštiti propozicija i lice autora (1997:66,70). Ovaj stav Namsaraev dalje dopunjuje i pojmom *prijetnja licu* (engl. *face threatening act*), koji preuzima od Brownove i Levinsona i zaključuje da je minimizacija *prijetnje licu* u cilju izbjegavanja konflikta u toku komunikacije/interakcije osnovni motiv upotrebe ograđivanja u tekstovima bilo kojeg žanra (1997: 67). I Martín-Martín ograđivanje smatra značajnom retoričkom strategijom i citirajući Hylanda i Myersa (1994; 1998; 1989) navodi mogućnosti koje ograđivanje pruža istraživačima- ublažavanje jačine iskaza i stepena potencijalnog ugrožavanja drugih istraživača usljed iznošenja novih “naučnih istina”, kao i prihvatanje novih stavova od strane diskursne zajednice na osnovu povinovnja diskursnim konvencijama koje važe u okviru određene akademske diskursne zajednice (2008: 134).

Pitanja koja se odnose na motifišuće faktore za upotrebu ograda kao svoje odgovore u literaturi imaju različite stavove utemeljene u teoriji govornih činova, ili se, pak, motivacija za upotrebu ograda dovodi u vezu sa konvencijama žanra.

U teoriji Brownove i Levinsona, učtivost se određuje kao odstupanje od nemarkiranog ili socijalno-neutralnog, pretpostavljenog komunikacijskog okvira (1987: 5). Svoju teoriju autori zasnivaju na konceptu lica, što je zapravo “predstava o sebi sačinjena u terminima pozitivnih duštvenih atributa- znači predstava koju drugi mogu da dijele kao kada osoba dobro predstavi svoju profesiju ili religiju dobrim sopstvenim nastupom” (Goffman 1967:5 u Perović 2009: 9). Koncept lica preuzet od Goffmana autori predstavljaju kao binarni koncept koji objedinjuje dva aspekta- pozitivno i negativno lice. Pozitivno lice znači potrebu za odobravanjem i prihvaćenošću, dok negativno lice predstavlja potrebu za slobodom djelovanja i nesputanošću (1987: 13, 61), što se u komunikaciji postiže odabirom strategija pozitivne, odnosno negativne učtivosti. Teorija učtivosti zapravo počiva na ideji da određeni ilokucionni činovi mogu da ugroze oba aspekta lica slušaoca i govornika, pa se za takve iskaze u Brownovoj i Levinsonovoj teoriji uvodi pojam *prijetnje licu* (engl. *face threatening act*), što se može ublažiti, odnosno kompenzovati odabirom određene strategije učtivosti (1987: 24). *Prijetnju negativnom licu* slušaoca autori ilustruju iskazima kao što su: naredba, molba, podsjećanje, *prijetnja* i slično, dok se kao egzemplari *prijetnje pozitivnom licu* slušaoca navode izrazi osporavanja, kritike, neslaganja, itd. (1987: 66). Izvor *prijetnje negativnom licu* govornika, s druge strane, mogu biti izrazi zahvalnosti, prihvatanje zahvalnosti ili izvinjenja slušaoca, prihvatanje ponuda, davanje obećanja, itd., dok se *prijetnja pozitivnom licu* govornika prepoznaje u izvinjavanju, prihvatanju komplimenata, ponižavanju, priznanju krivice ili odgovornosti

i slično (1987: 68). Shodno tome, negativna učtivost obuhvata govornikovo prepoznavanje i poštovanje potreba negativnog lica slušaoca, pa se negativna učtivost karakteriše u terminima skromnosti, formalnosti, ograničenja, što se u komunikaciji postiže mehanizmima ublažavanja koji, između ostalog, uključuju izraze poštovanja, ograde kojima se ublažava ilokuciona sila, pasiv i slično (Brown i Levinson 1987: 70). Pozitivna učtivost, s druge strane, orjentisana je ka pozitivnom licu slušaoca, pri čemu govornik pokazuje obzir prema potrebama i očekivanjima slušaoca, pa se o pozitivnoj učtivosti govori u terminima izraza solidarnosti (Brown i Levinson 1987: 2; 70). Za govornika, pozitivna učtivost predstavlja komunikacionu strategiju koja govornika približava slušaocu, pokazujući mu da su njegove potrebe i potrebe slušaoca (Brown i Levinson 1987: 72; 103), što se, primjera radi, postiže pokazivanjem interesovanja za interese, želje i potrebe slušaoca, slaganjem, izbjegavanjem neslaganja, ograđivanjem, itd. Treba istaći to da iako Brownova i Levinson ograđivanje prvenstveno dovode u vezu sa negativnom učtivosti, autori ipak određene ograde (npr. *sort of, kind of, like, in a way*) svrstavaju u kontekst pozitivne učtivosti, ističući da se njihova funkcija ogleda u izbjegavanju preciznog predstavljanja stava govornika (1987: 117). Vraćajući se ogradama kao strategiji negativne učtivosti, njima se, u teoriji Brownove i Levinsona, pripisuje ublažavanje ilokucione sile kako bi se sačuvalo lice govornika/slušaoća (1987: 146). Za potrebe ovog istraživanja skrećemo pažnju na nekoliko stavova autora u vezi sa pojedinim eksponentima ograđivanja, kojima se ublažava ilokuciona sila iskaza. Između ostalog, Brownova i Levinson navode primjere u kojima kvotativ, upotrijebljen u funkciji ograđivanja, predstavlja sredstvo kojim se izbjegava preuzimanje odgovornosti za istinitost propozicije (1987: 152):

(1) There is, *it is said*, sickness in town.

Nadalje, izraz *I guess* ima funkciju poništavanja povoljnih okolnosti za iznošenje asertivnog iskaza, iako je govornik svjestan istinitosti onoga o čemu govori (2), ili se pak upotrebom datog izraza naznačava da govornik nije siguran u istinitost svog zaključka (3) (1985: 154-155):

(2) You are sad, *I guess*?

(3) What did he give? It was money, *I guess*.

Zapravo, u analizi Brownove i Levinsona, ograde kojima se ublažava ilokuciona sila predstavljaju posebnu vrstu ograđivanja u odnosu na Grajsove maksime kvantiteta, kvaliteta, relevantnosti i načina (1987: 271)⁹⁶. Ograđivanje u odnosu na maksimu kvaliteta (engl. *quality hedges*) podrazumijeva sljedeće: govornik u potpunosti ne preuzima odgo-

⁹⁶ Maksima kvaliteta: budi iskren, govori istinu; maksima kvantiteta: ne govori manje nego što je potrebno, i ne govori više nego što je potrebno; maksima relevantnosti: govori samo ono što je relevantno; maksima načina: budi jasan, izbjegavaj dvosmislene i nejasne formulacije (Brown i Levinson 1987: 95).

vornost za istinitost iskaza (4); govornik naglašava svoju opredjeljenost prema istinitosti iskaza (5); poricanje pretpostavke da je svrha tvrdnje koju govornik iznosi informisanje slušaoca (6) (1987: 164-165):

(4) *There is some evidence to the effect that.../ I think... believe... assume...*

(5) *With complete honesty I can say.../ I absolutely deny/promise/believe that....*

(6) *As you know.../ As is well known.../ As you and I both know...*

I dok ograđivanje u odnosu na maksimu kvantiteta ukazuje na neprecizne informacije- *I should think, to some extent* i slično, ograđivanje u odnosu na maksimu relevantnosti može implicitno ukazati na važnost iskaza, navođenjem razloga za iznošenje datog iskaza (Brown i Levinson 1987: 170):

(7) *John's home, since his car's outside.*

Na kraju, kao primjere ograđivanja u odnosu na maksimu načina, autori navode primjere poput (1987: 171):

(8) *If you see what I'm getting at/I mean.*

(9) *To put it more simply... What I meant was...*

Za razliku od Brownove i Levinsona, Markkanenova i Schröder više naglašavaju važnost ograđivanja za očuvanje lica govornika, pri čemu se navodi da upotreba ograda može biti motivisana strahom od potencijalne pogrešnosti navoda, što vodi ka tentativnosti, odnosno ublažavanju stepena opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije (1997: 8) Literatura ukazuje na to da i u naučnom diskursu učtivost figurira kao bitan faktor koji uslovljava upotrebu ograda. Myers, na primjer, ograđivanje vidi kao izraz negativne učtivosti, kao signal da iznešene naučne tvrdnje tek treba da budu prihvaćene u okviru date diskursne zajednice. Stoga, koristeći ograde kao zaštitu od prijetnje negativnom licu, autori mogu osjećati potrebu za uvjeravanjem čitaoca da se iznešenim tvrdnjama ne isključuju alternativni stavovi (1989: 13 u Markkanen i Schröder 1997: 10). Istovremeno, autor navodi da je upotreba ograda uslovljena i dodatnom okolnosti- u naučnom diskursu iznošenje tvrdnji i predstavljanje rezultata/zaključaka do kojih se došlo su svojevrsna prijetnja negativnom licu ostalih istraživača (u Martín-Martín 2008: 135). Shodno tome, Myers, Markkanenova i Schröder govore o mogućnosti tumačenja ograda i kao odraza svojevrsnog odnosa koji se uspostavlja kroz interakciju pisca i čitaoca, što sa sobom nosi dodatne implikacije u vezi sa funkcijama koje ograde mogu imati u načnom diskursu (1989 u Markkanen i Schröder 1997: 10). Markkanenova i Schröder smatraju da upotreba ograda otvara prostor za manipulaciju na nivou teksta, što se može manifestovati prikrivanjem izvora odgovornog za istinitost iznešenih navoda (1997: 6). Autori ukazuju i na to da se u zavisnosti od zastupljenosti

ograda može odrediti kredibilitet pojedinca u okviru diskursne zajednice, kao i njena/njegova sigurnost u pogledu validnosti stava koji zastupaju (1997: 10). Navedenim faktorima Namsaraev pridružuje i vrstu žanra, inovativnost informacije i mogućnost kritičkog sagledavanja određenog sadržaja kao činioce koji utiču na upotrebu ograda (1997: 73). Zanimljivim nam se čini i Vartalovo objašnjenje da članovi akademske zajednice radije *pretpostavljaju* ili *sugerišu* umjesto da stvari predstavljaju onakvim kakve jesu (1999: 178 u Salager- Meyer 2000: 176), što ukazuje na to da je ograđivanje uslovljeno i konvencijama žanra. U tom smislu, Bhatia konstatuje da autori ne mogu pobjeći od ograničenja koje konvencije žanra nameću (1993: 14), pa stoga u ovom radu ograde, između ostalog, tumačimo kao obilježje žanra. I dok se, na prvi pogled, sasvim opravdanim čine pretpostavke da će oblast istraživanja u velikoj mjeri uslovljavati zastupljenost ograda, lingvističke analize ukazuju na jednak značaj ograđivanja u domenu društvenih i prirodnih nauka, pri čemu se upotreba ograda u prirodnim naukama, između ostalog, dovodi u vezu sa objektivizacijom (Markkanen i Schröder 1997: 4), i akademskom postupnošću u predstavljanju znanja (Prince et. al: 1982 u Markkanen i Schröder 1997: 11). Proučavajući upotrebu modalnih glagola u tekstovima iz domena biologije i fizike, Butler zastupa tezu da modalni glagoli kao ograde imaju svoju ulogu u odmjeravanju dokaza, što predstavlja osnovu za donošenje zaključaka i iznošenje tvrdnji na osnovu podataka i dokaza (1990: 139 u Markkanen i Schröder 1997:10). Stoga, Darian zaključuje da su ograde vjerovatno najjasniji indikator hipoteza u naučnom diskursu (1995: 102 u Markkanen i Schröder 1997: 10). Ima i autora koji smatraju da su ograde u naučnom diskursu u funkciji izražavanja ličnih stavova, što se očitava u upotrebi izraza obilježenih nesigurnošću i nepreciznošću (Dubois 1987: 15 u Markkanen i Schröder 1997: 10). S druge strane, Meyer upućuje na drugačiju funkciju ograđivanja-tj. mogućnost jačanja argumenata upotrebom ograda (1997: 21). Sličan stav zastupaju Hyland i Martín-Martín, navodeći da se zbog efekta ublažavanja i neodređenosti koje ograde imaju može povećati kredibilnost i efektivnost argumentacije u akademskim tekstovima (1994: 241; 2008: 135). Martín-Martín dolazi do ovakvog zaključka na osnovu zapažanja Salager-Meyerove da ograđivanje može voditi ka preciznosti u predstavljanju rezultata, time što upotrebom ograda autori stavljaju čitaocima do znanja da navedene tvrdnje nisu njihov konačan stav u vezi sa određenom problematikom, čime se istovremeno ukazuje na “nesigurnost, skepticizam i sumnju”⁹⁷ kao na tipična obilježja naučnog istraživanja (1994: 151 u Martín-Martín 2008: 135). Hyland smatra da su ograde sredstvo koje autorima omogućava da na promišljen način uvrste svoje

---

⁹⁷ ‘uncertainty, scepticism and doubt’ (Martín-Martín 2008: 135).

rezultate u postojeću literaturu i uspostave odnos sa čitaocima i diskursnom zajednicom (1994: 241). I zapravo sama činjenica da se u akademskom/naučnom diskursu poseže za upotrebom ograda, navodi nas da podržimo mišljenje autora da se o jeziku struke ne može govoriti kao jeziku koji je krajnje racionalan i neutralan, već da je po srijedi jezička upotreba koja podliježe svim onim mehanizmima koji važe u kontekstu svakodnevnje jezičke upotrebe (Markkanen i Schröder 1997: 9). Salager- Meyerova čak tvrdi da je objektivnost akademskog/naučnog diskursa svojevrsan mit (2000: 183). Zato se i u mnogim studijama posvećenim analizi jezika struke informativnost i persuzivnost smatraju neodvojivim komponentama (Silver: 2003; Vartalla: 2001), pri čemu se persuzivnost, između ostalog, upravo obezbjeđuje upotrebom ograda (Markkanen i Schröder 1997: 9; Martín-Martín 2008: 135).

Prethodno predstavljeni stavovi nas navode na zaključak da se motivacija za upotrebu ograda može odrediti na osnovu pragmatičkog aspekta fenomena ograđivanja, odnosno funkcija koje ograde imaju na mikro- i makro-nivou. U literaturi, upotreba ograda na mikro-nivou se uglavnom povezuje sa komunikativnim funkcijama u okviru određenog žanra. U tekstovima pravne struke, na primjer, ograđivanje na mikro-nivou služi kao sredstvo ublažavanja ili pojačavanja ilokucione sile asertivnog iskaza, pri čemu se ublažavanje ilokucione sile vidi kao odraz skromnosti i potrebe da se sačuva lice u slučaju iznošenja validnih kontra-argumenata (Vass 2004: 138-9). Ograđivanje na makro-nivou, pak, lingvisti uglavnom tumače kao prilagođavanje konvencijama žanra i očekivanjima koje članovi diskursne zajednice imaju u vezi sa nekim žanrom. U tom kontekstu lingvisti ističu da ograđivanje doprinosi objektivnosti argumentacije time što se ogradama uvode različiti stavovi u vezi sa predmetom argumentacije, a česta je i upotreba neanimatnih subjekata kao što su *dokaz*, *stručnjaci*, *podaci* kako bi se stvorio utisak da iznešene hipoteze imaju svoje uporište u činjenicama i prihvaćenom stanovištu (Vass 2004:136-137). Treba napomenuti da pomenute funkcije predstavljaju samo dio velikog mnoštva funkcija koje se navode u literaturi. Mi smo se za potrebe ovog rada ograničili samo na one za koje se pretpostavlja da će biti identifikovane u našem korpusu, imajući u vidu prihvaćen stav u literaturi da jedna ograda može istovremeno biti sredstvo realizacije više različitih funkcija (Vass 2004:137).

Budući da predmet istraživanja ovog rada čine leksičke jedinice za koje se pretpostavlja da, osim toga što su signal pripadnosti određenom pravnom žanru mogu da signalizuju modalnost i ograđivanje, osvrnućemo se na neke stavove iz literature o povezanosti modalnosti, ograđivanja i pravnog diskursa. Riječ je o uvidima lingvista koji, između ostalog, čine dio okosnice interpretativnog okvira ovog rada:

1. Markkanenova i Schröder tvrde da se o preplitanju modalnosti i ograđivanja može govoriti ukoliko ograde prihvatimo kao modifikatore stepena opredjeljenosti prema istinitosti propozicije (1997: 6). Zapravo, o ograđivanju se može govoriti kao o konceptu koji presjeca modalnost i evidencijalnost, pri čemu se kao njihova zajednička komponenta izdvaja stepen opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije;
2. Oslanjajući se na Hylanda, Tessuto konstatuje da analiza ograda u pravnom diskursu ‘naglašava potrebu autora da obuzdaju svoju potpunu opredjeljenost prema istinitosti navoda’⁹⁸ (Hyland 1998:1 u Tessuto 2011: 301). Dodatno, Tessuto ukazuje na Hylandov stav da ‘ograde naglašavaju subjektivnost stava’⁹⁹ i ‘stoga impliciraju da određena tvrdnja nije utemeljena u pouzdanom znanju, već u plauzibilnom rasuđivanju, zbog čega data tvrdnja ukazuje na onaj stepen izvjesnosti za koji se smatra da joj je razumno pripisati’¹⁰⁰ (Hyland 2005: 52 u Tessuto 2011: 301);
3. ‘Pravno rasuđivanje predstavlja vid intersubjektivnog pozicioniranja i donošenja odluka, koje nisu u potpunosti neograničene’¹⁰¹ (Vázquez Orta 2010: 264 in Moneva 2013:81);
4. Ograde su korisno retoričko sredstvo za postizanje persuzivnosti (Hyland 1998 u Tessuto 2011: 301).

Vraćajući se kriterijumima za prepoznavanje modalnog i evidencijanog potencijala određenih leksičkih jedinica, iznosimo hipotezu da u pragmatičkom smislu ograđivanje presjeca stepen opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije, subjektivnost i intersubjektivnost. Podsjećanja radi, stepen opredjeljenosti govornika prema istinitosti propozicije dovodimo u vezu sa jačinom i izvorom dokaza, koji služe kao osnova za izvlačenje inferencija. S obzirom da inferencije Suda ne predstavljaju kategoričke tvrdnje, već iskaze u kojima se jačina veze između tvrdnje i dokaza (Sanders i Spooren 1996: 243) očitava u izboru leksičkih jedinica koje ukazuju na različite vrijednosti epistemičkog gradijenta, jasno je da se takvim jezičkim sredstvima može pripisati funkcija ograđivanja. Kada je riječ o kriterijumu subjektivnosti, ranije smo naveli da polazimo od pretpostavke da je subjektivnost obilježje leksičkih eksponenata epistemičke modalnosti označene glagolima kojima se uvodi konačan stav Suda- *find*, *hold* i *conclude*, dok intersubjektivnost

⁹⁸ “highlights the need for writers to temper their full commitment to claims” (Hyland 1998:1 u Tessuto 2011: 301).

⁹⁹ “hedges emphasize the subjectivity of a position”... (Hyland 2005: 52 in Tessuto 2011: 301).

¹⁰⁰ “therefore imply that a statement is based on the writer’s plausible reasoning rather than certain knowledge, indicating the degree of confidence it is prudent to attribute to it” (Hyland 2005: 52 in Tessuto 2011: 301).

¹⁰¹ “Legal reasoning is an exercise in intersubjective positioning and making choices, although not totally unrestricted choices” (Vázquez Orta 2010: 264 in Moneva 2013:81).

dovodimo u vezu sa izrazima evidencijalnosti kojima se enkodiraju dokazi i inferencije koje Sud predstavlja potencijalnoj čitalačkoj publici. Stoga smatramo da je i u vezi sa kriterijumom subjektivnosti i intersubjektivnosti moguće govoriti o ograđivanju, budući da upotreba modalnih i evidencijalnih izraza implicira izbjegavanje “kategoričkih tvrdnji” (engl. *categorical assertions of claims*) (Hyland 1996: 435), u čemu se zapravo ogleda suština ograđivanja.

Iako su u teoriji Brownove i Levinsona pozitivna i negativna učtivost predstavljene kao međusobno isključive, mišljenja smo da se ista jezička sredstva mogu tumačiti i kao odraz pozitivne i negativne učtivosti u zavisnosti od toga da li se uzima u obzir mikro- ili makro-nivo analize. Na makro-nivou, evidencijalni izrazi kojima se uvode evidencijalne propozicije, koje čine dio argumentacije, mogu se tumačiti kao izraz pozitivne učtivosti i solidarnosti sa čitalačkom publikom jer ukazuju na pretpostavljeni stav Suda u vezi sa “prethodnim znanjem, problematikom procesuiranja teksta i reakcijama na tekst”¹⁰²(Widdowson 1984: 220 u Hyland 1994: 239). S druge strane, inferencijalni evidencijali upotrebljeni u funkciji ograđivanja dio su negativne učtivosti u odnosu na sami Sud, budući da su, u skladu sa konvencijama žanra, odraz rezervisanog stava koji se modulira u zavisnosti od jačine dokaza i prpratne dokumentacije, pa otuda imamo različite nivoe epistemičkog gradijenta. Istovremeno, inferencijalni evidencijali upotrebljeni u funkciji ograđivanja mogu se tumačiti kao odraz negativne učtivosti i u odnosu na čitalačku publiku s obzirom na to da predstavljaju sredstva kojima se čitalac usmjerava kako da protumači argumentaciju, što se može, u duhu Brownove i Levinsonove teorije (1987: 47), interpretirati kao nametanje ograničenja čitaocima, odnosno prijetnja ‘negativnom licu čitalačke publike’ (Vartalla 2001: 72). Na mikro-nivou, ograde su sredstvo zaštite Suda, budući da ublažavanjem iskaza Sud limitira odgovornost za iznešene tvrdnje, u slučaju da dođe do osporavanja nalaza i inferencija Suda. Prethodno navedeno možemo dovesti u vezu sa konstatacijom Brownove i Levinsona da, braneći svoje lice, ljudi mogu ugroziti tuđa lica (1987: 61). Primjena date konstatacije na naš kontekst vodi ka sljedećoj hipotezi: predstavljanje inferencija Suda, kojima Sud daje legitimitet svojoj odluci, može se tumačiti kao prijetnja negativnom licu sudova nižih instanci.

---

¹⁰² “background knowledge, processing problems and reactions to the text” (Widdowson 1984: 220 u Hyland 1994: 239).

2.3.2 Stav

Pored ograđivanja, može se govoriti i o preplitanju pojmova modalnosti/ evidencijalnosti i stava. Zapravo, čini se da bi pravilnije bilo odrediti stav kao nadređeni pojam koji se realizuje upotrebom eksponenata modalnosti i evidencijalnosti.

U ovom radu polazimo od pretpostavke da se eksponentima modalnosti i evidencijalnosti u datom korpusu ukazuje na stav koji Sud zauzima u odnosu raspoložive dokaze. Imajući u vidu i to da je pravna argumentacija prije svega diskursivna i dijaloška aktivnost (Plantin u Mazzi: 2007), uvođenje pojma epistemološkog stava u analizu pragmatičkih funkcija analiziranih jezičkih jedinica nam se čini sasvim opravdanim, budući da je, kako Mushin ističe, izbor jezičkih sredstava kojima se signalizira epistemološki stav jednim dijelom uslovljen retoričkim ciljevima (Mushin 2001: 58).

Kako stav predstavlja jedan složeni koncept, koji se u literaturi definiše na različite načine, u dijelu koji slijedi pomenućemo samo neke od definicija stava. Biber i autori definišu stav kao pojam koji pokriva izraze kojima se enkodiraju osjećanja, stavovi, sudovi i procjene govornika/pisca (1999: 966). Prema Hylandu, stav se može dovesti u vezu sa načinom na koji autori predstavljaju svoje stavove, sudove i stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije. Dodatno, prema mišljenju autora, izražavanje stava se može tumačiti kao davanje ličnog pečata argumentima, ili, pak, prikrivanje umiješanosti (Hyland: 2005). Ono u čemu se slaže većina autora je to da je evaluativna dimenzija stava zajednička komponenta većini definicija ovog pojma (Du Bois: 2007; Biber et. al.: 1999, Marín- Arrese: 2011). Upravo zato Almeida (2015) ističe da pojam stava treba smatrati paralelnim pojmu evaluacije u onom smislu u kojem Hunston i Thompson upotrebljavaju ovaj pojam (2000: 5):

‘evaluacija je širok pojam kojim se obuhvataju izrazi kojima govornik ili pisac ukazuje na svoj stav, viđenje, ili osjećanje u vezi sa entitetima ili propozicijama o kojima govori. Stav govornika ili pisca se može dovesti u vezu sa izvjesnošću, obavezom ili poželjnošću, ili bilo kojom drugom vrijednosti¹⁰³’.

Jednako je važno pomenuti i interakciju kao inherentni aspekt stava. Naime, Kärkkäinenova navodi da stav potiče iz dijaloške interakcije, koja je uslovljena kontekstom (u Pöldvere 2013:10). Zapravo, riječ je o fenomenu koji nastaje kroz komunikacijsku aktivnost, što stav čini dinamičnim konceptom (Pöldvere 2013:10). Na sličan način o stavu promi-

---

¹⁰³ ‘evaluation is the broad cover term for the expression of the speaker or writer’s attitude or stance towards, viewpoint on, or feelings about the entities or propositions that he or she is talking about. That attitude may relate to certainty or obligation or desirability or any of a number of other sets of values’ (Hunston i Thompson 2000: 5).

šljaju Martin i White, sugerišući da stav presuponira dijaloško pozicioniranje autora u odnosu na alternativne statove koji se razvijaju u okviru datog komunikativnog konteksta (2005: 92-94 u Marín- Arrese: 2011).

U jezička sredstva kojima se obilježava stav autori ubrajaju različite eksponente u zavisnosti od toga od kojih parametara polaze prilikom utvrđivanja kategorija stava. Razlikujući tri semantičke kategorije stava (*epistemic stance*, *attitudinal stance* i *style of speaking stance*)¹⁰⁴, Biber et al. konstatuju da se stav može označiti upotrebom različitih leksičkih (imenice, glagoli, pridjevi, adverbijali) i gramatičkih sredstava (klauze, modalni glagoli, prepozicione fraze) (1999: 966; 972; 974-975). Za razliku od Bibera i autora, Marín-Arrese, oslanjajući se na Langackera (2009), izdvaja dvije kategorije stava- *effective stance* i *epistemic stance*¹⁰⁵, koje se mogu realizovati upotrebom eksponenata deontičke (*efektivni stav*), odnosno propozicione modalnosti (*epistemički stav*) (2011). Na osnovu prethodno navedenog jasno je da se može govoriti o povezanosti stava i modalnosti i u konceptualnom smislu, i u pogledu jezičkih sredstva kojima se realizuju dvije kategorije. Za interpretativni okvir ovog rada posebno su značajne kategorije epistemološkog stava o kojima govori Mushinova (2001). U svojoj knjizi *Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative retelling*, Mushinova upotrebljava pojam *epistemološki stav*¹⁰⁶ (engl. *epistemological stance*) kao osnovu za referiranje na značenja koja se dovode u vezu sa sistemima evidencijala, bez potrebe da se *a priori* odredi šta se u datom jeziku podvodi pod kategoriju evidencijalnosti (2001: 52). Od pitanja kojima se autorka bavi u svojoj analizi- specifikacija domena evidencijalnosti, utvrđivanje inventara evidencijalnih formi i sl., posebno je značajno pitanje koje se tiče pragmatike evidencijala. Kako bi objasnila pragmatiku evidencijala, autorka se oslanja na pojam epistemološkog stava iz sljedećih razloga: a) čak i površan osvrt na to kako se kodiraju evidencijalna značenja i u jezicima sa gramatikalizovanim sistemom evidencijala ukazuje na to da upotreba evidencijala

¹⁰⁴ Pojam *epistemic stance* (epistemički stav) ukazuje na status informacije koja je u osnovi određene propozicije. Stoga, jezička sredstva, kojima se izražava epistemički stav, ukazuju na sljedeće pojmove: izvjesnost, sumnja, preciznost, ograničenost, izvor znanja, perspektivizacija informacije. Pojam *attitudinal stance* ukazuje na lične stavove i osjećanja govornika/subjekta propozicije, dok treća kategorija stava- *style of speaking style*- obuhvata one izraze koji mogu poslužiti kao komentar samog procesa komunikacije (1999: 972, 974, 975).

¹⁰⁵ Pod kategorijom efektivnog stava (engl. *effective stance*), autorka podrazumijeva pozicioniranje govornika/pisca u odnosu na realizaciju događaja, pri čemu je osnovna ideja koja se zastupa ta da se autor/pisac koristi sredstvima za izražavanje efektivnog stava kako bi uticao na tok razvoja događaja. Epistemički stav (engl. *epistemic stance*), s druge strane, podrazumijeva procjenu validnosti propozicije kojom se referira na određeni događaj (Marín- Arrese: 2011).

¹⁰⁶ Preciznije rečeno, autorka određuje epistemološki stav kao neophodni dio izobraženja (engl. *construal*) informacije, koji motiviše konceptualizaciju informacije u terminima govornikove procjene znanja, a ima uticaja i na internu strukturu konceptualizacije koja se preslikava na jezičku strukturu (2001: 51).

nužno ne ukazuje na sredstva sticanja informacije; b) moguće je govoriti o svojevrsnoj konvencionalnoj interakciji evidencijalnosti i drugih lingvističkih kategorija, čime se sugerira da izraz govornikove epistemološke procjene ne mora nužno ukazati na pravi izvor informacije (Mushin 2001: 53). Ovakva mimoilaženja u pogledu vrste epistemološkog stava i izvora informacije autorka smatra moćnim retoričkim sredstvom, ukazujući na to da je epistemološki stav svojevrsna automatska reakcija na neku informaciju, a da se isto ne može reći i za opredjeljenost za određeni tip epistemološkog stava (Mushin 2001: 55). Drugim riječima, da bi se razumjela pragmatika evidencijala, neophodno je sagledati retoričke ciljeve koji su relevantni za dati komunikativni kontekst, koji mogu dovesti do mimoilaženja u pogledu stvarnog izvora informacije i izbora lingvističkih sredstava kojima se naznačava epistemološki stav. Značajno je napomenuti i to da potencijalni razlog za pomenuto mimoilaženje Mushinova vidi i u neodređenosti izvora informacije, budući da smo, prema mišljenju autorke, u realnom životu rijetko izloženi samo jednom izvoru informacije, i da mi sami odlučujemo kojem izvoru informacije ćemo u datom kontekstu dati prednost (2001: 55).

Da zaključimo- Mushinova dodjeljuje *epistemološkom stavu* status univerzalnog koncepta; izbor vrste epistemološkog stava kojim se referira na određeno stanje stvari zavisiće od načina na koji se konceptualizuje procjena načina sticanja informacije u skladu sa određenim kulturološkim konvencijama i interaktivnim ciljevima; iako je nemoguće *a priori* odrediti koji tip epistemološkog stava bi se mogao usvojiti u određenom komunikativnom kontekstu, moguće je, na osnovu podataka iz jezika, odrediti tipove epistemološkog stava. Stoga, autorka daje pregled sljedećih tipova epistemološkog stava, koji, kako se navodi, ne predstavlja konačnu listu: epistemološki stav zasnovan na ličnom iskustvu (engl. *personal experience epistemological stance*), raportivni epistemološki stav (engl. *reportive epistemological stance*), inferencijalni epistemološki stav (engl. *inferential epistemological stance*), faktualni epistemološki stav (engl. *factual epistemological stance*) i imaginativni epistemološki stav (engl. *imaginative epistemological stance*)¹⁰⁷. Za ove tipove epistemološkog stava se pretpostavlja da su univerzalni (2001: 59).

Imajući u vidu prethodno navedeno, smatramo da će teorija Mushinove biti veoma značajna za sagledavanje motiva za upotrebu evidencijalnih izraza kojima se ukazuje na inferencije suda, a koji pripadaju različitim domenima- 'kognitivnom, iskustvenom i komunikativnom' (Marrin – Arrese: 2001). Dodatno, smatramo da je izraze koji pojmovno pripadaju domenu modalnosti i evidencijalnosti moguće tumačiti kao eksponente stava Suda, koji nastaje kroz interakciju različitih glasova u datom polifonom kontekstu.

¹⁰⁷ Navedene vrste epistemološkog stava se razlikuju u pogledu retoričkih efekata i perspektivizacije izvora informacije.

3. Leksički eksponenti modalnosti i evidencijalnosti u engleskom jeziku

Imajući u vidu činjenicu da su, između ostalog, u fokusu analize ovog rada leksičke jedinice koje se mogu klasifikovati kao članovi kategorije “mentalnih predikata”¹⁰⁸ (engl. *mental state predicates*) (Nuyts 2001a: 107), ukratko ćemo se osvrnuti na tretman koji mentalni predikati kao eksponenti modalnosti imaju u konsultovanoj literaturi. Riječ je o glagolima koji su specifični u pogledu skalarnih vrijednosti i semantike, koja uključuje interakciju epistemičkog i evidencijalnog domena.

Prema Nuytsu, pojedini članovi ove kategorije (npr. *think, believe, suppose* i *guess*) samo u određenom kontekstu mogu implicirati različite vrijednosti epistemičkog gradijenta, dok su u neutralnim situacijama, prilično neodređeni u pogledu kvalifikacije opredjeljenosti prema istinitosti propozicije (Nuyts 2001a:110). Na tragu Nuytsove konstatacije smo, zapravo, i došli na ideju da provjerimo da li pravno rasuđivanje može poslužiti kao egzemplar konteksta koji dovodi do specifikacija skalarnih vrijednosti mentalnih predikata.

Kada je riječ o semantičkim svojstvima mentalnih predikata, evidencijalna i epistemička dimenzija se u Nuytsovoj analizi prepoznaju kao sastavni dio semantike pomenutih jezičkih sredstava, pri čemu se čini da su komponente evidencijalnosti prisutne u različitom stepenu. Prema autoru, evidencijalna komponenta je u većoj mjeri prisutna u semantici glagola *know, guess* i *suppose*, nego što je to slučaj sa glagolima *think* i *believe* (2001a: 112). Ovakav stav razlikuje Nuytsa od autora koji mentalne predikate klasifikuju ili kao izraze epistemičke modalnosti (Perkins 1983; Noonan: 1985; Hengeveld: 1988; Thompson i Mulac: 1991; Aijmer: 1997) ili evidencijalnosti (Chafe: 1986) (u Nuyts 2001a: 111).

Na planu sintakse, mentalni predikati se javljaju uz *that*-klauze (1), redukovane *that*-klauze (2), ili parentetične strukture (3-4) (Nuyts 2001a: 117):

(1) *I think/believe (that) they have run out of fuel.*

(2) *I think/believe so.*

(3) *It is dangerous, I think/believe, to run out of fuel in a desert.*

(4) *It is dangerous to run out of fuel in a desert, I think/believe.*

Na planu pragmatike, Nuyts motivaciju za upotrebu mentalnih predikata vidi u potrebi za ublažavanjem iskaza i ograđivanjem kako bi se sačuvalo lice slušaoca ili govornika. S druge strane, Nuyts konstatuje da mentalni predikati mogu biti upotrijebljeni u cilju jačanja iskaza, sugerišući da se ne može baš jasno odrediti šta konkretno, izuzev uticaja konteksta, može uticati na klasifikovanje mentalnih predikata kao pojačivača, umjesto atenuatora značenja (2001a: 166).

¹⁰⁸ U mentalne predikate Nuyts ubraja glagole poput *think, believe, doubt, know, guess* i *suppose* (2001a: 109).

Pored mentalnih predikata, konsultovana literatura ukazuje na to da se u engleskom jeziku može govoriti o glagolima percepcije (npr. *seem, look, see*, i sl.) (Whitt: 2011; Aijmer: 2009; Trbojević- Milošević: 2004) kao eksponentima epistemičke modalnosti i evidencijalnosti, s tim da je, u literaturi predstavljena pripadnost određenih glagola epistemičkom ili evidencijalnom domenu, uslovljena teorijskom orijentacijom autora i analiziranim kontekstom, tako da se na ovom mjestu nećemo upuštati u detaljnije predstavljanje analiza gore pomenutih autora.

Kada je riječ o deontičkoj modalnosti, sljedeći glagoli se u literaturi prepoznaju kao eksponenti ove vrste modalnosti: *allow, permit, let, insist, suggest, expect* (Huddleston i Pullum: 2002; Sweetser: 1990).

Pored glagola, postojeće analize ukazuju da se i o priložima (npr. *really, allegedly, clearly, intuitively, obviously, experimentally, probably, possibly, seemingly, apparently*, i sl.) može govoriti kao o eksponentima evidencijalnosti i modalnosti (Paradis: 2003 u Hoyer 2005: 1487; Almeida: 2012; Nuyts: 2001a; Trbojević- Milošević: 2004; Celle: 2009).

Kada je riječ o imenicama kao eksponentima modalnosti i evidencijalnosti, za sada izostaju detaljnije analize. Ne upuštajući se u detaljniju elaboraciju, Lyons navodi imenice kao što su *right, obligation, entitlement* i *commitment* kao eksponente deontičke modalnosti (1977). Po našem mišljenju bi, na osnovu semantičkog kriterijuma, bilo moguće uvrstiti u domen evidencijalnosti imenice koje Vartalla naziva nefaktivnim asertivnim imenicama (engl. *nonfactive assertive nouns*): npr. *allegation, contention, claim*, dok bi se tentativne kognitivne imenice (engl. *tentative cognitive nouns*) i imenice tentativne vjerovatnoće (engl. *nouns of tentative likelihood*) mogle klasifikovati kao eksponenti epistemičke modalnosti: npr.: *assumption, belief, estimation, guess, hypothesis, inference, view* (2001: 140).

I na kraju ovog dijela ćemo pomenuti i pridjeve koji se u literaturi izdvajaju kao eksponenti modalnih značenja u engleskom jeziku: *possible, certain, probable, plausible, doubtful*, i sl. (Marques- Aguado: 2009; Nuyts: 2001a). Nakon pružanja uvida u dijapazon leksičkih eksponenata modalnosti i evidencijalnosti, koje je bilo moguće izdvojiti na osnovu konsultovane literature, dio koji slijedi biće posvećen predstavljanju osnovnih značenja centralnih modala u engleskom jeziku.

4. Gramatički eksponenti modalnosti u engleskom jeziku

Glagol CAN se smatra eksponentom dinamičke, deontičke i epistemičke modalnosti. U domenu dinamičke modalnosti, ovim glagolom se ukazuje na dinamičku/korensku mogućnost (1) i sposobnost subjekta propozicije (2). Kao eksponent deontičke modalnosti, ovaj glagol se upotrebljava u značenju dozvole (4), dok se epistemička interpretacija ovog glagola vezuje za ‘epistemičku mogućnost srednjeg stepena izvjesnosti’ (4) (Trbojević-Milošević 2004: 77):

(1) *The fact that John Major can become Prime Minister is proof enough that class is no longer a barrier*¹⁰⁹.

(2) *Can you speak any East European languages?*

(3) *Can we borrow these books from the library?*¹¹⁰

(4) *Can the partnership be patched up this way? There are two broad reasons to suppose it cannot*¹¹¹.

Glagol COULD se takođe upotrebljava da označi gore navedena značenja, s tim da se spektru značenja koji ovaj oblik enkodira dodaje i nota tentativnosti, što je karakteristično i za oblike *might* i *would*. (Quirk et. al: 1985; Trbojević- Milošević: 2004).

Modalni glagol MAY se upotrebljava u značenju epistemičke (5) i dinamičke/korenske mogućnosti (6). Dodatno, ovim glagolom se enkodira i značenje dozvole, koje pripada domenu deontičke modalnosti (7)¹¹²:

(5) *You may be right.*

(6) *During the autumn, many rare birds may be observed on the rocky northern coasts of the island.*

(7) *You may borrow my bicycle if you wish.*

Glagol MIGHT se upotrebljava na isti način u značenju epistemičke i deontičke mogućnosti, s tim da je u odnosu na glagol MAY u značenju glagola MIGHT vidljiva i komponenta tentativnosti (Quirk et. al 1985: 223).

Semantika glagola MUST ukazuje na to da je riječ o modalnom glagolu koji se može klasifikovati kao eksponent epistemičke, dinamičke/korenske i deontičke modalnosti. Epistemičko značenje ovog glagola ukazuje na jak epistemički sud (8), koji proizilazi iz ‘logičke nužnosti’ (engl. *logical necessity*) (Quirk et. al 1985: 224). U značenju dinamičke/korenske nužnosti ovaj glagol ukazuje na nužnost koja proističe iz datih okolnosti (9). S

¹⁰⁹ Primjeri (1-2) preuzeti su iz Depraetere i Reed (2008: 275).

¹¹⁰ Primjer (3) preuzet je iz Quirk et. al (1985: 222).

¹¹¹ Primjer (4) preuzet je iz Trbojević- Milošević (2004: 77).

¹¹² Primjeri (5-7) preuzeti su iz Quirk et. al. (1985: 223).

druge strane, u deontičkom domenu, značenje nužnosti se, u slučaju glagola MUST, profilise kroz pojmove obaveze ili prinude koja potiče od nekog deontičkog izvora (10)¹¹³:

(8) *You must be feeling tired.*

(9) *To be healthy, a plant must receive a good supply of both sunshine and moisture.*

(10) *You must be back by ten o'clock.*

U vezi sa primjerom (10) se nameće pitanje na koji način protumačiti upotrebu glagola MUST u onim primjerima u kojima je subjekat prvo lice:

(11) *I must remember to write to Aunt Anna.*

I dok Quirk et. al (1985) smatraju da u takvom kontekstu glagol MUST ima značenje obaveze koja potiče od govornika koji sam sebi figurira kao autoritet, smatramo da bi glagol MUST u primjeru (11) bilo prikladnije tumačiti kao eksponenta dinamičke modalnosti, u onom značenju koje, prema Nuytsu, implicira potrebu ili nužnost koja potiče od učesnika koji je prvi argument predikatske strukture (2006).

Glagol WILL se u ubraja u epistemičke modale zbog svog prediktivnog značenja, koje presuponira 'epistemičku distancu od istinitosti propozicije koju po pravilu nameće nefaktualni status budućnosti' (12) (Trbojević-Milošević 2004: 85):

(12) *That will be my husband ringing.*

Za ovu upotrebu glagola WILL je karakteristično to da glagol WILL, slično glagolu MUST, ukazuje na logičku nužnost (Quirk et. al 1985: 228; Trbojević- Milošević 2004: 85). Pored epistemičkog značenja, ovom glagolu se pripisuje i značenje volje, pa je ovaj glagol moguće tumačiti kao eksponenta dinamičke modalnosti:

(13) *I'll do it, if you like¹¹⁴.*

Glagolom WOULD se enkodiraju ista značenja koja se izražavaju upotrebom glagola WILL, s tim da je tentativnost dodatno značenjsko obilježje glagola WOULD.

Kada je riječ o glagolu SHALL, modalna značenja ovog glagola se u literaturi prepoznaju u sljedećim značenjskim komponentama, koje se enkodiraju upotrebom ovog glagola: epistemička distanca (14), volja (15), obaveza (16) i dozvola (17) (Trbojević- Milošević: 2004; Quirk et. al: 1985: 276)¹¹⁵:

(14) *We shall be away on holiday for a fortnight from Wednesday 29 August.*

(15) *We will uphold the wishes of people.*

(16) *The vendor shall maintain the equipment in good repair.*

(17) *You shall do just as you wish.*

---

¹¹³ Primjeri (8-11) preuzeti su iz Quirk et. al. (1985: 225).

¹¹⁴ Primjer preuzet iz Quirk et.al (1985: 229).

¹¹⁵ Primjer preuzet (14) preuzet je iz Depraetere i Reed (2008: 276); primjeri (15-17) preuzeti su iz Quirk et. al (1985: 230).

Glagol SHOULD se ubraja u eksponente epistemičke i deontičke modalnosti. U okviru epistemičkog domena, ovaj glagol, prema Palmeru, funkcioniše kao tentativni marker epistemičke nužnosti, budući da se ovim oblikom ukazuje na visok stepen vjerovatnoće (18) (1990: 59). Kao eksponent deontičke modalnosti, ovaj glagol enkodira značenje slabije obaveze (19)¹¹⁶:

(18) *The mountains should be visible from here.*

(19) *You should do as he says.*

---

¹¹⁶ Primjer preuzet iz Quirk et. al (1985: 227).

5. Modalnost u srpskom jeziku

5.1. Pojmovna određenja i pristupi proučavanju modalnosti u nauci o srpskom i hrvatskom jeziku

Kao što je to slučaj u anglističkoj literaturi, tako i u domaćoj literaturi modalnost nosi obilježje „problematične“ kategorije. Ukoliko se ima u vidu da opis jedne kategorije podrazumijeva njeno terminološko određenje, određivanje sadržaja i oblika izražavanja kategorije o kojoj je riječ, onda u vezi sa pojmom modalnosti možemo govoriti o trima poteškoćama. Prva poteškoća se tiče terminologije, budući da u literaturi, pored pojma modalnost, nailazimo i na termine kao što su: modalitet (Kattein 1980: 91), način (Maretić: 1963, prema Kattein 1980: 94) i modus (Stevanović 1969: 701). Druga poteškoća u vezi sa modalnošću bi se ticala određivanja semantičkog domena modalnosti, što neminovno rezultira različitim klasifikacijama i interpretacijama jednog istog jezičkog materijala. Drugim riječima, polazeći od različitih parametara kao osnove za definisanje modalnosti, različiti autori često iste jezičke jedinice interpretiraju drugačije, o čemu će, konkretnije, biti riječi u dijelu posvećenom eksponentima modalnosti u srpskom jeziku. Razgraničavanjem pojmova modalitet i modalnost, tj. određivanjem njihovih suštinskih razlika se bavio Kattein (1980). Ovaj autor pojam modalnost, koju još naziva filozofskom modalnosti zbog toga što označava klasu osnovnih filozofskih pojmova (mogućnost, potreba, stvarnost, itd.), vezuje za objektivnu modalnost. U obilježja objektivne modalnosti Kattein ubraja, „indikativno izražavanje, pri čemu govorno lice ne zauzima nikakav lični stav“ (1980: 92). Ovakvo viđenje objektivne modalnosti svrstava Kattein u grupu autora koji modalnost vide kao obilježje svake rečenice (Piper et al: 2005). Za razliku od modalnosti, modalitet, tj. subjektivna modalnost izražava, „stav govornog lica prema iskazu“ (Kattein 1980: 92). Katteinova shvatanja modalnosti i modaliteta mogu poslužiti kao egzemplifikacija onog dijela problematike koja se tiče određivanja semantičkog sadržaja ove kategorije. Iz prethodno navedenog proizilazi da Kattein u definišuće parametre subjektivne modalnosti ubraja subjektivnost koja proističe iz stava govornog lica. Iako sam upotrebljava pojam, „stav“, Kattein ipak smatra da se dekodiranje semantičkog sadržaja modalnosti ne može vršiti preko ovog pojma, i dodaje i to da su nedovoljna i netačna ona shvatanja opšteg sadržaja modalnosti koja se baziraju na pojmovima, „volje“, „želje“ ili „mogućnosti“ (Maretić: 1963, prema Kattein 1980: 94), zatim „namjere“, „dopuštanja“, „pogodbe“ (Vuković: 1967, prema Kattein 1980: 95). Po mišljenju autora, pomenuta modalna značenja su samo neka od mogućih značenja modalnosti, pa su, stoga, definicije za-

snovane na tim pojmovima neprihvatljive. Neadekvatnim definicijama modalnosti Katteina smatra i funkcionalne definicije (Stevović: 1966, prema Katteina 1980: 95), kao i definicije koje se zasnivaju na „stavu“ ili „gledištu govornog lica“ (Katteina: 1980). Autor smatra da se funkcionalnim definicijama samo objašnjava kako modalnost funkcioniše, a ne definiše sam pojam. Kada je riječ o „stavu“ ili „gledištu govornog lica“, Katteina ističe da se takvim pojmovima može ukazati samo na ono što je statično – npr. čuđenje, mišljenje, povjerenje, sumnja, ljutnja, dok dinamične modalne radnje – npr. zapovijest, molba, pitanje, doznavanje, percipiranje, itd. ostaju izvan pojmova kao što su „gledište ili stav govornog lica“ (Katteina 1980: 96-7). Stoga, autor zastupa stav da pojam „stav“ treba zamijeniti opštijim pojmom „stanje informacije“ govornog lica prema glagolskoj radnji, koji, prema Katteinu, predstavlja suštinu kategorije modaliteta. Po definiciji, „stanje informacije“ obuhvata prijem, obradu i predaju informacije, i upravo po se po prvoj i trećoj komponenti „stanje informacije“ razlikuje od „stava“ koji se, prema Katteinu, odnosi samo na obradu informacije (1980: 96-7). S tim u vezi, autor smatra da svaki modalni iskaz sadrži stanje informacije, modalni subjekat, koji je uvijek govorno lice, zatim modalni objekat, tj. bilo koju glagolsku radnju u objekatskoj rečenici. Takođe, svaki modalni iskaz je „aktuelan u tom smislu što modalna i objekatska radnja uključuju relativnu sadašnjost“ (Katteina 1980: 97). Prethodno naveden autorov stav nam se čini upitnim iz dva razloga. Naime, nedvosmisleno se ukazuje na nemogućnost interpretacije iskaza kao modalnog ukoliko subjekat nije govorno lice, što drugi autori, s pravom, i ne navode kao nužan uslov za modalizaciju iskaza (Trbojević: 2004; Stevanović 1969: 591). Nadalje, skloni smo da podržimo stav autora koji relativnu sadašnjost dovode u vezu sa epistemičkom modalnosti, dok deontičku modalnost određuje i u odnosu na njenu „inherentnu vezu sa budućnošću“ (Trbojević 2004: 21).

Stevanović modalnost dovodi u vezu sa glagolskim načinima, tj. modusima koji su, kako tvrdi autor, u funkciji „označavanja ličnog stava govornog lica, odnosno subjekta, prema onome što se subjektu njegovim predikatom pripisuje“ (1969: 700). Drugim riječima, Stevanović izjednačava modalnost sa modusom, u čiji semantički domen autor ubraja različite aspekte ličnog stava subjekta rečenice: želju, zapovijest, gotovost za (iz)vršenje radnje, namjeru, vjerovanje, pretpostavku, mogućnost, nesigurnost, sumnju, uvjerenost da će se nešto (iz)vršiti i sl., čime se ukazuje i na moguću, ali još uvijek nerealizovanu stvarnost kao značensku komponentu modusa (1969: 701-718). Govoreći o članovima kategorije načina kao sredstvima za izražavanje epistemičke modalnosti (futura I, futura II, potencijal, kondicionalne rečenice) I. Trbojević- Milošević takođe konstatuje da ono što pomenutim jezičkim sredstvima daje modalni karakter jeste različiti stepen opredjeljenja govornika ili subjekta u pogledu izvijesnosti obistinjenja još uvijek nerealizovanu stvarnost kao značensku komponentu modusa (1969: 701-718).

zovane radnje iskazane glagolom, koja predstavlja sadržaj propozicije (Trbojević- Milošević 2004: 139-151).

Sesarova konstatuje da se najslabije teorijske osnove na području sintakse tiču upravo modalnosti (1989: 39). Manjkavosti postojećih opisa ove kategorije Sesarova dovodi u vezu sa činjenicom da nedostaju definicije pojedinih tipova modalnosti i modalnih kategorija na osnovu relevantnih jezičkih distinktivnih obilježja. Sesarova ukazuje na postojanje velikog broja definicija modalnosti u kojima kao ključni elementi kategorije figuriraju „kazivač“, „sadržaj iskaza“ i „stvarnost“. Autorka ističe da se pristupi definisanju modalnosti razlikuju upravo po tome da li u iskazivanju odnosa prema stvarnosti centralno mjesto zauzima „kazivač“ ili „sadržaj iskaza“ (Sesar 1989: 39). Fokusom na „kazivača“ se naglašava značaj kazivačeve intencije, a samim tim i semantičko određenje pojma. S druge strane, „sadržaj iskaza prenosi modalnost na formalno-sintaksički plan“, što podrazumijeva stavljanje „objektivne strukture više ili manje subjektivne kazivačeve poruke- iskaza“, tj. rečeničnih modalnih obrazaca u fokus istraživanja (Sesar 1989: 40). Sesarova zaključuje da se u većini modernih sintaksi slovenskih jezika modalnost određuje kao sintaksičko-semantička kategorija, pa se, stoga, postojeći opisi ove kategorije uglavnom temelje na semantičkim i formalno-sintaksičkim pokazateljima (1989). Drugačije određenje ove kategorije nalazimo u gramatici grupe autora predvođene Predragom Piperom (Piper et. al: 2005).

Piper i autori modalnost vide kao semantičko-pragmatičku kategorija, koju prepoznaju kao sastavni dio sadržaja svake rečenice (Piper et al. 2005: 636). Polazeći od definicije modalnosti kao „kvalifikacije koju govorno lice daje o svom iskazu i/ili o situaciji koja je njime označena“ (Piper et al. 2005: 636), autori određuju realnost/irealnost iskaza kao kriterijum za razlikovanje modalno određenih od modalno neodređenih rečenica. Po tom kriterijumu, propozicioni sadržaj modalno određenih rečenica se predstavlja kao realan (1), dok je za modalno neodređene rečenice karakteristična neutralnost prema realnosti/irealnosti iskaza (2)¹¹⁷:

(1) *On govori.*

(2) *On može da govori.*

Piper i autori uvode i pojam „modalni okvir“, koji se još naziva i „modus“, kako bi označili kvalifikaciju koju govorno lice daje u vezi sa određenim propozicionim sadržajem, tj. „diktumom“. Autori objašnjavaju da u rečenici (3): *Verovatno ću doći*, propozicioni sadržaj „ja ću doći“ se kvalifikuje modalnim okvirom koji se realizuje upotrebom lekseme „verovatno“ u značenju „ja verujem“ (Piper et al. 2005: 637).

---

117 Primjeri su preuzeti iz Piper et. al 2005: 636.

Iako različite, prethodno navedene definicije ukazuju na to da se mogu izdvojiti komponente, koje autori smatraju relevantnim za određivanje značenja modalnosti u srpskom (srpskohrvatskom)¹¹⁸ jeziku. Jedan od parametara bi bila subjektivnost (Mirić 2002: 47; Sesar 1989: 40; Stevanović 1969: 573), zatim stav/kvalifikacija govornog lica- parametar koji je sastavni dio eksplicitnih definicija modalnosti, ali i onih u kojima se modalnost implicitno izjednačava sa načinom, odnosno modusom. Slično Stevanoviću, i Stanojčić i Popović navode da se „za označavanje stava govornog lica prema još neostvorenoj radnji, odnosno stanju upotrebljavaju glagolski oblici koji se nazivaju načinima (modusima)“ (Stanojčić i Popović 1977: 101). Ova definicija ukazuje na dodatne parametre za definisanje modalnosti koji se srijeću u definicijama koje nalazimo u domaćoj literaturi. Riječ je o „realizovanosti/nerealizovanosti radnje koja se glagolom kazuje“ (Trbojević- Milošević 2004: 121), odnosno realnosti/ irealnosti iskaza (Piper et. al: 2005). Prethodno naveden stav o komponentama relevantnim za određivanje značenja modalnosti u srpskom (srpskohrvatskom) jeziku se može dovesti u vezu sa kategorijom faktivnosti, pa će odnos modalnosti i faktivnosti biti predmet našeg razmatranja u dijelu koji slijedi.

5.1.1. Modalnost i faktivnost

Pripisujući veliki značaj otkriću koncepta faktivnosti za savremenu teorijsku sintaksu, Ivić u svojim radovima prepoznaje koncept faktivnosti kao sastavni dio relevantnog teorijskog okvira za analizu jezičkog materijala iz slovenskih jezika (Ivić: 1976; Ivić: 1977). Oslanjajući se na definiciju faktivnosti autora Pola i Kerol Kiparski, koji faktivnost vide kao „osobinu predikata glavne rečenice da svojim značenjem implicira istinitost onoga što se njegovom dopunom iznosi“ (Ivić 1977: 3), autorka u svom radu *Teorijsko-metodološki problemi slovenske sintakse vezani za koncept „faktivnosti“* uzima kriterijum istinitosti ne samo kao osnovu za razvrstavanje glagola na faktivne (*žaliti*), nefaktivne (*nadati se*) i kontrafaktivne (*praviti se*), već, citirajući Ružička, ukazuje na značaj ovog pojma za semantičko profilisanje modalnosti, odnosno modaliteta rečenice¹¹⁹:

„Kao što je u gramatici odavno uočeno i poznato, jedna ili zajednička osobina svih elemenata koji konstituišu lingvistički modalitet sastoji se u tome da oni stavljaju sadržaj rečenice, tj. stanje stvari opisanih u rečenici, u određeni odnos prema njihovom fakticitetu, dakle prema njihovoj realizaciji (Ivić 1977: 5)“.

¹¹⁸ Riječi srpski/srpskohrvatski ćemo koristiti u zavisnosti od toga da li je literatura na koju se pozivamo napisana na srpskom, odnosno srpskohrvatskom jeziku.

¹¹⁹ U odnosu na pojam modalnost, autorka pojmu modalitet pripisuje širi semantički opseg, budući da uključuje ono što se u klasičnoj gramatici podrazumijeva pod kategorijom modalnosti, ali i indikativa.

Dakle, odnos prema stvarnosti, tj. istinitost (činjeničnost) saopštenja ima ulogu u teorijskom osvjetljavanju modalnosti i faktivnosti, pa se s pravom može tvrditi da postoji veza između ova dva pojma. Na fonu prethodno navedenog su i primjeri iz slovenskih jezika, koje Ivić navodi u vezi sa obilježjem faktivnosti i modalnosti. Autorka navodi primjere iz makedonskog i poljskog jezika, koji sadrže implikativne predikate sa značenjem želiti ili *hteti*. Budući da se ovim glagolima u predikatu glavne klauze sugeriraju ideja da do ostvarenja onoga što se iznosi dopunom tek treba da dođe, jasno je da se može govoriti o nefaktivnosti, a otuda i modalnosti iskaza koji sadrže navedene predikate. Drugim riječima, nefaktivnost se signalizuje leksičkom semantikom glagola, koja u datim jezicima uslovljava upotrebu modalnih formi u zavisnoj rečeničnoj strukturi (makedonski jezik), odnosno upotrebu veznika specijalizovanih za nefaktivne situacije (poljski jezik) (Ivić 1977: 11).

Kada je riječ o formalnom planu, Ivić dalje konstatuje da za razliku od većine slovenskih jezika, srpskohrvatski jezik nema posebna formalna obilježja, kojima bi se ukazalo na nefaktivnost u smislu još uvijek nerealizovane radnje izražene zavisnom rečeničnom strukturom (Ivić 1977: 11). S druge strane, formalno obilježavanje nefaktivnosti u srpskohrvatskom jeziku moguće je u situaciji kada se želi naglasiti odsustvo izvjesnosti (4), ili kada se želi naglasiti nedostatak svake informacije o istinitosti onoga što se saopštava dopunskom rečenicom (5) (Ivić 1977: 11-13). U primjerima koje navodi Ivić, navedena značenja se signalizuju upotrebom modalne forme predikata u okviru zavisne relativne rečenice (4), ili upotrebom upitnog veznika *da li* (5):

(4) *Devojčica traži da joj kupimo lutku koja bi umela pevati.*

(5) *Ne vidim da li je neko ušao.*

O primjeru (4) se može govoriti kao modalizovanom iskazu ne samo na osnovu nefaktivnosti dopunske rečenice, već modalizaciji iskaza doprinosi i glagol *tražiti*, koji ima funkciju operatora deontičke modalnosti.

Slično M. Ivić, Riđanović konstatuje da se „razlika između faktivnih i nefaktivnih iskaza u srpskohrvatskom često izražava leksičkim elementima bez ikakvih gramatičkih „posljedica“ – isti oblik dopune, na primjer, se može javiti sa faktivnim *znati* i nefaktivnim *sumnjati* (Riđanović 1991: 212):

(6) *Znam da je došla.*

(7) *Sumnjam da je došla.*

Iako autor ukazuje na to da se o razlici između faktivnih i nefaktivnih iskaza u srpskohrvatskom može govoriti i na osnovu gramatičkih sredstava, Riđanović vidi najveći eksplanatorni potencijal u transformacionoj analizi, u okviru koje predstavlja različite sintaksičke manifestacije faktivnosti. U svojoj analizi, kao signale nefaktivnosti autor navodi sljedeće:

upotrebu veznika *da*, mogućnost upućivanja na objekat i logički subjekat nefaktivne rečenice sa *to* i *tako*, kada se navedene sintaksičke funkcije javljaju u formi klauze, te mogućnost nominalizacije predikata glavne klauze, dizanja subjekta, pomjeranja negacije iz zavisne u glavnu klauzu bez promjene značenja. Proučavanjem pojma faktivnosti se u svojim radovima bavi i Saavedra (Saavedra: 1991, Saavedra: 1993). Prihvatajući ideju Kiparskih o faktivnosti, autorka u radu *Semantičko modeliranje kategorije „faktivnost“* daje pregled karakteristika triju vrijednosti kategorije faktivnosti, koje posmatrano iz ugla semantike, figuriraju kao seme u leksičkoj semantici predikata u glavnoj rečenici, određujući tako status cijelog iskaza kao faktivan (npr. žaliti), kontrafaktivan (npr. *pretvarati se*) ili nefaktivan (npr. *nadati se*) (Saavedra 1991: 224). Drugim riječima, semantički domen faktivnosti uključuje podrazumijevanu informaciju od strane govornika o istinitosti zavisnog suda ili „semantičko izazivanje“- semantički elemenat glavnog predikata kojim se implicira istinitost zavisne predikacije (8- 9) (Saavedra 1991: 224; Saavedra 2000: 995):

(8) *Žalim što je Ivan došao.*

(9) *On je uspeo da joj uruči cveće.*

Kontrafaktivnost takođe uključuje podrazumijevanu informaciju ali o neistinitosti zavisne predikacije (10), dok nefaktivnost ne pretpostavlja niti istinitost, niti neistinitost zavisnog suda (11) (Saavedra 1991: 224):

(10) *Pretvarao sam se da ne vidim Mariju.*

(11) *Nadam se da je oluja već prošla.*

Autorka prepoznaje i značajnu ulogu formalnih činilaca u određivanju faktivnosti predikata. Drugim riječima, na faktivnost kao promjenljivu kategoriju može uticati negacija (12), kao i glagolski vid, budući da svršeni vid implicira faktivnost (13), a nesvršeni nefaktivnost (14) (Saavedra 1991: 225):

(12) *Đak nije uspeo da izađe.* (kontrafaktivan iskaz)

(13) *Oni su me naterali da ostanem.* (faktivan iskaz)

(14) *Oni su me terali da ostanem.* (nefaktivan iskaz)

U okviru istraživanja formalnih činilaca, Saavedra je proučavala i vezu između vrsta faktivnosti, veznika i strukture zavisne rečenice (Saavedra 2000: 996-1002). Za razliku od Ridanovića, Saavedra prepoznaje opoziciju veznika „što“ i „da“ kao signal za razlikovanje vrsta faktivnih predikata na osnovu njihove sintaksičke strukture. Autorka zaključuje da se može govoriti o tendenciji da se u faktivnim iskazima, gdje zavisna rečenica ima funkciju subjekta ili pravog objekta, upotrebljava veznik „da“, i da u semantičkoj strukturi glavnog predikata postoji semantički elemenat „podaci, informacija o nečemu s čime se nešto zbiva“ (npr. *umaći, raščuti se*) (Saavedra 2000: 996):

(15) *Njegovom bistrom oku nije umaklo da se ona naglo trгла.*

Isto tako, tipičnija je upotreba veznika što uz glavne predikate koji označavaju „reakciju kao rezultat neke radnje“, što se izražava u zavisnoj rečenici sa funkcijom objekta (npr. *besneti, diviti se, pokajati se*). Ipak, uz pojedine predikate sa pomenutim semantičkim obilježjem moguća je i upotreba veznika „da“ (npr. *obradovati se*). Dok se za kontrafaktivne iskaze vezuje upotreba veznika „da i „kao da“ (*pretvarati se, glumiti*), za nefaktivne iskaze su karakteristične „dve varijante za strukturu zavisne rečenice: *da* + indikativ ili *da*-konstrukcija (ponekad infinitiv)“ (Saavedra 2000: 999). Upotreba pomenutih struktura je uslovljena značenjem zavisne rečenice kojom se dopunjava nefaktivni glagol. Ukoliko se zavisnom rečenicom izražava još uvijek nerealizovana radnja ili stanje, obavezna je upotreba veznika *da* u *da*-konstrukciji (Saavedra 2000: 999):

(16) *Majka je počesto navijala da joj dovedem odmenu.*

Ukoliko zavisna rečenica, pak, označava tvrdnju i iskaz u najširem smislu obavezna je upotreba veznika *da*+indikativ:

(17) *Ocenio je da su Englezi bogati.*

Kao i M. Ivić, Saavedra određuje kao nefaktivne i iskaze u kojima se zavisna rečenica uvodi upitnom rječicom:

(18) *Vodiči su se sporili da li da idu levim pravcem.*

Budući da su u fokusu ovog rada jezičke jedinice sa obilježjem nefaktivnosti kao eksponenti modalnosti, treba ukazati na stav Saavedre da se nefaktivnost može identifikovati u sljedećim slučajevima (Saavedra 1991: 224, Saavedra 1993: 214, Saavedra 2000: 1001):

- a) kada je istinitost propozicije P uključena u oblast asercije, tj. onoga što se tvrdi (19);
- b) kada iskaz ne sadrži niti tvrdnju, niti presuponiranu informaciju o istinitosti/neistinitosti P (20);
- c) prilikom izražavanja još uvijek nerealizovanog događaja do izvršavanja glavne radnje (21);
- d) prilikom izražavanja radnje nelokalizovane u vremenu ili ponavljane radnje (22).

(19) *Ja mislim, smatram, tvrdim da je Ivan kriv.*

(20) *Nadam se da je oluja prošla.*

(21) *poveriti nekome da nešto uradi*

(22) *navikavati se u nesvršenom vidu*

Po našem mišljenju, od primjera koje autorka navodi u modalizovane iskaze se mogu svrstati samo rečenice u kojima su upotrijebljeni glagoli *misliti, smatrati* i *nadati se* (19, 20). Upotrebom glagola *misliti* i *smatrati* se izražava epistemički sud govornika, dok glagol *tvrditi* ukazuje na kategorički sud, odnosno faktivnost. Glagol *nadati se* (20) ne

implicira ni istinitost, ni neistinitost propozicionog sadržaja, pa se stoga ovaj nefaktivni glagol može smatrati eksponentom modalnosti. U ostalim primjerima, glagoli kojima se označavaju nerealizovani događaj (21), ponavljana radnja ili radnja nelokalizovana u vremenu (22) se ne smatraju signalima modalnosti. Na osnovu prethodno navedenog, možemo zaključiti da se (ne)faktivnost kao semantičko-sintaksička kategorija prepliće sa kategorijom modalnosti u srpskom (srpskohrvatskom) jeziku na osnovu mogućnosti identifikovanja određene komponente značenja, koja pripada i domenu (ne)faktivnosti i modalnosti. Riječ je o istinitosti/neistinitosti onoga što se saopštava, odnosno neodređenosti u pogledu istinitosti onoga što se saopštava. Na planu sintakse, možemo konstatovati da se nefaktivnost i modalnost vezuju za upotrebu veznika *da* i *da li*.

U prilog tezi o preplitanju kategorije faktivnosti i modalnosti govore i lingvističke analize u kojima se nefaktivni glagoli opisuju kao eksponenti epistemičke modalnosti. Trbojević- Milošević zastupa stav da se o nefaktivnim glagolima kao modalizatorima propozicije može govoriti u svijetlu činjenice da govornik njima „naznačava stepen svog opredeljenja prema istinitosti propozicije, ali ne donosi kategorički sud“ o „istinitosti i neistinitosti kao krajnjih tačaka kontinuuma“ (Trbojević- Milošević 2004: 165). Oslanjajući se na teorije metaforičke ekstenzije i epistemičke deikse, autorka navodi glagole *verovati*, *misliti* i negaciju glagola *znati* kao sredstva za izražavanje epistemičke distance od istinitosti propozicije, uz napomenu da negacija glagola *znati* može signalizirati i prikrivenu faktivnost ili kontrafaktivnost (Trbojević-Milošević 2004: 165-6). Stoga, autorka konstatuje da se o nefaktivnosti, a otuda i modalnosti, može zapravo prije govoriti u vezi sa iskazima koji sadrže odrični oblik glagola *znati* i uputni oblik *da li* kojim se uvodi klauza koja predstavlja propoziciju, o čemu govori i M. Ivić (Ivić 1976: 140, Trbojević-Milošević 2004: 167):

(23) *Ne znam da li azot mrzne na sobnoj temperaturi.*

(24) *On ne zna da li azot mrzne na sobnoj temperaturi.*

Ovakvi iskazi, prema Trbojević- Milošević, pripadaju vrsti iskaza sa „neutralnim stepenom modalizacije“, implicirajući, u jednakoj mjeri, istinitost ili neistinitost propozicije. Za razliku od Katajnovog stanovišta da je modalnost uvijek vezana za prvo lice, navedeni primjeri mogu poslužiti kao potvrda zaključka Trbojević- Milošević da kod epistemičke modalnosti, enkodirane upotrebom nefaktivnih glagola, izvor modalnosti ne mora biti govornik, već se, kao što pokazuje primjer (24), o modalnosti može i izvještavati.

Rečenice koje sadrže glagol *znati* je iz ugla faktivnosti analizirala i M. Ivić. Ivić ukazuje na različitu mogućnost strukturiranja dopuna glagola *znati* u zavisnosti od „obaveštenosti govornog lica o stvarima o kojima govori i njegove spremnosti da svoju oba-

veštenost jezički eksplicira“ (Ivić 1976: 140). Stoga govornik odabira upotrebu dopunske rečenice sa veznikom *da* kada želi da signalizuje da raspolaže informacijom o istinitosti saopštenja o kojem je riječ (25), dok je dopuna glagola znati uvedena veznikom *da li* svojstvena onim situacijama kada govornik nema uvida u istinitost saopštenja, odnosno ne želi da se o tome izjasni (26) (Ivić 1974: 140):

(25) *On zna da se Brno nalazi u Čehoslovačkoj.*

(26) *On zna da li se Brno nalazi u Čehoslovačkoj.*

Autorka navodi i da su različite verzije zavisnih rečenica kojima se dopunjuje negirana forma glagola *znati*- sa faktivno obilježenim *da* (27) i faktivno neobilježenim *da li* (28) - motivisane stavom govornog lica prema sadržaju iskaza (Ivić 1974: 140):

(27) *Ona ne zna da se Brno nalazi u Čehoslovačkoj.*

(28) *Ona ne zna da li se Brno nalazi u Čehoslovačkoj.*

Dopunskom rečenicom koju uvodi faktivno neobilježeni veznik *da li* se implicira to da autor ne raspolaže podatkom o istinitosti propozicije, ili o tome ne želi da se izjasni, što doprinosi modalizaciji iskaza. Prethodno pomenute interpretativne mogućnosti se mogu dovesti u vezu sa Saavedrinom konstatacijom o mogućnosti razlikovanja tzv. nenamjerne (ukoliko govornik ne zna) ili namjerne (ukoliko govornik ne želi da se izjasni o tome šta zna) (Saavedra 1993: 215) nefaktivnosti.

Kada je riječ o ranije pomenutom glagolu *misliti*, u literaturi nailazimo na različita određenja ovog glagola kao faktivnog/nefaktivnog glagola sa epistemičkim ili evidencijalnim značenjem. Saavedra smiješta ovaj glagol u klasu glagola koji svoju faktivnost mijenjaju u zavisnosti od faktivnosti zavisne propozicije. Drugim riječima, ovaj glagol poprima obilježje faktivnosti upotrebom dopune koja se uvodi strukturom *o čemu*, kojom se signalizira da informacija koja čini sadržaj zavisne propozicije za govornika predstavlja činjenicu. Nefaktivnost, s druge strane, se potvrđuje upotrebom veznika *da* koji uvodi zavisnu propoziciju (Saavedra 1993: 210):

(29) *Sada mislim o tome da je Ivan kriv.*

(30) *Sada mislim da je Ivan kriv.*

Opredjeljujući se da interpretaciju glagola *misliti* smjesti u okvir teorije metaforičke ekstenzije, gdje premise figuriraju kao osnova za logičko zaključivanje, Trbojević- Milošević određuje glagol *misliti* kao nefaktivni glagol koji svojom semantikom pripada domenu epistemičke modalnosti (Trbojević- Milošević 2004: 166). Oprečno mišljenje nalazimo u radu Popovićeve, autorke koja tvrdi da se glagolom *misliti* zapravo prenosi evidencijalno značenje, budući da se njime ukazuje da je izvor informacije, koja čini osnovu propozicije, logičko zaključivanje govornog lica na osnovu raspoloživih činjenica (Popović 2010:

21). Ovakvi stavovi autorki su zapravo u skladu sa širim, odnosno užim shvatanjem epistemičke modalnosti kao kategorije koja uključuje, odnosno isključuje evidencijalnost, dajući tako evidencijalnosti status odjelite kategorije. Opisujući semantičku strukturu evidencijalnosti, Popovićeva ipak dopušta da u se u nekim slučajevima može govoriti o preklapanju modalnosti i evidencijalnosti usljed aktiviranja određenih epistemičkih komponenti, koje autorka inače ubraja u fakultativne činioce evidencijalnosti¹²⁰.

Pored glagola *misliti* i *verovati*, Trbojević- Milošević ubraja i glagole *izgledati* i *činiti se* u kategoriju nefaktivnih glagola, s tim da napominje da bi iskaze koji sadrže ove glagole prije trebalo smatrati evidencijalnim iskazima nego epistemičkim sudovima. Analizirajući primjere (31) i (32), autorka navodi da se upotrebom glagola *izgledati* i *činiti se* govornik ograđuje od istinitosti propozicionog sadržaja, do kojeg dolazi deduktivnim putem na osnovu direktnih dokaza (Trbojević- Milošević 2004: 168):

(31) *Izgleda (mi) da će Lazio pobediti Partizan.*

(32) *Čini (mi) se da je bila neka silueta na prozoru.*

U vezi sa navedenim primjerima se i konstatuje da se upotrebom ili neupotrebom lične zamjenice prvog lica jednine (a moguća je i množina) u dativu, distanca od istinitosti propozicije subjektivizuje ili relativno objektivizuje (Trbojević- Milošević 2004: 168). Popovićeva, pak, smatra da se o subjektivizaciji i objektivizaciji distance od istinitosti propozicije upotrebom navedenih glagola uz dativ lične zamjenice može zapravo govoriti na osnovu semantike datih glagola. U semantičkom obrazloženju ovih glagola autorka se oslanja na „faktor posmatrača“, „koji se u slučaju glagola *činiti se* poistovećuje sa govornim licem (dominira percepcija), a u slučaju glagola *izgledati* smešta unutar situacije koja se posmatra, te se njeni simptomi objektivizuju i navode na zaključivanje putem dedukcije“, što se ilustruje sljedećim primjerima (Popović 2010: 33-34):

(33) *Čini mi se da pada kiša. Otkud znas? Vidim kapi na staklu.*

(34) *Izgleda mi da je ova predstava odlična. Zašto tako misliš? Dobar je reditelj.*

Popovićeva takođe konstatuje da odsustvo ili prisustvo lične zamjenice u dativu uz glagole *činiti se* i *izgledati* pruža osnovu za identifikaciju tih glagola kao eksponenata različitih tipova evidencijalnosti. U svojoj analizi, autorka zaključuje da navedeni glagoli, upotrijebljeni sa dativom lične zamjenice, imaju funkciju eksponenata inferencijalne modalnosti time što upućuju na to kako je govorno lice došlo do informacije koju saopštava (35-36) (Popović 2010: 31):

(35) *Čini mi se da su mahnuli i šofer i kondukterka. (Primetio sam to u jednom trenutku)*

¹²⁰ U fakultativne činioce evidencijalnosti autorka ubraja: „1) modalne pokazatelje procene stepena verovatnoće propozicije od strane izvornog govornika; 2) modalne pokazatelje procene stepena verovatnoće propozicije od strane aktuelnog govornika koji prenosi stav izvornog govornika; 3) modalne pokazatelje težnje govornog lica da utiče na sagovornikovu recepciju informacije koju prenosi“ (Popović 2010: 20).

(36) *Izgleda mi da je uzorak malo „ukrivljen“.* (Zaključujem na osnovu onoga što vidim).

S druge strane, upotrebu glagola činiti se i *izgledati* bez zamjenice autorka dovodi u vezu sa raportativnom evidencijalnošću i tipičnom parentetičkom upotrebom, gdje se datim glagolima ukazuje na to da je izvor informacije neki drugi iskaz (37-38) (Popović 2010: 31-32):

(37) *Ona, čini se, nije se ni udavala.* (Neko mi je to rekao, ne sećam se ko).

(38) *Neko je, izgleda, opet provalio u prodavnicu.* (Komšinica mi je rekla).

5.2. Tipovi modalnosti

Najsveobuhvatniji pregled tipova modalnosti nalazimo u *Sintaksi savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica* (Piper, et.al 2005: 636). Načelno se pravi razlika između modalnosti u užem i širem smislu. Modalnost u užem smislu ili modalnost realnosti/irealnosti odnosi se na „predstavljanje propozitivnog sadržaja rečenice kao realnog ili na odsustvo takve kvalifikacije“ (Piper, et.al 2005: 637). Ovom definicijom se implicira da se ovaj tip modalnosti, koji se još označava kao objektivna ili asertivna modalnost, očitava u iskazima u kojima govorno lice određenu situaciju vidi kao nešto realno (određena realnost) (39), ili „kao nešto čija realnost nije izvjesna jer potencijalno pripada i domenima mogućeg, nužnog, uslovnog, hipotetičnog i slično“ (neodređena realnost) (40):

(39) *Jovan (ni)je slušao predavanje/ Jovan ne(slušao) predavanje/ Jovan ne(će) slušati predavanje.*

(40) *Jovan može da sluša predavanje/ Jovan bi slušao predavanje/ Jovane, slušaj predavanje/Ako bi Jovan slušao predavanje, bolje bi razumeo problem.*

Prema tome kako se modalnost shvata u ovom radu, modalizovanim ćemo smatrati samo one iskaze kojima se izražava neodređena realnost.

Deontička modalnost, kao vrsta realne/irealne modalnosti, podrazumijeva „kvalifikaciju situacije označene rečenicom sa deontičkim izrazom kao potrebne ili obavezne, neizbežne i sl.“ (Piper, et.al 2005: 638). U semantički domen deontičke modalnosti Piper i autori uključuju sljedeće pojmove: nužnost (41), mogućnost (42), spoljašnju prinudu (43), direktnu (44) i indirektnu (proskriptivna) obligatornost (45). Tipovi obligatornosti se, dalje u analizi, dovode u vezu sa neposrednim (neprijatelj u primjeru 44) i posrednim kauzatorom (osoba koja stoji iza donešenog propisa u primjeru 45), koji, zapravo, imaju funkciju deontičkog izvora (Piper, et.al 2005: 638-640), kojim se subjekat posredno ili neposredno kauzira na određeni postupak (Piper 1983: 171).

- (41) *To se mora završiti.*
 (42) *Moguće je da ona ode.*
 (43) *Bolesnik se mora lečiti.*
 (44) *Moraju da se povuku ispred neprijatelja.*
 (45) *Moraju da prijave učešće.*

Optativna modalnost se takođe ubraja među vrste realne/irealne modalnosti. Riječ je o vrsti modalnosti koja je u funkciji „iskazivanja želje govornog lica da se sagovorniku (ređe nekom drugom licu) nešto lepo ili ružno dogodi“, a prepoznaje se i u iskazima sa deziderativnim značenjem (Piper, et.al 2005: 641-643):

(46) *Zdravi bili!// Da vam se sve želje ispune!// Želja mu je da se vrati kuci./ Kad bi nam se bar ponekad javila.*

Modalnost u širem smislu ili subjektivna modalnost podrazumijeva široki spektar kvalifikacija koje govorno lice daje svom iskazu. Nekoliko je vrsta modalnosti (epistemička, imperceptivna, metajezikička, aksiološka i ekspresivna) koje Piper i autori određuju kao vidove subjektivne modalnosti.

Epistemičkom modalnošću se ukazuje na stepen uvjerenosti govornog lica u istinitost proposicionog sadržaja. U konstitutivne elemente epistemičkog modalnog okvira Piper i autori ubrajaju veću ili manju epistemičku distancu govornog lica u odnosu na istinitost proposicije, kao i procjenu realnosti proposicionog sadržaja, koja može biti utemeljena u mentalnom ili perceptivnom iskustvu (Piper, et.al 2005: 644):

- (47) *Ona je, po svemu sudeći, došla.*
 (48) *Ona je, očigledno, došla.*

Pojam imperceptivne modalnosti se odnosi na one iskaze čiji se sadržaj „kvalifikuje u svetlu činjenice da govorno lice nije izvor informacije koja se iznosi“ (Piper, et.al 2005: 644). S obzirom da izvori informacije mogu biti različiti, Piper i autori razlikuju različite tipove imperceptivnosti. U slučaju određene imperceptivnosti možemo govoriti o određenom izvoru informacije, tj. izvor na koji se govorno lice poziva je poznat i imenovan u iskazu (49). Neodređena imperceptivnost, s druge strane, podrazumijeva da izvor informacije ostaje neodređen, pri čemu se ističe da govorno lice iznosi informaciju „iz druge ruke“ (50) (Piper, et.al 2005: 645-646).

- (49) *Voz, kaže Pera, kasni.*
 (50) *Voz, kažu, kasni.*

U vezi sa imperceptivnošću u literaturi nailazimo i na drugačije stavove. Popovićeva određuje imperceptivnost kao vid ispoljavanja evidencijalnosti. Kao faktore koji određuju imperceptivnost kao vid ispoljavanja evidencijalnosti Popovićeva navodi prenošenje

informacije iz druge ruke uz izražavanje procjene istinitosti informacije koja se prenosi (Popović 2010: 18). Ovdje se čini umjesnim i osvrtanje na stav Trbojević- Milošević u vezi sa izrazima tipa *kažu*, kojima, kao što smo već naveli, Piper i autori ilustruju imperceptivnu modalnost. Po mišljenju Trbojević- Milošević izrazi *kažu*, *kaže se*, *priča se* priradaju domenu epistemičke modalnosti jer se njihovom upotrebom govorno lice ograđuje od bilo kakve evaluacije istinitosti propozicije (Trbojević- Milošević 2004: 172). Drugim riječima, navođenjem tuđih riječi govorno lice ne pruža nikakve garancije za istinitost propozicije, pa se stoga može govoriti o njihovoj funkciji izražavanja epistemičke distance, što konstatuju i Piper i autori (Piper, et.al 2005: 645).

Popovićeva, pak, pomenute izraze klasifikuje kao eksponente raportativne evidencijalnosti sa neodređenim izvorom informacije (Popović 2010: 41).

Među tipovima modalnosti koje Piper i autori razlikuju su i metajezička, aksiološka i ekspresivna modalnost (Piper, et.al 2005: 647-648). I dok metajezička modalnost podrazumijeva upotrebu određenih izraza od strane govornog lica u cilju veće razumljivosti iskaza (51), aksiološka modalnost uključuje ocjenu valjanosti onoga što se iskazom saopštava u smislu valjanosti, korisnosti, poželjnosti sadržaja iskaza i sl. (52). Ekspresivnu modalnost karakteriše emotivan odnos govornog lica prema sadržaju prpopozicije, što se izražava upotrebom riječi i izraza sa ekspresivnom funkcijom (53).

(51) *On se bavi entomologijom, tj. naukom o insektima.*

(52) *Ona, srećom, dolazi.*

(53) *Jao, što je ovo lepo!*

Ovaj dio rada, koji smo posvetili definisanju pojma modalnosti i tipova modalnosti jasno ukazuje na mogućnosti tumačenja modalnosti kao kategorije koja uključuje, odnosno isključuje evidencijalnost. Stoga ćemo u dijelu koji slijedi obrazložiti na koji način je evidencijalnost kao odjelita kategorija predstavljena u literaturi o srpskom jeziku.

U domaćoj literaturi, evidencijalnost se određuje kao pojmovna kategorija koja „nalazi svoj izraz u propoziciji P koja se odnosi na situaciju S, koju je aktuelni govornik percipirao lično (direktno ili indirektno) ili saznao iz drugog izvora“ (Popović 2010: 17). Polazeći, dakle, od načelne podjele evidencijalnih markera na „one koji upućuju na lično iskustvo i one koji se koriste prilikom navođenja nekog prethodnog iskaza, uključujući i autocitiranje“ (Popović 2010: 19), Popovićeva pravi razliku direktne, indirektno i raportativne evidencijalnosti. U slučaju direktne i indirektno evidencijalnosti (prenošenje informacije iz „prve ruke“), autorka izvorom informacije koja se prenosi smatra lično iskustvo govornog lica, koje može biti direktno i indirektno, pa otuda i razlikovanje pomenutih tipova evidencijalnosti. I dok direktna evidencijalnost podrazumijeva prenošenje

informacije umetljene na ličnom iskustvu, koje je perceptivne prirode (54), lično iskustvo u osnovi indirektno evidencijalnosti (inferencijalna evidencijalnost) može biti zasnovano na logičkom zaključivanju (55), utisku koji govornik stiče o određenom predmetu ili pojavi na osnovu lične percepcije (56), ili opšteprihvaćenim stavovima, ustaljenim mišljenjima i sl. (57) (Popović 2010: 19- 29):

(54) *Vidim kako pada kiša.*

(55) *Komšinica izgleda/po svemu sudeći/očigledno sprema kolače.*

(56) *Sve je počelo naizgled slučajno...*

(57) *Poznato je da je zemlja deo Sunčevog sistema.*

Kada je riječ o raportativnoj evidencijalnosti ili prenošenju informacije iz „druge/treće ruke“, Popovićeva u svojoj analizi polazi od tipologije izvora informacije koja se prenosi, tj. određenog, neodređenog i uopštenog izvora, i dijeli markere raportativne evidencijalnosti na autoraportativne (58), određeno- raportativne (59) i neodređeno- raportativne (60) (Popović 2010: 37- 41):

(58) *Kao što sam već rekao, nemačka preduzeća su od 2000. godine u Srbiji investirala više od 1 milijarde evra.*

(59) *Među njima je, kako javlja Rojters, bila i novinraka Anse...*

(60) *Priča se po gradu da su Srbi pravili neke zločine i da to sad ulazi u dnevne razgovore i to je jedan put ozdravljenja.*

Autorka u svom radu daje pregled markera različitih tipova evidencijalnosti u srpskom jeziku, i kao što smo već ranije rekli konstatuje da je u nekim slučajevima moguće preklapanje modalnosti i evidencijalnosti. Kada je riječ o inferencijalnoj evidencijalnosti, autorka smatra da se o zastupljenosti epistemičke komponente može govoriti u vezi sa iskazima u kojima glagoli percepcije kao markeri inferencijalne evidencijalnosti gube svoju perceptivnu prirodu i prelaze u nefaktivne glagole (Popović 2010: 30):

(61) *Vidim (=mislim) da si naučio domaći. – „Zaključujem da si naučio domaći zadatak na osnovu rezultata koje pokazuješ“.*

U slučaju raportativne evidencijalnosti do aktiviranja epistemičke komponente dolazi u sljedećim kontekstima: a) gdje je izvor primarne informacije konkretno govorno lice, a procjena stepena vjerovatnoće aktuelnog govornika varira od sumnje do tvrdnje da sadržaj propozicije P odgovara/ne odgovara realnoj situaciji S (62); b) kada prilikom upotrebe dva markera evidencijalnosti, koji upućuju na neodređeni, odnosno određeni izvor informacije, jedan od njih- u datom primjeru *navodno*- preuzima modalnu funkciju procjene vjerovatnoće istinitosti propozicije (63) (Popović 2010: 27-28):

(62) *Mama je navodno rekla da se vraća u sedam.*

(63) *Navodno sam rekao da će se mama vratiti u sedam.*

5.3. Modalni glagoli

Postojeća literatura ukazuje na različite pristupe kada je riječ o definisanju, određivanju članova grupe modalnih glagola i njihovoj analizi. U starijoj literaturi modalni glagoli *morati, moći, trebati, hteti, smeti, umeti, želeti* se uglavnom spominju sporadično, kao glagoli nepotpunog značenja koji „modalizuju značenje glagola s kojim se kombinuju, tj. pokazuju da se data situacija ne iznosi kao realna, nego kao situacija koja se mora, može, hoće i sl. realizovati“ (Stanojčić i Popović 1997: 247-248). Drugim riječima, modalni glagoli učestvuju u formiranju složenog predikata koji je u funkciji izražavanja ličnog stava subjekta prema onome što se cijelim predikatom iznosi (Stevanović 1969: 598, 662). Slično određenje modalnih glagola nalazimo i u novijoj literaturi: „modalni glagoli izvode izvan okvira modalne kategorije realnosti značenje punoznačnog glagola s kojim ulaze u predikatsku konstrukciju... uvođenjem modalnog glagola u predikat realnost značenja punoznačnog glagola više nije izvesna, nje možda ima, a možda je nema“ (Piper 2005b: 312). Kada je riječ o novijoj literaturi, moguće je uočiti dva pristupa proučavanju modalnih glagola. Naime, većina autora se u svojim radovima bavi određivanjem semantičkih komponenti modalnih glagola ili analizom njihovih dopuna. S tim u vezi, dio koji slijedi biće posvećen predstavljanju postojećih opisa modalnih glagola, za čiju identifikaciju autori koriste određeni niz kriterijuma.

Trbojević- Milošević kao relevantne kriterijume za svrstavanje glagola u grupu modalnih glagola navodi nesamostalnost značenja, zastupljenost određenih značenskih komponenti (nužnost, mogućnost, obaveza, dozvola i dinamička sposobnost) u semantičkom domenu modalnih glagola koji u strukturi iskaza imaju funkciju modifikatora propozicije (2004: 155). Zvekić- Dušanović se u svojoj analizi takođe bavi kriterijumima za izdvajanje modalnih glagola u srpskom jeziku i zaključuje da se modalni glagoli u srpskom prepoznaju po svojoj semantičkoj nepotpunosti, sintaksičkoj nesamostalnosti, tj. obaveznoj glagolskoj dopuni u obliku infinitiva ili u vidu konstrukcije *da + prezent*, kao i identičnosti subjekta modalnog glagola i glagola u dopuni (2011: 38-41). Ipak, autorka konstatuje i da navedeni kriterijumi nisu primjenjivi na sve situacije u kojima se modalni glagol može pojaviti (2010: 147).

Ovdje se čini uputnim ukazati i na Hansenovo zapažanje da se modalni glagoli u srpskom jeziku mogu izdvojiti na osnovu određenih semantičkih i morfo-sintaksičkih svojstava (2007: 31). Naime, polazeći od definicije modalnih glagola kao polifunkcionalnih sredstava za izražavanje modalnosti (2007: 34), Hansen pravi razliku između modalnih glagola u užem smislu (engl. *fully-fledged modal auxiliaries*) i polumodala (engl. *semi auxilia-*

ries). U semantičkom smislu, polifunkcionalnost modalnih glagola u užem smislu se ogleda u dijapozonu modalnih značenja koje dati glagoli enkodiraju, i upravo se po tom semantičkom obilježju modalni glagoli u užem smislu razlikuju od polumodala, koji predstavljaju sredstva za izražavanje samo jednog tipa modalnog značenja. Prema Hansenu, polumodali se, u semantičkom smislu, ne razlikuju od leksičkih sredstava za izražavanje modalnosti, budući da se, po mišljenju autora, i leksički eksponenti mogu dovesti u vezu sa samo jednim tipom modalnog značenja (2007: 34). Na sintaksičkom planu, punopravni modalni glagoli pokazuju sljedeća obilježja: a) modalni glagoli mogu imati animatni i neanimatni subjekat; b) upotrebljavaju se sa glagolima nulte valencije; c) podliježu pasivizaciji bez promjene referencijalnog značenja; d) ne dodjeljuju tematsku ulogu subjektu (Hansen 2007: 35). U odnosu na prethodno pomenute kriterijume, Hansen u modale u užem smislu ubraja glagole *moći, morati, trebati i valjati*, dok bi grupi polumodala pripadali *hteti, imati i smeti* (Hansen 2007: 36). Ipak, Hansenovu klasifikaciju ne uzimamo kao konačnu, budući da se određivanje skupa i klasifikacije modalnih glagola razlikuju od autora do autora. Nakon ovog uvoda u problematiku proučavanja modalnih glagola u srpskom jeziku, u dijelu koji slijedi predstavimo postojeće opise modalnih glagola.

5.3.1. Glagol MORATI

Kada je riječ o glagolu *morati*, ovaj glagol se u literaturi određuje kao nosilac epistemičkog, deontičkog i dinamičkog značenja. Prema Piperu, glagol *morati* može dati dva tipa modalnih okvira rečenici u kojoj je ovaj glagol upotrijebljen. S tim u vezi, Piper uočava razliku između autorskog okvira, „kojim se izražava odnos govornog lica prema iskazu“ (64) i subjekatskog okvira, kojim se izražava odnos subjekta prema predikatu (65-66) (1983: 167).

(64) *Mora da uzima lek čim ozdravlja.*

(65) *Mora da uzima lek jer mu je lekar tako rekao.*

(66) *Mora da uzima lek da bi ozdravio.*

Uvodeći i pojam inkluzivnost, koji bi se odnosio na uključivanje govornog lica u modalni okvir rečenice, Piper dalje razlikuje dvije vrste inkluzivnih značenja- persuazivno i dezi-derativno značenje glagola *morati* (1983: 168). U značenjske komponente persuazivnog značenja glagola *morati* Piper ubraja „uverenost govornog lica u realizaciju onoga što je sadržano u diktumu“ i „prividnu apsolutnu izvesnost“, pa se, po mišljenju autora, može govoriti o dvijema kategorijama persuazivnog značenja glagola *morati* - neapodiktičkom (67) i pseudo-apodiktičkom (persuazivno-apodiktičkom) značenju (68) (Piper 1983: 168).

(67) *Mora da će naši pobediti.*

(68) *Naši moraju pobediti jer su izrazito bolji.*

Na osnovu primjera koje autor navodi kao ilustraciju neapodiktičkog persuazivnog značenja glagola *morati*, kojim se izražava određeni stepen uvjerenosti govornog lica u vezi sa sadržajem propozicije (67), i mogućnosti njegove supstitucije sinonimičnim modalnim riječima i izrazima kao što su: *sigurno, svakako, bez sumnje, verujem da...*, (Piper 1983: 168) možemo uočiti analogiju između neapodiktičkog persuazivnog i epistemičkog značenja. Domenu epistemičke modalnosti svakako pripada i pseudo-apodiktičko značenje glagola *morati*, koje implicira komponentu „sasvim sigurno znam“, koja je „prisutna u rečenicama u kojima je glagol *morati* upotrebljen u pravom apodiktičkom značenju, npr. *Voda mora da proključa na 100⁰ C, Sve što živi mora i da umre i tome sl.*“ (Piper 1983: 168-9). Baveći se analizom glagola *morati* kao sredstvom za izražavanje jakog epistemičkog suda u srpskom jeziku, Trbojević- Milošević konstatuje da upotreba glagola *morati* u pseudo-apodiktičkom značenju predstavlja „izvanrednu ilustraciju teze o jedinstvenoj semantičkoj osnovi modalnih glagola u srpskom jeziku“ (2004: 157). Po mišljenju autorke, u primjeru (68) dolazi do stapanja epistemičkog i deontičkog značenja, što dovodi do lociranja epistemičkog značenja na samom kraju deontičkog gradijenta. Takav stav autorka potkrepljuje sljedećom parafrazom: *Okolnosti (među kojima je izrazita prednost u kvalitetu našeg tima) zahtevaju da naš tim pobedi*, i dodaje da se glagol *morati* može tumačiti i u smislu enkodiranja obaveze tima da pobjedi, pri čemu se govornik percipira kao izvor koji nameće obavezu, koju autorka određuje kao virtuelnu jer se ne može govoriti o prihvatanju autoriteta od strane tima. (Trbojević-Milošević 2004: 157).

Kada je riječ o deziderativnom značenju glagola *morati*, kao karakterističnu značenjsku komponentu glagola Piper izdvaja pretpostavku o benefaktivnosti u odnosu na lice koje je subjekat glavne rečenice (1983: 168-9), tako da bi interpretacija primjera (69) mogla da glasi: *Veoma želim da se vidimo.*

(69) *Moramo se opet videti.*

U Piperovoj analizi, kao obilježja semantičkog domena glagola *morati* pominju se i pojmovi obligatornost i necesitativnost, što zajedno sa značenjskom komponentom deziderativnosti omogućava svrstavanje glagola *morati* u domen deontičke modalnosti. I dok se deziderativnost dovodi u vezu sa kriterijumom inkluzivnosti, značenja obligatornosti i necesitativnosti se percipiraju kao „nemarkirana prema kriterijumu uključivanja govornog lica u modalni okvir“ (Piper 1983: 170). S druge strane, razlika između obligatornog i necesitativnog *morati* se objašnjava preko pojma faktivnosti. Piper ističe da obligatorno *morati*, npr.: *On je morao da bježi od psa*, implicira faktivnost, što nije slučaj sa necesi-

tativnim *morati*, kojim se ne implicira realizacija sadržaja propozicije, već se njime konstatuje postojanje „neophodne potrebe“: *On je morao da se čuva sunčanice* (1983: 171). Dalje, praveći razliku između direktne i indirektne obligatornosti, o čemu je ranije bilo riječi, Piper kao semantičke ekvivalente direktno obligatornom *morati* navodi analitičke konstrukcije *biti primoran*, *biti prisiljen*, *biti nateran*, *biti prinuđen* i sl., dok bi glagolu *morati* sa značenjem indirektne/proskriptivne obligatornosti bile ekvivalentne sljedeće konstrukcije: *biti dužan* ili *biti obavezan* (Piper 1983: 172). Kada je riječ o necesitativnom *morati*, Piper vidi semantičke ekvivalente u konstrukcijama kao što su: *biti neophodno potreban* i *biti nužan* (Piper 1983: 172).

Treba istaći i to da u određivanju semantičke strukture direktno obligatornog *morati* Piper polazi od pojma mogućnosti izraženog glagolom *moći*, i konstatuje da je značenje glagola *morati* izvedeno negacijom iz značenja mogućnosti, pri čemu je jedna negacija sadržana u glavnoj, a druga u dopunskoj rečenici (Piper 2005b: 639-640):

(70) *Mora da govori.*

(71) *Ne može da ne govori.*

Proskriptivna obligatornost, pak, po mišljenju Pipera zahtijeva drugačije parafraze (72b, 73b), budući da bi negacijom glagola *moći* dobili iskaze sa drugačijom semantičkom vrijednosti (Piper 2005b: 639):

(72) a *Svi moraju da spavaju.*

b *Niko ne sme biti budan.*

(73) a *Svi moraju biti prisutni.*

b *Niko ne sme biti odsutan.*

Na planu sintakse, kao indikatori epistemičkog, odnosno deontičkog značenja glagola *morati* izdvajaju se red riječi i bezličnost oblika. Stoga se bezličnost oblika glagola *morati* i prepozicija u odnosu na subjekat vezuju za epistemičku (74), a upotreba finitnih oblika i postpozicija za deontičku modalnost (75) (Piper 1983: 168):

(74) *Mora da on radi.*

(75) *On mora da radi.*

Ima i autora koji glagolu *morati* pripisuju značenja iz domena dinamičke i motivacione modalnosti. Polazeći od pojmova *mogućnosti*, *nužnosti* i *volje* kao ključnih pojmova za tumačenje modalnih značenja, Hansen određuje glagol *morati*, između ostalog, i kao operatora dimamičke modalnosti kada se njime označava objektivna nužnost (2007: 35):

(76) *Kada se stanje u zemlji sredilo, vratio sam se sa nešto zarađenih para, koje su se brzo potrošile. Morao sam ponovo da potražim neki posao, ali posla u Valjevu nije bilo.*

Ovdje se čini umjesnim ukazati na vezu između značenja objektivne nužnosti i necesitativnosti o kojoj govori Piper, budući da glagol *morati* u oba primjera ukazuje na postojanje određenih okolnosti koje nameću potrebu za određenom radnjom. Nešto drugačiji opis glagola *morati* nalazimo u analizi D. Zvekić- Dušanović (2010). Poput prethodno pomenutih autora, i Zvekić - Dušanović svrstava glagol *morati* u grupu modalnih glagola sa epistemičkim značenjem, kada se ovim glagolom iskazuje visok stepen uvjerenosti u istinitost propozicije (2010: 150). Međutim, autorka navodi i da glagol *morati* može izražavati motivacionu modalnost, kada je ovaj glagol upotrijebljen kao indikator spoljašnjeg (77) i unutrašnjeg podsticaja (78) (Zvekić- Dušanović 2010: 152-4):

(77) *Mora da izađe na ispit.*

(78) *Moram malo da predahnem.*

Ovakve semantičke interpretacije glagola *morati* svoje utemeljenje imaju u teoriji koja u analizu modalnih značenja uvodi pojam motiva (Zvekić- Dušanović 2010: 146). Riječ je o pojmu koji, može se reći, pokriva značenja koja tradicionalno pripadaju semantičkom domenu deontičke i dinamičke modalnosti. Drugim riječima, „podsticaj drugog lica, unutrašnja potreba, situativno uslovljena neophodnost, kao i dozvola, sposobnost i situativno uslovljena mogućnost“ se u analizi Zvekić- Dušanović tumače kao „osnova, baza, pokretačka snaga neke akcije, tj. kao motiv“ (2010: 146). Imajući u vidu navedene značenjske komponente, semantička struktura motivacione modalnosti se, po mišljenju autorke, može posmatrati kao dvodimenzionalni tip u kojem bi jednu dimenziju činili podsticaj i mogućnost, a drugu spoljašnjost i unutrašnjost (Zvekić- Dušanović 2010: 146). Daljom razradom koncepta motivacione modalnosti se dolazi do preciznijeg određenja spoljašnjeg i unutrašnjeg podsticaja u smislu „delovanja na subjekat s ciljem da on ostvari situaciju označenu u dopuni“, odnosno „potrebe, volje, želje subjekta koja je usmerena na ostvarivanje neke situacije“ (Zvekić- Dušanović 2010: 154, 156). S druge strane, pojam spoljašnje mogućnosti obuhvata značenja „dozvole ili spoljašnjih okolnosti koje omogućavaju ostvarivanje neke situacije“, dok bi se unutrašnja mogućnost odnosila na „sposobnost subjekta za vršenje neke radnje“ (Zvekić- Dušanović 2010: 157, 158).

5.3.2. Glagol MOĆI

Glagol *moći* je modalni glagol u čije se komponente značenja ubrajaju pojmovi mogućnosti, dozvole i sposobnosti, što ukazuje na to da se ovaj glagol može javiti u funkciji eksponenta epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti. (Trbojević-Milošević 2004: 159). Kada funkcioniše kao pokazatelj epistemičke modalnosti, glagol *moći* uka-

zuje na „srednji stepen vjerovatnoće“ (79)¹²¹ (Hansen 2007: 34). Kao indikator deontičke modalnosti, ovaj glagol znači dozvolu, ili, prema Zvekić- Dušanović, spoljašnju mogućnost (80) (2010: 154). U svojstvu operatora dinamičke modalnosti, glagol *moći* enkodira značenje sposobnosti ili umijeća da se nešto čini (Trbojević- Milošević 2004: 159), tj. značenje unutrašnje mogućnosti (81) (Zvekić- Dušanović 2010: 154). Domenu dinamičke modalnosti pripada i značenje objektivne mogućnosti, koja nastaje sticajem okolnosti (cirkumstancijalna mogućnost) (Hansen 2007: 34; Zvekić- Dušanović 2010: 153) (82).

(79) *Žena je mogla imati 20 godina.*

(80) *Niko ne može glasati bez podnošenja dokaza o svom identitetu.*

(81) *Ujak je mogao da izjavi ljubav na četiri jezika, ovo je naučio iz priručnika Ljubav u celom svetu, sa sličicama.*

(82) *S pasošem sam bar mogao slobodno da se krećem.*

Baveći se analizom glagola *moći*, Trbojević-Milošević dolazi do zaključka da je, za razliku od engleskog, u srpskom jeziku teško razlikovati pomenute tipove modalnosti u rečenicama u kojima je glagol *moći* upotrijebljen u funkciji eksponenta modalnosti, što se može ilustrovati sljedećim primjerom (Trbojević-Milošević 2004: 159):

(83) *... i najneviniji komentar mogu da shvate kao tešku kritiku, što ih može još dublje gurnuti u bolest.*

Stoga, u slučaju epistemičkog čitanja glagola *moći* autorka predlaže parafrazu: *Moje premise (i dostpuni dokazi) me ne sprečavaju da zaključim...* (84), dok bi za slučajevne dinamičke modalnosti u smislu dinamičke sposobnosti bila adekvatna parafraza: *Ja, ti, neko... sam/si/je sposoban da/ imati sposobnost...* (85). Budući da u glagolu *moći* prepoznaje i sredstvo za izražavanje sporadičnog, egzistencijalnog značenja, autorka za ovaj aspekt značenja glagola predlaže parafrazu koja bi sadržala neki egzistencijalni kvantifikator, kao što je *ponekad* ili *neki* (86) (Trbojević-Milošević 2004: 159):

(84) *Moje premise (i dostpuni dokazi) me ne sprečavaju da zaključim da najneviniji komentar shvataju kao tešku kritiku...*

(85) *Imaju sposobnost da i najneviniji komentar shvate kao...*

(86) *Ponekad i najneviniji komentar shvataju kao... i to ih ponekad gura u još dublju bolest.*

U sintaksičkom smislu, moguće je govoriti o uslovljenosti epistemičke interpretacije – kao jedine moguće, upotrebom bezličnih oblika glagola *moći* (87)¹²². Naime, Trbojević-Milošević objašnjava da se o bezličnoj formi kao indikatoru epistemičkog čitanja glagola *moći* može govoriti na osnovu same prirode epistemičke modalnosti, koja se

¹²¹ Primjeri 79- 82 su preuzeti od Hansena (2007: 34).

¹²² Primjer (87) je preuzet od Trbojević- Milošević 2004: 160.

„nalazi van propozicije“, tj. „spolja modifikuje celu propoziciju, za razliku od korenske modalnosti koja je ugrađena u propoziciju i koja je modifikuje iznutra“ (2004: 160). Drugim riječima, dok lični glagolski oblik glagola *moći* pruža osnovu za različite interpretacije značenja modalnog glagola (83), bezlični oblik nesumnjivo ukazuje da je u pitanju epistemička interpretacija.

(87) *Može se lako desiti da prođu i obrnutim smerom na najbrži i najgadniji način.*

5.3.3. Glagol TREBATI

U literaturi, glagol *trebati* se navodi kao eksponent slabije deontičke i epistemičke modalnosti (Piper 2005b: 640; Trbojević-Milošević 2004: 161). Za ovaj glagol se kaže da pripada domenu deontičke modalnosti na osnovu značenja nužnosti i potrebe, pri čemu se nužnost koju izražava glagol *trebati* označava kao „slabija nužnost“ (Piper 2005b: 640). Pored značenja nužnosti i potrebe, Kordić navodi i druga značenja glagola *trebati*, koja inherentno pripadaju domenu deontičke modalnosti: oslabljeni zahtjev, nalog, preporuka (2002: 186). U skladu sa teorijom Zvekić- Dušanović, riječ je o glagolu kojim se izražava motivaciona modalnost tipa spoljašnji podsticaj (2010: 152). Ima i autora koji glagol *trebati* svrstavaju u eksponente slabije epistemičke modalnosti, koja se određuje kao epistemička modalnost koja je jača od modalnosti izražene glagolom *moći*, a slabija od modalnosti koju izražava glagol *morati* (Trbojević-Milošević 2004: 161; Zvekić- Dušanović 2010: 150). Validnost ovakvog stava autorka Trbojević - Milošević dokazuje parafrazama za glagol *trebati*, koje sadrže glosu *obavezivati*, kojom se enkodira epistemička distanca koja je veća u odnosu na onu koja se izražava glagolom *morati* (2004: 162):

(88) *To treba da je moj muž.*

(89) *Moje premise me ne obavezuju da zaključim... ali dokazi mogu opovrgnuti moj zaključak.*

(90) *To mora da je moj muž.*

(91) *Moje premise i neposredni dokazi me primoravaju da zaključim...*

Drugim riječima, kao što autorka ističe: „prinuda nam ne ostavlja izbor, dok obavezu možemo i ne moramo ispoštovati“ (Trbojević-Milošević 2004: 162), tako da s pravom možemo reći da glagoli *morati* i *trebati* ukazuju na različite stepene opredjeljenja prema istinitosti propozicije.

I u slučaju ovog glagola literatura ukazuje na vezu između njegove bezlične upotrebe i epistemičkog značenja (Trbojević-Milošević 2004: 162), ali i na bezličnu upotrebu ovog glagola kada se njime izražava i deontičko značenje (Piper 2005b: 640). Izuzetak

predstavljaju primjeri u kojima se glagol *trebati*, praćen *da*- konstrukcijom, upotrijebljava u prošlom vremenu ili potencijalu. U takvim slučajevima, autor preporučuje upotrebu ličnog glagolskog oblika, a moguća je i upotreba bezličnog oblika glagola, ali na početku rečenice: ¹²³

(92) ? *Ja sam trebalo da počnem.*

(93) ? *Ja bih trebalo da počnem.*

(94) *Ja sam trebao da počnem.*

(95) *Ja bih trebao počnem.*

(96) *Trebalo je da ja počnem.*

(97) *Trebalo bi da ja počnem.*

S druge strane, Piper ukazuje na mogućnost upotrebe ličnog i bezličnog oblika glagola *trebati* ukoliko se dopuna glagola javlja u obliku infinitiva (Piper et. al: 2005: 640), pri čemu se upotreba ličnog glagolskog oblika navodi kao karakteristika zapadnog dijela srpskog govornog područja (Piper et. al: 2005: 640):

(98) *Treba početi.*

(99) *Trebaš početi.*

Ovakav stav se razlikuje od stava Stanojčića i Popovića (1997: 247) - autora koji insistiraju na bezličnoj upotrebi glagola *trebati* nezavisno od njegovog značenja. Sličan stav zastupa i Stevanović, s tim da autor primjećuje da je, uprkos jezičkoj normi, u svakodnevnom govoru rasprostranjena i upotreba glagola u ličnom obliku (1969: 604). Ovakvo stanje u jeziku konstatuje i Tanasić, i ukazuje na još jedno često odstupanje od norme i same strukture srpskog jezika. Riječ je o primjerima koji bilježe bezličnu upotrebu glagola *trebati* sa subjektom u nominativu, iako bezlično upotrijebljen glagol u srpskom jeziku, po pravilu, ne otvara sintaksičku poziciju rečeničnog subjekta (Tanasić 1995- 1996: 50-51):

(100)? *Oni su trebalo da otputuju.*

5.3.4. Glagol SMETI

Modalni glagol *smeti* se izdvaja kao glagol koji prevashodno ima značenje dozvole i zabrane (Hansen 2007: 37; Trbojević- Milošević 2004: 163- 164):

(101) *Mama, smem li da otvorim čokoladu? Smeš da je otvoriš, ali tek posle ručka.*

(102) *Biračko mesto nijednog trenutka ne sme biti ostavljeno bez nadzora.*

No, i pored pomenutih značenja, koje Zvekić–Dušanović prepoznaje kao vid spoljašnje mogućnosti deontičkog tipa, autorka smatra da se ovim glagolom mogu izraziti značenja

¹²³ Primjeri (92- 97) su preuzeti od Pipera 2005b: 641.

koja pripadaju domenu unutrašnje mogućnosti. Riječ je o upotrebi glagola *smeti* u funkciji izražavanja sopstvene smjelosti, odnosno usuđivanja subjekta da vrši neku radnju (2010: 153):

(103) *Volela bi da sme reći šta otvoreno misli.*

Literatura bilježi još i konstatacije o mogućoj epistemičkoj interpretaciji glagola *smeti* kada je ovaj glagol upotrijebljen u odričnom obliku ili potencijalu. Trbojević- Milošević tvrdi da je riječ o graničnim slučajevima, koji pružaju osnovu i za svrstavanje glagola *smeti* u domen kontrafaktivnosti usljed negiranja istinitosti propozicionog sadržaja (104), odnosno za približavanje glagola *smeti* kategoriji dubitativa upotrebom potencijala (105) (2004: 164):

(104) *To ne sme biti istina.*

(105) *To ne bi smelo biti istina.*

5.3.5. Glagoli HTETI i UMETI

Kada je u pitanju značenje glagola *hteti*, lingvisti su saglasni u tome da glagol *hteti* izražava volju i htjenje subjekta, što autorima daje osnovu za klasifikaciju ovog glagola kao eksponenta deontičke modalnosti (Hansen 2007: 37; Trbojević- Milošević 2004: 164). S druge strane, Trbojević- Milošević konstatuje da je moguće govoriti i o epistemičkom čitanju ovog glagola kada ovaj glagol ima sporadičnu, egzistencijalnu upotrebu, što je, po mišljenju autorke, bio slučaj i sa prethodno razmatranim glagolom *moći*:

(106) *Ta infekcija hoće/može jako da se pogorša u vlažnim uslovima.*

Sporadičnu, egzistencijalnu upotrebu autorka prepoznaje i u glagolu *umeti*, pa se, otuda, ovom glagolu, pored značenja iz domena dinamičke modalnosti (značenje sposobnosti), pripisuju i značenja vazana za epistemičku modalnost (Trbojević- Milošević 2004: 164):

(107) *Ta infekcija hoće/ume jako da se pogorša u vlažnim uslovima.*

Pored navedenih glagola u literaturi se u svojstvu modalnih glagola sporadično navode i glagoli *želeti*, *voleti*, *valjati* i *imati* kao eksponenti korenske modalnosti.

5.4. Leksički eksponenti modalnosti i evidencijalnosti u srpskom jeziku

Pored gramatikalizovanih eksponenata modalnosti, u srpskom jeziku je moguće identifikovati određeni skup leksičkih jedinica kojima se izražavaju različiti tipovi modalnih značenja. Iako detaljnije studije leksičkih eksponenata modalnosti za sada izostaju, u postojećoj literaturi ipak nalazimo dobru osnovu za dalja istraživanja. Na osnovu pregleda literature, moguće je konstatovati da u većini slučajeva analiza leksičkih eksponenata

modalnosti obuhvata izdvajanje modalnih komponenti koje su sastavni dio njihove leksičke semantike. Ovakav pristup analizi, čini se, odražava opšteprihvaćen stav da se takve leksičke jedinice mogu smatrati indikatorima modalnosti isključivo na osnovu njihove semantike (Hansen: 2007; Zvekić: 2011). Konsultovana literatura ukazuje na to da se u leksičke eksponente modalnosti ubrajaju glagoli, prilozi, imenice, pridjevi i određeni analitički izrazi. Kada je riječ o leksičkim glagolima kao eksponentima modalnosti, u literaturi se u najvećoj mjeri pažnja posvećuje nefaktivnim glagolima *verovati*, *misliti*, *znati*, *izgledati*, *činiti se*. Kako je o ovim glagolima već bilo riječi u dijelu posvećenom razmatranju odnosa između modalnosti i faktivnosti (v. 5.1.1.), težište pažnje u ovom dijelu će biti usmjereno na druge leksičke glagole, koje istraživači modalnosti takođe prepoznaju kao eksponente modalnosti. Drugim riječima, dio koji slijedi biće posvećen predstavljanju kauzativno-manipulativnih i perceptivnih glagola, zatim glagola govorenja, koji su razmatrani u okviru istraživanja modalnosti i evidencijalnosti u srpskom jeziku.

Prema Alanoviću, grupi kauzativno-manipulativnih glagola pripadaju glagoli sa značenjem prinude ili obligatnosti, o(ne)mogućavanja ili permisivnosti i podsticaja ili stimulativnosti (2011: 394). Imajući u vidu navedene semantičke komponente, jasno je da se može govoriti o vezi između kategorije modalnosti i kauzativnosti manipulativnog tipa, koju Alanović objašnjava preko pojmova kauzirajuće i kauzirane situacije, subagensa i supraagensa (2011: 394). Na taj način, u Alanovićevoj analizi okosnicu modalnog okvira čine „intencionalno i voluntativno delovanje supraagensa kako bi se u sferi subagensa inicirao željeni efekat u vidu promene njegovog stanja, raspoloženja ili u vidu podsticaja na odgovarajuće delovanje“, kao i „subagensova percepcija kauzirane situacije kao (ne) moguće, poželjene, nužne ili obavezne“ (2011: 394). Otuda se ranije navedene semantičke komponente-obligatnost, permisivnost i stimulativnost definišu u odnosu na relaciju subagens-supraagens, koncepte izvjesnosti, neizbjeznosti, (ne)mogućnosti i stimulativnosti (Alanović 2011: 395-400).

Kada je riječ o obligatnosti, Alanović navodi su „potpuna izvesnost i neizbeznost kauzirane situacije“ prototipična semantička obilježja ovog pojma (2011: 396). Drugim riječima, obligatnost označava „situaciju sa već realizovanom ili aktuelnom posledicom u trenutku njenog saopštavanja“ (Alanović 2011: 396). S formalne strane, semantička komponenta obligatnosti se prepoznaje u opšteprihvaćenim glagolima tipa *iznuditi*, *naterati*, *primorati*, *prisiliti* i sl. (Alanović 2011: 396). Riječ je, dakle, o glagolima koji kao svoje inherentno značenje imaju značenje prinude. No, kako značenje prinude može biti modifikavano kroz koncept „saglasnosti volja“ (Alanović 2011: 396), jasno je da se može govoriti o različitom stepenu izvjesnosti u pogledu realizacije kauzirane situacije, što

Alanović ilustruje sljedećim glagolima: *naterati: narediti: savetovati* (2011: 396). Ovdje se čini neophodnim ukazati na to da se, po našem mišljenju, leksičke jedinice u čijim se značenjima očitava rezultativnost, npr. *iznuditi, naterati* i sl., mogu samo uslovno smatrati eksponentima modalnosti, budući da se njima, kako i sam Alanović primjećuje, obezbjeđuje faktivnost iskaza (2011: 396). Naš zaključak se može dovesti u vezu i sa Saavedrinom konstatacijom o uticaju glagolskog vida na faktivnost glagola, tj. korelaciji faktivnosti sa svršenim vidom određene vrste glagola, koje M. Ivić naziva glagolima manipulacije (Ivić 1977: 8; Saavedra 1993: 216). S druge strane, Alanović (2011: 397) i Piper (1983: 171) govore i o glagolima kod kojih je značenje prinude, odnosno obligatornosti implicitno prisutno. Kao primjere takvih glagola, Alanović navodi situativne glagole koji označavaju kretanje, npr. *isterati, oterati, proterati*, kao i statusnotransformativne glagole *pokatoločiti, pounijatiti, hristijanizirati*, kojima se označavaju promjene svojstva subagensa. Slično Alanoviću, Piper prepoznaje implicitnu obligatornost u glagolima tipa *pokoriti, zarobiti, uhapsiti, potčiniti, izdresirati, obećati, zakleti*, pri čemu kao posebnu grupu glagola sa značenjem implicitne obligatornosti izdvaja glagole koji imaju prefiksalsna sredstva:

(108) *On je u zatvoru propevao.* (... bio je prinuđen/prinudili su ga/da počne da odaje neke tajne)

Stoga bi se ranije pomenuti glagoli *iznuditi* i *naterati* mogli svrstati u grupu glagola kojima se izražava implicitna obligatornost. Vraćajući se konceptu eksplicitne obligatnosti, ukazaćemo na koji način Alanović predstavlja semantičko-modalnu strukturu rečenice sa opšteprinudnim glagolom *naterati*:

(109) *Oni su nas naterali na povlačenje.*

X čini P1 kako bi Y činio P2, tako da Y mora da čini P2, protivno svojoj volji.

Data jezička formulacija ukazuje na to da se modalnost opšteprinudnih glagola očitava u „intencionalnom delovanju manipulatora“ i „ukidanju intencionalnosti u delovanju manipulisana“, što se u parafrazi sugerše upotrebom glagola *morati* u svojstvu indikatora deontičke nužnosti (Alanović 2011: 396).

I dok značenje obligatnosti presuponira djelovanje supraagensa, tj. manipulatora u pravcu ukidanja mogućnosti djelovanja subagensa, odnosno, manipulisana, značenje permisivnosti se tumači kao „angažovanje supraagensa na stvaranju takvih okolnosti koje omogućuju ili onemogućuju djelovanja subagensa“ (Alanović 2011: 397). Kako je dihotomija mogućnost- nemogućnost u osnovi značenja permisivnosti, Alanović smatra da se može govoriti o dva osnovna semantička podtipa- protopermisivnosti i kontrapermisivnosti (2011: 397). U konceptualnom smislu, protopermisivnost se dovodi u vezu sa

nastojanjem supraagensa da stvori uslove koji će subagesnu omogućiti da realizuje radnju na kojoj je angažovan ili namjerava da se angažuje, što se može predstaviti na sljedeći način (Alanović 2011: 397):

(110) *Dubrovčani rade koliko mogu ... da strancima omoguće užitek svoga blagog podneblja.*

X čini P1 kako bi Y činio P2, tako da Y može da čini P2.

S druge strane, kontrapermisivnost se očitava u u staranju supraagensa da onemogući subagensu da realizuje radnju na kojoj je angažovan ili namjerava da se angažuje (Alanović 2011: 398):

(111) *Sprečio ga je da uđe.*

X čini P1 kako bi Y ne bi mogao da čini P2, tako da Y ne može da čini P2.

Na ovaj način shvaćeni pojmovi permissivnosti i kontrapermissivnosti svoje formalne ekspanente imaju u glagolima *omogućiti*, *onemogućiti*, *sprečiti* i sl. (Alanović 2011: 397). I kod ove grupe glagola značenjska komponenta rezultativnosti može uticati na svrstavanje ovih glagola u domen modalnosti. Zato smatramo da domenu modalnosti pripadaju protopermissivni glagoli tipa *omogućiti*, kao i imperfektivni kontrapermissivni glagoli tipa *onemogućavati*, *sprečavati* i sl.

Perfektivni kontrapermissivni glagoli, budući da su uvijek rezultativni, pripadaju domenu faktivnosti, s tim da bi se o njihovim modalnim interpretacijama moglo govoriti u duhu Piperove analize (1983), gdje se do implicitnih modalnih značenja određenih leksičkih jedinica dolazi na osnovu njihove semantičke dekompozicije (Alanović 2011: 398):

Sprečio ga je da uđe. → *Nije mogao da uđe.*

Ovdje bi se, zapravo, mogla uspostaviti razlika između centralnih i perifernih leksičkih ekspanenata modalnosti, pri čemu bi kategorija perifernih ekspanenata modalnosti obuhvatala glagole u čijoj se leksičkoj semantici pored inherentnih modalnih komponenti očitava i značenje rezultativnosti. Leksičke jedinice koje smo maločas svrstali u kategoriju leksičkih ekspanenata modalnosti nam se, po svojoj semantici, čine sličnim priložima fakticiteta koji, po mišljenju Trbojević- Milošević, strogo uzevši ne pripadaju domenu modalnosti, ali predstavljaju oblike kojima se potvrđuje postojanje modalnosti (2004: 171).

Kada je riječ o stimulativnosti, ovaj tip kauzativno-manipulativne relacije se, u Alanovićevoj analizi, dekodira preko pojma spoljašnjeg podsticaja, koji pruža osnovu za dvojaku interpretaciju kauzirajuće situacije. Iz ugla subagensu, kauzirajuća situacija se tumači kao spoljašnji podsticaj za realizaciju radnje subsituacije, čiji je nosilac subagens (Alanović 2011: 398). Iz perspektive supraagensa, kauzirajuća situacija, s jedne strane, predstavlja okvir za ciljano „stimulisanje subagensu da samostalno i svojom voljom pokrene određene

nu radnju“ (Alanović 2011: 398). S druge strane, kauzirajuća situacija može predstavljati osnovu za „iniciranje radnje za čiju je realizaciju odgovoran subagens, uz komponentu ograničavanja voljnosti u njegovom djelovanju“ (Alanović 2011: 398). Dok se stimulativnost dovodi u vezu i sa suabgensom i supraagensom, iz prethodno navedenog proizilazi da se inicijativnost, kao varijantni oblik stimulativnosti, smiješta u sferu odgovornosti supraagensa (Alanović 2011: 398). Alanović u svojoj analizi uvodi i pojam dometa, koji predstavlja svojevrsno sredstvo diferencijacije stimulativnih i inicijativnih glagola. Drugim riječima, dva različita aspekta dometa- distantnost, tj. „odloženost efekta kauzirajuće situacije“ i „neposrednost u odnosu uzrok-posledica“ očitavaju se u semantici stimulativnih i inicijativnih glagola (Alanović 2011: 399). Stoga se značenjska komponenta stimulativnosti vezuje za glagole tipa *bodriti, brziti, kuražiti, požuriti* i sl., dok se inicijativnost navodi kao semantička komponenta glagola tipa *zainteresovati, navratiti, nagovoriti, pobuniti, podbosti* i sl. (Alanović 2011: 399-400). Semantička analiza ovih glagola dovela je Alanovića do zaključka da je osnovna odlika stimulativnosti prospektivna orijentacija kauzacije, dok bi u slučaju inicijativnosti to bila rezultativnost, koja se i formalno obilježava na nivou glagolskog vida (2011: 400). Za autora prethodno navedeno predstavlja i osnovu za pripisivanje kontrafaktivnosti stimulativnim glagolima, budući da je riječ o glagolima koji su u funkciji označavanja prospektivne situacije, „koja se pojavljuje kao predviđena posledica kauzirajuće situacije“ (Alanović 2011: 400). Nasuprot tome, faktivnost se percipira kao odlika inicijativnosti s obzirom na njenu semantičku komponentu rezultativnosti (Alanović 2011: 400). Navedene značenjske specifičnosti stimulativnih (112) i inicijativnih glagola (113) mogu se predstaviti na sljedeći način (Alanović 2011: 400):

(112) *Ana hrabri Maru da izađe sa Boškom.*

X čini P1 kako bi Y činio P2, tako da Y može, ako to želi, i da čini P2

(113) *Ana je podstakla Maru da izađe sa Boškom.*

X čini P1 kako bi Y činio P2, tako da Y čini P2 jer smatra da treba da čini P2

Semantičke dekompozicije navedenih primjera ukazuju da se u domenu modalnosti razlika između stimulativnih i inicijativnih glagole očitava u razlici između eksplicitne i implicitne optativnosti koja se njima izražava (Alanović 2011: 400). Imajući ovo u vidu, kao i njihove razlike u pogledu faktivnosti, stimulativne glagole bismo svrstali u centralne, a inicijativne glagole u periferne indikatore leksičke modalnosti.

Nakon osvrta na literaturu posvećenu kauzativno-manipulativnim glagolima, dio koji slijedi posvetićemo perceptivnim glagolima i glagolima govorenja.

Perceptivni glagoli kao eksponenti evidencijalnosti predmet su analize Lj. Popović (2010). Autorka u svom radu daje pregled perceptivnih glagola- *gledati, videti, čuti, slušati*, koji se obilježavaju kao indikatori nulte evidencijalnosti. Ovaj tip evidencijalnosti karakteriše

prenošenje informacije koju „govornik neposredno percipira za vreme trajanja govorne situacije“ (Popović 2010: 29). Drugim riječima, izvor informacije je perceptivne prirode, pa je u takvim okolnostima logična upotreba perceptivnih glagola (Popović 2010: 29):

(114) *Gledam kako se deca igraju.*

(115) *Vidim kako prelazi ulicu.*

Kada je riječ o raportivnoj evidencijalnosti, u radu Popovićeve se kao eksponenti ovog tipa evidencijalnosti navode glagoli govorenja, kojima se ukazuje na tri različita tipa raportivne evidencijalnosti- autoraportivnu, određeno- raportivnu i neodređeno- raportivnu evidencijalnost (2010: 37). Autoraportivna evidencijalnost podrazumijeva autocitiranje, što se u srpskom jeziku ostvaruje upotrebom glagola *reći*, *napomenuti*, *istaći* i sl. (Popović 2010: 37):

(116) *Kao što sam već rekao, nemačka preduzeća su od 2000. godine u Srbiji investirala više od 1 milijarde evra.*

Glagol *reći* figurira i kao eksponent raportivnosti sa određenim izvorom informacije, na koju ukazuju i glagoli *kazati*, *javljati/javiti*, *saopštavati/saopštiti*, *prenositi/preneti* i sl. (Popović 2010: 37):

(117) *Među njima je, kako javlja Rojters, bila i novinarka Anse...*

Među markerima određeno-raportivne evidencijalnosti autorka prepoznaje i glagole kod kojih, prema Popovićevoj, dolazi do aktiviranja fakultativne, modalne komponente (vidi 3.2), kojom se ukazuje na pozitivno ili negativno opredjeljenje izvornog govornika prema istinitosti propozicije (Popović 2010: 38):

(118) *Šef slovačke diplomatije Miroslav Lajčak ne veruje da BiH preči novi rat...*

Pored odričnog oblika glagola *verovati*, Popovićeva u tom kontekstu navodi i glagole *tvrditi*, *negirati*. Mi smo, pak, mišljenja da se glagolima *tvrditi* i *negirati*, koji zapravo i jesu signali pozitivnog, odnosno negativnog opredjeljenja govornika prema istinitosti propozicije, prije izražava kategorički sud, pa je, stoga, upitno da li modalno značenje ima udjela u semantičkoj strukturi ovih glagola. Diskutabilnim smatramo i svrstavanje glagola *verovati* u domen evidencijalnosti. Smatramo da je u datom primjeru (118) po srijedi izvještavanje o epistemičkom sudu.

U srpskom jeziku, na neodređeno-raportivnu evidencijalnost ukazuju sljedeći oblici *verba dicendi*: *kažu*, *vele*, *priča se*, *govore* i sl. (Popović 2010: 41). Istraživanje Popovićeve ukazuje i na to da je, u vezi sa ovim tipom evidencijalnosti, moguće razlikovati iskaze u kojima je izvor informacije koja se prenosi neodređen ili uopšten (Popović 2010: 42). U iskazima u kojima je izvor informacije neodređen, postoji implikacija da to i nije važan podatak sa stanovišta govornog lica (119-120). S druge strane, izvor informacije se odre-

đuje kao uopšten onda kada se odredbom za mjesto sa predlogom *u* metonimijski upućuje na izvor informacije, tj. na osobu koja je nadležna da pruži informaciju (121-122):

(119) *Govore da ne treba klevetati (ogovarati)...*

(120) *Kada je Ivan-beg počeo graditi, vele, pogledao je u najbliže baštine sela, zvanog Rupeš...*

(121) *U svim strankama kažu da očekuju dobar rezultat.*

(122) *U Ministarstvu za porodicu, omladinu u sport RS rekli su da je u sklopu realizacija projekta "Izgradnja 97 kuća ..."*

Pomenute glagole, kao i izraze- *kruže priče, ako je verovati glasinama, neko je pustio priču, iz dobro obaveštenih izvora saznajemo, kako saznajemo iz izvora koji je želeo da ostane anonimn*, Piper klasifikuje kao eksponentne neodređene imperceptivnosti (2005a: 646), o čemu je bilo riječi u dijelu posvećenom tipovima modalnosti (v. 5.2). Na tom mjestu je i konstatovano da Trbojević- Milošević (2004: 172) u izrazima kao što su *kažu, kaže se, priča se* prepoznaje elemente „ograđivanja govornika od bilo kakve evaluacije istinitosti propozicije“ (2004: 172), što autorku dovodi do zaključka da se o ovim izrazima može govoriti kao o indikatorima epistemičke modalnosti.

Ovdje se čini uputnim ukazati i na još jedan niz leksičkih eksponenata za koje se može tvrditi da svojim značenjem pripadaju domenu epistemičke modalnosti. U pitanju su sredstva izražavanja sumnje koja, semantički gledano, pripadaju kategoriji dubitativa.

U nastojanju da bliže odredi značenje sumnje, D. Mirić zastupa tezu o mogućnosti kategorizacije sumnje kao stanja i aktivnog kognitivnog odnosa subjekta prema objektu (2011: 456). Do takve konstatacije autorka dolazi na osnovu razmatranja sintaksičkih funkcija leksičkih sredstava izražavanja sumnje koje klasifikuje u tri različite kategorije. Tako, u bazična leksička sredstva za izražavanje sumnje autorka ubraja glagole i imenice, kao što su: *sumnjati, sumnjičiti, podozrevati, posumnjati, osumnjičiti, sumnja, podozrenje, podozrivost* (2011: 456). Kao dio inventara leksičkih sredstava dodatno se navode i manje centralni oblici izražavanja, tj. pridjevi i prilozi: *sumnjiv, sumnjičav, podozriv; sumnjivo, sumnjičavo, podozrivo*, kao i perifreni oblici tipa *pitati se, ne vjerovati, nevjerica, biti nesiguran, nesigurnost, kolebati se, kolebanje* i sl. (Mirić 2011: 456).

U istraživanju D. Mirić se dalje precizira da se izražavanje sumnje kao stanja u srpskom jeziku ostvaruje upotrebom konstrukcije predikativ+dativ (2011: 457):

(123) *Sumnjivo mi je što celi dan ne odgovara na pozive.*

S druge strane, sumnja kao aktivni kognitivni odnos ima svoj izraz u glagolima i konstrukcijama, kao što su: *sumnjati, podozrevati, izazvati sumnju, javila se sumnja* i sl. (Mirić 2011: 457):

(124) *Srpske bezbednosne snage takođe sumnjaju da su Šarić i njegovi saradnici razmenjivali bezbedonosne poruke.*

U semantičkom smislu, riječ je o značenju za koje se tvrdi da pripada mentalnom modusu. Pripadnost sumnje kognitivnom domenu Mirićeva objašnjava preko pojmova koji se dovode u vezu sa kategorijalnom situacijom sumnje, tj. postojanjem subjekta sumnje, objekta koji je izaziva i osnova na kome se dato osjećanje zasniva (2011: 458). Ako se ima na umu i psihološko tumačenje sumnje kao negacije povjerenja- do čega dolazi onda kada subjekat ustanovi, najčešće na osnovu nesvjesne kognitivne obrade signala koje šalje objekat, da je objekat u svom ponašanju nekonzistentan- jasno je da se može govoriti o sumnji kao kognitivnoj kategoriji (Mirić 2011: 458). Pored pomenute nedoslednosti, sumnju može, prema Mirićevoj, izazvati i neka situacija, predmet, osobina objekta (npr. kvalitet, pravilnost, tačnost, opravdanost i sl.), kao i sam subjekat čije se ponašanje interpretira (npr. sumnja u sopstvene sposobnosti), što sve skupa čini kognitivnu bazu sumnje (Mirić 2011: 458). Osim toga, budući da sumnja ima svoj formalni izraz u leksičkim jedinicama kojima se izražava specifičan odnos prema objektu sumnje, tj. propozicionom sadržaju, sasvim je opravdano opredjeljenje autorke da sumnju definiše kao značenje koje pripada mentalnom modusu (2011: 458):

(125) *Sumnjam da bih mogao pucati na čoveka.*

U analizi D. Mirić, određene komponente- intelektualna ocjena, pozitivna ili negativna markiranost se izdvajaju kao posebno važne za tumačenje semantičke strukture značenja sumnje. S tim u vezi Mirić ističe da se upravo na osnovu intelektualne ocjene- sastavnog dijela semantike sumnje, i mogućnosti parafraziranja izraza *sumnjam* izrazom *mislim* semantička priroda sumnje može preciznije odrediti kao mentalni modus (2011: 459). Kada je riječ o markiranosti, propozicioni sadržaj, tj. diktum, koji se kvalifikuje leksičkim sredstvom za izražavanje sumnje, uvijek je obilježen negativnom ocjenom (19) (Mirić 2011: 459):

(126) *Sumnjam u rezultate testiranja. = Mislim da je moguće da nisu tačni.*

Zapravo, Mirićeva navodi da bi bilo adekvatnije govoriti o „mogućnoj negativnoj markiranosti propozicije“, budući da se iskazima za značenjem sumnje ukazuje na „pretpostavku mogućnog“ (2011: 459). Za razliku od diktuma, markiranost modusa može biti pozitivna i negativna, posebno u slučajevima u kojima je diktum u funkciji označavanja potencijalne situacije. Riječ je o primjerima čija se dvosmislenost očitava u mogućnosti njihove dvojakе interpretacije (Mirić 2011: 459):

(127) *Sumnjam da bi on to uradio. = Mislim da je sposoban da nešto loše uradi/ Ne mislim da je sposban da nešto loše uradi.*

U analizi se dalje navodi da intonacija i leksička determinacija predikata, npr. *čisto sumnjam*, *nešto sumnjam* i sl. mogu poslužiti kao sredstva otklanjanja dvosmislenosti (Mirić 2011: 459). Pored navedenog, postoji još jedan aspekt autorkine analize na koji želimo skrenuti pažnju.

Iako Mirićeva kao primjere iskaza sa semantikom sumnje navodi primjere u kojima je upotreba glagola *sumnjati* praćena veznikom „da“ (128), ali i nominalnom dopunom predikata (129-131), smatramo da samo primjeri sa veznikom „da“ upućuju na modalnost, budući da se upotrebom ovog veznika potvrđuje nefektivnost propozicije, dok se modalni status iskaza gubi upotrebom nominalnih dopuna, usljed implicitne faktivnosti iskaza (129-131) (Mirić 2011: 457; 460).

(128) *Srpske bezbednosne snage takođe sumnjaju da su Šarić i njegovi saradnici razmenjivali bezbednosne poruke.*

(129) *Zar u nas da sumnjaš?*

(130) *Posumnjala je na Kosanu.*

(131) *Počeli su sumnjati o njegovoj pameti.*

Detaljnijim opisima priloga kao ekspanenata modalnosti i evidencijalnosti su se bavile I. Trbojević- Milošević (2004) i Lj. Popović (2010). Uzimajući kao polazište stav M. Ivić da modalni prilozi informišu „o tome kakvi su izgledi za to da ono što rečenica saopštava odgovara istini“ (Ivić 1978:8, prema Trbojević- Milošević 2004: 169), Trbojević-Milošević ukazuje na dvojak upotrebu modalnih priloga, što se ilustruje sljedećim primjerima (2004: 169):

(132) *Deca su sigurno na ulici.*

(133) *Mora biti da su deca sigurno na ulici.*

Trbojević-Milošević objašnjava da modalni prilozi mogu biti upotrijebljeni samostalno (132) ili zajedno sa modalnim glagolom, stvarajući, na taj način, harmoničnu, pleonastičnu kombinaciju (133) (2004: 169). U oba slučaja naglašava se njihova modifikatorska funkcija propozicije, u smislu ukazivanja na stepen opredjeljenja prema istinitosti propozicije. Zapravo, u analizi Trbojević-Milošević, pojam stepena se navodi kao sastavni dio semantike modalnih priloga u srpskom jeziku, nezavisno od njihove upotrebe (2004: 169). S tim u vezi, autorka uspostavlja i skalu epistemičkih vrijednosti gdje prilozi *teško* i *sigurno* označavaju krajnje tačke epistemičkog gradijenta, dok se prilozi *možda* i *verovatno* označavaju vrijednosti koje se nalaze na sredini epistemičkog gradijenta (2004: 170):

TEŠKO → MOŽDA → VEROVATNO → SIGURNO

Pomenuti pojam stepena, izražen prilozi, može se dodatno modifikovati upotrebom priloga amplifikatora ili atenuatora, tj. pojačivača ili oslabljivača značenja (Trbojević-Mi-

lošević 2004: 170). U okviru grupe amplifikatora, pravi se razlika između priloga koji imaju značenje totaliteta (npr. *apsolutno, potpuno, sasvim*) i onih koji imaju značenje visokog, ali ne i apsolutnog stepena (npr. *veoma, vrlo*) (Trbojević-Milošević 2004: 170). Shodno tome, amplifikatori sa značenjem totaliteta se mogu kombinovati samo sa prilozi- ma koji izražavaju najmanju epistemičku distancu, npr. *sigurno*, dok je upotreba priloga, kao što su *veoma, vrlo* i sl. moguća uz priloge koji označavaju nizak ili visok stepen govornikovog opredjeljenja prema istinitosti propozicije (Trbojević-Milošević 2004: 170):

(134) *To je potpuno/apsolutno/sasvim sigurno prava istina.*

(135) *Veoma teško će to biti prava istina.*

(136) *Vrlo lako će to biti prava istina.*

Za razliku od amplifikatora, atenuatori se upotrebljavaju u funkciji slabljenja značenja priloga totaliteta (Trbojević-Milošević 2004: 171):

(137) *Gotovo je sigurno da će to biti istina.*

(138) *Skoro je sigurno da je to bila istina.*

Međutim, postoji i modalni prilozi čije se značenje ne može modifikovati. Kao primjer jednog takvog priloga Trbojević-Milošević navodi prilog *možda*, kojim se izražava stepen prave kontigencije, budući da je riječ o prilogu koji zauzima neutralno mjesto na skali epistemičke vrijednosti (2004: 171). Zato primjer (139) može poslužiti kao ilustracija negramatičnog iskaza, dok je primjer (140) prihvatljiv jer je moguće kombinovati eksponente prave kontigencije, u koje se, pored priloga *možda*, ubrajaju i odrični oblik glagola *znati* i futur II (Trbojević-Milošević 2004: 171):

(139) *Veoma/vrlo/potpuno možda je to istina.*

(140) *Imaš li kakvih vesti o kumovima? Kada dolaze u Beograd?*

Paa, ne znam, baš... Možda će doći do Nove godine. Ako bude padalo k'o danas... ne znam...

Trbojević-Milošević skreće pažnju i na priloge fakticiteta, kao što su *stvarno, zbilja, odisti, uistinu i zaista*, i konstatuje da je riječ o prilozi- ma koji, strogo uzevši, ne bi spadali u priloge kojima se izražava modalnost, budući da se njima potvrđuje faktivnost propozicije (2004: 171). Ipak, autorka priloge fakticiteta dovodi u vezu sa modalnošću tvrdeći da se njima „na neki način iskazuje tvrđenje, asercija o postojanju modalnosti“ (2004: 171):

(141) *Zaista je sigurno da će se to pokazati kao pravo rešenje.*

Pored pomenutih priloga, Trbojević-Milošević pominje i priloge distance u koje ubraja prilog *navodno* i njemu slične izraze. Autorka smatra da se prilog *navodno* izdvaja svojom semantikom koja implicira da se upotrebom ovog priloga govornik ograđuje od evaluacije istinitosti propozicije, samim tim što se umjesto iznošenja svog suda govornik opredjeljuje

za navođenje riječi drugih (2004: 171). Drugim riječima, „upotrebom ovog priloga govornik može da izrazi sumnju u istinitost propozicije, pa bi se u tom smislu mogao smatrati dubitativom“ (Trbojević-Milošević 2004: 171). Navodeći da se u novijim pristupima proučavanju modalnosti dubitativno značenje i ograđivanje govornika od evaluacije istinitosti propozicije smatraju izrazom epistemičke modalnosti, autorka prilog *navodno* podvodi pod domen epistemičke modalnosti. Prilogom *navodno*, kao i drugim priložima i njima sličnim izrazima bavila se i Lj. Popović, o čemu će biti riječi u dijelu koji slijedi.

U skladu sa teorijskim pretpostavkama koje Popovićeva smatra relevantnim za opis kategorije evidencijalnosti u srpskom jeziku (v. 5.2), prilogu *navodno* se pripisuje mogućnost višestruke interpretacije. Kao i Trbojević- Milošević, Popovićeva smatra da, u određenom kontekstu, tj. u iskazima sa određenim izvorom informacije, ovaj prilog može preuzeti modalnu funkciju iskazivanja sumnje u istinitost propozicije (Popović 2010: 17):

(142) *Kako je javila južnokorejska agencija Jonhap, do sukoba je došlo kada je severnokorejski brod navodno prešao pomorsku granicu između dve zemlje u blizini ostrva Paengwong-do...*

S druge strane, kao marker raportivne evidencijalnosti, prilog *navodno*, ukazuje na neodređeni ili uopšteni izvor informacije (143), a prepoznaje se i njegova funkcija markera ludičke situacije, kada su mu, po svom značenju, slični markeri kao što su *bajagi, kao bajagi, kobajagi* (144) (Popović 2010: 28; 38):

(143) *Prema uhapšenim članovima Vetevendosja navodno je loše postupano.*

(144) *Rekao sam da će se mama navodno vratiti u sedam.*

U radu Popovićeve se navode i prilozi koji se mogu ubrojiti u pokazatelje inferencijalne evidencijalnosti- *očigledno, naizgled, sigurno, još, već* (2010: 23; 33; 35):

(145) *Komšinica očigledno sprema kolače.*

(146) *Sve je počelo naizgled slučajno.*

(147) *Sigurno je to neko važan. – Zašto tako misliš? – Domaćin je stalno uz njega.*

(148) *Ivana je već otputovala na more.*

(149) *Vož još nije stigao.*

I dok prilozi *očigledno* i *sigurno*, prema mišljenju autorke, ukazuju na to da je izvor informacije govornikovo zaključivanje na osnovu dokaza koji su mu dostupni, prilog *naizgled* ukazuje na lično iskustvo kao izvor informacije (Popović 2010: 33; 23). *Još* i *već* se, pak, ubrajaju u markere inferencijalne evidencijalnosti jer „ukazuju na pomeranje horizonta očekivanja sagovornika u vezi sa informacijom koja se prenosi“, odnosno „ukazuju na činjenicu da govornik poseduje informaciju koja ne odgovara situaciji za koju sagovornik misli da je imala mesto“ (Popović 2010: 35). Prethodno navedeno autorka ilustruje

sljedećim parafrazama primjera (148) i (149), koje po našem mišljenju prije ukazuju na pripadnost priloga *još* i *već* domenu kontrafaktivnosti (Popović 2010: 35):

Iako si očekivao da Ivana bude ovdje, saopštavam ti da tačno znam iz pouzdanih izvora da je oputovala. (parafraza primjera 148).

Iako si očekivao da voz stigne, saopštavam ti da on još nije stigao što pouzdano znam iz izvora koji su mu dostupni. (parafraza primjera 149).

Popovićeve daje i pregled analitičkih izraza sa evidencijalnim značenjem. U indikatore evidencijalnosti zasnovane na indirektnom ličnom iskustvu autorka svrstava izraze: *na prvi pogled*, *stvara se utisak*, i sl., kojima se prenosi informacija da indirektno lično iskustvo može biti zasnovano na utisku koji govornik stiče o određenom predmetu ili pojavi na osnovu lične percepcije (Popović 2010: 23). Kako, prema shvatanju Popovićeve, lično iskustvo može biti utemeljeno i na opšteprihvaćenim stavovima i ustaljenim mišljenjima, autorka kao eksponente evidencijalnosti navodi i izraze: *poznato je da/kao što je poznato*, *činjenica je*, *svi znaju* (Popović 2010: 24; 36). Od navedenih eksponenata, izraz *poznato je da* se izdvaja svojom semantikom, budući da u određenom kontekstu može da dođe do aktiviranja fakultativne modalne komponente, koja se očitava u namjeri govornog lica da uvjeri sagovornika u istinitost saopštavanog (Popović 2010: 24):

(150) *Poznato je da Darko Filipović izbegava da priča o devojkama i demantuje tračeve...*

U neutralnom kontekstu, ovaj izraz, kao i izrazi *činjenica je*, *svi znaju* se ne upotrebljavaju u funkciji uvjeravanja sagovornika u istinitost saopštavanog, već se govornik služi datim izrazima kako bi podsjetio sagovornika na opšteprihvaćene činjenice (151) (Popović 2010: 24):

(151) *Poznato je da je Zemlja deo Sunčevog sistema.*

I dok Popovićeve navedene izraze svrstava u domen evidencijalnosti, Saavedra (1993: 213) i Trbojević- Milošević (2004: 172) navode da se leksemama kao što su *činjenica*, *istina* i sl. zapravo implicira faktivnost propozicije.

Kada je, pak, riječ o raportivnoj evidencijalnosti, Popovićeve skreće pažnju na sljedeće analitičke izraze kao eksponente: *prema rečima*, *prema mišljenju* + *Gen*, *saglasno* + *Dat*, *u skladu sa* + *Instr*, *prema*, *po* + *Nomen Verbale Loc* i sl. (Popović 2010: 37).

Na kraju ćemo dati pregled ostalih leksičkih eksponenata modalnosti, koji se u radovima istraživača modalnosti u srpskom jeziku samo letimično pominju. Piper, na primjer, u pridjeve sa modalnim značenjem ubraja pridjeve kao što su: *neprihvatljiv*, *neoboriv*, *neizbežan* i sl., čiju implicitnu obligatornost autor dokazuje na osnovu postojanja konverzivnih parova sa glagolom *morati* (1983: 171):

(152) *Predlog je neprihvatljiv.* = *Predlog mora biti odbačen.*

(153) *Dokaz je neoboriv.* = *Dokaz mora biti prihvaćen.*

(154) *Susret je neizbežan.* = *Susret se mora održati.*

Dodatno, u leksičke eksponente modalnosti sa značenjem obligatornosti, Piper ubraja i izraze: *biti primoran, biti prisiljen, biti nateran, biti prinuđen, biti dužan, biti obavezan, biti neophodno potreban, biti nužan* (2005a: 639).

U dijelu koji slijedi predstavimo rezultate analize jezičkog materijala iz engleskog i srpskog jezika. Važno je napomenuti da je polazna hipoteza u vezi sa analizom korpusnog materijala bila sljedeća: tekstualna dimenzija je ključna za „aktiviranje“ modalnih i evidencijalnih komponenti posmatranih leksema, koje treba tumačiti ne samo kao eksponente pozicione modalnosti, već i kao markere argumentativnosti. Zapravo, moglo bi se reći da je njihova primarna funkcija argumentativna, a potom modalna, budući da modalnost i evidencijalnost dolaze do izražaja kroz razvijanje argumentacije. Kako je, prema našem mišljenju, kontekst ključan za semantičko profilisanje i klasifikaciju analiziranih leksema kao eksponenata modalnosti i evidencijalnosti, na ovom mjestu ćemo se podsjetiti već ranije predstavljenih komunikativnih funkcija onih djelova teksta rezimea presuda iz kojih smo ekscerpirali materijal za analizu. Riječ je o sljedećim segmentima: *Osnovne činjenice* (engl. *Principal facts*) i *Odluka Suda* (engl. *Decision of the Court*). *Osnovne činjenice* predstavljaju dio teksta koji sadrži podatke o stranama u sporu, izjavu o povredama članova Konvencije, predavljanje predmeta predstavke, kao i izlaganje o pravnoj proceduri i odlukama donešenim na nacionalnom nivou. *Odluka Suda* je dio teksta sa naglašenom argumentativnom dimenzijom. U ovom dijelu nalazimo pravno obrazloženje, odnosno elaboraciju razloga za donošenje presude i izreku presude. Riječ je, dakle, o dijelu koji ukazuje na mehanizme zaključivanja, koji vode ka donošenju konačnog zaključka Suda.

6. Analiza korpusa

6.1. Predstavljanje analiziranih jezičkih jedinica iz engleskog jezika

6.1.1. Osnovne činjenice: leksički eksponenti propozicione modalnosti

Na samom početku treba reći da argumentacija u ovom dijelu teksta počiva na upotrebi leksičkih jedinica i analitičkih struktura, koje bi se, shodno njihovoj diskursnoj funkciji, mogle klasifikovati kao markeri „raportivne argumentacije“ (engl. *reported argumentation*) (Mazzi: 2007). Naime, riječ je o jezičkim sredstvima čija se diskursna funkcija očitava u specifikovanju vrsta „glasova“, koji se u polifoni kontekst rezimea presuda upravo uvode njihovom upotrebom. Na ovom mjestu se čini podesnim ukazati i na to da će se zbog argumentativne funkcije koje analizirane jedinice realizuju u datom kontekstu - izvještavanje o argumentima stranaka u sporu, i činjenice da se njima uvode propozicije od kojih Sud polazi prilikom razvijanja svog stanovišta, leksičke jedinice i analitičke strukture koje ćemo predstaviti u dijelu koji slijedi, klasifikovati kao eksponenti raportivne evidencijalnosti.

Analiza korpusa ukazuje na to da se glagoli **ALLEGE** i **CLAIM** koriste kako bi se predstavili argumenti podnosioca predstavki (1-4):

- (1) Simultaneously in December, Ms Eremia requested a criminal investigation to be initiated into A.'s acts of violence. She **alleged** that she was pressured by police officers to withdraw her criminal complaint about A., as if he lost his job, this would have a negative impact on their daughters' educational and career prospects.
- (2) The applicant **alleged** that, in the last stages of labour, she was asked whether she wanted to have more children and told that, if she did have any more, either she or the baby would die.
- (3) On 23 February 1999 he brought proceedings for compensation against the state public road maintenance company. He **claimed** that, due to the increased freight traffic in his street, the walls of his house had cracked.
- (4) The applicant, N., is an Afghan national who was born in 1970 and lives in Sweden. N. applied for asylum, together with her husband X., three days after their arrival in Sweden, in August 2004. They **claimed** that they had been persecuted in Afghanistan because X. had been a politically active member of the communist party.

Glagol **STATE** ima istu funkciju kao i glagoli **ALLEGE** i **CLAIM** (5-6), s tim da se ovim glagolom ukazuje i na informacije koje potiču od svjedoka (7-9) i eksperata (10):

- (5) He further **stated** in particular that the water inspector was favouritising two private water companies in their bid to develop additional water sources....

- (6) **Stating** that he left Mauritania for Europeto flee from slavery and live in better conditions, he also expressed fear that his former employer, from whom he had stolen EUR 3000 to get to Europe, would have him located and killed.
- (7) Basing his evidence on eye-witness accounts, his brother **stated** that he was driving a minibus at about 8.30 p.m. on 24 August 2003 when it “came under a barrage of bullets”....
- (8) In September 2002 a further witness, D.K., gave evidence **stating** that he had been arrested by members of the Serbian paramilitary forces and ordered to bury the dead body of Ms Jularić’s husband.
- (9) Almost two years later, in April 2004, the regional prosecutor quashed that decision and ordered an additional investigation, which included a report by forensic medical experts and the questioning of witnesses, among them a medical assistant, who **stated** that Mr Preminin had behaved aggressively towards other inmates.
- (10) Prešov hospital’s management **stated** that the applicant’s sterilisation was carried out on medical grounds—the risk of rupture of the uterus—and that she had given informed consent following the doctors’ risk assessment.

Kada je riječ o glagolima **INFORM**, **ARGUE** i **SUBMIT**, primjeri iz korpusa ukazuju na to da se upotrebom ovih glagola uvodi glas podnositelca predstavki (11, 13, 15) i relevantnih institucija (12, 14, 16):

- (11) In 2008, Mr Milanović further **informed** the judge in a preliminary investigation that he believed to have seen one of his attackers in the street, wearing a shirt with a reference to another far-right organisation.
- (12) In May 2002, the ICTY **informed** the first instance court in Podgorica that it had no information whatsoever concerning the journalist who started the proceedings about Mr Koprivica’s article.
- (13) Here the applicants **argued** that the royal decree was incompatible with Community law...
- (14) The prosecution **argued** that the soldiers had suspected the four youths of looting and forced them into the river to „teach them a lesson“.
- (15) The applicant, György Deés, is a Hungarian national who was born in 1950 and lives in Hungary. Mr Deés **submitted** that, in order to avoid a toll introduced in early 1997 on a privatized motorway, many trucks chose alternative routes including the street (on a section of a national road) in which he lived.
- (16) The Government **submitted** that the number of detainees had not exceeded the number of places in each cell and that the cells were well ventilated and lit, and cold water was constantly supplied.

Pored navedenih glagola, primjeri iz korpusa ukazuju na ne tako čestu upotrebu glagola **MAINTAIN** i **SAY** kako bi se naznačile informacije, čiji su primarni izvor podnosioci predstavke:

(17) Mr Koprivica **maintained** in court that he had relied on the information provided by the magazine's special correspondent at the Hague.

(18) Commenting on the ICTY's statement, however, he **said** that he was not interested in the content of the ICTY letter or whether the journalist in question was on that list, as he had personally seen that journalist's work in the past.

Od analitičkih struktura se izdvaja struktura **ACCORDING TO...**, kojom se naznačava informacija koja potiče od sudova nižih instanci, relevantnih tijela i podnosilaca predstavki:

(19) It held that he was not entitled to access under the relevant provision of the Civil Code, which provided for the right of a parent to have contact with his or her child, because, **according to the court** that provision only referred to the entitlement of the legal father, as opposed to the biological father.

(20) On or shortly after 26 February 1992, the municipal authorities removed them from the Register of Permanent Residents and, **according to the Slovenian Government** transferred them into the Register of Aliens which was for people without a residence permit. **According to the Government** people were informed about the change through the media, notices, and were even contacted personally in some municipalities.

(21) **According to the applicants**, the erasure of their names from the Register of Permanent Residents had serious and enduring negative consequences.

(22) **According to the applicant company**, similar information was disseminated by the STB TV channel on the same day.

Dodatno, u korpusu smo naišli na samo jedan primjer u kojem je upotrijebljena analitička konstrukcija **MAKE ORAL SUBMISSIONS**, kojom se ukazuje na to da je primarni izvor informacije podnosilac predstavke:

(23) Following a hearing at which Ms Polednova had been present and **had made oral submissions**, the Prague High Court found the accused guilty of ordinary murder as a direct participant (within the meaning of the 1852 legislation) and sentenced her to six years' imprisonment.

IN THE COURT'S VIEW je još jedna analitička struktura kojom se ukazuje na glas sudova nižih instanci:

(24) **In the court's view**, it was thus irrelevant whether contact between him and the twins was in the children's best interests. On 29 March 2007, the Federal Constitutional Court declined to consider Mr Anayo's constitutional complaint against that decision.

(25) **In its view**, Ms Polednova could not be deemed to have committed the murder as a joint principal, but at most to have had an indirect involvement in the murder.

Ipak, glas sudova nižih instanci se, u ovom dijelu teksta rezimea presuda, tipično eksplicira upotrebom glagola **FIND, HOLD, CONCLUDE** i **RULE**:

(26) The court **found** that there had been a breach of the investigative duty under Articles 2 and 3 of the Convention concerning Baha Mousa since, by July 2004, some 10 months after the killing, the results of the investigation were unknown and inconclusive.

(27) In June 2007 the House of Lords **found** that, except in respect of Baha Mousa, the United Kingdom did not have jurisdiction over the victims' deaths.

(28) The Chamber delivered a landmark decision concerning, among other things, Ms Pašalić, in which it **found** that it was discriminatory for people who had moved to the Federation after the war to receive their pensions from the RS Fund rather than the Federation.

(29) In separate judgments, the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina **found**, a breach of Article 5 §§ 1 and 4 of the Convention, as it did not consider the Psychiatric Annex an appropriate institution for the detention of mental health patients.¹²⁴

(30) Seeing that, under the 1852 Criminal Code, which had been in force at the time of the offence, murder was punishable by the death penalty, the court **held** that the offence should be classified as murder under the 1961 Criminal Code, the provisions of which were more favourable to her (principle of the application of more lenient criminal legislation).

(31) In April 2010, the Constitutional Court **held** that the impugned decision was unconstitutional.

(32) The court **held**, in particular, that she should have known at the time that the death sentences imposed had not been a legal measure and that, she had contributed to conferring an appearance of legality on the political trial in question, and hence to the murder of four people on the basis of their political beliefs.

(33) The Leninsky Court found the information in question defamatory, untrue and not proven to have come from official sources. The court **concluded** that the applicant company could not be protected against liability and ordered it and Mr M. to pay approximately 9000 EUR and approximately 1800 EUR, respectively, in compensation.

---

¹²⁴ Opredijelili smo se da u ovom radu kao ilustracije propozicione modalnosti uvrstimo i one propozicije u kojima glagoli nisu praćeni that-klauzom, kao što je to slučaj sa glagolom FIND u primjeru 29, ukoliko je sadržaj klauze moguće rekonstruisati na osnovu neposrednog jezičkog konteksta: In separate judgments, the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina **found**, a breach of Article 5 §§ 1 and 4 of the Convention... = In separate judgments, the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina **found that there had been a** breach of Article 5 §§ 1 and 4 of the Convention...

- (34) The court **concluded** that the published assertion had been untrue and that Mr Koprivica had not been interested in establishing its truthfulness.
- (35) In June 1990, after the collapse of the communist regime, the Prosecutor General **ruled** that there was no case to answer in respect of all those charged, who had been wrongly convicted following proceedings designed, for political ends, to eliminate opponents of the totalitarian dictatorship under the communist regime.
- (36) The Court **ruled** that the applicants must receive retroactive permanent residence permits, as well as that Slovenia must undertake general measures, including legislative ones, to remedy the situation. This decision should enable the thousands of other persons who were similarly erased to finally receive legal recognition.

Rezultati analize ukazuju i na to da se legitimitet stava/zaključka sudova nižih instanci obezbjeđuje iskazima koji mu prethode ili slijede iza njega, a uvode ih glagoli **NOTE**, **CONSIDER** i **INDICATE**, ali i glagol **FIND**. Ovi glagoli će u datom kontekstu biti interpretirani kao evidencijali kojima se ukazuje na to da sudovi nižih instanci do svojih zaključaka dolaze na osnovu inferencija, koje se enkodiraju upotrebom glagola **NOTE**, **CONSIDER**, **INDICATE** i **FIND**¹²⁵.

- (37) Tribunal **concluded** that application of the relevant domestic law (Article 20(5) of the Law of 5 May 2006), which provides that the decision to examine an application for refugee status under an accelerated procedure is not open to appeal, gave rise to questions concerning the interpretation of Article 39 of Directive 2005/85. The Tribunal **noted** that the effect of the decision to deal with Mr. Diouf's application for refugee status under the accelerated procedure was to reduce the time limit for bringing an action from one month to 15 days and limit the proceedings to a single level of jurisdiction.
- (38) On 24 January 2006 the Braga Family Affairs Court **ruled** against the child's return, considering that he was not being kept in Portugal illegally. On 9 January 2009 the Guimaraes Court of Appeal **found**, on the contrary, that the child had been kept in Portugal illegally but, having regard to European Council Regulation EC 2201/2003..., **considered** that it was in the best interests of the child that he should stay in Portugal. The judgment **concluded** that changing the child's surroundings and taking him away from his great grandmother, who had become his reference person, might upset his mental balance.
- (39) However, on 6 December 1995 the Court of Cassation **ruled** that in the absence of specific legislation, the freedom to join a trade union and to bargain collectively

¹²⁵ Dakle, glagol **FIND** ne signalizira samo konačan stav sudova nižih instanci u vezi sa kršenjem članova Konvencije, već se ovim glagolom istovremeno ukazuje na inferencije koje su uticale na oblikovanje konačnog zaključka sudova nižih instanci.

could not be exercised. It **indicated** that, at the time the union was founded, the Turkish legislation in force did not permit civil servants to form trade unions. It **concluded** that Tüm Bel Sen had never enjoyed legal personality, since its foundation, and therefore did not have the capacity to take or defend court proceedings.

- (40) The Leninsky Court **found** the information in question defamatory, untrue and not proven to have come from official sources. The court **concluded** that the applicant company could not be protected against liability and ordered it and Mr M. to pay approximately 9000 EUR and approximately 1800 EUR, respectively, in compensation.
- (41) In September 2006, the Baden-Baden District Court ... Relying on a psychological expert report, it **held** that contact between Mr Anayo and the twins was in the children's best interest, as it would be essential for them to get to know their roots. The court further **found** that that contact arrangement would not adversely affect Mr and Mrs B.'s other three children because dealing frankly with the realities would be in the best interest of all concerned.

Kao što pokazuju primjeri (1-41) u spektar glagolskih leksema koje čine okosnicu raportivne argumentacije ubrojili smo glagole govorenja (*allege, claim, state, inform*, i sl.) i glagole mišljenja (*consider, conclude, find*, i sl.), za koje možemo tvrditi da pripadaju kategoriji „mentalnih predikata“ (Nuyts: 2001a). Iako „mentalni predikati“ pojmovno ne pripadaju raportivnoj evidencijalnosti - prije bi se mogli svrstati u „kognitivne evidencijale“ (Marín-Arrese: 2001), odlučili smo se da u ovom dijelu teksta i mentalne predikate i glagole govorenja uvrstimo u eksponente raportivne evidencijalnosti. Motivaciju za takvu odluku našli smo u činjenici da je njihova upotreba u ovom dijelu teksta zapravo uslovljena konvencijama žanra, prema kojima se glas suda tipično uvodi glagolskim leksemama kao što su *hold, find, conclude, rule*, i sl. Iako se navedenim leksičkim jedinicama tipično ukazuje na autoritativno mišljenje suda (Mazzi: 2007b), tekstualna dimenzija u ovom slučaju ima svoju ulogu da stavi u drugi plan aspekt jačine epistemičkog suda sudova nižih instanci. Drugim riječima, Sud date glagole ne koristi kao sredstva kojima će ukazati na validnost zaključaka do kojih su došli sudovi nižih instanci, već su data jezička sredstva upotrebljena u funkciji neutralnog izvještavanja/predstavljanja stava sudova nižih instanci, s obzirom da se datim jezičkim sredstvima signalizira da „evaluacija pripada izvornom govorniku“¹²⁶ (Mushin 2001: 166), a ne Evropskom sudu za ljudska prava. Ovakvo razmišljanje nas navodi na jedan od mogućih zaključaka da su izdvojeni glagoli i analitičke strukture u propozicijama (1-41) sredstva objektivizacije iskaza, kojima se ukazuje da navodi u vezi sa kršenjem članova Konvencije i epistemički sudovi s

---

126 “the evaluation was the original speaker’s”(Mushin 2001: 166).

tim u vezi pripadaju originalnim izvorima, tj. podnosiocima predstavki i sudovima nižih instanci. Drugim riječima, upotreba glagola *hold, find, conclude*, i sl., ne signalizira to da Sud svoj stav usklađuje sa stavom sudova nižih instanci ('*authorial endorsement*' White 2006: 58-59 in Marín-Arrese 2011: 792), iako prvobitni izvor informacije figurira kao relevantan izvor. Istovremeno, upotreba glagola kao što su *allege, maintain, state, inform, submit* i sl., ukazuju na to da Sud ne preuzima odgovornost za navode čiju istinitost tek treba dokazati. Na osnovu prethodno navedenog, možemo tvrditi da izdvojene glagolske lekseme funkcionišu kao markeri „raportivnog epistemološkog stava“ (Mushin 2001: 46), čijom upotrebom Sud stavlja do znanja da se, u ovom dijelu teksta, ograđuje od procjene istinitosne vrijednosti propozicija, koje čine dio dokaza od kojih Sud polazi prilikom razvijanja svoje argumentacije u vezi sa predmetnim slučajem. S druge strane, upotrebu markera „raportivnog epistemološkog stava“ (Mushin 2001: 46) je moguće tumačiti i kao vid realizacije „evidencijalnih strategija“ (Aikhenvald: 2004), koje nose sa sobom epistemičke konotacije, budući da izdvojeni izrazi ukazuju na ograđivanje govornika, tj. Suda od evaluacije istinitosti propozicija. S obzirom na to da predstavljene propozicije (1-41) nisu dio pravnog obrazloženja Evropskog suda za ljudska prava, izdvojene lekseme i analitičke strukture nećemo analizirati kroz prizmu kriterijuma koje smo ustanovili u dijelu 2.2. Ipak, odlučili smo se da izdvojeni jezički materijal predstavimo, budući da je riječ o jezičkim sredstvima koja su obilježje žanra, a koja pod uticajem tekstualne dimenzije - koja je u ovom slučaju presudna za stvaranje značenja - poprimaju različita tumačenja i predmet su drugačijih klasifikacija u dijelu rezimea presuda, koji je posvećen predstavljanju pravnog obrazloženja Suda u vezi sa navodnim kršenjem članova Konvencije. Kako smo u ovom dijelu rezimea presuda identifikovali i leksičke jedinice koje bi se mogle uvrstiti u leksičke eksponente neepistemičke modalnosti, u dijelu koji slijedi ćemo se ukratko osvrnuti na izdvojena jezička sredstva.

6.1.2. Osnovne činjenice: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti

Primjeri iz korpusa pokazuju da se jedan broj leksema može podvesti pod domen deontičke modalnosti, budući da se u njihovoj semantici očitavaju pojmovi koji se vezuju za značenja deontičkih modala. Riječ je o glagolskim leksemama *allow, grant, order, ban*, zatim imenicama *prohibition, right*, frazama *to be allowed to* i *to be entitled to*, pridjevima *lawful/unlawful*, kojima se u okviru deontičkih tvrdnji enkodira značenje dozvole, obaveze, zabrane i prava, pri čemu kao deontički izvor figuriraju institucije, predstavnici institucija i zakonski propisi.

- (42) At the beginning of the hearing the Supreme Court introduced Mr Sakhnovskiy to his newly appointed legal-aid lawyer, who was present in the Supreme Court's hearing room, and **allowed** them 15 minutes of talk by video link before the start of the examination of the appeal.
- (43) In a number of proceedings, before the local Municipal Court and Social Welfare Centre as well as before the Constitutional Court, Mr Gluhaković was **granted** the right - to contact with his daughter, who continued to live with her mother.
- (44) The court **ordered** the applicants to pay €1,859,200 to six health insurance providers.
- (45) Following a hearing to which Ms Polednova had agreed... the Supreme Court quashed the decision of the High Court and **ordered** it to reconsider the legal classification of the alleged offence...
- (46) In September 2009, the Chief Public Prosecutor petitioned the Constitutional Court **to ban** the suspected organisations, in particular because of their incitement to racial and religious hatred throughout Serbia.
- (47) The Chamber found a breach of the **right** to life, the **prohibition** of ill-treatment, and the **unlawful** detention contrary to the European Convention on Human Rights.
- (48) On arriving at Athens airport, he was immediately placed in detention in an adjacent building...access to the toilets was restricted, detainees **were not allowed** out into the open air....
- (49) In September 2006, the Baden-Baden District Court **granted** Mr Anayo contact with the twins once per month for one hour, finding that he **was entitled to** access under the German Civil Code, as he was a person with whom the children had close ties.
- (50) After 1989, relying on the provisions of ordinary law, they secured the return of seven of the flats and compensation in respect of an eighth, the domestic courts having held that the nationalisation of the building had been **unlawful**.

6.2. Odluka Suda: leksički eksponenti propozicione modalnosti

I u ovom dijelu rada, analizu glagolskih leksema započinjemo predstavljanjem njihovih diskursnih funkcija. Nakon predstavljanja diskursnih funkcija glagola koji su predmet naše analize, u dijelu koji slijedi obrazložit ćemo zašto smo date glagole izdvojili kao potencijalne eksponente propozicione modalnosti. Sljedeći korak u analizi će se sastojati od klasifikovanja analiziranih leksičkih jedinica kao eksponenata modalnosti/evidencijalnosti, nakon čega ćemo pristupiti razmatranju glagola iz ugla kriterijuma koje smo ustanovili kao osnovu za identifikovanje modalnih i evidencijalnih značenja leksičkih jedinica.

Na osnovu analiziranih primjera možemo zaključiti da se u ovom dijelu teksta, glagolima **HOLD** i **CONCLUDE** enkodiraju konačni zaključci Suda u vezi sa predmetnim slučajem.

- (51) Noting that the applicant had spent her formative years in Denmark, spoke Danish, attended school in Denmark, and that her family lived there, the Court **held** that she had social, cultural and family ties in Denmark as well as Kenya and Somalia... Further, the Court **held** the fact that the applicant's mother did not visit her in Kenya, and their limited contact for four years could be explained by various factors, including practical and financial constraints, and could hardly lead to the conclusion that they did not wish to maintain or strengthen family contact.
- (52) Accordingly, the Court **held** that the profound and persistent judicial uncertainty, which had not been remedied satisfactorily by the Supreme Court, infringed Article 6 §1.
- (53) Bearing in mind that Mr Gluhaković has had no contact with his daughter since July 2007, the Court **held** that the Croatian authorities had failed to ensure his right to effective contact with his daughter, in violation of Article 8.
- (54) Since there had been an objective and reasonable justification for the "difference in treatment" to which Ms Yigit had been subjected, the Court **held** that there had been no violation of Article 14 of the Convention taken in conjunction with Article 1 of Protocol No. 1.
- (55) The Court **held** that applicants' right under this Article had been violated in view of the pressure exercised on them by the authorities to withdraw their applications to the Court.
- (56) In view of those deficiencies, and having examined the efficiency of appeals that Greek government argued have been available to the applicant, the Court finally **concluded** that there had been a violation of Article 13 taken in conjunction with Article 3.
- (57) The Court **concluded** that there had been a violation of Article 3 in respect of the ineffective investigation into Mr Preminin's allegations of systematic ill-treatment by other inmates.
- (58) On that basis and, noting that the existence of two separate detention orders had created legal uncertainty, the Court **concluded** that Mr M. had been detained in violation of Article 5 § 1.
- (59) Accordingly, the Court **concluded** that there had been no violation of Article 6 § 1.
- (60) Having examined the Government's conduct in assisting the Court to establish the facts of the case, the Court **concluded** that the Ukrainian authorities had failed to discharge their obligations under Article 38 § 1 (a) of the Convention.

(61) ... However, looking beyond the facts of Mr Mosley's case, and having regard to the chilling effect to which a pre-notification requirement risked giving rise, to the doubts about its effectiveness and to the wide margin of appreciation afforded to the UK in that area, the Court **concluded** that Article 8 did not require a legally binding pre-notification requirement. Therefore, its absence in UK law had not breached Article 8.

Dodatno, pojedini primjeri iz korpusa ukazuju na to da je i za glagol **FIND** - kao što je to slučaj sa glagolom **HOLD**, karakteristična i upotreba koja podrazumijeva enkodiranje konačnog zaključka o tome da li je došlo do kršenja člana Konvencije o ljudskim pravima.

(62) The Court **held** that there was little scope for such restrictions on debates of public interest and therefore **found** that the interference with Mr Šabanović's freedom of expression had not been necessary in a democratic society, in violation of Article 10.

(63) Given that section 9 of the Aliens Act was amended while the applicant was still in Kenya, the applicant and her parents could not have foreseen this amendment and its effects. Consequently, the Court **found** that there had been a violation of Article 8 because Ms Osman's interests had not been taken into account in the authorities' refusal to renew her Danish residence permit and a fair balance had not been struck between her interests and the State's interest in controlling immigration.

(64) As that was incompatible with the principles of legal certainty and protection from arbitrariness, the Court **found** that there had been a violation of Article 5 § 1.

S druge strane, i validnost zaključaka Suda se obrazlaže propozicijama koje uvode glagol **FIND**, ali i glagoli **CONSIDER**, **OBSERVE**, **NOTE** i **DOUBT**, pa se stoga, primjeri (65 - 78) mogu smatrati inferencijalnim/evidencijalnim propozicijama, odnosno premisama koje vode ka konačnom zaključku Suda.

(65) The Court **found** that the Supreme Administrative Court had not examined properly the police declaration that Mr M. posed a threat to national security. Neither had the national court considered, with the required rigorousness required under the Convention, Mr M.'s complaint that he risked ill-treatment or death if deported to Afghanistan. ... Accordingly, the Court **concluded** that Bulgarian law and practice in relation to remedies against deportation orders was in violation of Article 13.

(66) A psychiatric examination had revealed a strong link between the deterioration of Mr Preminin's mental health and a traumatic experience. The Court **found** that those elements were sufficiently serious to render such treatment contrary to the guarantees of Article 3.... It thus remained to determine if the State authorities could be held accountable. The Court **concluded** that there had been a violation of Article 3 in respect of the authorities' failure to fulfil their positive obligation to adequately secure Mr Preminin's physical and psychological integrity.

- (67) The Court **found** that Mr Koprivica had failed to do what he could to verify the information which his publication presented as a fact. At the same time, the Montenegrin courts had refused to hear relevant witnesses proposed by Mr Koprivica, particularly the magazine's special correspondent who had actually written the article. In any event, the Court **concluded** that it did not need to take a firm stance on those points given that the damages Mr Koprivica was ordered to pay were disproportionate, particularly when compared to his pension.
- (68) The Court **considered** that treating religiously motivated violence on an equal footing with cases that had no such overtones meant turning a blind eye to the specific nature of acts that are particularly destructive of fundamental rights. It was unacceptable that, being aware that Mr Milanović's attackers likely belonged to one or several far-right organisations, the authorities ... The Court therefore **held** that there had been a violation of Article 14 taken together with Article 3.
- (69) Given the Court's findings that the domestic courts in this case lacked the requisite independence and impartiality, it **considered** that no "fair balance" was struck between the demands of the public interest and the need to protect the company's right to the peaceful enjoyment of its possessions.
- (70) The Court had already found the applicant's conditions of detention and living conditions in Greece to be degrading. These facts had been well known and freely ascertainable from a wide number of sources before the transfer of the applicant. In that view, the Court **considered** that by transferring the applicant to Greece, the Belgian authorities knowingly exposed him to detention and living conditions that amounted to degrading treatment...
- (71) Mr Koprivica had maintained that he could not verify the information given that no internet connection or official contacts between the Federal Republic of Yugoslavia and the ICTY existed at the time. The Court **considered** that those reasons could not justify him not even trying to use other means to reach the ICTY and double-check the veracity of the information he ultimately published.
- (72) The Court **observed** that, where a question concerning the interpretation of the Treaty establishing the European Community was raised in proceedings before a national court or tribunal against whose decisions there was no judicial remedy (in this case the Court of Cassation and the Conseil d'Etat), the court in question was obliged under Article 234 of the Treaty (Article 267 of the Treaty on the functioning of the EU) to refer the question to the Court of Justice for a preliminary ruling.
- (73) The Court **observed** that the domestic Human Rights Chamber had found in the case of Ms Pašalić that, as someone who had returned from the Republika Srpska

to the Federation, she had been discriminated against, compared to pensioners who had remained in the Federation during the war. The Court saw no reason to depart from that ruling.

- (74) Regarding the length of the proceedings, the Court **observed** that the period to be taken into consideration, from the date the European Convention on Human Rights entered into force in Ukraine (September 1997) until the final decision of the Supreme Court, lasted over seven years. While the case had been factually and legally complex, the major delay could be explained by the authorities' efforts to have the amount of debt revised, despite the final judicial decision in that regard. No delays in the proceedings were attributable to Agrokompleks. The Court **concluded**, therefore, that there had also been a violation of Article 6 § 1 concerning the length of proceedings.
- (75) The Court **noted** that Mr Kharchenko's pre-trial detention had lasted for two years, three months and 15 days, and that no other grounds than the risk of his absconding had been advanced at any time for keeping him in detention, in violation of Article 5 § 3.
- (76) The Court **noted** that the UK courts had found no Nazi element in Mr Mosley's sexual activities and had therefore **concluded** that there had been no public interest in, and therefore justification for, the publication of the articles and images.
- (77) As regards the investigation into that alleged ill-treatment, the Court **noted** that it had been riddled with the same defects as those which the Court had identified in the investigation into Mr Preminin's allegations about his cellmates. It **concluded** that there had been a violation of Article 3 in respect of the ineffective investigation.
- (78) ... Finally, the Court **doubted** whether the initial shortcomings of the investigation could now be redressed, as with the passage of time it was impossible to collect certain evidence or question the individual implicated by the applicants in the death of their relative as, in the meantime, he had moved abroad. Given those circumstances, the Court **held** unanimously that there had been a violation of Article 2 on account of the ineffective investigation of the death of the applicants' relative.

Pored glagola DOUBT, korpus bilježi i upotrebu fraze **The Court was not convinced...**, koja se koristi kako bi se izrazila sumnja u istinitost sadržaja propozicije:

- (79) The Court **was not convinced** by the Government's argument that Nikolay Preminin's injuries resulted from a one-off fight with one of his cellmates... The prison doctor had concluded that the numerous injuries to various parts of Mr Preminin's body were evidence of systematic beatings sustained...

Nakon predstavljanja diskursnih funkcija izdvojenih glagolskih leksema i analitičke konstrukcije, odgovorićemo na pitanje zašto je data jezička sredstva moguće tumačiti kao eksponente propozicione modalnosti. S obzirom da date lekseme i analitička konstrukcija uvode propozicije koje ne ukazuju na potpunu opredeljenost prema istinitosti propozicije, jasno je da se o jezičkim sredstvima, koja su predmet naše analize, može govoriti kao o eksponentima propozicione modalnosti. Preciznije rečeno, ključni pojam za dekodiranje značenja datih propozicija je pojam „uvjerenost“ (engl. *inferred certainty*), kojim se implicira da govornik raspolaže dobrim razlozima na osnovu kojih može da pretpostavi da je data propozicija istinita (Bybee et. al 1994: 180). Dodatno, predstavljeni eksponenti ukazuju na istinitost koja se relativizuje kroz prizmu govornika (Frawley 1992: 407), odnosno Suda. Istovremeno, datim jezičkim sredstvima (*hold, conclude*) se uvode propozicije čija se istinitost, u duhu Givonove teorije, može osporavati, te zahtijevaju navođenje dokaza (Frawley 1992: 410), koji se u našem korpusu uvode glagolima kao što su *observe, consider, note, find* i *doubt*. U duhu analiza Sweetserove (1990) i Palmera (2001), iskaze koje uvode glagoli *find* i *conclude* je moguće tumačiti kao epistemičke zaključke u vezi sa istinitosnom vrijednosti sadržaja propozicija, izraženih komplementalnim klauzama. Zapravo, glagoli *hold* i *conclude*, predstavljaju sredstva kvalifikacije zaključka do kojeg Sud dolazi.

Na tragu prethodno navedenog, glagole *hold* i *conclude* ćemo u ovom dijelu teksta klasifikovati kao eksponente epistemičke modalnosti, budući da se ovim glagolima enkodira konačan zaključak Suda, koji je rezultat logičkog zaključivanja na osnovu premisa sadržanih u evidencijalnim propozicijama, koje uvode glagoli *observe, consider, note, find, doubt*. Drugim riječima, u datom kontekstu, premise nameću logičko zaključivanje, pa se epistemički sudovi označeni glagolima *hold* i *conclude* tumače tako da se njima ukazuje na sud koji je izvjestan/nužan imajući u vidu dostupne premise. Prethodno navedeno može poslužiti kao uvod u analizu datih glagola na osnovu predloženih kriterijuma za identifikovanje modalnih i evidencijalnih značenja leksičkih eksponenata.

Naime, glagoli *hold* i *conclude* ispunjavaju sve kriterijume koje smo predočili u dijelu 2.2. Činjenica da upotrebu ovih glagola prati i neposredna distribucija evidencijalnih propozicija, ali i upotreba meta-argumentativnih izraza (Mazzi: 2007d) - *accordingly, in view of, on that basis* i sl., jasno ukazuje na to da semantika ovih glagola počiva na interakciji evidencijalnog i epistemičkog domena. Dodatno, evidencijalne propozicije koje prate upotrebu glagola *hold* i *conclude*, kao i meta-argumentativna sredstva zapravo „pojačavaju epistemički status“¹²⁷ ovih glagola (Oswald 2011: 807), pa se o ovom glagolima može razmišljati kao o glagolima kojima se enkodira jedini mogući zaključak, s obzirom

---

¹²⁷ “strengthen the epistemic status” (Oswald 2011: 807).

na raspoložive premise i dokaze, što ove glagole čini sličnim modalnom glagolu *must*. Drugim riječima, leksičke glagole *hold* i *conclude* tumačimo kao eksponente jakog epistemičkog suda, pa ih, samim tim, smještamo na sami kraj epistemičkog gradijenta. Kada je riječ o kriterijumu subjektivnosti, ovi glagoli nose obilježje subjektivnosti, budući da se ovim glagolima ukazuje na zaključak koji donosi Sud, pri čemu se odgovornost za zaključak koji se donosi može jedino pripisati Sudu. Drugim riječima, konačni zaključak Suda predstavlja rezultat subjektivnih kognitivnih napora, tj. mentalnih aktivnosti (Vartalla 2001: 122), koje pripisujemo pojedincima koji, zapravo, predstavljaju glas Suda. Time potvrđujemo i Perelmanovu konstataciju da su odluke sudija, iako utemeljene u pravnoj argumentaciji, zapravo lične odluke (Perelman: 1980 u: Mazzi 2007: 94). Kada je riječ o kriterijumu koji se tiče performativnosti, jasno je da se može govoriti o deskriptivnoj upotrebi glagolskih leksema *hold* i *conclude* u onom smislu u kojem Nuyts govori o deskriptivnim upotrebama epistemičkih izraza (Nuyts 2001a). Na kraju, treba pomenuti to da, na planu sintakse, upotrebu glagola *hold* i *conclude* prati prisustvo *that*-klauza u njihovom neposrednom lingvističkom kontekstu.

Posmatrano iz ugla pragmatike, glagoli *hold* i *conclude* predstavljaju ograde, budući da se njihovom upotrebom ukazuje na potrebu sudija da se uzdrže od iznošenja kategoričkih tvrdnji, s obzirom da to nije u saglasju sa konvencijama žanra, koje presuponiraju rezervisanost kao jednu od opštih odlika stila presuda (Kurzon 1986: 64). Zapravo, glagoli *hold* i *conclude* bi se mogli tumačiti kao markeri „inferencijalnog epistemološkog stava“ (engl. *inferential epistemological stance*) (Mushin: 2013), koji se u datom kontekstu „uvija u ogradu“ (Trbojević- Milošević 2004: 90) na taj način što se ovim glagolima uvode modalno markirane propozicije, kojima se ukazuje na mišljenja, koja stoje nasuprot kategoričkim tvrdnjama. Kada je riječ o glagolima *find*, *observe*, *note*, *consider*, *doubt* i frazi *The Court was not convinced...*, navedena jezička sredstva ćemo klasifikovati kao inferencijalne evidencijale u onom smislu u kojem Van der Auwera i Plungian koriste ovaj pojam (1998), budući da se njima enkodiraju inferencije koje su rezultat rezonovanja Suda, a koje sa sobom nose implikacije stepena opredjeljenosti prema istinitosti propozicije. S obzirom da, u datom kontekstu, inferencije svoj izvor imaju u mentalnom domenu, postavlja se sljedeće pitanje: na koji način objasniti upotrebu glagola *observe* i *note*, koji pripadaju kategoriji perceptivnih glagola. Dva su načina na koja je moguće objasniti upotrebu ovih glagola. Jedna od mogućih interpretacija bi bila ta da u datom slučaju imamo metaforičko prenošenje iz domena u domen – VIDJETI JE VJEROVATI, čime se zapravo potvrđuje teza da se dokaz dobijen putem čula percipira kao najjači dokaz. Druga moguća interpretacija bi bila motivisana sljedećim pitanjem: na koji način objasniti varijacije u upotrebi glagol-

skih leksema za koje se intuitivno¹²⁸ pretpostavlja da enkodiraju različit stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije, ukoliko se ima u vidu to da bi Sud, po prirodi stvari, trebalo da zasniva svoj stav na argumentima koje svoje uporište imaju u činjenicama i adekvatnom tumačenju zakona i propisa, ukazujući, na taj način, na visok stepen uvjerenosti u istinitost svojih iskaza. Smatramo da pružanje odgovora na ovo pitanje zahtjeva sagledavanje neposrednog lingvističkog konteksta, diskursnih funkcija i pragmatičkih efekata koji se žele postići upotrebom analiziranih glagola. Kada je riječ o glagolu *observe*, ovaj glagol, čini se, ukazuje na inferencije do kojih se dolazi na osnovu pozivanja na: relevantne propise (72), nalaze relevantnih institucija i tijela (73-74), zaključke drugih sudova prema kojima se Sud pozitivno opredjeljuje (73-74) i sudsku praksu (94). Drugim riječima, ovim glagolom se, kroz intertekstualnost, enkodira pojam „jačeg dokaza“, pa se čini opravdanim, u datom kontekstu, ovom glagolu pripisati veoma visok stepen vjerovatnoće. Na sličan način se može govoriti i o upotrebi glagola *note* - time što se ovim glagolom ukazuje na inferencije do kojih se dolazi na osnovu pozivanja na zaključke relevantnih tijela (76; 95), ali i na nalaze samog Suda (77), pa se kroz prizmu intertekstualnosti, ovom glagolu može pripisati konotacija visokog stepena vjerovatnoće. Kada je riječ o glagolu *consider*, osnovna ideja koju zastupamo je ta da inferencija izražena ovim glagolom, u konceptualnom smislu, ne nosi sa sobom implikacije manjeg stepena vjerovatnoće od onog koji se izražava glagolima *note* i *observe* - o čemu svjedoči i neposredni lingvistički ko-tekst- harmonične kombinacije glagola *consider* i *could not* (negativna mogućnost) (71), i glagola *consider* i priloga *knowingly*, ali je zapravo kontekst taj koji zahtjeva uslovno rečeno „slabljenje“ stepena uvjerenosti upotrebom glagola *consider*. To se očitava u sljedećim situacijama: kada Sud tentativno uvodi svoj nalaz, ili, kada se, kako sugerše najveći broj primjera u korpusu, ovaj glagol upotrebljava kao sredstvo enkodiranja inferencija Suda, koje predstavljaju svojevrsnu „epistemičku reakciju“ (Swetser 1990: 70) u odnosu na propozicije u vezi sa stavom sudova nižih instanci i relevantnih tijela, pri čemu se epistemička reakcija najčešće eksplicira u pravcu neslaganja Suda sa stavovima drugih sudova i relevantnih tijela (primjeri 69-70). Treba napomenuti i da se evidencijalna dimenzija ovog glagola potvrđuje u neposrednom lingvističkom kontekstu upotrebom meta-argumentativnih imenica *findings* (primjer 69), *facts* (primjer 70) i *reason* (primjer 71), te upotrebom izraza *in that view* (primjer 70), što zapravo ukazuje na to da se glagol *consider* može dovesti u vezu sa propozicijama koje, prema Givonu, „iskazuju potrebu

¹²⁸ Naša jezička intuicija nam kaže da je na osnovu semantike analiziranih glagola moguće govoriti o trima vrijednostima gradijenta čije bi krajnje tačke bile egzemplifikovane glagolima *find*, *observe*, *note* s jedne i glagolom *doubt* s druge strane. Između krajnjih tačaka gradijenta nalazimo srednji stepen opredjeljenosti koji intuitivno povezujemo sa glagolom *consider*.

za dodatnim argumentima, dokazima i garancijama“ (prema Trbojević- Milošević 2004: 38). Dodatno, u vezi sa izdvojenim meta-argumentativnim sredstvima treba napomenuti da se data jezička sredstva u ovom radu tumače kao evidencijalni markeri koji ukazuju na to da dokaz koji se njima enkodira ne ukazuje nužno na „apsolutnu izvjesnost“ (engl. *absolute certainty*) (Halliday 1994: 89 u Hunston 2011: 108), pa ćemo, stoga, glagol *consider* načelno prihvatiti kao eksponenta inferencijalne evidencijalnosti kojim se, u duhu teorije Van der Auwere i Plungiana (1988) ukazuje na relativno visok stepen vjerovatnoće. Međutim, kao što je sugerisano ranije, moguće je govoriti o razlici između glagola *note* i *observe* s jedne, i glagola *consider* s druge strane, ali nam se ta razlika ne čini dovoljno velikom kada ove glagole uporedimo sa glagolom *find* u pogledu stepena izvjesnosti koji se ovim glagolima enkodiraju. Zapravo, razlike između glagola *note*, *observe* i *consider* se očitavaju kroz prizmu ranije pomenute intertekstualnosti i pragmatike. Na planu pragmatike, upotreba glagola *consider* je, čini se, uslovljena potrebom da se ublažavanjem ilokucione sile iskaza, kojima se izražava neslaganje sa stavom drugih sudova sačuva lice datih institucija, ili, pak, Sud sačuva svoje lice u slučaju pogrešnosti navoda. S druge strane, upotreba glagola *observe* i *note* se, u skladu sa teorijskim postavkama ovog rada, može tumačiti tako da se njome ukazuje na mimoilaženje u pogledu stvarnog izvora informacije i izbora lingvističkih sredstava kojima se naznačava inferencijalni epistemološki stav, što nas navodi na zaključak da se ovim glagolima pojačava ilokuciona snaga iskaza, te, se upotreba ovih glagola može tumačiti kao vid realizacije retoričke strategije Suda, koja vodi ka stvaranju efekta persuazivnosti. Jednako validno i, možda, prijemčivije stanovište bi bilo to da glagoli *observe* i *note* mogu poslužiti kao potpora stava Fitneve (2001) da inferencija ima svoj stimulus u percepciji, budući da je Sud do dokaza primarno došao putem čula vida, tj. čitajući dokaze koji su mu dostavljeni, a koji su potom bili podvrgnuti procesu mentalne obrade. Stoga bi se, zapravo, upotreba glagola *observe* i *note* mogla tumačiti tako da je njihov izbor motivisan odlukom autora presuda u vezi sa tim koji se aspekt u izobraženju (engl. *construal*) informacije (Marin-Arrese: 2001) želi naglasiti, što je, prema našem mišljenju, uslovljeno komunikacionim ciljevima, i tendencijom da se veći stepen pouzdanosti informacije dovodi u vezu sa jezičkim sredstvima koja pripadaju domenu vizuelne percepcije (Sbisa 2014: 5). Na osnovu prethodno navedenog, i imajući u vidu inherentne semantičke razlike između *consider*, *observe* i *note*, koje intuitivno prepoznamo, smatramo nužnim uvođenjem međustepena kojim bi se ukazalo na modalnu vrijednost- visok stepen vjerovatnoće (*observe* i *note*) - koja se nalazi između epistemičke nužnosti (*find*) i srednjeg stepena vjerovatnoće (*consider*). Na samom kraju epistemičkog gradijenta nalazimo glagol *doubt* i frazu *The Court was not convinced...*

koje tumačimo kao eksponente koji ukazuju na najniži stepen epistemičke mogućnosti. Kada je riječ o glagolu *find*, ovim glagolom se, prema našem mišljenju, enkodira značenje epistemičke nužnosti iz dva razloga. Jedan od razloga vidimo u njegovoj inherentnoj semantici, koja implicira veći stepen uvjerenosti nego što je to slučaj sa ranije pomenutim glagolima, dok drugi razlog povezujemo sa tim da, kako sugerišu primjeri iz korpusa, ovaj glagol ukazuje na epistemičku nužnost koja proizilazi iz premisa koje su prethodno predstavljene u tekstu. Time se može objasniti i činjenica da se u nekim primjerima ekscerpiranim iz korpusa (62 - 64), ovaj glagol upotrebljava kako bi se ukazalo na kršenje članova Konvencije. Posmatrano iz ugla intertekstualnosti, ovaj glagol se može dovesti u vezu sa referiranjem na pravne propise (primjer 65), i nalaze relevantnih institucija (primjer 66). Na osnovu prethodno navedenog, nameću nam se sljedeći zaključci: 1) semantika analiziranih glagola oblikovana je interakcijom epistemičkog i evidencijalnog domena 2) analizirani glagoli ukazuju na različit stepen izvjesnosti zaključka, čime se ukazuje na to da analizirani glagoli ispunjavaju kriterijume koji presuponiraju interakciju epistemičkog i evidencijalnog domena, i gradijentnost modalnih značenja.

Kada je riječ o kriterijumu subjektivnosti, analizirana jezička sredstva imaju obilježje intersubjektivnosti, budući da se ovim glagolima enkodiraju inferencije koje Sud dijeli sa čitaocima, kako bi se na osnovu inferencija koje čine okosnicu argumenata doprinijelo legitimizaciji konačne odluke Suda. U vezi sa kriterijumom performativnosti, jasno je da se može govoriti o deskriptivnoj upotrebi ovih glagola. Na sintaksičkom planu, karakteristična je upotreba *that-klauze* uz analizirane glagole, s tim da udaljavanje od tipičnog sintaksičkog obrasca prepoznajemo u primjeru u kojem je upotrebljen glagol *doubt*. Kako smo u našem korpusu naišli na svega jedan primjer koji bilježi upotrebu glagola *doubt*, smatramo da možemo tvrditi da leksički eksponenti modalnosti imaju *that-klauze* kao svoje sintaksičke dopune.

Na pragmatičkom nivou, predstavljeni eksponenti inferencijalne evidencijalnosti ukazuju na inferencijalni epistemološki stav (Mushin: 2013), koji se dodatno 'uvija u ogradu' (Trbojević- Milošević 2004: 90) upotrebom analiziranih jezičkih sredstava. Drugim riječima, analizirana jezička sredstva su izraz stava Suda, koji izbija na površinu kao epistemološka reakcija na polifoni kontekst. Pri tom, dati izrazi su istovremeno upotrijebljeni u funkciji ograđivanja, usljed činjenice da se zbog „ograničenosti znanja“ (engl. *limitations of knowledge*) (Berger et. al 2011: 44), i konvencija žanra stav Suda mora modulirati u zavisnosti od jačine dokaza i prpratne dokumentacije, pa otuda imamo i različite nivoe epistemičkog gradijenta. Dakle, analizirani primjeri su potvrdili polaznu hipotezu da se na mikro-nivou inferencijalni evidencijali, upotrebljeni u funkciji ograđivanja, mogu tu-

mačiti kao odraz negativne učtivosti u odnosu na Sud, koji je, na neki način, uslovljen da ublažava svoje iskaze i zbog konvencija žanra, ali i potrebe da se limitira odgovornost za iznešene tvrdnje, u slučaju da dođe do osporavanja nalaza i inferencija Suda. Istovremeno, primjeri su potvrdili hipotezu da, braneći svoj stav, Sud ugrožava lice drugih sudova i institucija u slučaju neslaganja sa njihovim nalazima. I u odnosu na čitalačku publiku, inferencijalni evidencijali, upotrebljeni u funkciji ograđivanja, mogu se tumačiti kao odraz negativne učtivosti jer predstavljaju tzv. mehanizme kontrole misli čitalaca, jer ukazuju na to „kako treba čitati dati tekst“ (Silver 2003: 363). Prije nego što se upustimo u analizu pragmatičkih funkcija inferencijalnih evidencijala na makro - nivou, predstavimo leksičke jedinice, koje takođe pripadaju domenu evidencijalnosti, a imaju funkciju pojačavanja ilokucione sile iskaza Suda.

Naime, među markerima evidencijalnosti nalazimo i glagole, koji pripadaju komunikativnom domenu- *reiterate*, *recall*, *point out*, *emphasise* i *stress*. Riječ je o glagolima koji imaju svoju ulogu u procesu „stvaranja autoriteta“ (Fox i Clifford: 1991 u Karkkainen 2013: 24), odnosno potvrđivanja autoriteta Suda, budući da se njima uvode propozicije u kojima Sud podsjeća na dosadašnju sudsku praksu, važeće propise i pravila, predstavljajući se, na taj način, kao relevantan izvor pravnog tumačenja. Dodatno, pojedini glagoli iz ove grupe- *point out*, *emphasise* i *stress* svojom inherentnom semantikom dodatno pojačavaju dojam o validnosti argumenata koje Sud predstavlja čitaocima.

- (80) The Court **reiterated** that Article 8 implied the right for a parent to have measures taken with a view to being reunited with his or her child and an obligation for the national authorities to take such action (but this was not an absolute right; among other things, the State had to take the best interests of the child into account). The Court also **reiterated** that proceedings in this field should be dealt with promptly as the passage of time could have irremediable consequences for the child’s relationship with the remote parent.
- (81) The Court **reiterated** that Article 14 prohibited, within the ambit of the rights and freedoms guaranteed by the Convention, discrimination based on a personal characteristic by which persons or groups of persons were distinguishable from each other.
- (82) The Court **recalled** its earlier case law in which it had found that no effective remedy existed in Ukraine in respect of complains concerning ill-treatment, lack of effective investigation into allegations of ill-treatment and failure to provide medical assistance and conditions of detention. It **concluded** that there had been a violation of Article 13.
- (83) The Court **recalled** that the “reasonable time” guarantee of Article 6 § 1 ensured public trust in the administration of justice and protected all parties to court pro-

ceedings against excessive procedural delays; in particular, it meant that a person charged with a criminal offence should not remain too long in a state of uncertainty about his or her fate.

- (84) The Court **recalled** the general principle, well-established in its case law, that an applicant might lose their victim status if the authorities had acknowledged a breach of the Convention and if they had eliminated its negative consequences for the applicant.
- (85) The Court **pointed out** that it was in the first place for the national authorities to apply domestic law and that the States enjoyed a wide margin of appreciation in deciding whether or not to prosecute a person suspected of having committed a crime and what investigation and prosecution measures should be taken.
- (86) The Court **pointed out** that Article 8 could not be interpreted as imposing an obligation on the State to recognise religious marriage; nor did it require the State to establish a special regime for a particular category of unmarried couples.
- (87) It also **pointed out** that, in line with the absolute prohibition of ill-treatment, the training activities of law enforcement officials should always be conducted, so as to prevent any possibility for State officials to act in breach of that prohibition.
- (88) As to Ms Polednova's argument that she had simply been obeying the instructions of superiors whom she had trusted, the Court **emphasized** that no one should show total, blind obedience to orders which so flagrantly infringed not only the principles of national legislation but also internationally recognised human rights, in particular the right to life.
- (89) ... It then **emphasized** that detention of people as mental health patients could only be lawful under the Convention if it was effected in a hospital, clinic or other appropriate institution.
- (90) The Court, bearing in mind the difficulties involved in policing modern societies, **emphasised** that the authorities should have trained their law enforcement officials so as to ensure that no one was ill-treated as a result of their actions.
- (91) The Court **stressed** that if the exercise of the right to peaceful assembly and association by a minority group were conditional on its acceptance by the majority, that would be incompatible with the values of the Convention.
- (92) The Court **recalled** that Article 11 protected non-violent demonstrations which might annoy or offend people who did not share the ideas promoted by the demonstrators. It also **stressed** that people had to be able to hold demonstrations without fearing that they would be physically attacked by their opponents.

Posmatrane kroz prizmu kriterijuma koje smo utvrdili u dijelu 2.2, izdvojene leksičke jedinice ukazuju na to da njihova upotreba presuponira aktiviranje modalne komponente datih evidencijalnih izraza, budući da se njima ukazuje na veoma visok stepen validnosti argumenata, koje Sud dijeli sa čitalačkom publikom, pa u tom smislu možemo govoriti o ispunjavanju kriterijuma koji podrazumijeva interakciju epistemičkog i evidencijalnog domena, te kriterijuma gradijentnosti, intersubjektivnosti, kao i performativnosti u onom smislu u kojem Nuyts (2001a) upotrebljava ovaj pojam. Kada je riječ o sintaksičkim obrascima u okviru kojih se upotrebljavaju ovi glagoli, dominantna je upotreba *that-klauza* kao komplementalnih klauza izdvojenih glagolskih leksema.

Na planu pragmatike, date glagole tumačimo kao eksponente kojima se enkodira 'naglašeni stav govornog lica u odnosu na izrečeno' (Popović 2005: 1015). Drugim riječima, upotrebom datih eksponenata Sud „izražava svoju sigurnost u pogledu onoga što saopštava“ (Popović 2005: 1015), pa stoga, ovim glagolima, pripisujemo visok stepen uvjerenosti u istinitost propozicija koje se uvode ovim glagolima. Istovremeno, dati evidencijalni izrazi se mogu tumačiti kao izraz pozitivne učtivosti i solidarnosti sa čitalačkom publikom jer ukazuju na pretpostavljeni stav Suda u vezi sa „prethodnim znanjem“ čitalačke publike (Widdowson 1984: 220 u Hyland 1994: 239).

Pošto smo predstavili glagolske lekseme koje figuriraju kao ključna argumentativna sredstva u datom pravnom žanru, treba napomenuti i to da smo u korpusu pronašli primjere koji mogu poslužiti kao potvrda Waltonove teze o tome da se tokom razvoja argumentacije probativna vrijednost premisa pomjera u lancu, u pravcu koji vodi ka donošenju konačnog zaključka (2002).

(93) The Court **noted** that various reports by international bodies and non-governmental organisations of recent years confirmed that the systematic placement of asylum seekers in detention without informing them of the reasons was a widespread practice of the Greek authorities. The applicants allegations that he was subjected to brutality... were equally consistent with numerous accounts... Findings by the CPT and the UN-HCR also confirmed the applicant's allegations about the unsanitary conditions and the overcrowding in the detention centre next to Athens international airport. Despite the fact that he was kept in detention for a relatively short period of time, the Court **considered** that the conditions of detention experienced by the applicant in the holding centre had been unacceptable. It **found** that, taken together, the feeling of arbitrariness, inferiority and anxiety he must have experienced, as well as the profound effect such detention conditions indubitably had on a person's dignity, constituted degrading treatment. In addition, as an asylum seeker he was particularly vulnerable, because of

his migration and the traumatic experiences he was likely to have endured. The Court **concluded** that there had been a violation of Article 3.

- (94) The Court **observed** that it had implicitly accepted in its earlier **case law** that damages obtained following a defamatory publication provided an adequate remedy for right-to private- life breaches arising out of newspaper publications of private information. It then **recalled** that States enjoyed a certain margin of appreciation in respect of the measures they put in place to protect people's right to private life. Notwithstanding the potential merits of Mr Mosley's individual case, given that a pre-notification requirement would inevitably affect political reporting and serious journalism, in addition to the sensationalist reporting at issue in Mr Mosley's case, the Court **stressed** that any restriction on journalism required careful scrutiny. In the United Kingdom, the right to private life had been protected with a number of measures: there was a system of self-regulation of the press; people could claim damages in civil court proceedings; and, if individuals were aware of an intended publication touching upon their private life, they could seek an interim injunction preventing publication of the material.
- (95) Whereas the Court acknowledged that divergences in interpretation may be an acceptable feature of judicial systems based on a network of trial and appeal courts with authority over a certain territory, such as in Serbia, it **emphasised** that the conflicting interpretations in cases like the applicant's stemmed from the same jurisdiction—the Belgrade District Court—and involved the inconsistent adjudication of claims filed by many persons in identical situations. This occasioned a condition of continued uncertainty... Accordingly, the Court **held** that the profound and persistent judicial uncertainty, which had not been remedied satisfactorily by the Supreme Court, infringed Article 6 §1.
- (96) The Court **observed** that the prosecution authorities had been particularly slow in opening a criminal investigation into the alleged ill-treatment... The Court **was also not convinced** that, once instituted, the proceedings were conducted in a diligent manner. The Court **concluded** that there had been a violation of Article 3 in respect of the ineffective investigation into Mr Preminin's allegations of systematic ill-treatment by other inmates.

Primjeri koje smo predstavili u ovom dijelu rada ukazuju na to da se izdvojeni inferencijalni evidencijali mogu, na makro-nivou, tumačiti kao izrazi kojima se obezbjeđuje postupnost u predstavljanju premisa koje vode ka donošenju konačnog zaključka. U tom smislu, dati eksponenti propozicione modalnosti izraz su pozitivne učtivosti, budući da

je njihova upotreba uslovljena očekivanjima diskursne zajednice, koja jedino na osnovu valjano predstavljenih argumenata može da prizna legitimitet donešenih odluka Suda. Drugim riječima, upotrebu eksponenata modalnosti na makro-nivou treba tumačiti kao dio retoričke strategije Suda, koja je usmjerena ka legitimizaciji zaključaka Suda.

Na osnovu prethodno navedenog možemo konstatovati da „jezičko ponašanje“ Suda u velikoj mjeri profiliše Sud na taj način da se o Sudu može govoriti kao o entitetu koji „donosi svoj sud“, „pažljivo iznosi svoje navode“ (engl. *opinion holder, cautious claim maker*) (Martin - Martin 2003: 5), i izražava svoju opredjeljenost prema istinitosti propozicije u onoj mjeri u kojoj je to razumno činiti.

Na kraju ćemo pomenuti i to da su inferencije Suda i svojevrsna reakcija na navode koji potiču od podnosilaca predavki, čiji se glas i u ovom dijelu rezimea presuda enkodira upotrebom glagola *allege, submit, maintain, argue*, kao i imenicama *allegation, account, statement*, koje ćemo uvrstiti u domen evidencijalnosti, budući da se njima ukazuje na to da izvorna informacija potiče od podnosilaca predavki. Značajno je pomenuti da se imenica *allegation* ponaša slično kao i prilog/pridjev- *alleged/allegedly*, kojima se govornik ograđuje od preuzimanja odgovornosti za istinitost sadržaja propozicije, pa se o datim pridjevima i priložima može govoriti kao o eksponentima epistemičke distance. Kada je riječ o imenici *allegation*, ovom imenicom se ne ukazuje samo na izvor informacije, već ova imenica nosi sa sobom implikacije epistemičke distance, u smislu da su u pitanju tvrdnje čiju istinitost tek treba dokazati:

(97) ... if any investigation into acts **allegedly** committed by British soldiers was to be effective, it was particularly important that the investigating authority was, and was seen to be, operationally independent of the military chain of command.

(98) As regards the investigation into that **alleged** ill-treatment, the Court noted that it had been riddled with the same defects as those which the Court had identified in the investigation into Mr Preminin's **allegations** about his cellmates.

Nakon predstavljanja eksponenata propozicione modalnosti, u dijelu koji slijedi ukazaćemo na leksičke eksponente neepistemičke modalnosti, koje smo izdvojili u ovom dijelu rezimea presuda.

6.2.1. Odluka Suda: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti

Kada je riječ o eksponentima neepistemičke modalnosti, i u ovom dijelu smo identifikovali upotrebu leksičkih jedinica kojima se enkodiraju deontički pojmovi obaveze, dozvole, prava i zabrane, koji se izražavaju upotrebom imenica *obligation, prohibition, lawfulness, entitlement, right*, te upotrebom glagola *oblige, require, prohibit, allow* i *order*.

- (99) The Court concluded that there had been a violation of Article 3 in respect of the authorities' failure to fulfil their positive **obligation** to adequately secure Mr Preminin's physical and psychological integrity.
- (100) She relied on Articles 3 (**prohibition** of inhuman or degrading treatment), 8 (**right** to respect for private and family life), 12 (**right** to found a family), 13 (**right** to an effective remedy) and 14 (**prohibition** of discrimination).
- (101) The Court noted also that the **lawfulness** of Mr Kharchenko's detention had only been reviewed by the court 19 days after he had submitted his review request, which was at odds with the Convention requirements.
- (102) The first question before the Court was whether the applicants **entitlement** to compensation constituted a "possession" as defined in the case law of the Court.
- (103) Additionally, even when compared to the highest incomes in Montenegro, the damages and costs which Mr Koprivica **had been obliged** to pay had still been excessive.
- (104) ... the Court stated that Article 39 **requires** that asylum applicants have the right to an effective remedy before a court or tribunal.
- (105) The Court reiterated that Article 14 **prohibited**, within the ambit of the rights and freedoms guaranteed by the Convention, discrimination based on a personal characteristic by which persons or groups of persons were distinguishable from each other.
- (106) Nor was there a remedy **allowing** a reduction of sentence on account of accumulated delays.
- (107) Although the courts did **order** protective measures, many of them (such as periods of detention, fines, psycho-social treatment and even a prison term) have not been enforced...

6.3. Osnovne činjenice: gramatički eksponenti modalnosti

Kada je riječ o gramatičkim eksponentima modalnosti, u najvećem broju primjera zabilježena je upotreba glagola *could*, dok su u manjoj mjeri u ovom dijelu teksta rezimea presuda prisutni i glagoli *should* i *would*. Upotrebu polumodalnog oblika *have to* smo identifikovali u dva primjera, dok je u ovom dijelu teksta rezimea presuda zabilježena jedna upotreba glagola *might*, *must*, *ought to* i polumodalnog oblika *be able to*. No, prije nego predstavimo modalna značenja koja su enkodirana navedenim glagolima u primjerima koje smo izdvojili iz korpusa, u dijelu koji slijedi ćemo predstaviti dijapazon značenja na koja se skreće pažnja u postojećoj literaturi koja se bavi problematikom modalnosti u pravnom diskursu. Treba napomenuti da su uvidi iz literature na koje ukazujemo uglavnom rezultat analiza preskriptivnih pravnih tekstova.

Williams prepoznaje glagol *could* kao eksponenta deontičke i epistemičke modalnosti (2007). U domenu deontičke modalnosti, upotreba ovog glagola se vezuje za tentativnost prilikom traženja dozvole i izvještavanje o dozvoli datoj u nekom trenutku u prošlosti. U epistemičkom smislu, upotreba ovog glagola se u Williamsovoj studiji dovodi u vezu sa teorijskom mogućnosti (2007: 141). Kada je riječ o glagolu *can*, upotreba ovog glagola kao deontičkog modala sa značenjem dozvole je rijetka u potvrdnim rečenicama u preskriptivnim pravnim tekstovima. S druge strane, u pravnim tekstovima koji nisu preskriptivni česta je upotreba glagola *can*, koji se u takvim tekstovima upotrebljava u funkciji označavanja onoga što je dozvoljeno zakonom. U odričnom obliku, ovaj glagol, kao i oblici *may not*, *shall not* i *must not* se, u preskriptivnim pravnim tekstovima, koristi za označavanje zabrane (Williams 2007: 139-140). U epistemičkom smislu, odričan oblik glagola *can* u pravnom diskursu ukazuje na značenje nemogućnosti (Williams 2007: 140). Kada je riječ o glagolu *shall*, ovaj glagol se u pravnom diskursu dovodi u vezu sa modalnim značenjem zabrane (*shall not*), ili obaveze koja potiče od autoritativnog deontičkog izvora, pri čemu obaveza može biti generička, ili se pak može konkretizovati eksplicitnim navođenjem koja lica ili entiteti su u obavezi da se povinuju datoj obavezi (Williams 2007: 116-117; 120). Za razliku od glagola *shall*, glagol *should* označava ‘obavezu koja se može izbjeći’ (engl. *escapable obligation*) (Deckler 1991: 378 u Williams 2007: 128), i u preskriptivnim pravnim tekstovima se ovaj glagol najčešće upotrebljava kako bi se ukazalo na smjernice ili principe sa naglašenom moralnom ili etičkom dimenzijom. Negiranjem glagola *should* se, u tekstovima koji nisu preskriptivnog karaktera, umjesto eksplicitne zabrane naznačava upozorenje u odnosu na ponašanje koje nije poželjno (Williams 2007: 130). Domenu deontičke modalnosti, Williams pripisuje i upotrebu glagola *should* u instrukcijama opšteg tipa (2007: 130).

U pravnom diskursu, upotreba glagola *will* je karakteristična za one kontekste u kojima se ovim glagolom naznačava neka buduća situacija, koja sa sobom ne nosi implikacije obaveze, pa je u tom smislu moguće uspostaviti razliku između glagola *will* i *shall*, koji nužno presuponira značenje obaveze. U spektar modalnih značenja glagola *will* u vezi sa pravnim diskursom se uključuje i značenje zabrane (*will not*), kao i značenje volje, kada se ovaj glagol upotrebljava kao eksponent dinamičke modalnosti (Williams 2007: 133-134).

Fachinetti ističe da je upotreba glagola *would* česta u tekstovima presuda, u kojima ovaj glagol ima narativnu funkciju koja se očitava u izvještavanju o slučajevima (Fachinetti 2001: 144 u Williams 2007: 137). U preskriptivnim pravnim tekstovima je rijetka upotreba ovog glagola, s tim da je moguća upotreba glagola *would* u epistemičkom smislu kako bi se ukazalo na hipotetičku situaciju (Williams 2007: 137).

Upotreba glagola *may* u pravnom diskursu se dovodi u vezu sa određenim deontičkim konceptima, čiji bi egzemplari bili dozvola koja potiče od nekog autoriteta, davanje diskrecionog prava i zabrana izražena odričnim oblikom glagola *may* (Kurzon 1986: 20; Williams 2007: 122). S druge strane, kao eksponent epistemičke modalnosti u pravnom diskursu, glagol *may* ima značenje epistemičke mogućnosti, koja se u pravnom diskursu dovodi u vezu i sa glagolom *might*, kojim se u odnosu na glagol *may* izražava veća epistemička distanca (Williams 2007: 122).

U pravnom diskursu, modalni glagol *must* enkodira značenje obaveze (Kurzon 1986: 61) - preciznije rečeno, značenje mandatorne obaveze ili urgentne nužnosti, kao i značenje zabrane u slučaju negacije oblika *must (must not)* (Williams 2007: 123). Značajno je pomenuti i Williamsovo zapažanje da upotreba ovog glagola nije tako česta u pravnom diskursu, gdje primat u izražavanju značenja obaveze ima glagol *shall*. U tekstovima koji nemaju preskriptivnu funkciju, Williams prepoznaje epistemičke konotacije ovog glagola, kada se njime ukazuje na nužan zaključak, naročito u tekstovima sudskih presuda, gdje se ovim glagolom naznačava zaključak suda (2007: 126-127). Slično zapažanje iznosi i Kurzon, navodeći da se glagolom *must* označava epistemička nužnost, koja ukazuje na logički zaključak koji proizilazi iz argumenata sudija (1986: 62).

Kako se oblikom *have to* označava obaveza koja potiče od spoljnog izvora, upotreba ovog polumodala nije tako česta u preskriptivnim pravnim tekstovima, s obzirom da u preskriptivnim pravnim tekstovima zakon figurira kao izvor obaveze, što se ne implicira upotrebom glagola *have to*. Stoga je upotreba ovog glagola uglavnom ograničena na pravne tekstove sa dominantnom deskriptivnom funkcijom (Williams 2007: 143-144).

Kada je riječ o polumodalu *be to*, Williams primjećuje da upotreba ovog oblika nije tako frekventna iako se ovim oblikom u pravnom diskursu može izraziti značenje obaveze ili nužnosti, koja svoj izvor ima u naredbi ili zabrani (2007: 44). Autor predstavljeno činjenično stanje objašnjava time da se u preskriptivnim pravnim tekstovima prednost daje ustaljenim markerima za obilježavanje obaveze i nužnosti- *shall/must* u odnosu na polumodal *be to* - odnosno, stilsku varijantu pomenutih modalnih glagola (Williams 2007: 135).

Primjeri iz korpusa ukazuju na to da je upotreba glagola *could* u dijelu predstavljanja osnovnih činjenica uslovljena indirektnim govorom¹²⁹, pri čemu se ovom glagolu u ovom dijelu rezimea presuda mogu pripisati sljedeći aspekti epistemičkog značenja: epistemička nemogućnost, odnosno negativno opredjeljenje prema istinitosti propozicije (108-109); epistemička mogućnost (110):

---

¹²⁹ Isto možemo tvrditi i za oblike *would, should* i *might*.

(108) In its view, Ms Polednova **could not** be deemed to have committed the murder as a joint principal, but at most to have had an indirect involvement in the murder.

(109) The Leninsky Court found the information in question defamatory, untrue and not proven to have come from official sources. The court concluded that the applicant company **could not** be protected against liability and ordered it and Mr M. to pay approximately 9000 EUR and approximately 1800 EUR, respectively, in compensation.

(110) In so far as it symbolised civil values which characterised Italian civilisation – tolerance, affirmation of one’s rights, the autonomy of one’s moral conscience vis-a-vis authority, human solidarity and the refusal of any form of discrimination – the crucifix in classrooms **could** fulfill, in a “secular” perspective, a highly educational function.

Glagol **could** se u našem korpusu upotrebljava i kao eksponent dimaničke modalnosti, kada se ovim glagolom ukazuje na nesposobnost subjekta propozicije (111-112), odnosno na mogućnost koja proizilazi iz datih okolnosti (113):

(111) His son **could not** swim and his body was found in the water on 10 May 2003.

(112) He **could not**, however, name any of the men who had been standing next to the body and issued the order.

(113) Submitting that Mr Y. was the Chairman of the Kirovograd Regional Council of Judges and **could** influence any judge in the region, Mr M. asked the Supreme Court to transfer the case to one of the local courts in Kyiv, the city in which the press conference had taken place.

U domenu deontičke modalnosti, ovaj glagol u našem korpusu ima značenje dozvole (114-115) i zabrane (116 -117), koje svoj izvor imaju u zakonu, ili licima/entitetima koji su ovlašteni da djeluju u ime zakona:

(114) In 1989, they were arrested and charged with forgery and for a violation of a royal decree stating that only those laboratories managed by doctors, pharmacists or those with certain other qualifications **could** provide clinical services that **could** be reimbursed through health insurance.

(115) Most recently, in March 2010 the courts ordered that contact **could** take place once per week for three hours at a time when the applicant’s work schedule allowed and at a place to be arranged between the parties themselves.

(116) However, on 6 December 1995 the Court of Cassation ruled that in the absence of specific legislation, the freedom to join a trade union and to bargain collectively **could not** be exercised.

(117) On that account, in July 2007 the Counselling Centre informed the applicant that he **could** no longer meet with his daughter on their premises.

Analiza korpusa je ukazala na nekoliko upotrebi glagola *should*. Naime, kao eksponent epistemičke modalnosti, ovaj glagol ukazuje na: a) jak epistemički sud o prošlom događaju, odnosno veoma visok stepen uvjerenja u istinitost propozicije (118); b) razumni zaključak koji se može izvesti s obzirom na okolnosti (119) (Palmer 1990: 59):

(118) The court held, in particular, that she *should* have known at the time that the death sentences imposed had not been a legal measure and that, she had contributed to conferring an appearance of legality on the political trial in question, and hence to the murder of four people on the basis of their political beliefs.

(119) Seeing that, under the 1852 Criminal Code, which had been in force at the time of the offence, murder was punishable by the death penalty, the court held that the offence *should* be classified as murder under the 1961 Criminal Code, the provisions of which were more favourable to her (principle of the application of more lenient criminal legislation).

Ipak, treba napomenuti da se ovaj glagol najčešće koristi za izvještavanje o obavezi koja potiče od autoritativnog deontičkog izvora (120), odnosno za ukazivanje na preporuke autoritativnog deontičkog izvora, koje imaju prizvuk naredbe (121-122):

(120) In November 2009, the court specified that Mr Koprivica *should* pay the damages in regular transfers, each of those amounting to half his pension.

(121) The Prime Minister considered that these offences, committed by a group of people, amounted to repeated acts of vandalism, violence against people or incitement to hatred or discrimination, and that the applicant association *should* be dissolved.

(122) In September 2008, the Court indicated to the Bulgarian Government, in accordance with its rules on interim measures, that it *should* not deport Mr M. to Afghanistan until further notice.

Kada je riječ o glagolu *would*, naš korpus je potvrdio konstataciju autorke R. Fachinetti da u tekstovima presuda glagol *would* često ima narativnu funkciju, koja se očitava u izvještavanju o pojedinostima u vezi sa predmetnim slučajevima (Fachinetti 2001: 144 u Williams 2007: 137), što se može ilustrovati sljedećim primjerima:

(123) He was told it was a routine investigation that *would* be over in a couple of hours.

(124) The applicant alleged that, in the last stages of labour, she was asked whether she wanted to have more children and told that, if she did have any more, either she or the baby *would* die.

(125) Stating that he left Mauritania for Europe to flee from slavery and live in better conditions, he also expressed fear that his former employer, from whom he had stolen EUR 3000 to get to Europe, *would* have him located and killed.

Takođe, identifikovana je i upotreba oblika *would* u epistemičkom smislu, kada se ovim glagolom ukazuje na zaključak Suda:

(126) Relying on a psychological expert report, it held that contact between Mr Anayo and the twins was in the children's best interest, as it *would* be essential for them to get to know their roots.

Kada je riječ o obliku *have to*, ovaj polumodal se u našem korpusu upotrebljava kako bi se njime izvijestilo o obavezi koju nameće autoritativni spoljni izvor:

(127) They *had to* be supervised by a third person, as recommended by a psychiatrist's report which diagnosed Mr Gluhaković with paranoid psychosis.

(128) The court ruled that News of the World *had to* pay to Mr Mosley 60,000 GBP in damages.

I na kraju ćemo se osvrnuti na oblike *might*, *must*, *ought to* i *be able to*, koji imaju svega jednu upotrebu u ovom dijelu rezimea presuda. U primjerima iz korpusa, gore navedeni glagoli označavaju epistemičku mogućnost (*might*), deontičku nužnost (*must*), preporuku (*ought*) i dinamičku mogućnost (*be able to*):

(129) The judgment concluded that changing the child's surroundings and taking him away from his great grandmother, who had become his reference person, *might* upset his mental balance.

(130) The Tribunal asked the Court whether Article 39(1)(a) of Directive 2005/85 (which provides that applicants *must* have the right to an effective remedy against decisions 'taken on their application for asylum') precludes rules under which no separate judicial remedy exists against the decision of the competent national authority to examine an application for asylum under an accelerated procedure.

(131) In April 2002, during a meeting of the school's governors, Ms Lautsi's husband raised the question of the presence of religious symbols in the classrooms, particularly mentioning crucifixes, and asked whether they *ought* to be removed.

(132) In late May 2009, the Aliens Office nevertheless ordered the applicant to leave the country for Greece, where he *would be able to* submit an application for asylum.

6.4. Odluka Suda: gramatički eksponenti modalnosti

I ovaj dio teksta rezimea presuda bilježi najfrekventniju upotrebu glagola *could*, kojim se u domenu epistemičke modalnosti enkodiraju značenja epistemičke distance (133-134) i jakog epistemičkog suda, kada se ovaj glagol negira partikulom *not* (135-136):

(133) It thus remained to determine if the State authorities *could* be held accountable.

- (134) While the Court accepted that transporting Mr Sakhnovskiy for over 3000 km to the hearing in Moscow *could* have been a lengthy and costly operation, a telephone conversation should have been organised between him and his lawyer well in advance of the hearing...
- (135) While she had no doubt suffered and continued to suffer, the authorities' reaction to her case *could not* be equated with inhuman or degrading treatment. Accordingly, there had been no violation of Article 3.
- (136) While the Court did not underestimate the burden currently placed on the States forming the external borders of the EU by the increasing influx of migrants and asylum seekers and the difficulties involved in receiving them at major international airports, that situation *could not* absolve Greece of its obligations under Article 3, given the absolute character of that provision.

Ipak, najčešću upotrebu ovog glagola smo zabilježili u domenu dinamičke modalnosti, kada se ovim glagolom ukazuje na značenje cirkumstancijalne mogućnosti (137-139):

- (137) The Court also reiterated that proceedings in this field should be dealt with promptly as the passage of time *could* have irremediable consequences for the child's relationship with the remote parent.
- (138) Relying on Article 6 § 1 (right to a fair hearing), the applicants complained that the proceedings before the domestic courts had been unfair and that the possibility that the same fact *could* give rise to differing legal assessments from one court to another was in breach of the principles of equality before the law and consistency of the law.
- (139) The Court concluded that the authorities had never intended to undertake any meaningful steps to carry out an investigation that would be prompt, independent and *could* lead to tangible results.

U domenu deontičke modalnosti, upotrebom glagola *could* se u našem korpusu signalizira ono što je zakonom dozvoljeno (140-141):

- (140) In the United Kingdom, the right to private life had been protected with a number of measures: there was a system of self-regulation of the press; people *could* claim damages in civil court proceedings; and, if individuals were aware of an intended publication touching upon their private life, they *could* seek an interim injunction preventing publication of the material.
- (141) The principle that only the law *could* define a crime and prescribe a penalty had thus been observed.

Kada je riječ o glagolu *should*, ovaj glagol uglavnom figurira kao eksponent deontičke modalnosti, s obzirom da se identifikovana značenja, između ostalog, odnose na izvještavanje o postojanju obaveze koja svoje utemeljenje ima u zakonu:

(142) It also pointed out that, in line with the absolute prohibition of ill-treatment, the training activities of law enforcement officials *should* always be conducted, so as to prevent any possibility for State officials to act in breach of that prohibition.

Dodatno, ovaj oblik poprima prizvuk prijekora kada se glagolom *should* ukazuje na udaljanje od, u datoj situaciji, poželjnog/nužnog oblika ponašanja:

(143) The Court, bearing in mind the difficulties involved in policing modern societies, emphasised that the authorities *should* have trained their law enforcement officials so as to ensure that no one was ill-treated as a result of their actions.

(144) Similarly, every effort *should* have been taken to identify Iraqi eye-witnesses and to persuade them...

Takođe, ovaj glagol može označiti i preporuku koja ima jake moralne ili etičke implikacije:

(145) As to Ms Polednova's argument that she had simply been obeying the instructions of superiors whom she had trusted, the Court emphasised that no one *should* show total, blind obedience to orders which so flagrantly infringed not only the principles of national legislation but also internationally recognised human rights, in particular the right to life.

Pored glagola *should*, značenje obaveze se u našem korpusu enkodira i upotrebom pomodalnog oblika *have to*, kojim se izvještava o obavezi koja svoje utemeljenje ima u pravnoj regulativi i autoritetu relevantnih institucija:

(146) Exceptionally, and given the urgent need to put an end to the violation of Mr Gluhaković's right to respect for his family life, the Court also decided to issue the direction that Croatia *had* to ensure effective contact between the applicant and his daughter at a time compatible with his work schedule and on suitable premises.

(147) Given the threat that represented to the future effectiveness of the Court, it held that Bosnia and Herzegovina *had* to amend its legislation so that the applicants and others in that situation would become eligible to apply for a Federation pension if they so wished.

Glagol *must* smo u najvećem broju slučajeva identifikovali kao eksponenta epistemičke nužnosti, čijom se upotrebom ukazuje na visok stepen opredjeljenosti prema istinitosti pozicije čiji se sadržaj odnosi na neki prošli događaj:

(148) The Court considered that the deficiencies of the asylum procedure in Greece *must* have been known to the Belgian authorities when they issued the expulsion order against the applicant...

(149) As from the second attack, it *must* have been clear to the police that Mr Milanović, being a member of a vulnerable religious minority, was systematically targeted and that future attacks were likely to follow.

U datom korpusu nisu izostale ni upotrebe koje glagolu *must* daju status dinamičkog modala, kada se ovim glagolom ukazuje na objektivnu nužnost, koja proističe iz datih okolnosti. Treba napomenuti i to da su takve upotrebe mnogo ređe od onih koje glagolu *must* daju epistemičke konotacije:

(150) Since the impact of such a scheme on the entire country was considerable, the Romanian authorities *must* retain full discretion in the choice of general measures.

U domenu dinamičke modalnosti, identifikovali smo i upotrebu glagola *might*, kojim se ukazuje na cirkumstancijalnu mogućnost, ili, pak, na teorijsku mogućnost:

(151) Delays *might* also stem from the State's failure to place sufficient resources at the disposal of its judicial system or to allocate cases in an efficient manner.

(152) The Article 10 protection afforded to publications *might* cede to the requirements of Article 8 where the information was of a private and intimate nature and there was no public interest in its dissemination.

(153) Accordingly, a "difference in treatment" such as that to which Ms Yigit had been subjected *might* be prohibited by Article 14.

(154) The Court examined whether there had been a lack of "objective impartiality" by the Ukrainian judges, that is whether there had been ascertainable facts which *might* raise objective doubts as to the judges' impartiality.

S druge strane, moguća je i upotreba glagola *might* kako bi se ukazalo na epistemičku mogućnost, odnosno zaključak srednjeg stepena izvijesnosti:

(155) The mere fact that N. had lived in Sweden *might* well be perceived as her having crossed the line of acceptable behaviour. The fact that she wanted to divorce her husband, and in any event did not want to live with him any longer, *might* result in serious life-threatening repercussions upon her return to Afghanistan.

Predstavljene analize ekspanenata modalnosti i evidencijalnosti ukazuju na mogućnost iznošenja nekoliko zaključaka. Opšti utisak koji se stiče je taj da je modalna dimenzija analiziranih rezimea presuda u velikoj mjeri utemeljena u leksičkim eksponentima propozicione modalnosti, što se može objasniti činjenicom da se u datom pravnom žanru modalna i argumentativna dimenzija teksta u velikoj mjeri preklapaju. Drugim riječima, modalnost je, na neki način, uslovljena argumentacijom, budući da iznošenje premisa, inferencija i zaključaka Suda otvara prostor za identifikovanje jezičkih jedinica kojima se markiraju epistemički sudovi i evidencijali, koji pripadaju domenu propozicione modalnosti. U tom smislu ne čudi što su leksički eksponenti propozicione modalnosti u mnogo većoj mjeri zastupljeni u odnosu na gramatičke eksponente modalnosti i eksponente neepistemičke modalnosti. Ukoliko analizirane leksičke eksponente propozicione modalnosti uporedimo sa modalnim

glagolima u engleskom jeziku, onda dolazimo do zaključka da su inferencijalnost, subjektivnost, gradijentnost i mogućnost deskriptivne upotrebe ono što ih čini sličnim modalnim glagolima, ali i činjenica da mogu biti upotrijebljeni u funkciji ograđivanja i izražavanja epistemološkog stava. Na nivou teksta, u duhu Nuytsove teorije (2010a: 227) možemo konstatovati da analizirani leksički glagoli jesu, poput modalnih glagola, markeri argumentativnosti, s tim da je, prema našem mišljenju, dimenzija argumentativnosti dominantnije obilježje analiziranih leksičkih ekspanenata.

Kada je riječ o ekspanentima neepistemičke modalnosti, treba napomenuti da smo imenice, sadržane u primjerima koje smo predstavili, identifikovali kao ekspanente modalnosti na osnovu njihove semantike kojom su obuhvaćeni koncepti koji se tipično dovode u vezu sa deontičkom modalnosti. Izdvojene lekseme *right, entitlement, lawfulness, prohibition* i *obligation* ukazuju na onaj oblik ponašanja koji je zakonom dozvoljen, zabranjen, odnosno nužan pa se, stoga, može reći da se navedene imenice nalaze na istom nivou proskriptivne/indirektne permisivnosti, odnosno obligatornosti. Drugim riječima, datim leksemama se enkodira značenje 'jake dozvole', odnosno 'jake obaveze' (Frawley: 1992), što su značenjske komponente koje se prepoznaju i u pridjevima *lawful/unlawful*. Situacija je slična i sa izdvojenim glagolima *allow, grant, order, ban, oblige, require* i *prohibit*, čijom se upotrebom u deontičkim tvrdnjama izvještava o davanju dozvola, odnosno nametanju obaveza po osnovi sile zakona. Dodatno, primjeri iz korpusa ukazuju na to da zakon kao izvor autoriteta ima svoje eksplicitno otelovljenje u pravnim propisima, zakonicima i konvencijama, kao i u licima/entitetima (na primjer, sudovi) koji djeluju u ime zakona. Stoga bi se i o gore navedenim glagolskim leksemama moglo govoriti kao o ekspanentima kojima se ukazuje na postojanje 'jake dozvole', odnosno 'jake obaveze' (Frawley: 1992). Ukoliko date lekseme analiziramo iz ugla kriterijuma koje smo ustanovili u dijelu 2.2, možemo zaključiti da date glagolske lekseme imaju obilježje gradijentnosti, kao i objektivnosti u onom smislu u kojem Verhulst i saradnici (2013) koriste ovaj pojam, budući da su iste upotrijebljene u funkciji izvještavanja o dozvolama/obavezama koje su na osnovu zakona bile date, ili nametnute određenim licima u nekom trenutku u prošlosti. S tim u vezi prepoznajemo i deskriptivnu upotrebu analiziranih glagolskih leksema sa deontičkim značenjem. Na kraju ćemo pomenuti i fraze *be allowed to, be entitled to* i *be obliged to*, kojima se enkodira značenje dozvole i obaveze, koje svoj izvor imaju u samom zakonu, odnosno u autoritetu lica koja djeluju u ime zakona.

Nakon predstavljanja jezičkih jedinica koje mogu poslužiti kao ilustracija leksikalizovanih i gramatikalizovanih ekspanenata modalnosti, karakterističnih za rezimee sudskih presuda napisanih na engleskom jeziku, u dijelu koji slijedi ćemo predstaviti ekspanente

iz srpskog jezika, koji su izdvojeni na osnovu analize tekstova rezimea presuda, koji su prevedeni sa engleskog na srpski jezik. Polazeći od teorijskih postavki ovog rada, analiza jezičkog materijala iz srpskog jezika je rađena po istom modelu po kojem je rađena i analiza jezičkih jedinica iz engleskog jezika, sa ciljem da ukažemo na leksička sredstva koja su tipična obilježja ovog žanra, a koja se na osnovu značenja koja impliciraju u argumentativnom kontekstu mogu ubrojiti u eksponente modalnosti i evidencijalnosti.

6.5. Predstavljanje analiziranih jezičkih jedinica iz srpskog jezika

6.5.1. Osnovne činjenice: leksički eksponenti propozicione modalnosti

Kada je riječ o srpskom jeziku, analiza jezičkog materijala iz dijelova teksta rezimea presuda u kojima se predstavljaju činjenice u vezi sa predmetnim slučajevima, ukazuje na to da se širok dijapazon leksičkih jedinica može posmatrati kroz prizmu raportivne evidencijalnosti. Kada je riječ o glagolima, u korpusu je zabilježena upotreba sljedećih glagolskih leksema: *navesti, tvrditi, ukazati, svjedočiti, izjaviti, kazati, obavestiti* sa ciljem uvođenja glasova podnosilaca predstavki, relevantnih tijela, institucija i svedoka. Za ukazivanje na navode podnosilaca predstavki, upotrebljavani su glagoli *navesti, tvrditi, ukazati, izjaviti i obavestiti* (156 - 164):

- (156) Podnositeljka predstavke *je navela* da su joj, kada je bila u poslednjim fazama porođaja, postavili pitanje da li želi da ima još dece i tom prilikom joj kazali da će, ako bude ponovo ostala u drugom stanju, umreti ili ona ili ta beba.
- (157) Podnositeljke predstavke, pre svega, *su navele* da je video-snimak napravljen tajno; to su snimili policajci koji su pokušali da ih time ucene da ne objave tekst o nezakonitostima u Ministarstvu unutrašnjih poslova.
- (158) Podnositeljka predstavke Y *tvrdila je* da nije bilo potrebe da se pokrene taj postupak, ili da se njoj određuje staratelj, budući da ona živi samostalno, plaća sve svoje račune, redovno odlazi kod lekara i organizuje svoj socijalni život.
- (159) N. je podnela zahtev za azil, zajedno sa svojim mužem X., tri dana po dolasku u Švedsku u avgustu 2004. godine. *Tvrdili su* da su u Avganistanu progonjeni zbog toga što je X. bio politički aktivni član Komunističke partije.
- (160) Pored toga, on je u svome izlaganju posebno *ukazao* na to da glavni republički inspektor vodovoda favorizuje dva privatna preduzeća za snabdevanje vodom koja nastoje da eksploatišu dodatne izvore vode, kao i da je sve što je izgovorio zapravo izgovorio po nalogu Demokratske partije socijalista, vodeće stranke u tadašnjoj koalicionoj vladi.

- (161) G. Koprivica **je** na sudu **izjavio** da se oslonio na informacije dobijene od specijalnog dopisnika tog časopisa iz Haga.
- (162) Međutim, komentarišući saopštenje Haškog tribunala, on **je izjavio** da nije zainteresovan za sadržaj pisma koje je taj tribunal poslao niti za to da li je novinar o kome je reč zaista na tom spisku, budući da se on lično uverio u to kako je dotični novinar radio u prošlosti.
- (163) G. Milanović **je** takođe **obavestio** policiju da njegovi napadači verovatno pripadaju lokalnom ogranku te ekstremno desničarske organizacije.
- (164) G. Milanović **je** 2008. godine **obavestio** sudiju tokom predistražnog postupka da veruje kako je na ulici video jednog od svojih napadača, odevenog u majicu sa znakom jedne druge ekstremno desničarske organizacije.

Dodatno, upotrebom glagola **tvrditi**, **navesti** i **obavestiti** se signalizira da predstavljena informacija potiče od eksperata i relevantnih tijela:

- (165) Uprava bolnice u Prešovu **tvrdila je** da je postupak sterilizacije podnositeljke predstavke obavljen na osnovu medicinskih razloga - postojao je rizik od cepanja materice - kao i da je pacijentkinja dala svoj pristanak pošto je prethodno obavestena o lekarskoj proceni rizika.
- (166) Tužilac **je tvrdio** da su vojnici osumnjičili četvoricu mladih Iračana da su učestvovali u pljački i pohari i da su ih naterali da uđu u reku kako bi im "održali lekciju".
- (167) Kancelarija za strance nije dobila nikakav odgovor od grčkih vlasti u roku od dva meseca, što je period propisan Uredbom, i to se onda tretira kao prećutno prihvatanje zahteva. Belgijska kancelarija **je tvrdila** da Belgija nije zemlja koja je odgovorna za razmatranje zahteva za azil prema Uredbi Dablin II i da nema nijednog razloga zbog koga bi posumnjala da grčke vlasti neće ispuniti sve svoje obaveze u pogledu rešavanja po pravu na azil.
- (168) Država **je navela** podatak da broj pritvorenika nije prekoračivao broj mesta predviđenih u svakoj ćeliji, da su ćelije bile provetravane i grajane, i da je u njima neprestano bilo tekuće hladne vode.
- (169) U maju 2002. godine Haški tribunal **je obavestio** Prvi osnovni sud u Podgorici da nema nikakvih informacija o novinaru koji je pokrenuo postupak zbog članka g. Koprivice.
- (170) Komisija **je obavestila** belgijske vlasti o svome stavu da je kraljevski ukaz na osnovu koga su podnosioci predstavke osuđeni bio u suprotnosti sa pravom EU, tvrdeći da ograničavanje naknade za zdravstveno osiguranje isključivo na laboratorije na čijem su čelu određeni pojedinci predstavlja ograničenje slobode osnivanja preduzeća.

Kada je riječ o glagolu *svedočiti*, primjeri iz korpusa sugerišu da se upotrebom ovog glagola ukazuje na navode svjedoka, s tim da i glagol *izjaviti* može biti upotrebljen u istoj funkciji:

- (171) U septembru 2002. godine još jedan svedok D.K., *svedočio je* da su i njega uhapsili pripadnici srpskih paravojnih snaga i naložili mu da sahrani leš supruge gđe Jularić.
- (172) Pozivajući se na iskaze svedoka očevidaca, njegova supruga, g-đa Fatima Zabun Daeš (Fattema Zabun Dahesh) *izjavila je* da je 5. novembra 2003. godine g. Salim otišao u posetu svome zetu, i nalazio se u njegovom domu u Basri kada su u tu kuću upali britanski vojnici.

U primjerima iz korpusa smo identifikovali i analitičke strukture (*izneti stavove, po onome što navode..., prema navodima..., po mišljenju suda..., i sl.*), kojima se u polifoni kontekst rezimea presuda uvodi glas podnosilaca predstavki, institucija, relevantnih tijela i sudova nižih instanci:

- (173) Posle drugog ročišta kome je g-đa Polednova prisustvovala i na kome *je* ona usmeno *iznela svoje stavove*, Visoki sud u Pragu je optuženu oglasio krivom za obično ubistvo i to kao neposrednog učesnika (u smislu krivičnog zakonika iz 1852. godine) i osudio ju je na šest godina zatvora.
- (174) *Po onome što navode* podnosioci predstavke, ovo brisanje njihovih imena iz Registra lica sa stalnim boravkom imalo je teške i trajne negativne posledice.
- (175) *Prema navodima* preduzeća koje je podnelo predstavku, sličnu informaciju istog dana emitovao je televizijski kanal SPB.
- (176) Na dan 26. februara 1992., ili nešto posle tog datuma opštinske vlasti su ih izbrišale iz Registra stalno nastanjenih lica i, *prema onome što tvrdi* slovenačka vlada, prebacili su njihova imena u Registar stranaca, u koji su bila uneta imena ljudi bez boravišne dozvole. *Prema onome što je navela* vlada, ti ljudi su informisani o ovoj promeni kroz medije, obaveštenja koja su dobili, a u nekim opštinama se s njima čak stupalo i u lični kontakt.
- (177) *Po mišljenju* suda, s tih razloga je nevažno da li je kontakt između njega i bližanaca nešto što je u najboljem interesu dece. Savezni ustavni sud je 29. marta 2007. godine odbio da razmatra ustavnu žalbu koju je g. Anajo uložio na tu odluku Apelacionog suda.
- (178) *Po mišljenju* tog suda, nikako se ne može smatrati da je g-đa Polednova počinila ubistvo kao saučesnik, već joj se, u najgorem slučaju, može pripisati indirektno učešće u ubistvu.

Iako se analitičke strukture koriste kako bi se ukazalo na mišljenje sudova nižih instanci, ipak, u najvećem broju primjera u toj funkciji nalazimo glagolske lekseme *presuditi* i *zaključiti*, kao i perifrastičnu strukturu *stati na stanovište*:

- (179) Porodični sud u Bragi *je* 24. januara 2006. godine *presudio* protiv povratka deteta, s obzirom na to da se dete nije nezakonito nalazilo u Portugalu. Apelacioni sud u Gimaraešu *je* 9. januara 2009. godine *presudio* suprotno tome: sud *je ozenio* da je dete u Portugalu zadržano nezakonito, ali je, imajući na umu uredbu Evropskog saveta EC 2201/2003 (uredba se odnosi na nadležnost i priznanje i izvršenje presuda u porodičnim u bračnim stvarima i pitanjima roditeljske odgovornosti) *smatrao* da *je* u najboljem interesu deteta da ostane u Portugalu.¹³⁰
- (180) Sud *je* pored toga *zaključio* da, budući da g. Anajo nije snosio nikakvu odgovornost za decu u prošlosti, te na taj način nije uspostavio nikakve socijalne ili porodične veze sa njima, on ne ispunjava zahtev koji se postavlja trećem licu, onome koje nije zakoniti roditelj, a sa kojim deca imaju bliske veze, da dobije pravo na kontakt sa decom.
- (181) U junu 2007. godine Dom lordova *je zaključio* da, s izuzetkom slučaja Bahe Muse, Ujedinjeno kraljevstvo nije nadležno za smrt ostalih žrtava.
- (182) Podnosilac predstavke je tražio da lično prisustvuje ročištu, ali *je* Vrhovni sud *stao na stanovište* da to nije neophodno, kao i da će biti dovoljna video-konferencijska veza da se obezbedi delotvorno učešće g. Sahnovskog u postupku.
- (183) Gradski sud *je*, pošto je preispitao žalbu, *stao na stanovište* da su hapšenje i potonje pritvaranje bili zakoniti; tu odluku je Okružni sud potvrdio u julu 2004. godine.

Kao što smo nagovijestili u primjeru (179), svojevrsnu potporu za validnost konačnih zaključaka sudovi nižih instanci obezbjeđuju navođenjem argumenata koji, u suštini, predstavljaju evidencijalne propozicije, koje se uvode glagolima kao što su *smatrati* i *oceniti* (v. primjer 179), *utvrditi*, *ustanoviti*, ali i analitičkom konstrukcijom *po oceni Suda*:

- (184) U trenutku kada je njegov zahtev delimično prihvaćen, sud Lenjinskog okruga je već razmotrio slučaj, odbacivši zahtev g. M.-a za odlaganje. Taj sud *je utvrdio* da su informacije predočene u tekstu predstavljale klevetu, da su bile neistinite i da nije bilo potvrđeno da potiču iz zvaničnih izvora. Sud *je zaključio* da preduzeće koje je podnelo predstavku ne može biti zaštićeno od klevete, i naložio je g. M-u da plati oko 9.000 evra i oko 1.800 evra, na ime naknade.
- (185) Oslanjajući se na izveštaje veštaka-psihologa, Sud *je stao na stanovište* da je kontakt između g. Anaja i blizanaca u najboljem interesu dece, budući da je za njih od suštinskog značaja da spoznaju vlastite korene. Pored toga, sud *je ustanovio* da takva organizacija susreta neće negativno uticati na ostalo troje dece g. i gđe B.,

¹³⁰ Glagol *presuditi* je upotrijebljen u funkciji ukazivanja na konačni zaključak Suda, koji se argumentuje propozicijama koje uvode glagoli *oceniti* i *smatrati*.

zato što je iskreno postavljanje prema činjenicama nešto što je u najboljem interesu svih zainteresovanih.

- (186) Taj sud *je stao na stanovište* da se od države po pravilu može zahtevati da primenjuje Konvenciju samo na sopstvenoj teritoriji. Postoje izvesni izuzeci od tog pravila... Međutim, *po oceni tog Suda*, od Ujedinjenog Kraljevstva se nije tražilo da primenjuje Konvenciju u odnosu na rođake ostalih podnosilaca. Taj Sud *je ustanovio* da je, u slučaju Bahe Muse, došlo do kršenja obaveze sprovođenja istrage po osnovu članova 2 i 3 Konvencije, budući da su, sve do jula 2004, desetak meseci posle ubistva, rezultati istrage još bili nepoznati i nisu bili u dovoljnoj meri konkretni da bi se na osnovu njih mogao doneti neki zaključak.

Izdvojene leksičke jedinice i konstrukcije koje smo predstavili u gore navedenim primjerima (156-186), a koje čine polazište za razvijanje elaboracije presuda Evropskog suda za ljudska prava, se zaista mogu smatrati tipičnim leksičkim obilježjima rezimea presuda. S obzirom da se, u ovom dijelu rezimea presuda, njihovom upotrebom izvještava o navodima stranaka u sporu, kao i o stavovima relevantnih institucija, ali i inferencijama i konačnim zaključcima do kojih su došli sudovi nižih instanci, predstavljene jezičke jedinice ćemo tumačiti kao eksponente raportivne evidencijalnosti, koji se, mogu tumačiti kao sredstva objektivizacije iskaza, time što se njihovom upotrebom ukazuje na izvor propozicija u odnosu na koje će Sud tek u drugom dijelu rezimea presuda, prilikom predstavljanja pravnog obrazloženja, zauzeti svoj stav. Prethodno navedeno, istovremeno, ukazuje i na to da se upotrebom predstavljenih jezičkih izraza Sud ograđuje od preuzimanja odgovornosti za iznešene navode, pa se, u tom smislu, može govoriti o njihovim epistemičkim implikacijama.

Kada je riječ o eksponentima neepistemičke modalnosti, primjeri iz korpusa su ukazali na jedan broj leksema, koje po svojim semantičkim obilježjima pripadaju domenu deontičke modalnosti, pa ćemo se u dijelu koji slijedi ukratko osvrnuti na izdvojena jezička sredstva, kojima se enkodiraju koncepti koji su karakteristični za domen prava.

6.5.2. Osnovne činjenice: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti

Primjeri iz korpusa ukazuju na to da se jezičkim sredstvima kao što su *dopustiti, odobriti, dobiti pravo* enkodira značenje dozvole koja proizilazi iz deontičkog izvora, koji svoju eksplikaciju ima u sudovima, odnosno licima koja djeluju u ime zakona:

- (187) Na početku rasprave Vrhovni sud je predstavio g. Sahnovskom njegovog novoimenovanog advokata po službenoj dužnosti, koji je bio prisutan u sudnici na ro-

čištu pred Vrhovnim sudom, i *dopustio* im je petnaestominutni razgovor preko video-konferencijske veze pre početka razmatranja žalbe.

- (188) U nekoliko postupaka vođenih pred lokalnim Opštinskim sudom i u Centru za socijalni rad, kao i pred Ustavnim sudom, g. Gluhaković *je dobio pravo* da održava kontakt sa ćerkom, koja je nastavila da živi sa majkom.
- (189) U septembru 2006. godine okružni sud u Baden-Badenu *odobrio je* g. Anaju kontakt sa blizancima jednom mesečno u trajanju od jednog sata, ustanovivši da on ima *pravo* pristupa po nemačkom građanskom zakoniku, budući da je reč o licu sa kojim deca imaju bliske veze.
- (190) Čim je stigao na aerodrom u Atini smesta je odveden u pritvor u obližnjoj zgradi gde je, sudeći prema izveštajima, bio zatočen u maloj prostoriji sa 20 drugih pritvorenika; pristup toaletu je bio ograničen, pritvorenicima *nije bilo dopušteno* da izađu na svež vazduh, dobijali su veoma malo hrane i morali su da spavaju na prljavim madracima ili na golom podu.

Dodatno, imenice kao što su *pravo, zabrana* i pridjev *nezakonit* ukazuju na ono što je dozvoljeno, odnosno zabranjeno po osnovi zakona, pa, u tom smislu, navedeni izrazi pripadaju domenu deontičke modalnosti:

- (191) Dom za ljudska prava je utvrdio da je tom prilikom bilo prekršeno *pravo* na život, kao i *zabrana* zlostavljanja i *zabrana nezakonitog* lišenja slobode, što je sve protivno Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava.
- (192) Posle 1989. godine, pozivajući se na odredbe opšteg prava, one su isposlovale povracaj sedam stanova i naknadu na ime osmog stana, pošto su domaci sudovi stali na stanovište da je nacionalizacija zgrade bila *nezakonita*.

Domenu deontičke modalnosti pripadaju i glagoli *naložiti* i *zabraniti*, čijom se upotrebom enkodira značenje obaveze i zabrane, koje potiču od autoritativnog deontičkog izvora, odnosno suda.

- (193) Posle rasprave na koju je g-đa Polednova pristala iako joj sama nije prisustvovala, već je ju je zastupao advokat, Vrhovni sud je poništio odluku Visokog suda i *naložio je* da se preispita pravna kvalifikacija navodnog krivičnog...
- (194) Sud *je naložio* podnosiocima predstavke da isplate iznos od 1.859.200 evra za šest kuća specijalizovanih za zdravstveno osiguranje.
- (195) U septembru 2009. godine republički javni tužilac je uputio zahtev Ustavnom sudu da *zabrani* sumnjive organizacije, pre svega zbog njihovog podsticanja rasne i verske mržnje širom Srbije.

Nakon predstavljanja izraza koje smo u ovom dijelu rezimea presuda identifikovali kao eksponente modalnosti i evidencijalnosti, u dijelu koji slijedi ćemo predstaviti analizu je-

zičkih jedinica, koje smo, u okviru obrazloženja presuda Suda, izdvojili kao potencijalne eksponente modalnosti i evidencijalnosti.

6.6. Odluka Suda: leksički eksponenti propozicione modalnosti

Analizirani primjeri iz korpusa ukazuju na to da se perifrastični izraz *stati na stanovište* i glagol *zaključiti*, kojima se naznačava konačan zaključak Suda, mogu klasifikovati kao eksponenti epistemičke modalnosti, budući da se datim izrazima enkodira epistemički sud:

- (196) Sa svih tih razloga, Evropski sud *je stao na stanovište* da suštinska i trajna pravosudna nesigurnost, koju Vrhovni sud nije na zadovoljavajući način ispravio, predstavlja kršenje člana 6 stav 1.
- (197) Imajući na umu da g. Gluhaković još od jula 2007. nije imao nikakav kontakt sa svojom ćerkom, Sud *je stao na stanovište* da hrvatske vlasti nisu obezbedile njegovo pravo na delotvorni kontakt sa ćerkom, čime je prekršen član 8 Konvencije.
- (198) Sa svih navedenih razloga, Sud *je zaključio* da se u ovom slučaju radilo o kršenju člana 6 stav 1, zajedno sa članom 6 stav 3, u celom postupku koji je okončan presudom izrečenom u novembru 2007.
- (199) S tih razloga, budući da je postojalo objektivno i razumno opravdanje za “razliku u postupanju” kojoj je bila izložena gđa Jigit, Sud *je zaključio* da u ovom slučaju nije bio prekršen član 14 Konvencije u vezi sa članom 1 Protokola br. 1.
- (200) Sud *je zaključio* da su prava podnosilaca predstavki po ovome članu prekršena, time što je vlast na njih vršila pritisak da povuku predstavke upućene Sudu.
- (201) S obzirom na sve te manjkavosti, i pošto je razmotrio delotvornost žalbi za koje je grčka vlada tvrdila da su kao mogućnost stajale na raspolaganju podnosiocu predstavke, Sud *je* konačno *zaključio* da je u ovom slučaju došlo do kršenja člana 13 sagledanog zajedno sa članom 3.
- (202) Pošto je proučio ponašanje Države u pomaganju Sudu kod utvrđivanja činjenica okolnosti ovog slučaja, Sud *je zaključio* da ukrajinske vlasti nisu izvršile obaveze koje imaju po osnovu člana 38 stav 1 Konvencije.
- (203) ... Međutim, sagledavajući stvari šire od samog slučaja g. Mozlija, i imajući na umu autocenzorski efekat koji bi mogao predstavljati posledicu zahteva za obaveštavanje unapred, kao i sumnje u delotvornost takvog zahteva, ali i široko polje slobodne procene koje Velika Britanija ima u toj oblasti, Sud *je zaključio* da član 8 ne nalaže usvajanje jednog takvog pravno obavezujućeg zahteva za obaveštavanje unapred o materijalu za koji postoji namera da bude objavljen.

Dodatno, pojedini primjeri iz korpusa sugerišu da se i glagol *ustanoviti* koristi kako bi se signalizirao zaključak o tome da li je prekršen određeni član Konvencije:

(204) S obzirom na to da je član 9 Zakona o stranim državljanima izmenjen i dopunjen u vreme dok se podnositeljka predstavke još nalazila u Keniji, ni ona sama ni njeni roditelji nisu mogli da predvide taj amandman i njegove posledice. S tih razloga, Evropski sud *je ustanovio* da je u ovom slučaju bio prekršen član 8, zbog toga što interesi gospođice Osman nisu uzeti u obzir kada su vlasti odlučile da odbiju njen zahtev ...

(205) Budući da je to u potpunom neskladu sa načelima pravne sigurnosti i zaštite od proizvoljnosti, Sud *je ustanovio* da se ovde radilo o kršenju člana 5 stav 1 Konvencije.

Istovremeno, glagol *ustanoviti* figurira u datom korpusu kao inferencijalni marker, kojim se uvode propozicije kojima se 'priprema teren' za donošenje konačnog zaključka Suda. Pored glagola *ustanoviti*, glagoli *smatrati*, *primetiti* i perifrastični izraz *izraziti sumnju* takođe uvode evidencijalne propozicije koje vode ka konačnom zaključku Suda:

(206) Psihijatrijskim pregledom ustanovljena je čvrsta veza između pogoršanja mentalnog zdravlja g. Preminjina i njegovog traumatičnog iskustva. Sud *je ustanovio* da su ti elementi u dovoljnoj meri ozbiljni da se takvo postupanje može proglasiti postupanjem koje je u suprotnosti sa jemstvima iz člana 3 EKLJP. Ostalo je još da se utvrdi da li državne vlasti mogu biti smatrane odgovornima za to.... Sud *je zaključio* da je bio prekršen član 3 EKLJP time što vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu da adekvatno obezbede fizički i psihološki integritet g. Preminjina.

(207) Evropski sud *je ustanovio* da Vrhovni upravni sud nije valjano ispitao saopštenje policije o tome da g. M. predstavlja opasnost za nacionalnu bezbednost. Isto tako Nacionalni sud nije razmatrao sa onim stepenom rigoroznosti koji Konvencija nalaže žalbu g. M-a da mu preti zlostavljanje ili smrt ako bude deportovan u Avganistan. .... Sa svih tih razloga, Sud *je zaključio* da se bugarskim pravom i praksom u vezi sa pravnim lekovima, koji se mogu primeniti protiv rešenja o deportaciji, krši član 13 Konvencije.

(208) S obzirom na složenost pitanja pokrenutih pred Vrhovnim sudom u žalbenom postupku u slučaju g. Sahnovskog, Sud *je ustanovio* da je za njega bila od ključnog značaja pomoć advokata. Međutim, ta pomoć je morala da bude delotvorna, a ne samo formalna. .... Sud *je zaključio* da g. Sahnovskom nije bila obezbedena delotvorna pravna pomoć u drugoj fazi žalbenog postupka u novembru 2007. Sa svih navedenih razloga, Sud *je zaključio* da se u ovom slučaju radilo o kršenju člana 6 stav 1, zajedno sa članom 6 stav 3, u celom postupku koji je okončan presudom izrečenom u novembru 2007.

- (209) Sud *smatra* da je to što je verski motivisano nasilje tretirano podjednako kao i bilo koji slučaj u kome te nijanse nisu prisutne, zapravo značilo zatvaranje očiju pred specifičnom prirodom akata, koji posebno razorno deluju na osnovna prava. Ne-prihvatljivo je to što su vlasti... *Sa svih tih razloga*, Sud *je zaključio* da je u ovom slučaju bio prekršen član 14 sagledan zajedno sa članom 3.
- (210) Iako su vlasti preduzele mnogobrojne istražne radnje i suočile se sa značajnim teškoćama, kao što je očigledan nedostatak očevidaca, Sud *smatra* da one nisu preduzele sve razumne mere za vođenje odgovarajuće istrage i da su propustile da preduzmu delotvorne korake kako bi se sprečilo ponovljeno zlostavljanje g. Milanovića. S tih razloga, ovde se radilo o kršenju člana 3 Konvencije.
- (211) G. Koprivica je tvrdio da nije mogao da proveri te informacije zbog toga što u to vreme nije bilo internet veza niti zvaničnih kontakata između Savezne Republike Jugoslavije i Haškog tribunala. Evropski sud *je smatrao* da se tim razlozima ne može opravdati to što g. Koprivica nije čak ni pokušao da upotrebi neka druga sredstva da bi stupio u kontakt sa Tribunalom i još jednom proverio istinitost informacija koje je na kraju objavio.
- (212) Sud u Strazburu *je primetio* da je, budući da je pitanje koje se tiče tumačenja osnivačkog ugovora Evropske zajednice pokrenuto u postupku pred jednim nacionalnim sudom ili tribunalom protiv čijih se odluka ne može izjaviti nikakav pravni lek (u ovom slučaju to su Kasacioni sud i Državni savet/Conseil d'Etat), sud o kome je reč bio dužan, shodno članu 234 Ugovora (član 267 Ugovora o funkcionisanju EU) da iznese taj slučaj pred Evropski sud pravde radi donošenja odluke o pret-hodnom pitanju.
- (213) Kada je reč o dužini postupka, Evropski sud *je primetio* da je period koji ovde valja uzeti u obzir, od dana kada je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda stupila na snagu u odnosu na Ukrajinu (septembar 1997) i konačne pravosnažne odluke Vrhovnog suda trajao više od sedam godina. Mada je reč o slučaju koji je i u činjeničnom i u pravnom smislu veoma složen, veliko kašnjenje može se objasniti naporima vlasti da se iznos duga revidira, uprkos pravosnažnoj sudskoj odluci koja je o tome doneta. Agrokompleks ne snosi nikakvu odgovornost za kašnjenje u postupku. S tih razloga, Sud *je zaključio* da je član 6 stav 1 bio prekršen i u pogledu dužine postupka.
- (214) Sud *je primetio* da je domaće Veće za ljudska prava u slučaju gospođe Pašalić ustanovilo da je ona, kao neko ko se iz Republike Srpske vratio u Federaciju, bila diskriminisana u odnosu na penzionere koji su za vreme rata ostali u Federaciji.

Sud nije video nijedan razlog da nešto promeni u odnosu na tu odluku.

- (215) ... Konačno, Sud *je izrazio sumnju* u to da bi se početni nedostaci istrage sada mogli ispraviti, budući da je usled proteklog vremena nemoguće sakupiti određene dokaze ili ispitati lice na koje su ukazali podnosioci predstavke jer se pomenuto lice, u međuvremenu, odselilo u inostranstvo. Uzimajući u obzir ove okolnosti, Sud *je* jednoglasno *zaključio* da je došlo do kršenja člana 2 usled nedelotvorne istrage smrti rođaka podnosioca predstavke.

Semantičke komponente perifrastičnog izraza *izraziti sumnju* nalazimo i u frazi *Sud nije bio ubeđen...*, kojom se signalizira sumnja u vezi sa istinitošću propozicije:

- (216) Sud *nije bio ubeđen* u ispravnost tvrdnje države Rusije da su povrede koje je pretrpeo Nikolaj Preminjin bile rezultat jednokratne tuče sa jednim sobnim kolegom. Zatvorski lekar je zaključio da su mnogobrojne povrede na raznim delovima tela g. Preminjina dokaz sistematskog premlaćivanja...

Vraćajući se izrazima *stati na stanovište* i *zaključiti*, koje smo ranije klasifikovali kao eksponente epistemičke modalnosti, na ovom mjestu možemo konstatovati da navedene izraze u srpskom jeziku tumačimo kao eksponente jakog epistemičkog suda, usljed činjenice da neposredni lingvistički kontekst, odnosno upotreba meta-argumentativnih izraza: *sa svih tih razloga, imajući na umu...*, *s obzirom na...*, *budući da...*, kao i evidencijalne propozicije, koje prethode propozicijama kojima se signalizira konačan zaključak Suda, ukazuju na to da Sud izrazima *stati na stanovište* i *zaključiti* enkodira zaključak koji nužno proizilazi iz predstavljenih premisa i raspoloživih dokaza. Prethodno navedeno zapravo ukazuje da dati izrazi ispunjavaju kriterijum gradijentnosti, kao i kriterijum kojim se presuponira interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena. Takođe, u vezi sa ovim izrazima možemo govoriti o pojmu subjektivnosti, budući da se ovim izrazima ukazuje na to da mišljenje/zaključak Suda pripada pojedincima koji predstavljaju Sud, pa se, u datom kontekstu, o epistemičkom sudu koji se enkodira upotrebom jezičkih sredstava *stati na stanovište* i *zaključiti* može govoriti u terminima subjektivnog epistemičkog suda. S tim u vezi, o datim jezičkim izrazima možemo govoriti kao o eksponentima inferencijalnog epistemološkog stava (Mushin: 2013), koji se eksplicira formama koji ukazuju na epistemičku nužnost, koja proizilazi iz procesa rasuđivanja, pa se otuda može opravdati pripadnost izraza *stati na stanovište* i *zaključiti* epistemičkom domenu. Ukoliko o datim izrazima promišljamo iz ugla pragmatike, jasno je da se može govoriti o istima u terminima ograda, budući da zaključci Suda stoje naspram kategoričkih tvrdnji Suda. Dodatno, kako su ovi izrazi upotrijebljeni kako bi se njima izvještavalo o stavovima/zaključcima Suda, možemo govoriti o njihovoj deskriptivnoj upotrebi, u onom smislu u kojem Nuyts

koristi ovaj pojam (2001a). Na kraju, treba pomenuti da dati izrazi imaju *da-klauze* kao svoju sintaksičku dopunu.

Slično izrazima *stati na stanovište* i *zaključiti*, glagol *ustanoviti* (primjeri 206-208) ukazuje na veoma visok stepen opredjeljenosti prema istinitosti propozicije. Preciznije rečeno, ovim glagolom se enkodira ideja o postojanju jakog dokaza do kojeg Sud dolazi na osnovu rasuđivanja, što vodi ka, skoro pa, potpunoj opredjeljenosti Suda prema istinitosti sadržaja propozicije. Stoga ćemo ovom glagolu pripisati status jakog inferencijalnog evidencijala, budući da, na nivou teksta, ovaj glagol uvodi premise koje vode ka konačnom zaključku Suda. Iako je stepen uvjerenosti koji se izražava glagolom *ustanoviti* veoma blizu stepenu potpune opredjeljenosti prema istinitosti propozicije, ovdje možemo govoriti o pripadnosti ovog glagola domenu propozicione modalnosti, usljed činjenice da se ovim glagolom ilustruje rezultat procesa mentalne obrade raspoloživih dokaza. Drugim riječima, glagol *ustanoviti* je upotrijebljen u funkciji jezičkog dekodiranja faza od kojih se sastoji proces zaključivanja Suda. Posmatrano iz ugla intertekstualnosti, možemo tvrditi da se ovim glagolom enkodira inferencija do koje se, između ostalog, dolazi na osnovu pozivanja na pravne propise (207-208) i nalaze relevantnih institucija (206). Prethodno navedeno ukazuje na to da ovaj glagol ispunjava kriterijum gradijentnosti, kao i kriterijum koji presuponira interakciju evidencijalnog i epistemičkog domena, budući da se ovim glagolom ne naznačava samo izvor informacije (kognitivni domen), već ovaj glagol nosi sa sobom i epistemičke implikacije. Takođe, možemo reći da ovaj glagol ispunjava i kriterijum intersubjektivnosti s obzirom na to da se ovim glagolom uvode inferencije koje Sud dijeli sa čitaocima, i zapravo su date inferencije, na neki način, poziv čitaocima da se i sami uključe u process evaluacije. U vezi sa kriterijumom performativnosti, jasno je da možemo govoriti o deskriptivnoj upotrebi ovog glagola, koji kao svoje sintaksičke dopune ima *da-klauze*.

Kada je riječ o glagolima *primetiti* i *smatrati*, koje u ovom radu tumačimo kao markere inferencijalne evidencijalnosti, iznosimo stav da osnovu za interpretaciju izdvojenih leksema u svijetlu utvrđenih kriterijuma (dio rada 2.2.) treba tražiti u sadejstvu njihove inherentne semantike, neposrednog lingvističkog konteksta i pragmatičkih efekata koji se postižu njihovom upotrebom. Kada je riječ o glagolu *primetiti*, ovaj glagol, kao i glagoli *observe* i *note*, pripada kategoriji perceptivnih glagola, kojim se, kako primjeri iz korpusa sugerišu, može signalizirati inferencija Suda. S obzirom da u našem korpusu glagol *primetiti* figurira kao prevodni ekvivalent glagola *observe* i *note*, smatramo da se možemo osloniti na interpretaciju navedenih glagola iz engleskog jezika kako bismo predstavili semantički domen glagola *primetiti*. Stoga, i u vezi sa glagolom *primetiti* možemo reći

da njegova upotreba služi kao potvrda stava Fitneve (2001) da inferencija ima svoj stimulus u percepciji, budući da je Sud do dokaza primarno došao putem čula vida, tj. čitajući dokaze koji su mu dostavljeni, a koji su potom bili podvrgnuti procesu mentalne obrade. S druge strane, činjenica da se naglašava vizuelni aspekt je zapravo odraz intencije Suda da se, u poređenju sa glagolom *smatrati*, upotrebom ovog glagola doprinese pojačavanju ilokucione sile iskaza kako bi se veza između dokaza i jačine suda, eksplicirana upotrebom glagola *primetiti* mogla percipirati kao signal validnosti koja svoje utemeljenje, između ostalog, ima u intertekstualnom referiranju na relevantne propise (212) i nalaze relevantnih institucija i tijela (213-214). S druge strane, glagolom *smatrati* se postiže suprotan efekat - slabljenje epistemičke dimenzije, odnosno ublažavanje ilokucione sile iskaza onda kada Sud, sa dozom tentativnosti, uvodi svoj nalaz (211), ili svojim stavom eksplicitno ukazuje na neslaganje sa stavovima relevantnih tijela i institucija (209-210). Imajući u vidu prethodno navedeno, možemo zaključiti i da je semantika glagola *primetiti* i *smatrati* oblikovana interakcijom epistemičkog i evidencijalnog domena, pri čemu se datim glagolima signalizira različit stepen jačine zaključka. S tim u vezi ćemo glagolu *primetiti* pripisati gradijentnu vrijednost srednjeg stepena, dok ćemo za glagol *primetiti* uvesti međustepen na epistemičkom gradijentu, kojim se ukazuje na visok stepen vjerovatnoće koji se, po svojoj jačini, nalazi odmah iza stepena koji presuponira epistemičku nužnost izraženu glagolom *ustanoviti*. Ukoliko glagole *primetiti* i *smatrati* analiziramo u odnosu na kriterijume intersubjektivnosti i deskriptivnosti, jasno je da se može konstatovati da oba glagola ispunjavaju pomenute kriterijume. Iz ugla sintakse, možemo govoriti o tome da je upotreba ovih glagola praćena njihovim dopunjavanjem *da-klauzama*. I na kraju dolazimo do struktura *izraziti sumnju i Sud nije bio ubeđen...* (primjeri 215-216), kojima se ukazuje na najniži stepen epistemičke mogućnosti, odnosno nemogućnost. I u vezi sa datim strukturama, koje bilježe svega jednu upotrebu u našem korpusu, možemo govoriti o ispunjavanju kriterijuma za identifikaciju modalnih i evidencijalnih komponenti, uz napomenu da ono što date strukture čini drugačijim od glagola *ustanoviti*, *primetiti* i *smatrati* je udaljavanje od sintaksičkog obrasca karakterističnog za gore navedene glagole, budući da strukture *izraziti sumnju i Sud nije bio ubeđen...* nemaju *da-klauze* kao svoju sintaksičku dopunu.

Na planu pragmatike, analiza je potvrdila naše polazne hipoteze da se o predstavljenim eksponentima inferencijalne evidencijalnosti u srpskom jeziku može govoriti kao o sredstvima naznačavanja inferencijalnog epistemološkog stava, koji Sud zauzima u vezi sa raspoloživim dokazima. Istovremeno, kako se stav Suda ne signalizira kategoričkim tvrdnjama, s tim u vezi možemo govoriti o markerima inferencijalne evidencijalnosti kao

ogradama, čija je upotreba na mikro-nivou uslovljena potrebom da se limitira odgovornost za iznešene zaključke i zbog konvencija žanra, i zbog mogućnosti pogrešnosti zaključaka. Dodatno, dimenzija ograđivanja se prepoznaje i u odnosu na intenciju Suda da iznošenjem evidencijalnih propozicija usmjeri misaoni proces čitalaca, što se zajedno sa rezervisanošću Suda i osporavanjem stava drugih sudova i tijela- što se ostvaruje navođenjem zaključaka Suda, koji su u koliziji sa stavovima čiju validnost Sud procjenjuje- tumači kao odraz negativne učtivosti u odnosu na Sud, čitalačku publiku i stavove sudova nižih instanci.

S druge strane, kao odraz pozitivne učtivosti prepoznamo markere evidencijalnosti koji pripadaju komunikativnom domenu- *ponoviti, naglasiti, podsetiti, istaći*, čija se upotreba u srpskom jeziku može tumačiti kao izraz solidarnosti sa čitalačkom publikom, u smislu da se izdvojenim glagolima uvode propozicije kojima se, na neki način, čitaocu olakšava procesuiranje teksta, time što Sud upoznaje čitaoca sa sudskom praksom/ili se čitalac podsjeća na sadržaj pravnih propisa, na kojima Sud temelji svoju evaluaciju. Istovremeno, upotreba gore navedenih glagola se može tumačiti kao dio strategije legitimizacije autoriteta Suda, koji u rezimeima presuda figurira kao relevantan izvor pravnog tumačenja:

- (217) Evropski sud *je ponovio* da član 8 podrazumeva pravo roditelja da se preduzmu mere kako bi mu se omogućilo da se ponovo spoji sa svojim detetom i i obavezu nacionalnih vlasti da takvu akciju preduzmu (to, međutim, nije apsolutno pravo; između ostalog, država mora uzeti u obzir najbolje interese deteta). Sud u Strazburu *je* takođe *naglasio* da se postupci u ovoj oblasti moraju odvijati što je hitnije moguće, budući da protok vremena može imati nenadoknadive posledice po odnos deteta sa udaljenim roditeljem. Zaista, i Haška konvencija i Uredba EC 2201/2003 zahtevaju od nadležnih vlasti da preduzmu hitne korake kako bi se obezbedio povratak deteta.
- (218) Sud *je naglasio* da se članom 14 zabranjuje, u području prava i sloboda zajamčenih Konvencijom, diskriminacija koja bi bila zasnovana na ličnim karakteristikama po kojima su neka lica ili grupe lica različita među sobom.
- (219) Sud *je naglasio* da se član 8 ne može tumačiti kao nametanje obaveze državi da prizna verski brak, niti taj član zahteva od države da uspostavi neki specijalni režim za određenu kategoriju građanski nevenčanih brakova.
- (220) Sud *je podsetio* na jedan prethodni slučaj iz svoje sudske prakse u kome je utvrdio da u Ukrajini nema delotvornog pravnog leka kada je reč o žalbama podnetim u vezi sa zlostavljanjem, odsustvom delotvorne istrage povodom navoda o zlostavljanju i nepružanju medicinske pomoći i uslovima pritvora.

- (221) Sud *je podsetio* da jemstvo “razumnog roka” sadržano u članu 6 stav 1 obezbeđuje poverenje javnosti u pravosuđe i zaštitu svih strana u sudskom postupku od prekomernih procesnih odlaganja i kašnjenja; to konkretno znači da čovek kome se na teret stavlja krivično delo ne sme predugo da ostane u stanju neizvesnosti i neupućenosti u vlastitu sudbinu.
- (222) Sud *je podsetio* na opšte načelo, koje je valjano ustanovljeno i potkrepljeno u sudskoj praksi, da podnosilac predstavke može izgubiti status žrtve u slučaju da su vlasti priznale kako je došlo do kršenja Konvencije, i ako su otklonile sve negativne posledice koje je to kršenje Konvencije donelo podnosiocu predstavke.
- (223) Sud *je istakao* da su nacionalne vlasti prvenstveno dužne da sprovedu unutrašnje zakonodavstvo i da države uživaju široko polje slobodne procene u odlučivanju o tome da li će goniti ili neće goniti lice koje je osumnjičeno za krivično delo, kao i o tome koje bi istražne mere i mere krivičnog gonjenja valjalo preduzeti.

Navedeni primjeri sugerišu da se izdvojenim leksemama *ponoviti, naglasiti, podsetiti, istaći* ne ukazuje samo na izvor informacije, već se datim glagolima implicira visok stepen validnosti informacije koja je sadržana u propozicijama, koje vode ka konačnom zaključku Suda. U tom smislu, glagoli *ponoviti, naglasiti, podsetiti, istaći* impliciraju visok stepen uvjerenosti, pa u tom smislu možemo govoriti o njihovom ispunjavanju kriterijuma koji podrazumijevaju gradijentnost i interakciju epistemičkog i evidencijalnog domena. Dodatno, s obzirom da je riječ o riječ glagolima kojima se uvode evidencijalne propozicije, koje Sud dijeli sa čitaocima, možemo reći da dati glagoli imaju obilježje intersubjektivnosti, kao i to da su u datom korpusu upotrijebljeni deskriptivno. Na planu sintakse, ove glagole, u najvećem broju slučajeva, prati upotreba *da-klauza*.

Pošto je analiza ukazala na to da izrazi *stati na stanovište, zaključiti, ustanoviti, smatrati, primetiti, ponoviti, naglasiti, podsetiti i istaći* figuriraju kao ključni markeri propozicione modalnosti u dijelu teksta rezimea presuda posvećenom predstavljanju pravnog obrazloženja, u dijelu koji slijedi ćemo predstaviti primjere u kojima navedeni eksponenti iz srpskog jezika potvrđuju Waltonovu tezu (2002) o tome da se tokom razvoja argumentacije probativna vrijednost premisa pomjera u lancu, u pravcu koji vodi ka donošenju konačnog zaključka:

- (224) Sud *je primetio* da je u raznim izveštajima međunarodnih tela i nevladinih organizacija poslednjih godina potvrđeno kako sistematsko pritvaranje azilanata koji pritom ne bivaju obavešteni o razlozima svoga pritvaranja predstavlja široko rasprostranjenu praksu grčkih vlasti. Tvrdnje podnosioca predstavke da je bio podvrgnut

policijskoj brutalnosti tokom drugog perioda provedenog u pritvoru takođe su u skladu sa mnogobrojnim iskazima.... Zaključci do kojih su došli CPT i UNHCR takođe potvrđuju tvrdnje koje je izneo ovaj podnosilac predstavke o nehigijenskim uslovima i pretrpanosti pritvorske jedinice u neposrednoj blizini međunarodnog aerodroma u Atini. Uprkos činjenici da je ovaj podnosilac predstavke relativno kratko vreme proveo u pritvoru, Sud **je stao na stanovište** da su uslovi pritvora kojima je podnosilac predstavke bio podvrgnut u tom sabirnom centru bili neprihvatljivi. Sud **je ustanovio** da su, kada se sve sabere, osećaj izloženosti proizvoljnosti, vlastite inferiornosti i zebnje koji je podnosilac predstavke morao da ima, kao i stvarno dejstvo koje su takvi uslovi pritvora nesumnjivo morali imati na njegovo lično dostojanstvo, predstavljali ponižavajuće postupanje. Pored toga, on je kao azilant bio posebno ranjiv, zbog činjenice iseljenja i zbog traumatskih iskustava koja je verovatno doživeo. S tih razloga, Sud **je zaključio** da je bio prekršen član 3.

(225) Sud **je primetio** da je u svojoj ranijoj sudskoj praksi implicitno prihvatio da naknada štete koja se dosudi posle objavljivanja nekog klevetničkog materijala pruža dovoljno pravno zadovoljenje za slučajeve kršenja prava na poštovanje privatnog života koji su posledica toga što se u medijima objave informacije iz sfere privatnosti. Potom **je** Sud **podsetio** da države uživaju izvesno polje slobodne procene kada je reč o merama koje preduzimaju radi zaštite prava ljudi na privatni život. Bez obzira na potencijalne pozitivne strane koje bi to imalo za individualni slučaj g. Mozlija, s obzirom na činjenicu da bi zahtev za obaveštavanje unapred neminovno uticao na političko izveštavanje i ozbiljno novinarstvo, pored senzacionalističkog izveštavanja o kome se radilo u slučaju g. Mozlija, Sud **je naglasio** da je svako ograničenje koje se u novinarstvu nameće potrebno veoma pomno razmotriti.

(226) Sud je priznao da pravo na sticanje ili zadržavanje određenog državljanstva ne spada u prava i slobode zajamčene Konvencijom. U isto vreme, on **je ustanovio** da su društvene veze i veze sa zajednicom koje su uspostavili doseljenici poput ovih podnosilaca predstavke (većina njih je zakonito boravila u Sloveniji već nekoliko decenija) predstavljale privatni život u smislu člana 8, te su stoga zaštićene Konvencijom. Pored toga, Sud **je zaključio** da, iako se brisanje dogodilo pre 28. juna 1994, što je dan kada je Konvencija stupila na snagu u odnosu na Sloveniju, tog dana svi podnosioci predstavke su bili pogođeni - i nastavili su da budu pogođeni - činjenicom da su njihova imena izbrisana iz Registra. Kada je reč o tome da li su iscrpljeni domaći pravni lekovi, Sud **je podsetio** da **je** Ustavni sud Slovenije **ustanovio** da je brisanje bilo neustavno i podnosioci predstavke su se u predstavci

žalili upravo na to da vlast nije izvršila navedene odluke.

Takođe, treba napomenuti da smo među markerima propozicione modalnosti identifikovali i određene glagole i imenice, kojima se uvode navodi podnosioca predstavki. Riječ je glagolima *tvrditi*, *navesti*, te imenicama *tvdnje*, *navodi*, *iskazi* i *izjave*, koje tumačimo kao eksponente raportivne evidencijalnosti.

Imajući u vidu predstavljene primjere, možemo zaključiti da se, na makro-nivou teksta, eksponenti propozicione modalnosti na koje smo ukazali analizom mogu tumačiti kao izrazi pozitivne učtivosti, budući da je njihova upotreba uslovljena očekivanjima diskursne zajednice u vezi sa postupnim predstavljanjem premisa i dokaza, čime se želi signalizirati da je konačan zaključak Suda utemeljen u valjanom pravnom rasuđivanju. Prethodno navedeno ukazuje na mogućnost tumačenja analiziranih izraza kao jezičkih sredstava, kojima se realizuje retorička strategija Suda.

Kako smo u pojedinim primjerima iz korpusa prepoznali izraze koji se u srpskom jeziku mogu podvesti pod domen deontičke modalnosti, u dijelu koji slijedi ćemo date primjere predstaviti i osvrnuti se na semantička obilježja izdvojenih izraza.

6.6.1. Odluka Suda: leksički eksponenti neepistemičke modalnosti

U obrazloženju presuda Suda smo kao eksponente neepistemičke modalnosti identifikovali jezička sredstva kojima se enkodiraju deontički koncepti prava (npr. *pravo*, *zakonitost*), obaveze (npr. *naložiti*), dozvole (npr. *omogućiti*) i zabrane, koji kao svoj načelni izvor imaju zakon, pa se u tom smislu može govoriti o izdvojenim leksemama kao eksponentima proskriptivne permisivnosti, odnosno obligatornosti. Istovremeno, moguće je govoriti o dodatnoj specifikaciji deontičkog izvora kroz navođenje institucija/entiteta, koji na osnovu svog autoriteta sprovode zakon, pa samim tim nameću obaveze, izriču zabrane, daju dozvole i sl:

- (227) ... Stoga je ona mogla da se pozove na *pravo* na poštovanje njenog “porodičnog života”.
- (228) S tih razloga, to što nije obezbeđeno da g. M. može bez odlaganja da u sudu ospori *zakonitost* svog pritvora do proterivanja predstavljalo je kršenje člana 5 stav 4.
- (229) Ona se pritom pozvala na član 3 (*zabrana* nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja), 8 (*pravo* na poštovanje privatnog i porodičnog života), 12 (*pravo* na zasnivanje porodice), 13 (*pravo* na delotvorni pravni lek) i 14 (*zabranu* diskriminacije).
- (230) Mada Sud nije potcenio breme kojim su trenutno opterećene države koje čine spoljnu granicu EU usled toga što se stalno povećava priliv migranata i azilanata,

niti je potcenio teškoće koje iskrsavaju kod prihvata tih lica na velikim međunarodnim aerodromima, ta situacija ipak nije mogla da oslobodi Grčku *obaveza* koje ima prema članu 3, s obzirom na apsolutni karakter te odredbe.

- (231) Pored toga, čak i ako se upoređi sa najvećim prihodima u Crnoj Gori, iznos naknade po odštetnom zahtevu i troškova koji je g. Koprivici *naloženo* da plati i dalje je prekomeran.
- (232) Primećujući da iako zemlje-članice imaju polje slobodne procene u primeni minimalnih standarda uvedenih Direktivom 2005/85, Sud je konstatovao da član 39 *nalaže* da podnosioci zahteva za azil imaju *pravo* na delotvorni pravni lek pred sudom ili tribunalom.
- (233) Sud je naglasio da se članom 14 *zabranjuje*, u području prava i sloboda zajamčenih Konvencijom, diskriminacija koja bi bila zasnovana na ličnim karakteristikama po kojima su neka lica ili grupe lica različita među sobom.
- (234) Isto tako ne postoji ni pravni lek koji *bi omogućio* smanjenje kazne zbog akumuliranih odlaganja i kašnjenja.
- (235) U slučaju ovih podnositeljki predstavki, pravosnažne sudske odluke kojima *je* vlastima *naloženo* da donesu odluku o zahtevu koji su podnele gospoda Atanasiju i gospoda Poenaru, i da utvrde iznos naknade koji pripada gospodi Solon do danas nisu izvršene.

Pored leksičkih eksponenata modalnosti, u rezimeima presuda je identifikovan i jedan broj modalnih glagola koji svojim značenjem pripadaju domenima epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti, o čemu će biti riječi u dijelu koji slijedi.

6.7. Osnovne činjenice: gramatički eksponenti modalnosti

U dijelu rezimea presuda u kojem se izlažu osnovne činjenice u vezi sa predmetnim slučajem, u domenu epistemičke modalnosti smo identifikovali upotrebu glagola *moći* u značenju epistemičke mogućnosti (236-238), i epistemičke nemogućnosti, odnosno negativnog opredjeljenja prema istinitosti propozicije, kada je ovaj glagol upotrijebljen u odričnom obliku (238):

- (236) U meri u kojoj simbolizuje građanske vrednosti kojima se odlikuje italijanska civilizacija - toleranciju, priznanje prava pojedinca, autonomnost moralne savesti pojedinca u odnosu na vlast, ljudsku solidarnost i odbacivanje bilo kakvog oblika diskriminacije, raspeće u učionici *može* u "sekularnoj" perspektivi, obavljati izrazito obrazovnu funkciju.

- (237) U presudi je zaključeno da bi promena okoline u kojoj dete živi i njegovo odvođenje od bake, koja je za njega postala ključna osoba, *moglo* poremetiti njegovu psihičku ravnotežu.
- (238) Po mišljenju tog suda, nikako se *ne može* smatrati da je g-đa Polednova počinila ubistvo kao saučesnik, već joj se, u najgorem slučaju, *može* pripisati indirektno učešće u ubistvu.

Domen epistemičke modalnosti bilježi i upotrebu glagola *morati* u funkciji označavanja jakog epistemičkog suda u vezi sa događajem iz prošlosti (239), kao i upotrebu glagola *trebati* (240), kojim se ukazuje na razumni zaključak koji se može izvesti na osnovu razmatranja okolnosti:

- (239) Sud je pre svega stao na stanovište da je ona u to vreme *morala* da zna da izrečene smrtne kazne nisu predstavljale zakonsku meru i da je svojim postupanjem doprinela stvaranju privida zakonitosti političkog sudskog procesa o kome je reč, te je na taj način doprinela i ubistvu četvoro ljudi na osnovu njihovih političkih uverenja.
- (240) Uočivši da je, na osnovu Krivičnog zakonika iz 1852. godine koji je u vreme počinjenja dela bio na snazi, za ubistvo bila zaprećena smrtna kazna, gradski sud u Pragu je stao na stanovište da ovo krivično delo *treba* kvalifikovati kao ubistvo po Krivičnom zakoniku iz 1961. godine, čije su odredbe bile povoljnije po optuženu (princip primene blažeg zakona u krivičnom pravu).

U datom korpusu, u funkciji eksponenata deontičke modalnosti upotrebljavani su glagoli *morati*, *trebati* i *moći* u značenju: dozvole i zabrane (*moći*, *odričan oblik glagola moći*) (241-242), deontičke nužnosti koja potiče od sile zakona (*morati*) (243), obaveze koja potiče od autoritativnog deontičkog izvora (*trebati*) (244), preporuke autoritativnog deontičkog izvora (*trebati*) (245-246):

- (241) Obojica su uhapšeni 1989. godine i optuženi za falsifikovanje i za kršenje Kraljevskog ukaza u kome je propisano da samo one laboratorije na čijem su čelu lekari, farmaceuti ili lica sa određenim drugim kvalifikacijama *mogū* pružati kliničke usluge za koje je moguće uzeti naknadu kroz zdravstveno osiguranje.
- (242) Po tom osnovu Savetovanište za brak, porodicu i omladinu je u julu 2007. godine obavestilo podnosioca predstavke da više *ne može* da se sastaje sa ćerkom u njihovim prostorijama.
- (243) Upravni sud je zatražio od Evropskog suda pravde da protumači da li član 39(1) (a) Direktive 2005/85 (koji propisuje da podnosioci zahteva *moraju* imati pravo na delotvorni pravni lek protiv odluka “donetih po njihovom zahtevu za azil”) sprečava pravila po kojima ne postoji nijedan zasebni pravni lek protiv odluke nadležnog nacionalnog organa da razmotri zahtev za azil po ubrzanom postupku.

- (244) U novembru 2009. godine sud je precizirao da g. Koprivica **treba** da plati iznos odštete u redovnim ratama, od kojih će svaka iznositi polovinu njegove penzije.
- (245) Ti susreti **je trebalo** da se održavaju pod nadzorom trećeg lica, kako je to preporučeno u psihijatrijskom izveštaju u kome je g. Gluhaković dijagnostikovao kao oboleli od paranoidne psihoze.
- (246) Predsednik Vlade je zaključio da sva ta dela, koja je počinila jedna grupa ljudi, predstavljaju ponovljene akte vandalizma, nasilja ili podsticanja na mržnju i diskriminaciju, te da sa svih tih razloga Udruženje navijača **treba** raspustiti.

Značenja koja pripadaju domenu dimamičke modalnosti smo identifikovali u upotrebi glagola **moći** i **umeti**, kada se ovim glagolima ukazuje na cirkumstancijalnu mogućnost (**moći**) (247), odnosno (ne)sposobnost subjekta propozicije (248):

- (247) Navodeći da je g. Y. bio predsednik regionalnog veća sudija Kirovograda i da **je mogao** da utiče na svakog sudiju u oblasti, g. M. je zatražio od Vrhovnog suda da ustupi predmet nekom od lokalnih sudova u Kijevu, gradu u kome se održavala konferencija za novinare.
- (248) Sin ovog čoveka **nije umeo** da pliva i njegovo telo je pronađeno u vodi 10. maja 2003. godine.

6.8. Odluka Suda: gramatički eksponenti modalnosti

Kada je riječ o dijelovima teksta rezimea presuda u kojima se obrazlažu odluke Suda, identifikovana modalna značenja pripadaju domenu epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti. U domenu epistemičke modalnosti zabilježeno je značenje epistemičke mogućnosti (**moći**) (249-250), i značenje jakog epistemičkog suda (**odričan oblik glagola moći, morati**) (251-252):

- (249) Ostalo je još da se utvrdi da li državne vlasti **mog** biti smatrane odgovornima za to.
- (250) Iako je Sud prihvatio da je transportovanje g. Sahnovskog na ročište u Moskvu, udaljenu preko 3.000 kilometara, **moglo** da bude komplikovano i skupo, trebalo je organizovati telefonski razgovor između njega i njegove pravne zastupnice znatno pre ročišta...
- (251) Iako nema nikakve sumnje u to da je ona patila i pati i dalje, način na koji su vlasti reagovale na njen slučaj **ne može** se izjednačiti sa nečovečnim ili ponižavajućim postupanjem.
- (252) Sud je zaključio da su belgijskim vlastima **morale** biti poznate manjkavosti postupka za odobravanje azila u Grčkoj u trenutku kada su protiv podnosioca predstave izdale nalog za proterivanje...

U domenu deontičke modalnosti, modalni glagoli su upotrebljivani u funkciji izražavanja: a) deontičke mogućnosti, odnosno naznačavanja onoga što je zakonom dozvoljeno (*moći*) (253-254); b) deontičke nužnosti, odnosno signaliziranja obaveze koja svoje utemeljenje ima u propisima (*morati*) (255); obaveze koja svoje utemeljenje ima u pravnoj regulativi (*morati*) (256); preporuke relevantne institucije (*trebati*) (257); prekora usljed udaljavanja od nužnog oblika ponašanja (*trebati*) (258); prekora sa snažnim etičkim implikacijama (*trebati*) (259):

- (253) U Velikoj Britaniji je pravo na privatni život zaštićeno izvesnim brojem mera: u novinarstvu postoji sistem samoregulacije; ljudi *moгу* da se obrate parničnom sudu i povedu postupak za naknadu štete; ako su pojedinci svesni da postoji namera da se objavi nešto što zadire u njihov privatni život oni *moгу* da zatraže rešenje o privremenoj zabrani kojim će se sprečiti objavljivanje tog materijala.
- (254) Na taj način je poštovan princip da se samo zakonom *može* definisati neko krivično delo i propisati kazna za njega.
- (255) Sud je takođe ukazao da, u skladu sa apsolutnom zabranom mučenja, vežbe pripadnika policije uvek *moraju* biti organizovane tako da se spreči svaka mogućnost da neko službeno lice svojim postupcima prekrši tu zabranu.
- (256) Izuzetno, a s obzirom na hitnu potrebu da se prekine sa kršenjem prava g. Gluhakovića na poštovanje njegovog porodičnog života, Sud je takođe odlučio da izda uputstvo o tome da Hrvatska *mora* da obezbedi delotvorni kontakt između podnosioca predstavke i njegove ćerke u vreme koje je u skladu sa njegovim radnim rasporedom i u odgovarajućim prostorijama.
- (257) S obzirom na pretnju koju bi to predstavljalo po buduću delotvornost Suda u Strazburu, taj Sud je zaključio da Bosna i Hercegovina *treba* da izmeni svoje zakonske propise kako bi ovi podnosioci predstavke i ostali koji se nalaze u toj situaciji mogli da zahtevaju i ostvare pravo na penziju Federacije, ukoliko to žele.
- (258) Slično tome, *trebalo je* uložiti sve moguće napore da bi se identifikovali svedoci očevici među Iračanima i da bi se oni ubedili da se neće izložiti opasnosti ukoliko istupe i daju informacije o onome što se dogodilo, kao i da će njihovo svedočenje biti tretirano ozbiljno i da će se u skladu s njim bez odlaganja postupati.
- (259) Kada je reč o argumentu koji iznosi g-đa Polednova, tvrdeći da je ona samo izvršavala uputstva nadređenih kojima je verovala, Evropski sud je naglasio da niko *nije trebalo* da ispolji takvu potpunu, slepu poslušnost naredbama koje su tako flagrantno kršile ne samo načela nacionalnog zakonodavstva već i međunarodno priznata ljudska prava, pre svega pravo na život.

Na kraju ćemo se osvrnuti na značenja koja se mogu svrstati u domen dinamičke modalnosti. Primjeri iz korpusa ukazuju na upotrebu glagola *moći* i *morati* u značenju cirkumstancijalne mogućnosti/nužnosti:

- (260) Sud u Strazburu je takođe naglasio da se postupci u ovoj oblasti **moraju** odvijati što je hitnije moguće, budući da protok vremena **može** imati nenadoknadive posledice po odnos deteta sa udaljenim roditeljem.
- (261) Podnosioci predstavke su se pozvali na član 6 stav 1 (pravo na pravično suđenje) i u predstavi naveli da je postupak pred domaćim sudovima bio nepravičan, kao i da mogućnost da iz iste činjenice **mogu** proisteći različite pravne procene, u zavisnosti od toga koji sud odlučuje, predstavlja kršenje načela jednakosti pred zakonom i pravne doslednosti.
- (262) Sud je zaključio da vlasti uopšte nisu imale nameru da preduzmu bilo kakve sadržajne korake u pogledu sprovođenja istrage koja bi bila efikasna, nezavisna i koja bi, sprovedena bez odlaganja, **mogla** dovesti do konkretnih rezultata.
- (263) Do kašnjenja **može** doći i usled toga što država nije stavila na raspolaganje svom pravosudnom sistemu dovoljna sredstva, ili nije efikasno raspodelila pojedinačne slučajeve.
- (264) S obzirom na to da je uticaj takvog plana na celu zemlju svakako značajan, rumunske vlasti **moraju** zadržati punu samostalnost i slobodu izbora opštih mera.

7. Zaključak

Ovaj rad je imao za cilj da predloži i razradi teorijski okvir koji bi omogućio identifikaciju modalnih i evidencijalnih vrijednosti određenog skupa leksičkih jedinica u engleskom i srpskom jeziku, koje se mogu smatrati leksičkim obilježjima tekstova rezimea presuda Evropskog suda za ljudska prava, napisanih na engleskom i srpskom jeziku. Stoga smo na samom početku ovog rada predstavili teorije modalnosti na osnovu kojih smo, kao kriterijume za prepoznavanje modalnih i evidencijalnih vrijednosti analiziranih jezičkih jedinica, izdvojili ključne pojmove na kojima je utemeljen najveći broj analiza i teorija modalnosti: interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena, gradijentnost modalnih značenja, subjektivnost i performativnost. Iako se, na prvi pogled, činilo da raznovrsni pristupi u proučavanju modalnosti i tumačenju izdvojenih kriterijuma, na neki način, odmažu u naporima da se stekne koherentan uvid u problematiku modalnih značenja - budući da se može govoriti o različitim pojmovima kao osnovama za definisanje pojma modalnosti i terminološkim preklapanjima- možemo zaključiti da raznovrsnost pristupa u proučavanju modalnosti predstavlja prednost, s obzirom da se u različitim analizama skreće pažnja na raznovrsne koncepte i interpretativne mogućnosti, koje mogu poslužiti kao osnova za dalja istraživanja fenomena modalnosti.

Predstavljajući kriterijum koji presuponira interakciju epistemičkog i evidencijalnog domena ukazali smo na stavove u literaturi u vezi sa odnosom modalnosti i evidencijalnosti, po kojima se odnos dvaju kategorija određuje tako da jedan broj autora posmatra modalnost i evidencijalnost kao odjelite kategorije, dok ostali zastupaju stav o preklapanju kategorija, ili mogućnosti podvođenja evidencijalnosti pod domen epistemičke modalnosti. Hipoteza koju smo formulisali na samom početku- da evidencijalnost i epistemička modalnost predstavljaju međusobno povezane kategorije koje doprinose definisanju semantičkih obilježja glagolskih leksema kojima se uvode inferencije i konačni zaključak Suda - dobila je svoju potvrdu u analizi korpusa, budući da, kako primjeri sugerišu, semantika glagola *hold, conclude, find, consider, note, observe, doubt* s jedne strane, i izraza *stati na stanovište, zaključiti, utvrditi, smatrati, primetiti i izraziti sumnju* s druge strane, ukazuje na interakciju dva domena, s obzirom da Sud svoje inferencije i konačne zaključke bazira na dostupnim dokazima, koje čine okosnicu premisa/inferencija na osnovu kojih Sud dolazi do konačnog zaključka.

Istovremeno, analiza jezičkog materijala iz engleskog i srpskog jezika ukazuje na to da se možemo prikloniti onoj grupi autora, koji smatraju da je kontekst/tekstualna dimenzija ključan za uspostavljanje hijerarhije evidencijalnih kategorija. Naime, identifikovane ska-

larne vrijednosti glagola i izraza- *find, consider, note, observe, doubt*, odnosno *utvrditi, smatrati, primetiti* i *izraziti sumnju*, koje smo klasifikovali kao markere inferencijalne evidencijalnosti potvrđuju Nuytsov (2006) stav o inferenciji kao gradijentnoj kategoriji, a osporavaju stav Willeta (1988) da dokazi utemeljeni u znanju odražavaju manji stepen sigurnosti, budući da smo glagolima *find, note, observe, utvrditi* i *primetiti* pripisali gradijentne vrijednosti koje ukazuju na epistemičku nužnost (*find, utvrditi*) i visok stepen vjerovatnoće (*note, observe, primetiti*). Prethodno navedeno ukazuje na to da je u datom kontekstu- posebno u dijelu teksta rezima presuda u kojem se predstavlja pravno obrazloženje presuda- česta aktivacija modalnih komponenti evidencijalnih izraza, kojima se ukazuje na jačinu dokaza. Naša analiza je potvrdila i stavove u vezi sa značajem autoritativnosti izvora informacije kao bitnom faktorom koji utiče na percepciju validnosti argumenata, što se posebno očitava u izboru leksičkih jedinica- *reiterate, recall, point out, emphasise* i *stress, ponoviti, naglasiti, podsetiti, istaći*, čija upotreba presuponira aktiviranje modalnih komponenti evidencijalnih izraza, budući da su date lekseme upotrebljivane u funkciji naglašavanja uvjerenosti Suda u istinitost propozicija, u kojima Sud, pozivajući se na sudsku praksu i propise, predočava argumente koji utiču na formiranje konačnog zaključka Suda. Analiza korpusa je ukazala i na značaj intertekstualnosti kao faktorom koji utiče na percepciju validnosti argumenata, budući da predočene inferencije jesu rezultat mentalne reakcije na dostupne dokaze, ali u okvirima pravnih propisa i sudske prakse na koje se Sud poziva. Dodatno, varijacije u stepenu uvjerenosti u istinitost propozicije ukazuju na to da izvor informacije ne mora nužno biti u saglasju sa izborom leksičkih jedinica kojima se naznačava stav Suda, što smo u ovom radu pripisali retoričkim efektima koji su uslovljeni faktorom persuazivnosti.

U domenu deontičke modalnosti, jačina deontičkog izvora i inherentna semantika izdvojenih eksponenta su bili ključni za profilisanje leksema kao što su- *right, entitlement, lawfulness, prohibition* i *obligation, allow, grant, order, ban, oblige, require* i *prohibit, pravo, zakonitost, zabrana, obaveza, omogućiti, naložiti, zabraniti*, i sl. - u odnosu na kriterijum gradijentnosti. Imajući u vidu primjere iz korpusa, zaključili smo da se date lekseme mogu posmatrati kao eksponenti proskriptivne permisivnosti, odnosno obligatornosti, budući da prava i obaveze enkodirane datim leksemama imaju svoje utemeljenje u zakonu. S obzirom da zakon predstavlja ilustraciju jakog deontičkog izvora, izdvojene lekseme se mogu tumačiti kao eksponenti jake dozvole, odnosno jake obaveze koje daje/nameće zakon, ili lica/entiteta koji djeluju u ime zakona.

Kada je riječ o o kriterijumu subjektivnosti, koji smo takođe identifikovali kao jedan od kriterijuma za identifikaciju modalnih značenja analiziranih leksičkih jedinica, hipoteza,

koju smo u vezi sa datim kriterijumom definisali prilikom predstavljanja teorijskog okvira ovog rada, dokazana je analizom primjera, koji ukazuju na to da se o subjektivnosti može govoriti kao o kontinuumu, čije se dimenzije očitavaju u pojmovima subjektivnosti, intersubjektivnosti i objektivnosti. Naime, u ovom radu, subjektivnost se prepoznaje kao obilježje leksičkih jedinica (*hold, conclude, stati na stanovište, zaključiti*), kojima se uvodi konačan zaključak Suda, za koji Sud preuzima ličnu odgovornost. Intersubjektivnost se, s druge strane, prepoznaje kao obilježje eksponenata inferencijalne evidencijalnosti (*consider, note, observe, find, doubt, smatrati, primetiti, utvrditi, izraziti sumnju*), kojima se uvode inferencije/premise koje Sud dijeli sa čitalačkom publikom, dok objektivnost prepoznajemo kao obilježje eksponenata deontičke modalnosti kojima se, u okviru deontičkih tvrdnji, izvještava o obavezama i dozvolama koje su bile aktuelne u određenom trenutku u prošlosti (*allow, grant, order, prohibit, omogućiti, naložiti, zabraniti*, i sl.). Kako su u predočenim primjerima identifikovane deskriptivne upotrebe analiziranih leksičkih eksponenata, smatramo da se zbog ovog kriterijuma analizirana jezička sredstva mogu tumačiti kao periferni eksponenti modalnosti, budući da i autori koji prepoznaju deskriptivne upotrebe modalnih glagola (Nuyts: 2001a; Palmer: 1990) navode da takva upotreba ilustruje udaljavanje od prototipične upotrebe, koja presuponira performativnost. Komponenta performativnosti je ono što analizirane lekseme razlikuje od gramatikalizovanih eksponenata modalnosti, odnosno modalnih glagola. Među razlikama prepoznajemo i dimenziju argumentativnosti, koja je u većoj mjeri obilježje analiziranih leksema. Ono što ih čini srodnim modalnim glagolima jesu značenja koja se njima enkodiraju, inferencijalni karakter, kao i mogućnost njihove upotrebe u funkciji ograđivanja i izražavanja epistemološkog stava.

Imajući u vidu rezultate analize možemo tvrditi da su ustanovljeni kriterijumi za identifikaciju modalnih i evidencijalnih značenja analiziranih leksičkih jedinica doprinijeli ispunjenju ciljeva istraživanja, koje smo predstavili na samom početku ovog rada. Naime, oslanjajući se na uspostavljene kriterijume – interakcija epistemičkog i evidencijalnog domena, gradijentnost modalnih značenja, subjektivnost i performativnost, uspjeli smo da identifikujemo leksikalizovana sredstva za izražavanje propozicione modalnosti u rezimeima sudskih presuda napisanih na engleskom i srpskom jeziku, koja do sada nisu bila predmet istraživanja u domenu pravnog diskursa. Utvrđeni kriterijumi ne samo da su ukazali na mogućnost klasifikovanja određenih leksičkih jedinica iz engleskog i srpskog jezika (npr. *hold, conclude, find, consider, note, observe, reiterate, recall, emphasise, stati na stanovište, zaključiti, utvrditi, smatrati, primetiti, ponoviti, podsetiti, naglasiti*, i sl.) kao nosilaca sistema sudova i evidencijala, već su omogućili osvjetljavanje seman-

tičkog domena leksičkih jedinica, koje pripadaju kategoriji mentalnih predikata (*hold, conclude, find, consider, stati na stanovište, zaključiti, utvrditi*), odnosno se mogu klasifikovati kao glagoli percepcije (*note, observe, primetiti*), ili glagoli govorenja (*reiterate, recall, emphasise, ponoviti, podsetiti, naglasiti*). Primjenom ustanovljenih kriterijuma smo utvrdili da se gore navedene leksičke jedinice razlikuju u pogledu gradijentosti modalnih značenja, što je, kako analiza sugeriše, uslovljeno sadejstvom inherentne semantike analiziranih leksema, intertekstualnosti, neposrednog lingvističkog konteksta i pragmatičkih efekata koji se žele postići njihovom upotrebom. S tim u vezi, moguće je tvrditi da su varijacije u pogledu izbora leksičkih sredstava, kojima se enkodiraju inferencije i konačan zaključak Suda, uslovljene komunikacionim ciljevima Suda, što ima uticaja na modifikovanje plauzibilnosti premisa, odnosno pojačavanje, ili ublažavanje ilokucione sile iskaza, koji se uvode analiziranim leksemama. Na kraju ćemo istaći činjenicu da, nasuprot očekivanjima, u korpusu nije zabilježena česta upotreba gramatikalizovanih ekspanenata modalnosti, kao ni leksičkih ekspanenata neepistemičke modalnosti, što se može objasniti time da analizirani tekstovi pripadaju kategoriji tekstova sa izraženom argumentativnom dimenzijom, pa se, s toga, može govoriti o leksičkim eksponentima modalnosti kao pogodnijim argumentativnim sredstvima u odnosu na gramatikalizovane ekspanente modalnosti, budući da je argumentativnost dominantnije obilježje leksičkih ekspanenata propozicione modalnosti.

8. LITERATURA

1. Aijmer, K. (1997). *I think* – an English modal particle. In: Swan, T. i O.J. Westvik (eds.): *Modality in Germanic Languages: Historical and Comparative Perspectives*, 1-47, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
2. Aijmer, K. (2009). Seem and evidentiality. *Functions of Language* 16 (1), 63-88.
3. Aikhenvald, A. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
4. Alanović, M. (2011). Leksikalizacija kauzativno-modalnih značenja prinude, o(ne)mogućavanja i podsticaja. U: Ružić, V. i S. Pavlović (ur.), *Leksikologija, onomastika, sintaksa*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 393-402.
5. Alamillo, A.R. (2011). The pragmatic meaning of the Spanish construction lo que pasa es que. *Journal of Pragmatics* 43, 1435-1450.
6. Alcaraz, V. E. and B. Hughes (2002). *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jerome.
7. Almeida, F.A. (2012). Sentential evidential adverbs and authorial stance in a corpus of English computing articles. *Revista española de lingüística aplicada* 1, 15-31.
8. Almeida, F.A. (2015). *Research in Corpus Linguistics* 3, 1-5, Asociación Española de Lingüística de Corpus (AELINCO)
9. Anscombe, J. C. and O. Ducrot (1988). *L'Argumentacion en la Lengua*. Madrid: Editorial Gredos.
10. Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press
11. Bhatia, V. K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman.
12. Berger, at. al. (2011). Evidence evaluation: A response to the court of appeal judgment in R v T. *Science and Justice*, 51, 43-49.
13. Biber, at.al. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
14. Brown, P. i S. Levinson (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Bugarski, R. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
16. Butler, C.S. (1990). Qualification in Science: Modal Meanings in Scientific Texts. In: Nash, W. (ed.): *The Writing Scholar: Studies in Academic Discourse* (Written Communication Annual 3), Newbury Park: Sage, 95-117.
17. Bybee, et. al. (1994). *The Evolution of Grammar*. The University of Chicago Press.

18. Chafe, W. (1986). Evidentiality in English conversation and academic writing. In: Wallace, C. i J. Nichols (eds.): *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, 261-272. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
19. Clemen, G. (1997). The concept of hedging: origins, approaches and definitions. In: Markkanen, R and H. Schröder (eds.): *Hedging and discourse: approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*. Berlin: DeGruyter, 235–248.
20. Coates, J.(1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*. London and Canberra: Croom Helm.
21. Darian, S. (1995). Hypotheses in Introductory Science Texts. *IRAL*, Vol.XXXIII/2, 83-108.
22. De Haan, Ferdinand. “Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries.” *Southwest journal of linguistics* 18.1 (1999): 83-101.
23. Dendale, P. i L. Tasmowski (2001). Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33, 339-348.
24. Depraetere, I. and S. Reed (2008). Mood and Modality in English. In: Aarts, B. and A. McMahon (eds.), *The Handbook of English Linguistics*, UK: Blackwell Publishing, 269- 287.
25. Dubois, B. L. (1987). Something in the order of around forty-four: Imprecise Numerical Expressions in Biomedical Slide Talks. *Language in Society*, 16/4, 527-541.
26. Feteris, E. and H. Kloosterhuis (2009). The Analysis and Evaluation in Legal Argumentation: Approaches from Legal Theory and Argumentation Theory. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 16 (29), 307-331.
27. Fitneva, S. (2001). Epistemic marking and reliability judgments: Evidence from Bulgarian. *Journal of Pragmatics* 33, 401- 420.
28. Foley, Richard. “Legislative language in the EU: The Crucible.” *International Journal for the Semiotics of Law* 15.4 (2002): 361-374.
29. Fox, B. i J. Clifford. (1991). *Evidentiality and authority in English conversation*. Unpublished ms., University of Colorado.
30. Fraser, B. (2010). Pragmatic Competence: The Case of Hedging. In: Kaltenbo“ck, G. et.al. (eds): *New Approaches to Hedging*, Emerald Group Publishing Limited.
31. Frawley, W. (1992). *Linguistic Semantics*. Lawrence Erlbaum Associates, Hove and London.
32. Gibbons, B. (2003). *Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System*. Oxford: Blackwell.

33. Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual*. New York: Anchor books.
34. Goodrich, P. (1987). *Legal Discourse*. London: MacMillan.
35. Gotti, M. and M. Dossena (2001). *Modality in Specialized Texts*. Bern: Peter Lang
36. Goźdz-Roszkowski, S. i G. Pontrandolfo (2013). Evaluative Patterns in Judicial Discourse: A Corpus-based Phraseological Perspective on American and Italian Criminal Judgments. *International Journal of Law, Language & Discourse* 3(2), 9-69.
37. Halliday, M.A. K. i R. Hasan (1985). *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
38. Huddleston, R. i G.K. Pullum. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge, Cambridge University Press
39. Hunston, S. & Thompson, G. (Eds.) (2000). Evaluation: Introduction. In: *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press, 1-27.
40. Hunston, S. (2011). *Corpus Approaches to Evaluation: Phraseology and Evaluative Language*. New York/London: Routledge.
41. Hyland, K. (1994). Hedging in academic textbooks and EAP. *English for Specific Purposes* 13, 239-256.
42. Hyland, K. (1996). Talking to the academy: forms of hedging in science research articles. *Written Communication* 13/2: 251–281.
43. Hyland, K. (1998). *Hedging in Scientific Research Articles*. Amsterdam: John Benjamins.
44. Hyland, K. (2005). Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies* 17/2, 173-192.
45. Ivić, M. (1976). O rečenicama kojima se dopunjuje glagol znati. U Čolović, I. (eds.), *Lingvistički ogledi*, Beograd, Prosveta, 139-144.
46. Ivić, M. (1977). Teorijsko-metodološki problemi slovenske sintakse vezani za koncept „faktivnosti“. *Južnoslovenski filolog*, XXXIII, 1- 16.
47. Ivić, M. (1978). O srpskohrvatskim rečeničnim priložima. *Južnoslovenski filolog*, XXXIV, Beograd, 1-6.
48. Kärkkäinen, E. (2003). *Epistemic Stance in English Conversation: A Description of its Interactional Functions, with a Focus on I think*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
49. Kattein, R. (1980). Pristup modalitetu u srpskohrvatskom jeziku. *NSSUVD* 9, Beograd, 91- 99.
50. Kordić, S. (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna nakada.

51. Kryk-Kastovsky, B. (2006). Language and the law: legal pragmatics. In: Brown, Keith (ed.), *Encyclopaedia of Language and Linguistics*, Oxford: Elsevier, 13-20.
52. Kurzon, D. (1986). *It is hereby performed... :Explorations in legal speech acts*. John Benjamins Publishing.
53. Lakoff, G. (1972). Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Journal of Philosophical Logic* 2, 458-508.
54. Lyons, J. (1977). *Semantics II*. Cambridge: CUP
55. Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb.
56. Markkanen, R. and H. Schröder (1997). Hedging: A Challenge for Pragmatics and Discourse Analysis. In: R. Markkanen et al. (eds.), *Hedging and Discourse*, Berlin: Walter de Gruyter, 3-18.
57. Marín- Arrese, J. (2011). Epistemic legitimizing strategies, commitment and accountability in discourse. *Discourse Studies*, 13 (6), 789- 797.
58. Martín-Martín, P. (2008). The Mitigation of Scientific Claims in Research Papers: A Comparative Study. *International Journal of English Studies*. 133-152.
59. Marqués-Aguado, T. (2009). *Lexical Expressions of Possibility in Specialized Discourse: a Corpus-based Analysis*. *Linguistica e Filologia* 29, 99-122.
60. Mazzi, D. (2005). Grounds and Reasons: Argumentative Signals in Judicial Texts. *Linguistica e Filologia* 20, 157- 178.
61. Mazzi, D. (2007a). Reporting verbs: a tool for polyphonic reading of judgments. In: Heller, D. i K. Ehlich (eds.). *Studien zur Rechtskommunikation*, Vol.56, 183-206.
62. Mazzi, D. (2007b). The Construction of Argumentation in Judicial Texts: Combining a Genre and a Corpus Perspective. *Argumentation* 21, 21-38.
63. Mazzi, D. (2007c). *The Linguistic study of Judicial Argumentation: Theoretical Perspectives, Analytical Insights*. Modena: Edizioni Il Fiorino.
64. Mazzi, D. (2007d). The Rhetoric of Judges: the Interplay of Reported Argumentation and the Judge's Argumentative Voice. In: G. Garzone and S. Sarangi (eds.). *Discourse, Ideology and Specialized Communication*. Bern: Peter Lang, 379-399.
65. Mazzi, D. (2010). "This Argument Fails for Two Reasons...": A Linguistic Analysis of Judicial Evaluation Strategies in US Supreme Court Judgments. *Int J Semiot Law* (23), 373–385.
66. Meyer, P.G. (1997). Hedging Strategies in Written Academic Discourse: Strengthening the Argument by Weakening the Claim. In: R. Markkanen et al. (eds.), *Hedging and Discourse*, Berlin: Walter de Gruyter, 21-42.

67. Mirić, D. (2011). Izražavanje modalnosti sumnje u srpskom i ruskom jeziku. U: Tanasić, S. (ur.), *Gramatika i leksika u slovenskim jezicima: zbornik radova s međunarodnog simpozijuma*, Novi Sad: Matica srpska, 455-464.
68. Moneva, A.R. (2013). Cognition and Context of Legal Texts: Spanish and English Judgments Compared. *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas* 8, 76-92.
69. Mushin, I. (2001). *Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative retelling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
70. Mushin, I. (2013). Making knowledge visible in discourse: Implications for the study of linguistic evidentiality. *Discourse Studies* 15(5), 627-645.
71. Myers, G. (1989). The Pragmatics of Politeness in Scientific Articles. *Applied Linguistics* 10, 1-35.
72. Namsaraev, V. (1997). Hedging in Russian Academic Writing in Sociological Texts. In: R. Markkanen et al. (eds.), *Hedging and Discourse*, Berlin: Walter de Gruyter, 64-83.
73. Nuyts, J. (2001a). *Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitive- Pragmatic Perspective*. Amsterdam: Benjamins Publishing.
74. Nuyts, J. (2001b). Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*, 33, 383-400.
75. Nuyts, J. (2006). Modality: overview and linguistic issues. In: Frawley et. al. (eds), *The expression of modality*, Vol. 1., Walter de Gruyter, 1- 26.
76. Orta, V.I. (2010). A Genre-based View of Judgments of Appellate Courts in the Common Law System. In: Maurizio Gotti and Christopher Williams (eds.), *Legal Discourses Across Languages and Cultures*, Berlin and New York: Peter Lang. 263-284.
77. Oswald, S. (2011). From interpretation to consent: Arguments, beliefs and meaning. *Discourse studies* 13 (6), 806- 814.
78. Palmer, F. R. 1990. *Modality and the English Modals*. London/New York: Longman.
79. Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Perelman, C. (1980). *Justice, Law and Argument*. Dordrecht: Reidel.
81. Perkins, M.R. (1983). *Modal Expressions in English*. London: Frances Pinter.
82. Perović, S. (2009). *Jezik u akciji*. Podgorica: CID, ISJ.
83. Piper, P. (1983). Sinonimije i konverzije s glagolom morati. *NSSUVD 12/1*, Beograd, 167-172.
84. Piper, P. et al. (2005a). Modalnost. U: M. Ivić (red.), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga/Matica srpska, 636-649.

85. Piper, P. et al. (2005b). Predikat. U: M. Ivić (red.), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga/Matica srpska, 301-345.
86. Plungian, V. (2001). The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics*, 33, 349- 357.
87. Pöldvere, N. (2013). Stance-taking and social status on an online bulletin board. Master's Thesis, Centre for Languages and Literature, Lund University.
88. Popović, Lj. (2005). Komunikativne funkcije proste rečenice. U: M. Ivić (red.), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga/Matica srpska, 983-1059.
89. Popović, Lj. (2010). Kategorija evidencijalnosti u srpskom i ukrajinskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku 77*, Novi Sad, 17-47
90. Prince, E. et al. (1982). On hedging in physician-physician discourse. In: Di Pietro, R. J. (ed.): *Linguistics and the Profession*, Norwood, N.J.: Ablex, 83-97.
91. Quirk, et.al.(1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman.
92. Ridanović, M. (1991). Transformaciona analiza faltivnosti kao sintaksičke kategorije u srpskohrvatskom jeziku. *NSSUVD 20/2*, Beograd, 211-219
93. Saavedra, D. (1991). Semantičko modeliranje kategorije "faktivnost". *NSSUVD 20/2*, Beograd, 221-231.
94. Saavedra, D. (1993). Semantička struktura nekih glagola u srpskohrvatskom jeziku s tačke gledišta faktivnosti. *NSSUVD 22/2*, Beograd, 209- 217.
95. Sesar, D. (1989). O kategorizaciji modalnosti u normativnim sintaksama. *Jezik*, 37/1, Zagreb, 39-48.
96. Salager-Meyer, F. (1994). Hedges and textual communicative function in medical English written discourse. *English for Specific Purposes*, 13, 149-170.
97. Salager- Meyer, F. (2000). Procrustes' recipe: hedging and positivism. *English for Specific Purposes 19*, 175-187.
98. Sanders, J. and W. Spooren (1996). Subjectivity and certainty in epistemic modality: A study of Dutch epistemic modifiers. *Cognitive Linguistics*, 7(3), 241-264.
99. Sbisà, M. (2014). Evidentiality and Illocution. *Intercultural Pragmatics*, 11(3), 463-483. Online version
100. Searle, J. (1979). *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
101. Silver, M. (2003). The stance of stance: a critical look at ways stance is expressed and modeled in academic discourse. *Journal of English for Academic Purposes 2*, 359-374.

102. Simon-Vandenberg, A. i K. Aijmer. (2007). *The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-based Study of English Adverbs*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
103. Skelton, J. (1997). How to tell the Truth in The British Medical Journal. In: R. Markkanen et al. (eds.), *Hedging and Discourse*, Berlin: Walter de Gruyter, 42-64.
104. Stanojčić, Ž. i Popović, Lj. (1997). *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
105. Stevanović, M. (1969). *Savremeni srpskohrvatski jezik (sintaksa)*. Beograd.
106. Stevović, I. (1966). *Funkcionalna gramatika srpskohrvatskog jezika*. Beograd.
107. Sweetser, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
108. Tanasić, S. (1995- 1996). O upotrebi glagola *trebati*. *Naš jezik*, XXX/ 1- 5, Beograd, 44- 52.
109. Tessuto, G. (2011). Legal Problem Question Answer Genre across jurisdictions and cultures. *English for Specific Purposes* 30, 298-309.
110. Tessuto, G. (2001). *Legal translation in international settings and the training of lawyer linguists*. Paper presented at the 13th European Symposium on Language for Special Purposes, 20th–24th August, Vaasa/Vasa.
111. Traugott, E. C., & Dasher, R. B. (2001). *Regularity in semantic change* (Vol. 97). Cambridge University Press.
112. Trbojević- Milošević, I. (2004). *Modalnost, sud, iskaz: epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
113. Van der Auwera, J. and V. Plungian (1998). Modality's Semantic Map. *Linguistic Typology* 2, 79-124.
114. Vartalla, T. (2001). *Hedging in scientifically oriented discourse. Exploring variation according to discipline and intended audience*. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 138. Tampere: University of Tampere.
115. Vass, H. (2004). Socio-cognitive aspects of hedging in two legal discourse genres. *Iberica* 7, 125-141.
116. Vass, H. (2015). Analysing hedging in legal discourse using small-scale and large-scale corpora. *Research in Corpus Linguistics* 3, 27- 35.
117. Verhulst, et. al. (2013). Source and strength of modality: An empirical study of root should,ought to and be supposed to in Present-day British English. *Journal of Pragmatics* 55, 210-225.
118. Verstraete, J. C. (2001). Subjective and objective modality: Interpersonal and

- ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics*, 33, 1505- 1528.
119. Verstraete, J. C. (2005). Scalar quantity implicatures and the interpretation of modality: Problems in the deontic domain. *Journal of Pragmatics* 37, 1401- 1418.
  120. Vuković, J. (1967). *Sintaksa glagola (studije)*. Sarajevo.
  121. Walton, D. (2002). *Legal Argumentation and Evidence*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
  122. White, P.R.R. (2003). Beyond modality and hedging: A dialogic view of the language of intersubjective stance. *Text* 23(2), 259-284.
  123. Willet, T. (1988). A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. *Studies in Language* 12 (1), 51-97.
  124. Widdowson, H. (1984). *Explorations in applied linguistics 2*. Oxford, UK: Oxford University Press.
  125. Williams, C. (2007). *Tradition and Change in Legal English*. Bern: Peter Lang.
  126. Zvekić- Dušanović, D. (2010). O predikatima tipa treba hteti, treba smeti.... *Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 53/1, Novi Sad, 143-162.
  127. Zvekić- Dušanović, D. (2011). *Modalnost: Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
  128. Šarčević, S. (2000). *New Approach to Legal Translation*. The Netherlands: Kluwer Law.

BIOGRAFIJA AUTORA

Lejla (Refika) Zejnilović rođena je 1983. godine u Podgorici. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, 2007. godine, na Odsjeku za engleski jezik i književnost. Diplomске akademske studije- master (studijski program: Engleski jezik i književnost) je završila na Filološkom fakultetu u Beogradu, u januaru 2010. godine, dok je u aprilu 2011. godine, Lejla Zejnilović odbranila magistarski rad ‘Prevodni ekvivalenti u tekstovima iz oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda’, čime je stekla titulu magistra prevodilaštva na Institutu za strane jezike u Podgorici. Na Filološkom fakultetu u Beogradu je upisala doktorske studije 2010. godine. Aktivno učestvuje na lingvističkim konferencijama u zemlji i inostranstvu.

Zaposlena je kao asistent na Fakultetu za strane jezike, ‘Univerzitet Mediteran’.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Лејла Зејничовић
број уписа 10126 А

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ЛЕКСИКАЛИЗОВАНИ И ГРАМАТИКАЛИЗОВАНИ
ЕКСПОНЕНТИ МОДАЛНОСТИ У ПРАВНОМ ДИСКУРСУ ЕНГЛЕСКОГ И
СРПСКОГ ЈЕЗИКА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 2017. ГОДИНЕ

Лејла Зејничовић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Лејла Зејнеловић

Број уписа 10126/A

Студијски програм Наука о језику

Наслов рада Лексиколошки и граматички експоненцијалности у ирвљу
дискурсу српског и српског језика

Ментор доц др. Ивана Трбојевић - Милошевић

Потписани Лејла Зејнеловић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 2017. ГОДИНЕ.

Лејла Зејнеловић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Лексикализовани и грамашиколизовани експлицитни модалности у правном дискурсу ектлеског и српског језика
која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 20.11.2023.

Јелена Зејничковић

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.